داهێنانەوەی کۆمەڵگەی مەدەنی

دەیڤید جی. گرین

داهێنانەوەی کۆمەڵگەی مەدەنی

وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە:

گۆران سەباح

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس

هەولێر – هەرێمی کوردستانی عێراق

هەموو مافێک هاتووەتە پاراستن ©
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس
شەقامی گوڵان - هەولێر
هەرێمی کوردستانی عێراق
هەگبەی ئەلیکترۆنی aras@araspress.com
وارگەی ئینتەرنێت www.araspublishers.com
تەلەفۆن: 35 49 224 66 (0) 00964
دەزگای ئاراس لە ٢٨ تشرین (٢) ١٩٩٨ هاتووەتە دامەزران

دەیڤید جی. گرین
داهێنانەوەی کۆمەڵگەی مەدەنی
وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: گۆران سەباح
کتێبی ئاراس ژمارە: ١١٩١
چاپی یەکەم ٢٠١١
تیرێژ ١٠٠٠ دانە
چاپخانەی ئاراس - هەولێر
ژمارەی سپاردن لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان ١١٧٢ - ٢٠١١
نەخشاندنی ناوەوە و رازاندنەوەی بەرگ: ئاراس ئەکرەم
هەڵەگری: شێرزاد فەقێ ئیسماعیل. فەرهاد ئەکبەری. تریسکە ئەحمەد

ناوەڕۆک

دانــەر 6
پێشـەکی 7
بەشی یەکـەم 13
میـسالییـەتی ئازادی 15
ڕۆحییە کولتوورییـەکانی ئازادی 35
بـەشـی دووەم 45
واقـیـعـی زیندووی ئازادی 47
کۆمـەڵەکانی بنیاتنانی کارەکتەر 67
سوودەکانی پارەی هیشکە و سـەربەخۆیی خـێزان 77
کێ پێوەندیی کرد؟ 87
چاودێریی پزیشکی 96
بەشی سێیەم 119
کۆمەڵە دۆسـتایەتییەکان و دەوڵەت 121
١٩١١: دڵنیایی نیشـتمانی و Crowding Out و هاریکاریی هاوبەش 133
١٩٤٨: ریشـەکێشکردنی هاریکاریی هاوبەش 148
بەشی چوارەم 163
بەرەنجامەکان 165
پەڕاوێزەکان 206

دانەر

دوکتۆر دەیڤید گرین بەڕێوەبەری یەکەی تەندروستی و خۆشگوزەرانییە لە پەیمانگەی کاروباری ئابووریدا. پێشتر راوێژکاری پارتی کرێکاران بووە لە نیوکاسڵ ئاپن تاین لە ١٩٧٦ تا ١٩٨١، هەروەها لە ١٩٨١ تا ١٩٨٣ ئەندامی دەستەی توێژینەوە بووە لە زانکۆی نیشتمانیی ئوسترالیا لە کانبێرا. ئەم کتێبانەی نووسیوە: دەسەڵات و حزب لە شارێکی ئینگلیزدا، ئالن ئەنوین، ١٩٨٠ هاریکاریی هاوبەش یان سیستمی خۆشگوزەرانی، ئالن ئەنوین، ١٩٨٤، لەگەڵ ئێڵ. کرۆنوێل. نەخۆشەکانی چینی کرێکار و دامەزراوەی پزیشکی، تێمپل سمیس/گۆوە، ١٩٨٥ مافی نوێ: دژە شۆڕش لە بیری سیاسی، ئابووری و کۆمەڵایەتیدا، وێتشیف، ١٩٨٧ و بەرهەمەکانی لە کۆوارەکانیشدا بڵاو کراونەتەوە، وەک: The Journal of Social Policy, Political Quarterly, Philosophy of the Social Sciences and Policy and Politics IEA ئەم کتێبانەی دانەر بڵاوی کردوونەتەوە: سیستمی خۆشگوزەرانی: بۆ دەوڵەمەند یان بۆ هەژار، . کام دوکتۆر؟ ١٩٨٥ ئاستەنگ بۆ MHS، ١٩٨٦ داودەرمان لە بازاڕ، ١٩٨٧ هەریەکێک نەخۆشێکی تایبەتە، ١٩٨٨ دەبێ دوکتۆرەکان رێکلام بکەن؟ ١٩٨٩ یەکسانکردنی خەڵک، ١٩٩٠ هەروەها لەگەڵ (دەیڤد لوکاس) مێدیکارد ئەم کتێبەی نووسیوە: رێگەیەکی باشتر بۆ کڕینی داودەرمان؟ ١٩٩٣

پێشەکی

لە سەردەمی تاچەردا، گەلێ کەس لەوە دەترسان کە سیستمی خۆشگوزەرانی هەڵبوەشێتەوە. راستت دەوێ، سیستمی خۆشگوزەرانی هیچی بەسەردا نەهات لەبەرئەوەی رەوتی چاکسازیی ریشەیی لەلایەن ئیدارەکانی تاچەرەوە بەلای هەڵوەشاندنەوەی سیستمی خۆشگوزەرانیدا نەچوو. زۆرجار کابینەکانی تاچەر دروشمی بازاڕیان بەکار دەهێنا، وەک "یەکەم جار ویستی نەخۆش ئەوجا پارە" یان "یەکەم جار دێباب (دایک و باوک) قوتابخانە هەڵبژێرن، ئەوجا پرسی پارە دێتە گۆڕێ"، بەڵام لە واقیعدا وەزیرەکان بەفیکرەیەکی سنووورداری بازاڕەوە کاریان دەکرد. بۆ نموونە، چاکسازییەکانی NHS (سیستمی تەندروستیی نیشتمانی) بووە هۆی هاتنە کایەی "بازاڕێکی ناوەخۆ" کە هیچ جیاوازییەکی نەبوو لەگەڵ بەرنامەکانی تری حکوومەتدا. کابینەکانی تاچەر زۆر بیرتەسکانە کاریان لەگەڵ بۆچوونی کارەکتەری مرۆڤ کردووە. بۆ نموونە، چاکسازییەکانی بواری پەروەردە لەسەر بۆچوونی بەکاربەرانەی دێبابدا وەستابوون. دێباب لە دەرەوەی قوتابخانە حوکمیان دەکرد، نەک وەک یاریدەر لە پرۆسەی درێژی پەروەردەی منداڵەکانیان تا فێری توانا و زانیاری و ئەو سیفەتە کەسانییانە بن کە پێویستن لە کۆمەڵگەیەکی ئازاد و کراوە و لێبووردەدا.

ئەقڵانیەتی ئابووری بەتەواوی زاڵ بوو بەسەر ساڵانی هەشتاکاندا، چونکە ئێمە بەقۆناغێکدا تێپەڕ بووبووین کە تێیدا شەڕی ئایدیاکان لە نێوان سیستمە ئابوورییەکان و سەرمایەداری و سۆشیالیزمدا رووی دابوو. ململانێی نێوان شێوازی پلانی ئابووریی بەکۆمەڵ و بڕیاری بازرگانییەکی بێ سەروبەر لە بازاڕە ڕکابەرەکاندا، تەواو زاڵ بوو بەسەر مشتومڕی دوای شەڕدا. ئەمەش لەبەرئەوەی جیهان بەسەر دوو بەرەدا دابەش کرابوو، ئەوانیش: کۆمونیست و کاپیتالیست. هەروەها ئایدۆلۆجیای بەرگریکردن لە کۆمونیزم و فۆرمە توندەکانی کۆباوەڕی

(collectivism: الجماعية)، پێیان داگرت لەسەر ئەوەی کە وا سیستمی کۆمەڵایەتی بەندە بەبناخەی ئابوورییەوە. بۆیە، ئەوانەی دژی کۆباوەڕی بوون، شتێکی وایان بۆ نەمایەوە جگە لە چڕکردنەوەی هێرشەکانیان بۆ سەر سیستمی ئابووریی کۆمونیست. بەڵام بەهۆی بایەخدان بە سوودەکانی بازاڕ، هەندێ لە هەوادارانی ئازادی دیدی میسالیەتیی مێژووییان لە کیس دا، کاتێک لە واقیعدا شارستانیەتی رۆئاوایان خستە پێش کۆمونیزمەوە.

بەهۆی تێگەیشتن لە ماوەی دوای رووداوەکان، ئێستا ئێمە تێ دەگەین لەو سەردەمەی پێش داگیرکارییەکە بەهۆی ئابوورییەوە تێڕوانینی ئێمەی گۆڕی لەمەڕ ئەو پرسە قووڵترانەی کە دووچاری هیچ شارستانییەتێک نەبوونەوە. بازاڕەکان خێروخۆشیی زیاتر فەراهەم دێنن، بەڵام "کاڵای زیاتر" کۆمەڵگەیەکی باش دروست ناکا، هەروەها هەر بەتەنیا توانای کۆمەڵگە بۆ دروستکردنی "کاڵای زیاتر" نییە کە سەرمایەداری بەپێش کۆمونیزم دەخات.

ئەی چ شتێک پاشان بوو بە میسالییەتی مێژوویی ئازادی؟ زۆربەی خەڵک بەریتانیا بەکۆمەڵگەیەکی ئازادی دەڵەمەی وەسف دەکەن، بەڵام کاتێ ئێمە قسە لە ئازادی دەکەین، بەوردی چیمان لەبارەی ئازادییەوە لە مێشکدایە؟ ئاستەنگی ئەمڕۆ چیی تر ئەوە نییە بازاڕ بەسەر پلانە سەرەکییەکانەوە باڵادەست بێت، بگرە قووڵکردنەوەی تێگەیشتنە لەو دامەزراوە ئاڵۆزانەی کە نەک تەنیا خێروخۆشی، بگرە پێشکەوتنیش لە هەموو بازنەکانی بوونی مرۆڤدا بەرجەستە دەکەن، جا ئەمە لە هونەر، پەروەردە، خۆشگوزەرانی، ئەخلاقیات، ئاین، خزمەتگوزاریی کۆمەڵگە، یارمەتیی دراوسێ یان هەر شتێکی تریش. هەر بەو رادەیەش گرینگە کە ئەو دامەزراوانە رێگە بە فرەییی مرۆڤ بدەن بەبێ ئەوەی ئازادی و سەلامەتی لەسەر شەقامەکان بکەویتە مەترسییەوە.

هەروەک ئادەم سمیس درکی پێ کرد، دەکرێ کۆمەڵگەیەک بۆی بچێتە سەر ئەگەر تەنیا پشت بەسوودی هاوبەش ببەستێت. بەرژەوەندیی خود هەردەم مانای خۆپەرستی نییە. زۆر بوار هەیە بۆ رێککەوتنی گونجاو، هەروەها ئەوانەی نیازی خۆپەرستییان هەیە، بەوە دەزانن کە رێسای پێشبڕکێ وزەکانیان بەگەڕ دەخات بۆ خزمەتی ئەوانی تر. بەڵام، دیسان هەروەک ئادەم سمیس لە کتێبی (تیۆری هەستە

ئەخلاقییەکان)دا سەلماندوویەتی، ئەم جۆرە قسانە بەرەو دوورترمان دەبەن و بەرەو سمیس و پێشەنگەکانی سەرەتای لیبرالیزمی کلاسیکمان دەبەن، دەبێ خەڵک لە ژیانیاندا ڕێبەری بکرێن، نەک تەنیا بەهۆی بەرژەوەندیی خودەوە، بگرە بەهۆی ئەرکیشەوە، بێگومان بە بۆچوونی سمیس ئەمە پێی دەگوترێ "ئەرکی خێرخوازی".

ئەو ئازادییەی سمیس شادیی بۆ گێڕا، تەنیا تیۆرییەکی هەستیار نەبوو بە یەکگرتوویی کۆمەڵایەتیی تژی لە بەرژەوەندیی خود، بگرە میسالییەتێکیش بوو کە ڕووبەڕووی هەر کەسێک بووەوە بۆ دۆزینەوەی خودی باشتری خۆی. هەروەک مایکل نۆڤاک نووسیویەتی، کۆمەڵگەیەکی ئازاد "داوای زیاتری لە تاکەکانە، چونکە چاوەڕێی ئەوەیان لێ دەکات ئازاد بن. سەرچاوەی جوانیی نەتەوەیەک، هەروەها سەرچاوەی ئەو خۆشەویستییەی کە هاوولاتییانی هەیانە، ئەوەیە کە داوای زۆر لە تاکەکان دەکات".

ئەو بیرمەندانەی دەستیان بەسەر ئەو سیاسەتە گشتییانەدا گرتبوو، کە لە سالانی هەشتاکاندا دارێژران، بەم زاراوانەوە لە ئازادی نەگەیشتبوون. ئەوان زیاتر بەلای بەکاربردنی ئەو زاراوەدا دەچوون کە فرانک نایت، بیرمەندی گەورەی قوتابخانەی ئابووریناسانی شیکاگۆ، پێی دەگوت "گرفتی واقیعێکی دژوار" hard-boiled pose، کەیفی بە هەموو ئەو قسانەی لەمەڕ میسالییەتەکان یان چاکەکان یان پاڵنەرە بەرزەکان، وەک هەست، نەدەهات.

ئەم گرووپە ئەقڵانییە ئابوورییە واقیعییانە زۆرجار پۆزەتیڤانە دژی هەر قسەیەکی "بەرپرسیارەتیی کۆمەڵایەتی" یان "ئەرکی ئەخلاقی" دەوەستانەوە. پاساوێکی باشیان هەبوو بۆ گومانەکەیان، لەبەرئەوەی سۆشیالیستەکان زۆرجار کۆششەکانیان وا پێشان دەدا کە دەسەلاتی سیاسی بگرنە دەست لە پشت لێڵیی ئەو قسانەی لەبارەی بەرپرسیارەتیی کۆمەڵایەتییەوە دەکران، مەبەستیان لەمەش کرداری "سیاسی" بوو. بەلام بەهیچ جۆرێک "کۆمەڵایەتی" بەواتای "سیاسی" نایەت. زۆر چالاکیی گشتی هەن، سیاسی نین، هەروەها یەکێک لە پێوەرە سەرەکییەکانی سیفەتی شارستانییەتێکی ئازاد، بریتییە لە دەوڵەمەندیی ژیانێکی ئارەزوومەندانە و هاوبەش. گومانی توند لەو دەمەتەقێ سیاسییەی بە زاراوەی ئەخلاقی دەکرێ بەتەواوی شوێنی لەق نەکرابوو، ئەمەش دووبارە لەبەرئەوەی سۆشیالیستەکان

کەسێکی باشیان بەدی نەکردبوو. وەک ئەو کەسەی کە کات و وزەی خۆی سەرف دەکات لە پێناو خزمەتی ئەوانی تردا، بگرە وەک تاکێک کە داوای کاری لە دەوڵەت دەکرد لەسەر حسێبی باجدەران. ئەم لێکدانەوە بەسیاسیکراوەی بەرپرسیارەتیی ئەخلاقی، جگە لە زیادکردنی رەچاوکردنی ئەوانی تر، دەیەوێ هەستی بەرپرسیارەتیی کەسانی (شەخسی) بخاتە پەراوێزەوە کە بەراستی رۆحی کولتووریی (ethos) خزمەتگوزاریی لەسەر وەستاوە. بەڵام هەر کەسێک دیدێکی ئەخلاقییانەی هەبێ، سۆسیالیستێکی پێشەنگ، هەروەها ئەو ئاستەنگەی ئەمڕۆ ئێمە رووبەرووی دەبینەوە، بریتییە لە ناساندنی هەستی جڤاتی (community) یانیش هاوبەندی (Solidarity) کە لەگەڵ ئازادیدا بگونجێ. بازاڕە رکابەرەکان هەماهەنگی لە نێوان هەوڵەکانی ئەو کەسانەدا دەکەن کە لەوانەیە بەرژەوەندیی خۆیان بوێ، یانە تەنانەت خۆپەرست بن، بەڵام ناتوانن سازان دروست بکەن.

بەپێچەوانەی ئەو بۆچوونەی کە بەناوی خاتوون تاچەرەوە لکاوە، کە دەڵێ: "شتێک نییە بەناوی کۆمەڵگە"، لە راستیدا شتێک هەیە بەو ناوەوە. بەڵام هاوواتا نییە لەگەڵ دەوڵەت. بریتییە لە دنیای "چالاکیی هاوبەش، کە راستەوخۆ ئارەزوومەندانەیە و رێبەری دەکرێ بەهۆی هەستی ئەرک بەرامبەر بە خەڵک و سیستمی کۆمەڵایەتی کە ئازادی لەسەری وەستاوە. ئەقڵانییە ئابوورییە واقیعییەکان هەوڵیان دا، قەناعەت بە کاریگەریی تەنسیقی پێشبڕکێی بازاڕ بێنن. ئازادی دەوەستێتە سەر ئەوەی خەڵک بەرپرسیارەتیی کەسانی بگرنە ئەستۆ بۆ پاراستنی دامەزراوەکان، ئەخلاقەکان و ئەو سیفەتانەی بنچینەی ئازادین.

ئەم نەریتی "لیبرالیزمی هاوبەش"ە میسالییەتێکی یوتۆپیایی نییە، بگرە واقیعی زیندووی ئازادی بوو بۆ چەندان ساڵ تا پێی نایە سەتەی بیستەمیش. ئەم کتێبە بەزۆری هەوڵێکە بۆ وەسفکردنی سیفەتی رۆژ بە رۆژی ئەم نەریتە بەهۆی هەڵسەنگاندنەوەی دامەزراوە کۆمەڵایەتییە ئارەزوومەندانەکان کە لەژێر کاریگەریی خۆیدا پەیدا بوون لە کۆتاییی دوا سەتەدا، ئەو دەمەی پەرەسەندنیان زوو وەستا بەهۆی مارشی سۆشیالیزمەوە. بۆ تێگەیشتن لە سیفەتی بزووتنەوەیەکی مێژوویی، ئێمە دەبێ نەک هەر بچینەوە سەر نووسینەکانی سەرکردە رۆشنبیرەکانیان، بگرە دەبێ بچینەوە سەر سیفەتی هاووڵاتییە بێفیزترەکانی خاکەکە. لەبەرئەوەی ئازادی هەر تەنیا میسالییەتێکی رۆشنبیری نییە، بگرە فەلسەفەیەکی رێبەریکردنی

جەماوەرە کە نواندنی بەهاکانی ئەو فەلسەفەیەی کردووە لە ژیانی رۆژانەیدا. ئەم واقیعە لە هیچ شوێنێکی تر ئەوەندە روون نییە هێندەی لە کاری کۆمەڵە دۆستایەتییەکاندا، ئەو رێکخراوانەی کە لە سەتەکانی هەژدە، نۆزدە و سەرەتای بیستدا بۆ هاریکاریی هاوبەش دامەزران، روون کراوەتەوە. زۆربەی کرێکارە پیاوەکان، پێوەندییان بەو رێکخراوانەوە کرد، ئەمەش بواری ئەندامێتیی رێکخراوەکانی تری چینەکانی کرێکاری، یەکەتییەکانی بازرگانی و کۆمەڵگە هەرەوەزییەکانی فراوانتر کرد. (لە ١٩١٠دا، ٦,٦ ملیۆن ئەندام لە کۆمەڵە دۆستایەتییەکاندا، ٢,٥ ملیۆن ئەندامی یەکەتییە بازرگانییەکان و ٢,٥ ملیۆن ئەندامی کۆمەڵگە هەرەوەزییەکان تۆمار کران.)

کۆمەڵە دۆستایەتییەکان هیی بەرژەوەندییە نەریتییەکانن لەبەر دوو هۆکاری تر. یەکەم، تۆماری کۆمەڵە دۆستایەتییەکان پێچەوانەی مەفهوومی فراوانی ئەمڕۆیە کە، هەرچەندە بێگومان کۆمەڵگەیەکی روو لە بازاڕ، باشترین رێگەیە بۆ دەستەبەرکردنی خێروخۆشی، پێداویستیی تەندروستی و خۆشگوزەرانی بۆ هاوولاتییانی دابین دەکات. لە ماوەی نێوان بەشی ٣ تا ١٠دا، واقیعی مێژوویی وا دێتە پێش چاو کە دژی ئەفسانەی خۆشگوزەرانی وەستابێتەوە پێش ئەوەی وەک ئێستاکە بەشێوەیەکی فراوان باوەڕ بە سیستەمی خۆشگوزەرانی بکرێت. دووەم، ئەزموونی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان پێشانی دەدات کە ئێمە کاریگەریی سیستەمی خۆشگوزەرانیمان خستووەتە پەراوێزەوە.

بۆ نموونە حکوومەتەکانی تاچەر بیریان لە وەلامێک کردەوە بۆ کەموکووڕییەکانی خزمەتگوزاریی تەندروستی بۆ ناساندنی ئاراستە ڕکابەرەکان لەنێو سیستەمی ولاتدا. بەلام ئەمە بۆ بەهەڵە تێگەیشتنی سیفەتی کۆمەڵگەیەکی ئازاد بوو. بازاڕە ڕکابەرەکان پێویستن، بەلام هەموو مەرجێکیش نین بۆ ئازادی. سیستەمی خۆشگوزەرانی تەنیا سیستەمی پاڵنەری بازاڕی ڕکابەریی سەرکوت نەکرد، بگرە ئەو دامەزراوانەشی سەرکوت کرد کە وەک بناخەی دروست خزمەتیان کرد بەو پیاو و ئافرەتانەی کە سیفەتی باشیان هەبوو، هەروەها نامیلکەیان بلاو کردەوە بۆ ئادیالیزم و خزمەتگوزاری و دەسکەوت. کەواتە دەبێ ئێمە رێگەی نوێ بدۆزینەوە بۆ رێکخستنەوەی وزەی "کۆمەڵگەی مەدەنی". بەشی کۆتا پێشانی دەدات کە چۆن دەکرێ ئەم نوێبوونەوەیە بەدی بهێنرێ.

بەشێک لەبەر ویستنی ناوێکی گونجاو و بەشێکیش لەبەر دەرچوون لە نەریت، من باسی ئەقڵانییەتی ئابووریی واقیعی دەکەم، بانگەشەی کۆکردنەوەی راستییەکان، پرەنسیپەکانی ڕێبەریکردن، باوەڕەکان و سیفەتەکان بە "سەرمایەداریی مەدەنی" ناو دەبەم. زاراوەکە بۆ خستنەڕووی پشتگیرییە بۆ بازاڕە ڕکابەرەکان لە کاروباری ئابووریدا، تێکەڵ کراوە لەگەڵ درککردن بەوەی کە کۆمەڵگەیەکی ئازاد، کە شایستەی ناوەکە بێت، دەوەستێتە سەر ئەرکی مەدەنی، واتە دەوەستێتە سەر ڕۆحی کولتووری بەرپرسیارەتیی کەسانیی هاوبەش بۆ خۆشگوزەرانیی هاوەڵەکانمان. ئاستەنگەکە برێتییە لە پاراستن و پەرەپێدانی ڕۆحی کولتووریی ڕێزی هاوبەش لەگەڵ کەمترین قسە لەسەر کرداری سیاسی، کە دنیایەکە ئەمڕۆ بەشێوەیەکی مەترسیدار چەواشە کراوە بەهۆی کوتلەکاریی سەرپێی پارتە سیاسییە مۆدێرنەکانەوە.

بەشی یەکەم

میسالییەتی ئازادی

دامەزراوە بنەڕەتییەکانی ئازادی

ئەم بەشە باسی ئەو کێشانە دەکات کە دامەزرێنەرانی سەرمایەداریی مەدەنی پێوەی گیرۆدەن، جەخت دەکاتە سەر لێکدانەوەکانیان لەبارەی باری مرۆیی و دامەزراوە سەرەکییەکان کە گرینگن و مایەی بایەخن.

ئەم بەشە باسی هەموو ئەو فێرگە فیکرییانە ناکات کە لە کاتێکدا پێیان گوتراوە لیبراڵ، بگرە زیاتر بەدوای نەریتێکی تایبەتی فیکریی لیبراڵدا دەچێ کە کەس هێندەی مایکل ئۆکشۆت بەباشی باسی نەکردووە. تەنیا پشت بەیەک ئایدیا نابەستێت، بگرە پشت بەکۆمەڵێک دامەزراوەی پێکەوەلکاو و کارەکتەری تاک دەبەستێت. ئەمانەش ئەم شتانە دەگرنە خۆ: رقێکی قووڵ لە جەختکردنە سەر دەسەلات، جا لە دەستی دەوڵەت یان هەر رێکخراوێکدا بێت، پشتگیری بۆ دیموکراسییەتێک، بەلام فۆرمێکی سنوورداری حکوومەت، بەشێکیان بۆ چێککردنی فەرمانڕەوا بەهێزەکان، بەلام بەدەر لە رێز بۆ شکۆمەندیی تاک، هەروەها هەستێکی بەهێزی سازانی کۆمەلایەتیش دەگرنەوە کە بەندە بەو پێزانینەی کەوا سیستمی کۆمەلایەتی دەوەستێتە سەر ئەرکی سەر شانی هەموو کەسێک کە کەمێک کار بکات، بۆ پاراستنی کەشوهەوای رێزگرتن و رەچاوکردنی هاوبەش بۆ ئەوانی تر، بەهۆی قەبووڵکردنی ئەرکە ئەخلاقییەکان کە لە نەریتی جودو-مەسیحییەوە هاتوون.

رەگەکانی، بەلایەنی کەم، دەگەڕێنەوە بۆ سەدەی سێزدە، بەلام وەک نەریتێکی مۆدێرن دەکرێ لەناو نووسینەکانی لۆک لە سەدەی حەڤدە و لە بەرهەمەکانی سمیس لە سەدەی هەژدە، ئاکتن و تۆکڤیل لە سەدەی نۆزدە، هەروەها ئۆکشۆت، هایک و مایکل نۆڤاک لە سەدەی بیستدا بەدی بکرێت.

هەروەک مایکل ئۆکشۆت سەرنجی داوە، کەسێک پشتگیریی خۆی بۆ ئازادی رادەگەیەنێت لەبەرئەوە نییە بە پێناسەیەکی ئەبستراکتی ئازادی دەست پێ دەکات کە دواتر بەراوردی دەکات لەگەڵ جیهانی ڕاستەقینە، وەک چۆن ئەندازیارێک بەراوردی پارچە ئاسنێک دەکات لەگەڵ چوارچێوەیەک، بگرە لەبەرئەوەیە رێگەیەکی تایبەتی دۆزیوەتەوە بۆ ژیانێکی باش. کەواتە، مەبەست لە پرسیارکردن لە ئازادی پێناسەکردنی وشەیەک نییە، بگرە "پشکنینی نهێنیی ئەو شتەیە ئێمە خۆشیی لێ وەردەگرین، بۆ ناسینی دوژمنەکەیەتی، هەروەها بۆ زانینی ئەوەی ئازادی لە کوێ و چۆن پتر تامی لێ دەکرێ."

ئەمە هەوڵی ف.ا. هەیکیش بوو. ئەو رێی بۆ پێناسەکردنی ئازادی خۆش نەکرد، بگرە هەوڵی دا لەوە تێ بگات بەهای ئەو ئازادییە چییە کە لەلایەن نەتەوەکانی رۆئاواوە چێژی لێ وەردەگیرێ. ئەی پاشان سیفەتەکانی بەریتانیا چی بوون کە بوونە هۆی ئازادبوونی؟ یەکەم، ئەگەر ئۆکشۆت راست بکات، ئێمە ناتوانین لیستێکی ئەو دامەزراوانە بکەین کە ئازادییان لەخۆ گرتووە. دەتوانرێ ئازادییەکان جیا بکرێنەوە، بەڵام ئەو ئازادییەی ئاشنا بوو بەوانەی پێش خۆمان، تەنیا نەوەستاوەتە سەر ماف، یاسا و دامەزراوە جوداکان، بگرە وەستاوەتە سەر گەلێ ئازادیی پشتگیریی هاوبەش: نە لە جیاکردنەوەی کڵێسا لە دەوڵەت، نە لە حوکمی یاسا، نە لە موڵکی تایبەت، نە لە حکوومەتی پەرلەمانتاری، نە لە مافەکانی habeas corpus [3]، نە لە سەربەخۆییی دادوەری، نە لە هەزاران ناوەند، رێکخستن و سیفەتی تری کۆمەڵگەکەمانەوە هاتووە، بگرە لەوەوە هاتووە هەریەک لەمانە بیسەلمێنن ئەوەندە جەخت لەسەر دەسەڵات لە کۆمەڵگەکەماندا نەکەنەوە.

نەبوونی جەختکردنەوەی زۆر لەسەر دەسەڵات، بەڕای ئۆکشۆت، برێتییە لە سیفەتی گشتیی ئازادی کە ئەوانی تریش لەخۆ دەگرێت. یەکەم، دەسەڵات دابەش کراوە لە نێوان رابردوو، ئێستا و داهاتوودا: ئێمە دەبێ رەچاوی کۆمەڵگەیەک بکەین کە بەتەواوی لەلایەن رابردووی، یان ئێستای یان داهاتوویەوە حوکم کراوە کە نالاندوویەتی لەژێر زۆرداریی ئەو دەسەڵاتەی کە ئازادی حەرام دەکات. سیاسەتی کۆمەڵگەکەمان گفتوگۆیەکە تێیدا هەریەک لە رابردوو، ئێستا و داهاتوو

دەنگیان هەیە، هەروەها هەرچەندە لەوانەیە یەکیان یان ئەوانی تریان بە ڕێککەوت سەر بکەون، هیچیان بەردەوام زاڵ نابن، بۆیە بەم پێیە ئێمە ئازادین.

دووەم، دەسەڵات لەنێو ئەو ڕێکخراو و بەرژەوەندییانەدا بڵاو بووەتەوە کە کۆمەڵگە پێک دێنن: ئێمە ناترسین یان بەدوای ئەوەوە نین فرەیی بەرژەوەندییەکان سەرکوت بکەین، بگرە ئێمە وا دەزانین ئازادی ناتەواوە ئەگەر دەسەڵات تێیدا بەباشی دابەش نەکرابێ، هەروەها ئازادی هەڕەشەی لەسەر دەبێت ئەگەر هەر بەرژەوەندییەک یان کۆمەڵێک بەرژەوەندی، هەرچەندە لەوانەیە بەرژەوەندیی زۆرینە بێت، دەسەڵاتێکی نامۆ دەستەبەر بکات.

کەواتە، لە جەوهەردا ئێمە خۆمان بە ئازاد دەزانین، چونکە: "کەس لە کۆمەڵگەکەماندا ڕێگەی پێ نەدراوە دەسەڵاتی بێ سنووری هەبێت، هیچ سەرکردەیەک، کوتلەیەک، حزبێک یان "چینێک"، زۆرینەیەک، حکوومەتێک، کڵێسا، دەستە، دەستەی بازرگانی یان پیشەیی یان یەکەتیی بازرگانی." نهێنیی ئازادیی ئێمە ئەوەیە کۆمەڵگەکەمان "لە فرە ڕێکخراو پێک هاتووە لە دەستوورێک کە بەباشترین شێوە ئەو پەرتەوازەییەی دەسەڵات چاک دەکاتەوە کە سیفەتی گشتییەتی."

کۆمەڵە دۆستایەتییەکان، بەتایبەتی سیستمە پێوەندارەکان کە لە بەشی ٣–٧ دا باس کراون، هەر هەمان ئەو ڕێکخراوانەن.

دەرهاویشتەی چاخەکانی ناوەڕاست

ئەگەر ئۆکشۆت ڕاست بکات کە جەختنەکردنەوەی زۆر لە دەسەڵات جەوهەری ئازادییە، ئێمە چۆن دەتوانین باسی سیفەتی تایبەتی دەوڵەتی بەریتانیا بکەین؟ بەڕای ئۆکشۆت، دەوڵەتە ئەوروپاییە مۆدێرنەکان دەرهاویشتەی چاخی ناوەڕاستن. یەکەم شێوازی کۆمەڵییە کە ئەو پێی دەڵێ "کۆمەڵی مەدەنی" و دووەمیش "پرۆژە" یان "کۆمەڵی ئامانجدار".

"کۆمەڵی ئامانجدار"(٤) پێک هاتووە لەو کەسانەی کە پێوەندییان بە بەدواداچوونی بەرژەوەندی یان ئامانجی هاوبەشەوە هەیە. فۆرمێکی خاوێنی ئەم جۆرە کۆمەڵەیە زۆر ئامانجی نییە، بگرە یەک مەرامی سەروەریی هەیە. ئەرکی

سەرکردەکان بریتییە لە بەدواداچوونی ئەم ئامانجە، ئەمەش راستەوخۆ بەپێی پێویستیی تاکەکانە. لەوانەیە نەتەوەیەک گەلێ لەو پرۆژانەی پێ بێ، بە کۆمەڵە بازرگانییەکانیشەوە، بەڵام لێرەدا بایەخ بە دەوڵەت-نەتەوەکان دەدەم کە ئەم سیفەتەیان هەیە.

لە نەتەوەیەکی کۆمەڵی مەدەنیدا، خەڵک پێوەندییان پێکەوە هەیە، لەبەرئەوەی نا کە ئامانجێکی کۆنکریتی هاوبەشیان هەیە، یان پێکەوە کار بۆ ئەرکێکی دیار دەکەن، بگرە لەبەرئەوەی ئەوان بەدەسەڵاتی یاسایەکی دەزانن کە لە سایەیدا دەژین. رێز بۆ دەسەڵاتی یاسا مانای ئەوە نییە کە هەموو کەسێک پشتگیریی یاسا دەکات. یاسا دیاردەیەکە لە گۆڕاندایە، بۆیە ئەوەی فەرمان بەڕێزگرتن دەدات لە کۆمەڵەیەکی مەدەنیدا بریتییە لەو یاسایەی کە هەیە و یاسای پرۆسەی ریفۆرمیشە.

یاساکان ئەو مەرجانە سنووردار دەکەن کە بەهۆیەوە هەر کەس بەشداریی دەکات، واتە هەریەکە و بەدوای شێوازی ئەو ژیانە دەکەوێ کە هەڵی بژاردووە. کەواتە ئەم جۆرە تێکەڵەیە سیستمی یاسا و جێبەجێکردنیەتی. خەڵک تێکەڵی یەکترن، لەبەرئەوەی نا کە ویستی هاوبەشیان هەیە، بگرە لەبەرئەوەی هەمان ئەو مەرجانە قەبووڵ دەکەن لە گەڕان بەدوای ئەو ئامانجانەی کە پێیان وایە باشترین ئامانجن.

هەریەکە و لەژێر پابەندبوونێکدایە دەبێ کار بەیەکسانی بۆ ئەوانی تر بکات، هەروەها هەر کەسە و چێژ لە باری یەکسانی وەردەگرێت لەژێر یاساکەدا. سیفەتی یاساکان بنچینەیە. لە هەردووکیاندا، کۆمەڵی ئامانجدار و کۆمەڵی مەدەنیی خەڵکی پابەندن بە یاساکانی رەفتارکردنەوە، بەڵام لە کۆمەڵەیەکدا یاساکان گرینگن بۆ بەدواداچوونی مەبەستێکی هاوبەش. لە فۆرمی خاوێنی کۆمەڵی مەدەنیدا، یاساکان بریتین لە زاراوە ئەخلاقییەکان، نەک فەرمانی چالاک و گرینگ.

لەژێر سیستمێکی کۆمەڵی مەدەنیدا، هەستی هاریکاریی خەڵک و شەرعیەتی حکوومەت لەو هەستە هاوبەشانەوە سەرچاوەیان گرتووە کە سیستمی کۆمەڵایەتی دەرفەت بۆ هەموو کەسێک دەڕەخسێنێ دریغی نەکەن لەو بازنەیەی خۆیان لە

ژیاندا هەڵیان بژاردووە، هەروەها سەرچاوەیان گرتووە لە هۆشیاریی گشتی کە تێیدا بەردەوامیی ئازادی دەوەستێتە سەر ئەوەی هەموو کەسێک بای خۆی کارێک بکات. بەڵام، هەستی هاریکاری لە کۆمەڵەیەکی چالاکدا سەرچاوەی گرتووە لەو باوەڕەی کە هەر کەسێک بەشێکە لە تاکە سیستمێکی چالاک، لە کردەدا، یان بۆ بەمۆدێرنکردنی یان پێشخستنی سەرچاوەکانی نەتەوە یان بۆ دەستەبەرکردنی سیفەتی مرۆ لە ئاراستەیەکی نوێدا. بۆیە، لە نەتەوەیەکدا کە وەک کۆمەڵێکی چالاک رێک خراوە، تاکەکان ئالیەتی حکومەتن، بەڵام لە کۆمەڵێکی مەدەنیدا حکومەت ئالیەتێکی گەلە، بەرپرسە لە رێکخستنی ئەو دامەزراوانەی کە رێگە بە خەڵک دەدەن بەدوای ئەو میسالیاتانە بکەون کە خۆیان هەڵیان بژاردوون.

لە رووی مێژووییەوە، ئۆکشۆت دوو جۆرە کۆمەڵ دەستنیشان دەکات وەک بەرەنجامی کردە و فیکری چاخی ناوەڕاست. کۆمەڵی چالاک نێزیکە لە "خانەوادەیی" "lordship" و کۆمەڵی مەدەنییش لە "حوکمڕانی" "rulership". لە چاخەکانی ناوەڕاستدا، پاشاکان سەرگەورەی ناوچە یان زەوییەکەی خۆیان بوون، بۆیە هەڵسووڕێنەری خەڵکەکەی خۆیان بوون. کەواتە، پاشایەتی لە سەردەمی خانەدانیدا برێتی بوو لە هەڵسووڕاندنی زەویوزار. پاشا گەورەی شوێنەکە بووە. بەڕای ئۆکشۆت، لە خاکی سەرەکیی ئەوروپادا (Continent) [5] لە سەتەی پازدەدا، گەورەکانی دنیای ئەو سەردەمە گەشەیان دەکرد و دەبوونە حوکمڕان.

وەک حوکمڕانێک، پاشا پاسەوانی یاساکان و سەپێنەری دادوەری بوو، هەروەها بابەتەکانی ئەم حوکمڕانە ئازاد بوون لەوەی لەبارەی ژیانیانەوە بێت، بێ ئەوەی زۆر تەداخولیان بکات لە کاتی گوێڕایەڵبوونی یاسادا. لە بەریتانیا، سەرهەڵدانی حوکمڕانی لە سەتەی سێزدە باس کرا لەلایەن نووسەرانی وەک هێنری براکتن، حاکم و راوێژکاری کاتیدرالی ئێکزێتەر کە یەکەم حیسابی سیستماتیکی یاسا و نەریتەکانی کۆ کردەوە. لەبارەی پارزەوینەکەوە، ئەو دنیایەی ئۆکشۆت لە بیریدا بوو پێک هاتبوو لە: نەمسا، براندربێرگ – پرووسیا، باڤاریا، ساکسۆنی، وتمبێرگ و وێستفالیا، کە حوکمڕانەکانیان لە قۆناخی گەورەی ئاژەڵداری و دەرەبەگایەتی و ناوچەکان دەرچووبوون بۆ بوون بە پاشای دنیا و بابەتە سەروەرییەکان.

ئەو جیـهانە تازانە چیی تر نـە زەویوزار بوون، نە هـاوپەیمانیـی سـەربازی بوون، بگرە کۆمـەڵی یاسـایی بوون. حـوکمـڕانیـی تازەش: نە مـرۆڤێکی ئەریسـتـۆکراتی، گەورە و خاوەنی ناوچەیەک، نە سـەرکردەی کۆمەڵێک بوو نە یەکێکی پێوەست بوو بە پراکتیزەکردنی ئەخلاقی پێناسـنەکراو و پاسەوانێتی بۆ دەسـتوەردان لە ژیان، چالاکـیـیـەکـان و سـامـانی خـەڵکەکـەی، بگرە حـوکـمـڕانی بـابەتەکـان بوو... کـە پۆسـتەکەی بۆ جێبەجێکردنی ئەرکە گشـتییە دیاریکراوەکان بوو، کە (هەرچەندە هەندێ زەحمەت بوو) جیاواز بوون لە بایەخە تایبەتییەکانی.

دەوڵەت کـە بەجێ مـاوە بۆ نـەتەوە ئەوروپاییـیـە مـۆدێرنەکـان لەوانـەیە، لە ڕووی مـێـژووییـیـەوە، وەک تەنگژەیـەکی بێ چارەسـەر درکی پێ بکرێت لە نێـوان ئەو دوو سیفەتەی دانوویان پێکەوە ناکوڵێ، ئەوانیش، خـانەوادەیی (کۆمـەڵی ئامـانجدار) و حوکمڕانی (کۆمەڵی مەدەنی)دا.

لە سـەتەی بیسـتدا، دەتوانین درک بە تۆتالیتـاریانیزم بکەین وەک هـاوشـێوەیەکی مۆدێرنی کۆمـەڵی ئامـانجدار، هـەروەها لیبرالیزمی کلاسیکیش وەک هـاوشـێوەی کـۆمـەڵی مـەدەنی. بەپێی زاراوەسـازیی ئۆکـشـۆت، ئێمـە لە سـەتەی بیسـتـدا، لە گـەشـەسـەندنی دیموکراسـییـەکـانی ڕۆئاوا دەگـەین، بـە تایبـەتی بەریتـانیـا، وەک پەرەیەکی جـێگیر لە کـۆمـەڵی مـەدەنییـەوە بۆ کـۆمـەڵی ئامـانجدار. بەلای لیـبراڵە کلاسیکەکانەوە، کۆمەڵی مەدەنی لە هەردووکیان خوازراوترە، بەڵام هیچ ئاماژەیەک بۆ ئەوە نییـە کـە کـۆمـەڵی ئامـانجدار هەردەم خـراپ بێ. ئاسـاییـیـە بـۆ کـۆمـەڵێکی مەدەنی بەشێوەیەکی کاتی خـۆی بگـۆڕێت بۆ کۆمەڵێکی ئامانجدار، وەک چـۆن وڵاتە دیموکراسییەکانی ڕۆئاوا لە کاتی شـەڕی جیهانیی دووەمدا وایان کرد.

ئەو گرفتە کردەییانەی لیبراڵەکانی سەتەی حەڤدەیان نیگەران کرد

لە ئینگلتـەرادا، لیبـرالیزمی مـۆدێرن وەک فەلسـەفەی حـوکمڕانی لـە کاتی ناکـۆکیی نێوان تاج و پەرلەمان لە سـەتەی حەڤدەدا سـەری هـەڵدا.

بەرگریکارانی ئازادی ئەو هـێڵەیان گرت، بـۆ دووپاتکردنەوەی مافی ئیلاهییـانەی پاشـاکـان، کە پاشـاکـانی سـتـوارت[٦] لە نەریتی ئازادییـەوە دەردەچوون بەپێی ئەو یاسایەی کە مافی بوونی ئینگلیزە، بەلایەنی کەم، لە سـەتەی سێزدەمەوە. لە پرسی

ئینگلیزدا، کە پەرلەمانتاران تێیدا هۆشمەند بوون، ناوی لێ نرا تا بەپێی یاساکان حوکمڕانی بکرێت، نەک بەپێی ئارەزووەکانی پاشا. ئایدیەی هاوشێوەی ئەمە پەڕییەوە بۆ ناوچەی ئەتڵەسی و بۆ ئەمەریکا کە لەوێ شەڕی سەربەخۆیی و دەستووری ئەمەریکاییان هێنایە کایەوە. هەروەها بزووتنەوەی لەم چەشنە لە ئەڵمانیا و فرەنسا گەشەیان کرد وەک ئۆپۆزسیۆن بۆ حوکمڕانە رەهاکانی ئەو وڵاتانە.

لە سەدەی حەڤدەدا، دەسەڵاتی دەوڵەت، لە فۆرمی پاشایەتی و کڵێسای دامەزراودا، وەک بەربەستێک بۆ خۆئاراستەکردنی کەسانی دەبینرا. لیبرالیزم وەک کاردانەوەیەک بۆ ئەم جۆرە ژیانە دروست بوو، هەوڵی شلکردنەوەی ئەو زنجیرانەی دا کە ژیانی ئابووری، کاروباری ئاینی، سیاسی و رۆشنبیرییان پەلبەست کردبوو. لیبرالەکان کۆتاییی ستەمی ئاینییان ویست و بەدوای ئازادیی ویژدان، بیر و دەربڕیندا گەڕان. گەلێکیان لەوەش دوورتر چوون، داوایان کرد نابێ هیچ ڕاڤەرێکی سەپێنراو لە نێوان مرۆڤ و نووسینە پیرۆزەکاندا هەبێت، هەروەها نابێ هیچ پێناوێک لە نێوان مرۆڤ و خوادا هەبێت. هەندێکیان قەشەکانی خۆیان لە رێگەی دەنگدانێکی ئازادانەوە وەک ئەندامانی کڵێسا هەڵبژارد. لیبرالەکان بەدوای گەرەنتییەکەوە بوون تا خەڵک بپارێزرێت لە تاوانباران، بۆ ئەوەش چاویان لە حکوومەت بڕی، بۆیان دابین بکات. بەڵام لەبەرئەوەی باش دەیانزانی کە رۆڵی دەوڵەت بۆ پاراستنی خەڵک دەکرێ خراپ مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت، بۆیە داوای سنووردارکردنی دەسەڵاتەکانی دەوڵەتیان کرد. دوا بەدوای ئەمەش، داوای یەکسانییان کرد لە بەردەم یاسادا، داوای سەربەخۆیی دادگەکانیان کرد لە دەسەڵاتی یاسادانان و جێبەجێکردنی حکوومەت. ئازادییەکی تەواوی هاتوچۆیان دەویست لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر و لە کارێکەوە بۆ کارێکی تر، بۆ ئەوەی تاکەکان و خێزانەکان بتوانن پێگەی خۆیان بدۆزنەوە. داوای ئازادیی ئاڵوگۆڕکردنی بەرهەمەکان و خزمەتگوزارییەکانیان کرد بەپێی نرخێک کە بەهاوبەشی لەسەری رێک بکەون، بۆ کۆکردنەوەی سەرمایە کە ئازادانە بەقەرز بدرێت و وەربگیرێت. داوای ئەوەیان دەکرد کە هەموو کەسێک چێژ وەربگرێ لە مافی خاوەندارێتی و بەکارهێنانی موڵک بەباشترین شێوە کە خۆی دەیەوێ. هەروەها بەدوای ئەوەوە بوون کە عادەتی پاشا بگۆڕن لە پێدانی قۆرخکارییە

شاهانەکان بەو گرووپانەی بەخواستی پاشا بوون، ئەوانیش لە بەرامبەردا پارە بدەن. لە ١٦٢١دا، بەپێی یەک لە مەزندەکان، نزیکەی ٧٠٠ قۆرخکاریی شاهانە هەبوون پاڵپەستۆیان دەخستە سەر نرخی گەلێ کاڵای گشتیی ناو ماڵ وەک مۆم، خەڵووز، سابوون، پێستە، خوێ و بیبەر.

چارەسەری لیبرالییانە ئەو داوایە بوو کە دەبێ پاشا هیچ یاسایەک دەرنەکات بۆ سوودی (یان زیانی) تایبەتی، بۆ گرووپ و تاکێکی ناسراو. ئەگەر لۆرد ئاکتن راست بووایە، ئارەزوو بۆ ئازادیی پەرستن هۆکارێکی سەرەکی بوو بۆ سەرهەڵدانی لیبرالیزم. ئەو گوتی لیبرالیزم "قووڵترین تەزوو" بوو لە ١٦٤١ و "بەهێزترین پاڵنەر" بوو لە ١٦٨٨دا. مرۆڤەکان فێر بوون تەنیا بەهۆی کەمکردنەوەی دەسەڵاتی حکوومەتەکان دەکرێ ئازادیی کڵێساکان مسۆگەر بکرێت. ئاکتن، لەبارەی ئەو فیکرە سیاسییە مەزنەوە، نووسی: بەپیرۆزکردنی ئازادی و لکاندنی بە خواوە، پەروەردەکردنی مرۆڤ بۆ ئەوەی رێز لە ئازادییەکانی ئەوانی تر، وەک ئازادییەکانی خۆی، بگرن، هەروەها بەرگرییان لێ بکا زیاتر لە پێناو خۆشەویستی بۆ دادوەری و خێرخوازی، نەک وەک مافێک، ئەمانە روحی ئەو شتە مەزن و باشانە بوونە کە لە پێشکەوتنەکانی دوا دوو سەد ساڵی رابردوودا بەرجەستە کراون.

ئەم بەرهەڵستکارییەی سەتەی حەڤدە بۆ زاڵبوون بەسەر حکوومەتدا بەدوو ئاراستەدا چووە پێش، کە بەردەوام بە روونی لە یەکتر جیا ناکرێنەوە. یەکەمیان، کە من پێی دەڵێم سەرمایەداریی مەدەنی، بەهیوای تێکەڵنەکردنی لەگەڵ ئایدیە پێوەستەکانی تر، دەکرێ بەو هەوڵە بزانرێت بۆ نەگەڕاندنەوەی پاشا بۆ "دەسەڵاتی ناوچەیی"، وەک بە زمانی ئۆکشۆت وای پێ دەڵێن. میسالییەتی سەرمایەداریی مەدەنی برێتی بوو لە نەتەوەیەک کە وەک کۆمەڵە مەدەنییەکان یەکگرتوو بێ، ئەمە بەلایەنی کەم لە سەتەی سێزدەوە هەیە، کە پرسە ئینگلیزییەکان لەلایەن حوکمڕانێکەوە نەک خانەوادەیەک حوکم دەکران، هەروەها یاسا کۆدێکی ئەخلاقی و حەتمی بوو بۆ ژیان کە هیچ کەس، بێگومان هیچ پاشایەک، نەیدەتوانی سووکایەتیی پێ بکات. پاشاکانی ستوارت وەک سووخۆر دەبینران کە دەستیان لە مافی ئەو پرسانەی کە چەندان سەتە تەمەنیان بوو، وەردەدا. کەواتە لیبرالیزمی کلاسیک، سەرمایەداریی مەدەنی، رێزداربوون لە مێژوودا. مێژوو بەشایستەی

زانی شارستانییەتی ئینگلتەرا بپارێزێت.

نەریتە لیبراڵە پێشەنگەکەی تر بەگشتی پێی دەگوترێ ئەقڵانییەت. دژایەتیی پاشاکانی ستوارتی وەک گێڕانەوەی مافە مێژووییەکان نەدەبینی، بگرە هەموو نەریتەکەی بەخنکاوی دەبینی، هەروەها تەواو جیاوازیی کرد لە نێوان عادات و خورافیات. ئەم نەریتە لەگەڵ دیکارت سەری هەڵدا، لە گەڕانیدا بەدوای راستییەکی "روون و دیار"، زیاد لە پێویست توانای حکوومەتی مەزندە کرد بۆ رێکخستنەوەی کاروبارە مرۆییەکان. گوتەبێژانی نەریتی لیبراڵ کلاسیک، وەک لۆک، لە لێدوانەکانیاندا میانڕۆتر بوون:

لەبەرئەوەی هەبوونی چەندان ڕا لە زۆرترین بەشی مرۆڤدا، ئەگەر هەمووی نەبێ، رێی پێ ناگیرێ، بەبێ بەڵگەی دروست و تەواوی راستییەکانیان، بەڕای من، وای لێ دێ هەموو مرۆڤ ئاشتی و هەروەها نووسینگە گشتییەکانی مرۆڤایەتی و هاوڕێیەتی لە فرەییی ڕادا دەپارێزێت. دەبێ ئێمە بەباشی بەزەییمان بە کەمبایەخیی هاوبەشدا بێتەوە و هەوڵ بدەین لایەرین لە هەموو رێگە یەکسان و دروستەکانی زانیاریدا، هەروەها بەخراپیش مامەڵە لەگەڵ ئەوانی تردا نەکەین، وەک کەللەرەقی و خراپی، لەبەرئەوەی ئەوان دەست لە خۆیان هەڵناگرن و ڕایەکانی ئێمەش وەرناگرن.

لیبراڵە ئەقڵانییەکان دڵنیا بوون لەوەی کە ئەوان راستن و هەروەها زۆر سوور بوون لەسەر بەدواداچوونی ئامانجەکانیان. بەدەستی ئەو جۆرە مرۆڤانە، ئەم ناوەی لیبرالیزم ئاراستەی سیاسەتی رۆژئاوای گۆڕی تا بگەڕێتەوە بۆ خانەوادەیی، واتە، ئاراستەی سەرەکیی خەڵک و موڵک.

گریمانە سەرەکییەکانی کاپیتالیستی مەدەنی لەبارەی رەوشی مرۆڤەوە

کاپیتالیستە مەدەنییەکان چۆن دەیانڕوانییە رەوشی مرۆڤ؟ لە جەوهەردا، بەململانێیەکیان دەزانی لە دژی ناکامڵبوونی مرۆڤ. وابەستە بوون بەدوو کەموکوڕی تایبەتەوە، تاوانکردن و پشتگوێخستن، دواجاریش ئەرکی کردەییی بیرمەند و چالاکیی کاپیتالیستی مەدەنی برێتی بوو لە پێشخستنی شارستانییەتی مرۆڤ بەهۆی دۆزینەوەی یان باشترکردنی ئەو دامەزراوانەی کە

هانی دژەکانی تاوان و پشتگوێخستنیان دا، بەگشتی باشی و فێربوون. ئەو میسالییەتە ئەخلاقییەی پەنجە دەخاتە سەر سەرمایەداریی مەدەنی ئەوەیە کە پێوەندییەکانی مرۆڤ، بەپێی پێویست، دەبێ بوەستنە سەر رازیبوونی هاوبەشی ئازادانە نەک هێز یان فەرمان. لیبراڵە کلاسیکەکان حەزیان لەو میسالییەتە بوو؛ چونکە پێیان وابوو ئەمە گونجاوترە لەگەڵ سروشتی مرۆڤ تا حوکمڕانی لەلایەن "گەورەی ناوچەیەک"ەوە. بەڵام میسالییەتێکیش بوو لەو سۆنگەی کە ڕووبەڕووی سیفەتی مرۆڤ بووەوە بەهۆی دانانی ستانداردێک تا هیوای بۆ بخوازن. ئەو ستانداردە ڕێگەیەکی میسالیی بەخەڵک پێشان دا بۆ ژیان.

تێکەڵەیەکی تایبەتی ئەو دامەزراوانەی کە بەلاوە نرابوون شێوەیەکی پێگەیشتووی وەرگرت لەو کاتەی کە لیبراڵەکانی وەک دەیڤد هیوم، ئادەم سمیس، جۆشیا تەکەر، ئیدمۆند بێرک و ویلیەم پالی لە سەتەی هەژدەدا دەیاننووسی. سیفەتی سەرمایەداریی مەدەنی زیاتر روون کرایەوە لە کاتی مشتومڕەکان لەسەر دەستووری ئەمەریکایی لە ساڵانی هەشتاکان، لەلایەن دانەرانی Federalist Papers ، لەلایەن ئیمانوێل کانت و ویلهێلم ڤۆن همبۆلت لە ئەڵمانیا، لەلایەن مۆنتیسکیو لە فرەنسا و لە سەتەی نۆزدە لەلایەن تۆکڤیل، ج.س. میل و ئاکتن. لە ماوەی ئەم سەتەیەدا، نەریتەکە لەلایەن فرێدریک هایک و مایکل نۆڤاکەوە زیاتر پەرەی پێ درا.

گرینگە یەکێک لە سەرچاوە سەرەکییەکانی شێوانی مۆدێرن لابەریت. ئازادی لەژێر یاسا مەزهەبێک نییە کە ئازادی بە نەبوونی تەلبەندەکان دەزانێ، یان ئازادی لە هەموو بەربەستەکانەوە بۆ ئارەزووەکانمان. لیبراڵە کلاسیکەکان "دەسەڵاتیان" نەویست، بگرە "ئازادی"یان ویست، واتە عەوداڵی "دەسەڵات" نەبوون بۆ دەستەبەرکردنی ئاواتە تایبەتییەکانیان، وێڵ بوون بەدوای سیستەمێکی کۆمەڵایەتی- شارستانییەتێک- کە ڕێگە بەهەموو کەسێک بدات لە سایەی ئازادی لەژێر یاساوە کار بکەن بۆ بەختیاریی خۆیان و بەختیاریی ئەوانی تر بەپێی باشترین باوەڕی هەر یەکێک. بۆ دووبارەکردنەوەی وشەکانی ئاکتن، دەڵێن: ئازادیی ئەوانی تریان هێندەی ئازادیی خۆیان خۆش بوێت.

میسالییەتەکە ئازادی بوو لەژێر سێبەری یاسادا، نەک ئازادییەک بەکەیفی هەر کەسێک.

ئازادییەک بوو بەهۆی ویژدانەوە رێبەری کرا نەک بەهۆی ویستە ڕووتەکان. ئازادییەکی ڕێژەییش نەبوو. ئازادی قیمەتی بۆ دانرا، لەبەرئەوەی ناکاپیتالیستە مەدەنییەکان پێیان وابوو کە بۆچوون و بەهای هەر تاکێک بەقەد بۆچوون و بەهای یەکێکی تر باشە، بگرە لەبەرئەوەی کارێکی ئاسایی نییە هەر دەسەڵاتێک لە پێشدا ئەو کەسە بناسێنێت کە باشترین کار دەکات، یان تا ئەوپەڕی سوود لە مرۆڤ وەربگرێت، یان حوکم بدات کامە بەها، عادەت یان دامەزراوە دواجار دەیسەلمێنن، یارمەتیدەرن بۆ هاریکاریی مرۆیی. لە ئەنجامدا، پێیان وابوو دەبێ هەموو کەس ئازاد بێ لەوەی کامە بیرکردنەوەی بەلاوە دروستە، لەو ڕوانگەیەی کە ئێمە دان بەپێشکەوتنی راستەقینەدا دەنێین ئەو دەمەی دەیبینین.

دەبێ بۆچوونی بیرمەندانی وەک ئاکتن و تۆکڤیل بەتەواوی لە بۆچوونێکی تر جیا بکرێتەوە کە زۆرجار بە لیبراڵیزمەوە دەلکێ. ئەو بۆچوونەیە، کە لە رۆسۆوە سەرچاوەی گرتووە، کە خەڵک لە جەوهەردا باشن، بەهۆی دامەزراوەکانەوە خراپ کراون، دامەزراوانی وەک یاسای خراپ یان حکومەتی خراپ. لە سۆنگەی ئەم باوەڕەوە، بۆچوونەکە دوای ئەوە دەکەوێ کە، ئەگەر بمانەوێ مرۆڤەکان کامڵ بکەین، دەبێ یەکەم جار ئەو دامەزراوانە بنبڕ بکەین کە گەندەڵیان دەکەن. ئەم جۆرە بیرکردنەوەیە کاریگەرییەکی بەهێزی هەبوو لەسەر شۆڕشگێڕە فرەنساییەکان، کە بە بەهای گیانی خۆیان گەیشتنە ئەو قەناعەتەی کە ئەگەر تۆ نەریت و دامەزراوەکانی نەتەوەیەک ریشەکێش بکەیت، ئەوا هەر هاووڵاتییەک کۆتاییی پێ دێت لەبەرئەوەی بەتەنیا ڕووبەڕووی یەک دەسەڵاتی ڕێکخراو دەبێتەوە، ئەویش سوپایە. بەلای کاپیتالیستە مەدەنییەکانەوە، خەڵک لە بنەوە باش نین. ژیان ململانێیەکی بەردەوام بوو لە دژی ناکامڵبووندا، تێیدا سیستمی کۆمەڵایەتی شان بەشانی ویژدانی تاک ڕۆڵێکی سەرەکیی هەبوو.

لە نزیکەوە پێوەستبوون بەفیکرەی "دڕندەی ماقووڵ"ەوە باوەڕێکی تر بوو کە ئەویش لە فرەنسا دروست بوو. بیرمەندانی رۆشنگەری "Enlightenment"ی فارەنسایی لە نیوەی دووەمی سەدەی هەژدەدا ئەو بۆچوونەیان گرتە بەر کە لە ڕێگەی هەستەکانەوە درک بەسروشت کراوە، بەهۆیەوە گەیشتنە ئەو ئەنجامەی کە هەموو لێکدانەوەکانی تر هەڵە بوون. لە ئاکامدا، تەواو باوەڕیان بەمەعریفەی زانستی هێنا و ئارەزووی ئەوەیان دەکرد کە هەموو خوێندنەکانی کڵێسا وەک

خـورافیـاتی تەواو رەت بکەنەوە. بۆ نمـوونە، ڤۆڵتـێر سـەرکۆنـەی پیـاوانی ئـاینیی دەکرد، وەک چۆن کۆدۆرسیتیش وای کـرد، کە باوەڕی وا بوو ئەو دەمەی پاشاکان، ئەریستـۆکـراتەکـان و قـەشـەکـان خـرانـە پەراوێزەوە، ئینجـا مـرۆڤـەکـان ئازاد و یەکـســـان دەبن. (رۆســـۆ پێــشـــەنگی باوەڕدارانـە بە خـــوا و بەشـــداری لـە بەرهەڵستکاریی ئاینی لەلایەن فەیلەسووفەکانەوە نەکرد[٧].)

بوونی ئەو حـەوسـەڵەی ئاینـی مـەسیـحی وەک خـورافیـات، فـەیلەسووفـەکان بە پێـویستـیـان زانی پەنا ببـەنە بەر ئەخـلاق. گـەیشـتنە ئەو ئەنجـامـەی، لەبەرئەوەی ناکرێ سەرچاوەی ئەخلاق لە فەرمایشتەکانی خواوە هاتبێ، بگرە دەبێ ئەخلاق لە پێداویسـتیی هـاوبەشی مـرۆڤەکان بۆ یەکتـرییەوە سـەرچاوەی گرتبێ. هـەمـوو یاسـا ئەخـلاقـیــیـەکـان بەقـوربـانـی دانراون لە پێناو ســازان، یان بـەپێی فـۆرمـی ئەم دەمەتەقێیەی کە لەلایەن هێلڤیتەس دانراوە، ئەخلاق بۆ مـەزندەی سوودی هاوبەش کەم کراوەتەوە.

ئەم رێچکەیەی بیـرکـردنەوە، رێگەی خـۆی دۆزییـەوە بەرەو ئینگلتـەرا، بەهۆی ویلیـەم گـۆدوین، تۆمـاس پێین و جـێریمی بێنتـامـەوە. گـۆدوین وای بۆ دەچوو کـە ســازانی سـروشـتـیی ژیانی مـرۆڤ دەبێـتـە هۆی بەکـۆتاهێنانـی حکـومـەت. پێین ویستی رێچکەکە لە پاشـا، ئەریستـۆکرات و قـەشـەکان و خـورافیـاتەکانیـان پاک بکاتەوە و لە نووکەوە بە مـافەکانی مـرۆڤ دەست پێ بکاتەوە. هەروەها بێنـتامیش متـمانەی خـۆی خستـە پاڵ باشـترکردنی ژیانی مرۆڤ بـەهۆی چاکسـازیی یاسـا، تاکەکانی بـە مـوحـاسـیبی ئەقڵانیی سوودەکانی خـۆیانیـان دادەنا. ئـابووریناسـە کلاسیکەکان کەوتنە ژێر کاریگەریی دەیڤد ریکاردۆ، کە وانەکانی ئادەم سـمیسی لە "تیـۆریی هەسـتـە ئەخـلاقـییـەکـان"دا خـسـتـە پـەراوێزەوە، هەروەها دیراسـەی رەفتـاری مـرۆڤی کرد وەک بلـێی خـەڵک ئەقڵانیی ئابوورین یان بەدوای خـۆشـیدا دەگەڕێن بۆ ئەوەی دەسکەوتیان بگەیەننە لووتکە. قوربانی بەخۆدان و ئەرک، ئەگەر هـەر کـاتێک خـۆشـییـان لێ وەرگیـرابێ، لە قـەناعـەتی هیچ مـرۆڤـێکی تر بەجیـاواز نەبینراون.

دەزگا ئەخلاقی و یاساییەکانی ئازادی

ئەوەی کاپیتالیستە مەدەنییەکان بەدوایدا وێڵ بوون کۆمەڵێک داوودەزگا بوو کە، لەلایەکەوە، ئەو زیانەی کەم کردەوە کە ڕێی تێ دەچێت خەڵکی خراپ بیخەنەوە، لەلایەکی تریشەوە، ڕێی خۆش کرد بۆ باشترین شت کەوا بەهۆیەوە خەڵک گەشە بکات و سەربکەوێت. دەزگایەکی سەرەکی بۆ کۆمەڵگەیەک، کە هەلی دەرەخساند بۆ دەستپێشخەری و گۆڕان، وەک سیستمێکی ئەخلاقی بەدی کرا. زۆرجار ئەو سیستمە بەهۆی ستایشەوە هێزی پێ دەدرا، یانیش بەهۆی گلەییەوە کە لە هێزی تێوەگلانەوە بگرە تا دەگاتە دژبەرایەتی (ڕەتکردنەوە)ی تێدا بوو، هەروەها بەهۆی هەڕەشەکانی سزادانیش لە حاڵەتە باش ڕێکخراوەکاندا، سیستمەکە بەهێز کرا. یاساکە لە مانایەکی سنووردا بریتییە لەو ڕێسا ئەخلاقییانەی بەهۆی هەڕەشەکانی سزادانەوە دەسەپێنرێ. فیکرەی "حوکمی یاسا" تۆزێک فراوانترە. بەلای کاپیتالیستە مەدەنییەکانەوە، ئەمە مانای ئەوە بوو کە حکوومەت دەبوو بەپێی یاسا ڕێک بخرێت نەک بە مرۆڤ.

بەشێکی حوکمی یاسا تیۆرییەکی حکوومەتە کە دەڵێ، دەبێ حکوومەت لەژێر حوکمی یاسادا بێت و دەسەلاتی یاسادانانیش دەبێ لە دەسەلاتی جێبەجێکردن و لە حاکمەکان جودا بکرێتەوە. هەروەها تیۆرێکیشە لەبارەی سیفەتی شیاوی یاساوە. یاسادانەران دەبێ تەنیا جۆرە یاسایەکی تایبەت دەربکەن، لە سەرووی هەموویانەوە، یاساکان دەبێ گشتی بن نەک خزمەتی بەرژەوەندییە تایبەتییەکان بکەن. ئەم فیکرەیە باشتر لە سەتەکانی پێشتر هەرس کرا لە چاو ئەمڕۆدا. لە سەتەی حەڤدەدا، بەگشتی جیاوازییەک لە نێوان یاساکان و ڕاگەیەنراوە ڕەسمییەکاندا دەکرا.

یاساکان بەردەوامبوونیان هەبوو بەجۆرێک کە لە هەر تاکێک بەتەمەنتر بوون، ڕاگەیەنراوە ڕەسمییەکان تەنیا لە سەردەمی ژیانی پاشادا دەمانەوە و بریتی بوون لە فەرمان بۆ خزمەتکارەکان تا ئەرکە تایبەتییەکان بەجێ بێنن. دواتر هایک درکی بەم جیاوازییە کرد بەهۆی جیاوازیی نێوان "یاسای ڕەفتاری یەکسان" و "فەرمایشتەکان". لەبەر دوو هۆکار یاسا بەهای هەبوو، یەکەم نەیدەهێلا خەڵکی خراپ ئازاری ئەوانی تر بدەن، دووەمیش یاسا بارودۆخێکی جێگیری دروست کرد

که تێیدا خەڵک دەیانتوانی بەپێی باشترین بیرکردنەوەیان مەعریفە و توانای خۆیان بەکار بێنن، چونکە دەیانتوانی لەسەر سەپاندنی یاسا دیاریکراوەکان حسێبی بکەن.

بۆچوونی کاپیتالیزمی مەدەنی لەبارەی مەعریفەی مرۆڤەوە ئەوە بوو کە تاکەکان لەسەر بارودۆخی خۆیان زیاتریان دەزانی تا بەرپرسانی حکوومەت. بێرک بە ڕوونی باسی ئەو فیکرەیەی کرد لە کتێبی "ڕەنگدانەوەکان لەسەر شۆڕش لە فرەنسا"، دەڵێ: لە ژیانمدا، بەپێی پێوەرەکانم، زانیومە کە هاریکاریم لەگەڵ مرۆڤی مەزندا کردووە، تا ئێستا هیچ پلانێکم نەبینیوە کە دەستکاری نەکرابێت لەلایەن ئەوانەی کە ئاستیان لە تێگەیشتندا نزمتر بووە لە چاو ئەو کەسەی کە ڕابەرایەتیی کارەکەی کردووە.

وەک هایک دواتر سەلماندی، زۆرێک لەو مەعریفە و شارەزاییانەی بۆ ئێمە بەسوودن، لە تاکەکاندا هەن، جا ئەوەتا پێی بزانرێت یان نا. لە ئەنجامدا کۆمەڵگەیەک روو لە گەشەسەندن دەکات کە ڕێگەی بە تاکەکان دا ئەو مەعریفەیە، کە تەنیا ئەوان هەیانە، بەباشترین شێوە بەکار بێنن. ئازادیی ئەو دۆخانەی بەپێی یاسا دابین کردووە کە بواریان بۆ ئازادیی دەسپێشخەری ڕەخساند.

یاساکان و گەشەسەندن

بە ڕای ئادەم سمیس، وزەی مرۆڤ بەبێ یاسا لەنێو تاوانکاریدا بەهەدەر دەچێت. بە بۆچوونی ئەو، گەشەسەندنی ئینگلتەرا لە ئاکامی یاساکانیەوە بوو، ئەمە حاڵەتێکە سمیس لەگەڵ هەندێ وڵاتی ئەورووپایی بەراوردی کە کرد لەو وڵاتانەدا دەکرێ موڵکدارێتی بە ویستی حوکمڕانەوە دەستەبەر بکرێت.

لە ئەنجامدا، خەڵک لەو جۆرە وڵاتانەدا دەستی کرد بە هەڵگرتنی خوردە و شاردنەوەی ئامێرە بەقیمەتەکان لە پاشا و ئیمپراتۆرە تاڵانچییەکان. لە وەڵامدا، لە چەندان وڵاتدا ئەمە بووە عادەت کە سامانی هەڵگیراو موڵکی پاشایە. لە هەندێ وڵاتدا ، هەرکە ناشتنی سامان باو بوو، بەپێی پێوەرێکی گونجاو داوا کرا خەزێنە ببێتە بەشێکی گرینگی داهاتی حوکمڕانەکان. یاساکانی ئینگلتەرا ئەمنیەتی کەس و موڵکیان بۆ خەڵکی دابین کرد:

لەناو هەموو کاروباری داراییەکانی حکوومەتدا... سەرمایە بەبێدەنگی و وردە

ورده لەسەر یەک کۆ دەکرایەوە، بەهۆی قرچۆکی و رەفتاری باشی تاکەکانەوە، بەهۆی هەوڵی بەردەوام، زۆر و بێ وەستانیان بۆ باشترکردنی بارودۆخیان. ئەمە ئەو سوودەیە، کە درێژەی بە پێشکەوتنی ئینگلتەرا دا بەرەو کەڵەکەبوونی سامان و چاککردنی رەوشەکان لە چاو هەموو قۆناغەکانی پێشتردا. مەبەستی یاساکە، تەنیا بۆ سزادانی رەفتاری هەڵە نەبوو، بگرە بۆ خۆشکردنی رێگەی هاریکاریی ئارەزوومەندانەش بوو. بەگشتی، یاسای تاوان سزای هەڵە ئەخلاقییەکان دەدا، هەروەها یاسای مەدەنی برێتییە لەو رێسایانەی کە کارکردن لەگەڵ کەسانی تر ئاسانتر دەکات، وەک کڕیار یان فرۆشیار، بەڕێوەبەرەکان یان فەرمانبەرەکان، دواجار ئەو رێسایانە خستنەگەڕی سامان خورتتر دەکەن.

بۆیە، کاپیتالیزمی مەدەنی فەلسەفەیەکی سیاسی بوو پشتی بەست بە باوەڕێک لە شێمانەی (بەڵام نەک لە یەقینەوە) پێشکەوتن و چۆنیەتیی بەدەستهێنانی بەباشترین شێوە. لە جەوهەردا، کاپیتالیستە مەدەنییەکان ئەو بۆچوونەیان هەبووە کە پێشکەوتن ئەنجامی لەدادگەدان و هەڵەیە. هەروەک ئابووریناسی ناسراو و ئەلفرێد مارشال باسی کردووە، لەوانەیە پێکڕایی (کۆباوەڕی) لە گەیاندنی سوودەکان کورتخایەن بێت، بەڵام ئەمە تەنیا لەبەرئەوەی بوو کە کۆباوەڕی بەهۆی بەرهەمەکانی دەسپێشخەرییە تایبەتییەکانی پێشووەوە ژیاوە. بە بۆچوونی مارشاڵ، ئەگەر کانییەکانی پێشکەوتن وشک نەبووبان، هیچ بەدیلێک نەبوو بۆ موجازەفەکردن لەسەر حیسابی یەکێکی تر.

کارەکتەری یاسای لیبراڵ

درککردن بەوەی کە یاسا پێویست بوو بۆ گەشەسەندن، ئەو مەترسییەی لەگەڵ خۆی هێنا کە دەسەڵاتی سزادان لەوانەیە خراپ مامەڵەی لەگەڵدا بکرێ. چارەسەری لیبراڵە کلاسیکەکان برێتی بوو لە لکاندنی هەموو سزاکان بە دەوڵەتەوە، لەوەش زیاتر داوا لە دەوڵەت بکرێت تەنیا بەهۆی یەک ئالییەتەوە هەڕەشەی سزادان بکات، بەگشتی لە فۆرمی ئەو یاسایانەی کە پێشتر راگەیەنراون کە پرەنسیپەکانی مافی رەفتارکردنیان لێ دەکەوێتەوە. ئەم مەفهوومەی یاسا روونکردنەوەیەکی بچووکی پێویستە؛ چونکە لە بۆچوونی سەتەی بیستەم جیاوازە.

لەوەتەی چاخەکانی ناوەڕاستەوە و بێگومان لەوەتەی سەتەی سێزدەشەوە یاسا وەک "هەر بڕیارێکی دروست لەلایەن پەرلەمانەوە بدرێ" بەدی کراوە، وا زانراوە کە یاسا "پێشتر بوونی هەیە" چاوەڕێی ئەوە دەکات لەلایەن سکۆلەر و حاکمەکانەوە بدۆزرێتەوە. حاکمەکان یاساکانیان دۆزییەوە یان رایان گەیاندن، بەڵام دروستیان نەکردن. بەکورتی، یاسا بە هەرێمی دەسەڵاتی خوا دەزانرا، نەک جیهانێک کەوا کراوە بێت بۆ دەستکاریکردنی تەنیا لەلایەن نەمرەکانەوە. هەروەها یاسا بەرهەمی ئەقڵ و تێگەیشتنی نەوەکانە، لەبەرئەوەی ئەو دەمەی ئادەم سمیس لە سەتەی هەژدەدا دەینووسی زۆربەی یاساکان یاسای گشتی بوون و لەلایەن دەسەڵاتی یاسادانانەوە دەردەکران.

لە راستیدا، تاکو سەتەی نۆزدە بەشێوەیەکی رێژەیی چەند یاسایەکی کەم هەبوو بە ئەنقەست دەردەکران. دواتر، بەرەو کۆتاییی سەتەی نۆزدە و بەتایبەتی لە سەتەی بیستدا، بۆ حکوومەتەکان رەوا بوو هەرچ یاسایەک پێیان خۆشە دەری بکەن و فیکرەی حکوومەت لەژێر یاسا مانای خۆی لە دەست دا. ئەمڕۆکە، یاسا ئالییەتی سەرەکیی حکوومەتە لە بەدەستهێنانی ئامانجەکانی سیاسەتی حکوومەتەکەدا. بەکردەکی، دەسەڵاتی جێبەجێکردن دەسەڵاتی یاسادانانی گرتووە. بەسیاسەتکردنی یاسادانان هێزێکی زیاتری پێ درا لە کۆتاییی سەتەی نۆزدە ئەو دەمەی دەنگدەری نوێ هاتنە ناو تۆماری دەنگدانەوە. پارتە سیاسییەکان کەوتنە ململانێیەوە لەسەر هاوکاریکردنی دەنگدەرانی چینی نوێی کرێکار بەهۆی بەهێزکردنی بواری یاسادانان، بۆ کڕینی دەنگەکان، ئەمە ئاراستەیەکە پێوەندییەکی تایبەتی بە کەرتی ئارەزوومەندانەوە هەیە کە دواتر تاوتوێ دەکرێ.

بە زاراوەی ئۆکشۆت، بەریتانیا گەڕاوەتەوە سەر ستایلێکی کۆنتری حکوومەت، "کۆمەڵی ئامانجدار" نەک "کۆمەڵی مەدەنی". هیچ حکوومەتێک لە مێژووی بەریتانیادا تا ئێستا کۆمەڵێکی تەواو مەدەنی یان کۆمەڵێکی تەواو ئامانجدار نەبووە. بە بەردەوامی تەنگژە هەبووە، بەڵام لە ساڵانی دوای شەڕی جیهانیی دووەمدا، ڕێڕەوی ئاراستەکە بە تەواوی بەرەو کۆمەڵی ئامانجدار گۆڕا. بەڵام بەریتانیا هەرگیز سیفەتی توندترین جۆری، کۆمیونیزمی وەرنەگرت، لەو کارانە نابوورێ کە یەک ناگرنەوە لەگەڵ مەبەستی سەروەرییەکەی، نە ڕێکخراوەکانیش لەگەڵ مەبەستە جوداکانی. لەژێر دەسەڵاتی ئەو جۆرە ڕێژیمانەدا، لە کردەدا،

کەسەکان موڵکی دەوڵەتن، کە تێیدا کار دەکەن یان دەژین یانیش ئەوەتا هەموویان پێکەوە بەجێی دێڵن، ئەمە بڕیاری ئیدارەکەیە. ئازادیی خەڵک لەناو ئەم جۆرە کۆمەڵەدا بریتییە لە: "مەرجی ئازادبوون لە هەموو چاودێرییەک لە جیهانێکدا کە جارێک رزگار کراوە، بەگشتی، چاودێرییەکە ئەوەیە خەریک نەبیت بەجێبەجێکردنی رۆڵی یەکێکی تر لە پرۆژەکەدا، هێواشکردنەوە و بیرتەسککردنەوەش نەبێت کە جووڵەی ئەو سەرچاوانە تەواو دەکەن ئەم جۆرە دەوڵەتەی لێ دەکەوێتەوە.

ئۆکشۆت دەڵێ: ئەم جۆرە سیستمە کۆمەڵایەتییانە، شوێنی گەڕان بەدوای قەناعەتە لێڵەکان و مەترسیی فەشەل دەگرێتەوە لەگەڵ ئەو سوودانەی کە مسۆگەرن.

کورتە: بەلای کاپیتالیستە مەدەنییەکانەوە مەبەست لە کاری هەڵەی مرۆڤ ئەوە بوو کە دەبێ هەرەشەی سزادان هەبێت. بەڵام تاوانکاریی مرۆڤ بەمانای ئەوە هات کە ئاژانسی سزادان، واتە دەوڵەت، دەبێ سنووردار بێ، نەبادا دەسەڵاتەکانی خراپ مامەڵەیان لەگەڵدا بکرێت. خەڵک دەبێ بەپێی یاساکان حوکم بکرێن، نەک مرۆڤەکان، واتە دەبێ لەلایەن یاسای دامەزراوی رەفتاری راست و دروستەوە حوکم بکرێن، نەک بەهۆی ئارەزووەکانی پاشا یان زۆرینە لە پەرلەماندا.

بۆ نەهێشتنی مەترسیی سەرەکی، دەبێ دەوڵەت ببێتە ئالییەتی مەبەستە تەسکە تایبەتییەکان. لە ئینگلتەرای سەتەی حەڤدە و هەژدەدا، خواستێکی گشتی لەمەڕ گرینگیی بێلایەنیی حکوومەت لە ئارادا بوو. ئاینە جیاجیاکان لە مێژووی خۆیاندا ئەزموونی چەوساندنەوەیان هەبوو. رۆیالیستەکان نەیارانی خۆیان دەچەوساندەوە، دواتر کرۆموێل دەسەڵاتەکەی لێ ئاوەژوو کردنەوە، دوای گێڕانەوەی حوکم، رۆیالیستەکان دەسەڵاتیان گرتەوە دەست.

ئەنجامەکە ئەوە بوو هەموو گرووپە بەهێزەکان هاتن بەهای رەتکردنەوەی دەسەڵاتی دەوڵەت بدەن بە هەموو بەرژەوەندییەکان بە هیی خۆشیانەوە. ئەمە مانای ئەوە بوو کە هەر گرووپە و دەبێ واز لە هەوڵی کۆنترۆڵکردنی دەوڵەت بێنێ بۆ مەرامەکانی خۆی، بەم شێوەیە هەموو گرووپە بەهێزەکانی تر قوربانیی هاوشێوەی ئەمەیان دا.

کاپیتالیستە مەدەنییەکان دوو رۆڵیان لە حکوومەتدا بینی. یەکەم پشتگیریی دادوەری بوو. پێیان وابوو دەسەڵاتی حکوومەت لەم رۆڵەدا پێویستە بەتوندی بپارێزرێت تا مامەڵەی خراپی لەگەڵدا نەکرێت. ئەمەش لەبەر فیکرەی حوکم بەپێی یاسا نەک مرۆڤ بوو. دووەم وەزیفە دابینکردنی خزمەتگوزاری لە رێگەی سیستمی باجەوە. لێرەدا مەرجی سنووردار ئەوە بوو حکوومەت لەسەری بوو رەزامەندیی زۆرینەی خەڵک مسۆگەر بکات بۆ ئەوەی باج بدەن.

هەندێ لیبراڵ، وەک هێربەرت سپێنسەر، رایان وابوو دەبێ دەوڵەت پابەند بێ بە سەپاندن و درێژەپێدانی یاسای تاوان: ئەی باشە حکوومەتیان بۆچییە؟ حکوومەتیان بۆ رێکخستنی بازرگانییان نییە، بۆ پەروەردەکردنی خەڵکیان نییە، بۆ فێری ئاین نییە، بۆ ئیدارەی خێرخوازی نییە، بۆ دروستکردنی رێگە و هێڵی شەمەندەفەر نییە، بگرە بەسادەیی بۆ بەرگریکردن لە مافە سروشتییەکانی مرۆڤە، بۆ پاراستنی کەس و موڵکە، بۆ نەهێشتنی توندوتیژییەکانی دەسەڵاتدارانە بەرامبەر بە بێهێزەکان، بە کورتی، حکوومەتیان بۆ ئیدارەکردنی دادوەری گەرەکە. ئەمە حکوومەتێکی سروشتی و بنچینەییە. نە لەسەری بوو لەوە کەمتر بکات، نە پێویستی دەکرد رێی پێ بدرێ زیاتر بکات.

لیبراڵە کلاسیکەکانی تر جیاوازییەکی روونیان کرد لە نێوان دەوڵەت وەک پشتیوانیی دادوەری و دەوڵەت وەک خزمەتکاری گەل. ئەم جیاوازییە بەقووڵی لە کاری سمیس و هاوچەرخەکانیدا باس کراوە، بەڵام بەتەواوی روون نەکرایەوە تا ج. س. میل لە سەتەی نۆزدە دەستی بەنووسین کرد (بڕوانە لاپەڕە ١٢٤). بێ متمانەیی کاپیتالیزمی مەدەنیی حکوومەت دژی تەواوی کارەکانی حکوومەت ئاراستە نەکرا، بەڵام دژی ئەوانەی کە توانایان کەم کردەوە بۆ لەدادگەدان و هەڵە لەلایەن قۆرخکردنی ناوەندەکانی بەدەستهێنانی کۆتاییە ئارەزوو لەسەرەکان. دواتر لە بەشی کۆتاییدا تاوتوێی ئەوە دەکەم، چۆن ئەم هەوڵە لەوانەیە لە کردەوەدا جێبەجێ بکرێ ، لێرە تەنیا پرەنسیپە گشتییەکان باس دەکەم.

هایک چەندان جار جەختی کردەوە لەسەر ئەوەی کە گرفتی پێناسکردنی سنووری زۆر لێکردن "هەمان ئەو رەچاوکردنە نییە کە پێویستە بۆ وەزیفەی

دروستی حکوومەت." چالاکییە بەزۆرییەکانی حکوومەت بێگومان تەنیا بۆ کارەکانیانە.

کەمترین گومان لە بۆچوونەکەیدا نەبوو، هایک هۆشداریی دژی لێسێز فێر[٨] دەدا: نە لۆک، نە هیوم، نە سمیس و بێرک قەت باسیان لێوە نەکردووە. وەک بێنتام دەڵێ "هەموو یاسایەک شەڕانگێزییەکە، لەبەرئەوەی هەموو یاسایەک سەرپێچییەکە لە ئازادی." دەمەتەقێکانیان هەرگیز دەمەتەقێیەکی تەواو نەبوو لەمەڕ لێسێز فێرەوە ... باشتریان دەزانی لە چاو زۆربەی رەخنەگرانی دواتر کە ئەوە جۆرە سیحرێک نەبوو بگرە پەرەسەندنی "دەزگا تۆکمەکان" بوو... کە بە سەرکەوتوویی کۆششەکانی تاکیان لەخۆ گرت بۆ مەبەستی دابینکردنی سوودە کۆمەڵایەتییەکان. لە راستیدا، دەمەتەقێکەیان هەرگیز دژی دەوڵەت، یان دژە حکوومەت نەبوو، کە برێتییە لە بەرەنجامی لۆجیکی رێچکەی لێسێز فێری ئەقڵانی. دەمەتەقێکە لەبارەی ئەرکە دیارەکانی دەوڵەت و سنوورەکانی کاری دەوڵەتەوە بوو.

ئەگەر ئازادی پێشێل نەکرێت، واتە، ئەگەر دەوڵەت بەردەوام مامەڵەیەکی مەدەنی لەگەڵ خەڵکدا بکات وەک کۆمەڵانی مەدەنی، ئەوا بیەوێ و نەیەوێ، دەبێ حکوومەت خزمەتگوزاری دابین بکات بە پشتبەستن بە پرسیارە کردەییەکانی وەک ئاخۆ تێچوو، بە تێچووە شاراوەکانیشەوە، لە سوودەکان تێپەڕ دەکات یان نا. وێڕای ئەمەش، تەنانەت ئەگەر پاساویش بۆ کاری حکوومەت، مەرج نییە حکوومەت خۆی خزمەتگوزاری پێشکێش بکات، بگرە دەتوانێ دارایی بۆ دابین بکات بەهۆی بەگەڕخستنی کۆمپانیا ئەهلییە ڕکابەرەکان. خەڵکی ئاقڵ دەتوانێ بە ئاسانی رازی نەبێ بە هاوسەنگیی تێچوو و سوود لە نێوان کەرتی گشتی و تایبەتدا بۆ دابینکردنی خزمەتگوزاری یان دابینکردنی راستەوخۆ بەبەراورد لەگەڵ تەندەرە ڕکابەرەکاندا، هەروەها لەبەرئەوەی وەلامێکی ڕەهای دروست نییە، لەدادگەدان و هەڵە باشترین چارەسەر دابین دەکەن. لەبەرئەوەی هایک پێی وابوو کە هێشتا زۆری ماوە بگوترێ لەبارەی پێشبڕکێ لە نێوان یاسا مەحەلییە جۆرەوجۆرەکاندا بگوترێ: جۆر و زنجیرە کرداری حکوومەت کە، بەلایەنی کەم لە بنەمادا، دەگونجێ لەگەڵ سیستمێکی ئازاد، بۆیە لە بەرچاو دەگیرێ. هاوکێشەی کۆنی لێسێز فێر یان دەستوەرنەدان، پێوەرێکی گونجاومان بۆ دابین ناکەن بۆ جیاوازیکردن لە نێوان ئەوەی چ رێی پێ دەدرێ لە سیستمێکی ئازاددا و چش رێی پێ نادرێ.

بوارێکی بەرفــرەوان هـەیە بۆ ئـەزمــوونگـەری و چاککردن لەنێــو ئـەو چوارچێــوە یاســاییـیـە بەردەوامــەدا کــە ڕێ بۆ کـۆمــەڵگەیەکی ئازاد خـۆش دەکـات، بەوپەڕی کاریگەرییەوە کار بکات.

ئەگــەر بۆچوونی هـایک ڕاست بێت، ئەوا بـەشـێکی وەڵامــەکـە دەکـەوێتــە ناو دروسـتکردنی ئەو دەزگایانەی کـە ڕێ بە ئەزمـوونگـەرییـەکی فـرەوان دەدەن لەگەڵ شـێوازی جیـاجیـای حکوومـەت. بە واتایەکی تر، لەوانـەیە چارەسـەرەکە بازاڕێکی ڕکـابەر بێت لەو شـێوازە دەسـتـوورییـەی کە بـەدەست دێت بەهۆی جـێـهـێشـتنی شتێکی کەم بۆ حکوومەت، زۆرترین شـتیش بۆ دەسەڵاتە مـەحەلییەکان، هـاوکاریی دارایی بکرێت بـەهۆی باجی ناوەخـۆ لەگـەڵ بزووتنەوەی ئازادیی گـەل، کـاڵا و پارە بۆ ڕێگەدان بە ئـەزمـوونگەرییـەکی فرەوان لـەگـەڵ مـەترسـییـەکـانی سـەروو و ژێری حکوومـەت. هـاوکارە ناودارەکەم، ئارتەر سێلدەم، باسـی بزووتنەوەی ئازادیـی گەل، کـاڵا و پـارە بۆ ڕێگەدان بە ئەزمـوونگەرییـەکی فرەوان لەگـەڵ مـەترسـیـی سـەروو و ژێری حکوومــەتی کردووە. سـیـسـتـمـێکی لامـەرکـەزی ڕێگە بە هـەندێ حکوومـەتی مــەحــەلی دەدات بەڕێوە ببــرێن لەلایەن ئـەوانـەی ئامـادەن مـوجـازەفـە بکەن لەژێر دەسـەڵاتی حکوومەت و بە پێچەوانەشەوە. ئـەم جۆرە پێشبـڕکێیە لە شـێوازەکانی حکوومــەتدا، ڕێگە بە هـەر حکوومــەتێکی مـەحـەلی دەدات، وانە لە سـەرکـەوتن و فەشەلەکانی ئەوانی ترەوە فێر بێت.

بەڵام، کەمـوکووڕیی سـەرەکیی باجدان لە ڕێگەی ڕازیبوونەوە وەک پرەنسیپێکی سنوورداری حکوومـەت ئەو دیموکراسییـە بووە کە لە سـەتەی بیسـتدا ئەو مـانایەی وەرگــرت کــە دەســەڵاتی زۆرینـە پێــویســتــە سـنووری نەبێت. وێڕای ئـەمــەش، پێشکەوتنێکی زیاتر وێرانکەر، بەتەواوی بە کـەس هـەرس نەکرا تـا هـایک وەسـفی نەکرد، ئەویش ئەوە بوو کە دەسـەڵاتی بێ سنووری زۆرینـە هـەر بۆ زیادکردنی باج نەبوو، بگرە بۆ دەرکــردنی یاســا بـوو، بەو ئەنجــامــەی کــە ئالیــەتەکــانی سنووردارکـردنی دەســەڵاتی حکوومـەت، واتە یاسـا، بەسـیـاسـی کـرابوو و لەلایەن حکوومەتەکانەوە دەسـتی بەسەردا گیرابوو. ڕۆئاوا دەبێ بەسـەر ئەم کێشـەیەدا زاڵ بێت.

ڕۆحییە کولتوورییەکانی ئازادی

بەرپرسیارەتیی کەسانی

خاڵی سەرەکی لە بۆچوونی کاپیتالیستە مەدەنییەکاندا بریتییە لە باوەڕەکەیان کە دەڵێ، تاکەکان دەبێ ئەخلاقییەن لە هەموو بارودۆخەکاندا بەرپرسیار بن. کۆمەڵگە میسالییەکەیان، تا بڵێی بەندە بە ڕازیبوونێکی ئازادانەی هەموو بەشدارانەوە، نەک گوێڕایەڵیی فەرمایشتەکان. بیرۆکەی بەرپرسیارەتیی کەسانی کە میسالییەتەکەی لەسەر وەستاوە، سێ توخمی سەرەکیی هەیە. یەکەم: بەشێکی ئەو حوکمە پراگماتیکییەیە کە ئەگەر خەڵک سەرکەوتنی خۆیان بدوورنەوە و تەحەمولی تێچووی هەڵەکانی خۆیان بکەن، ئەوا ئەنجامی باشتری بەدوادا دێت بۆ هەمووان. دووەم، میسالییەتەکە پێی وایە بەبێ ئەو ستانداردانەی کە ئێمە دەتوانین بەردەوام بەپێچەوانەی ئەو ستانداردانە بجووڵێینەوە، ئەوا سەرکەوتنی زیاتری مرۆڤە گەمژەییی لێ دەکەوێتەوە. سێیەمیان، پشت بەو باوەڕە دەبەستێت کە کۆمەڵگەیەکی ئازاد لە پێش هەر بەدیلێکی تردایە، چونکە خەڵکی هان دەدات زۆر زیاتر لە یەکتر داوا بکەن. لە بەرامبەردا ئەم بۆچوونە پشت دەبەستێت بە باوەڕی گەشبینی کە تاکەکان هەردەم توانای زیاتریان هەیە، هەروەها پشت دەبەستێت بە فەرمانی ئەخلاقی کە ئێمە دەبێ هەمووومان ژیانی خۆمان بژین وەک هەوڵێک بۆ بەجێهێشتنی کەمێکی باشتر بۆ ئەو جیهانەی ئێمە دۆزیمانەوە.

پرسیاری سەرەکی ئەوەیە کە چۆن خەڵک لە بارودۆخی مرۆڤ تێ بگەن. ئاخۆ ئێمە تەنیا نواندنکاری دەورەکانمانین، وەک ئەوەی لە کۆمەڵی ئامانجدار، یان ئاخۆ ئێمە عەمیلی زیرەکین کار دەکەین بەپێی ئەو پرەنسیپانەی ڕێبەری دەکەن؟ هەروەک ئۆکشۆت باسی کرد، تاک لەناو میللەتێکی مەدەنیدا بریتییە لە: عەمیلێکی زیرەک کە لە بارودۆخی خۆی تێ دەگات (یان بەهەڵە تێ دەگات) بەویست و کرداری خۆی هەڵوێست دەگرێ و بۆ پیادەکردنی قەناعەتەکان، لە رووی

بەدواداچوونی هاریکاریی ویستە هاوبەشەکان، پێوەندییەکی پتەوی بە کەسانی ترەوە هەیە هەروەها لە رووی دانپێدانان بە پراکتیزە و رێنوێنییە ئەخلاقی و حەتمییەکانەوە. کەسەکە "عەمیلێکی ئازاد"ە وەک ئەوەی جیا کراوەتەوە لە "پێکهاتەی بایۆلۆجی یان ڕاسپاردەکانی تر."

خێزان و کۆمەڵە ئارەزوومەندانەکان

کاپیتالیستە مەدەنییەکان ئاگەداری ئەوەش بوون کە ئازادی دەوەستێتە سەر مامەڵەیەکی باشی کۆنترۆڵی ئارەزوومەندانە، کە لە بەرامبەردا پشت دەبەستێت بەو خێزانە بەهێزانەی تێیاندا منداڵ پەروەردە دەکرێن، تا ببن بە هاوولاتییەکی باشی کۆمەڵگەیەکی لیبراڵ، هەروەها پشت دەبەستێت بە کۆمەڵگەیەکی مەدەنیی بزاوی کە لە هەموو جۆرە کۆمەڵێکی ئارەزوومەندانە خەڵک کار لەگەڵ ئەوانی تردا دەکەن بۆ بەدەستهێنانی ئامانجە هاوبەشەکان و برەودان بە بەشیانە پۆزەتیڤەکانی یەکتری. ئەمە گرینگیی سەرەکیی کۆمەڵە ئارەزوومەندانەکانن. لەوانەیە خزمەتگوزاریی باشتر یان خراپتر لە چاو هەر بەدیلێکی تر دابین بکەن، بەڵام بەهای سەرەکییان دەکەوێتە ناو ئەو دەرفەتانەی ئەوان دابینی دەکەن بۆ پێشخستنی سیفەتە باشەکان لەو پیاو و ئافرەتانەی کە هێزی کارەکتەریان ئازادی بەهێز دەکات و لە دوژمنەکانی دەیپارێزێت. تۆتالیتاریانیزم رقی لەو کارەکتەرە بەهێزانەیە کە میسالییەتە بەرزەکانیان وایان لێ دەکا بەرگەی زۆرداری بگرن.

میسالییەتی ئازادی، دۆزینەوەی ئەو دەزگایانەیە کە وەک بناخەی سەلماندن کار دەکەن بۆ سیفەتە رۆشنبیرییەکان وەک گەڕان بەدوای راستی و کرانەوە بۆ هاودژی (التناقض)، سیفەتە ئەخلاقییەکان وەک راستگۆیی، خزمەت و قوربانی بەخۆدان، هەروەها سیفەتە چالاکەکان وەک بوێری و سووربوون، کە دواجار ئازادییان لەسەر وەستاوە.

ئەفسانەی ئازادی و واقیع

دژەکانی سەرمایەداری زۆرجار گاڵتە بە سەرمایەداری دەکەن تاوەکو سووکی بکەن. دوو کاریکاتێری سەرەکی سەلماندیان کە دژەکان زۆر توندن.

یەکەمیان ئەوەیە سەرمایەداری لە سیستەمی ئابووریی لێسێز فێر زیاتر نییە.

بەڵام هەوڵی کاپیتالیستە مەدەنییەکان، کە لێرە باس دەکرێ، دروست نییە پێی بگوترێ لێسێز فێر. کەیفیان بە پێر سێی (per se 9) حکوومەت نەدەهات، بەڵام عەودالّی کارەکتەرێکی تایبەتی حکوومەت بوون. کورتکردنەوەی بۆچوونەکەیان کارێکی ئاسان نییە، بەڵام ئەو پرسیارە جەوهەرییەی ئەوان دەیانکرد لەبارەی هەر چالاکییەکی حکوومەتەوە، چالاکییەکە هەبێت یان پێشنیازکراو بێت، ئەمە بوو: "ئاخۆ خەڵک مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێت وەک ئالییەتێک بۆ سەرکەوتنی کۆتاییەکانی حکوومەت، یان ئاخۆ حکوومەت ئالییەت دروست و بەردەست دەکات بۆ خەڵک تا بەدوای خۆیان بکەون؟" هیچ رستەیەک و پرەنسیپێکی مەبەستدار ناتوانن سەرمایەداریی مەدەنی کورت بکەنەوە، هەروەها پەنجە خستنە سەر ئەو ئالییەتەی رستەی پێشوو سنووری خۆی هەیە، بەڵام سوودەکەشی ئەو پێشنیازەیە کە دەبێ هەوڵەکانمان ئەو ئاراستەیە بگرنە بەر تێیدا بەدوای سنووردارکردنی حکوومەتدا بگەڕێن.

دەکرێ کۆتاییەکانی حکوومەت چەندان فۆرم وەربگرن. هەندێ جار حکوومەت لەلایەن دیدێکی سەپێنراوەوە بەڕێوە دەبرێت. ئەو دیدە نیازی دروستکردنی جیهانێکی باشترە و پێویستی بە دیکتاتۆریەتێکە لە ماوەیەکی کورتدا تا خەڵک ناچار بکات بۆ گۆڕان. لە حاڵەتەکانی تردا، هیچ دیدێکی گشتگیری نییە بەڵام دەبێتە ئالییەتێک بۆ بەرژەوەندییە تایبەتییەکان. مەبەستی حکوومەت پێشخستنی بەرژەوەندیی گرووپەکەیە دژی ئەوانی تر. فیکرەی حکوومەتی سنووردار بەدیلێکە بۆ ئەم جۆرە شێوازانەی تر. لە سەتەی حەڤدە و هەژدەدا، حکوومەت لە بەشە فراوانەکەیدا بەجۆرێک لە ئاگربەست دەبینرا لە نێوان بەرژەوەندییە تایبەتییەکان و لە نێوان ئاینە ڕکابەرەکاندا. دواتر، لە سەتەی بیستدا، حکوومەت وەک بەدیلێک بۆ دیکتاتۆریەتە کۆمونیستی و فاشیستییەکان هاتە ناسین. بەڵام "حکوومەتی سنووردار" خۆی لە خۆیدا کۆتاییەک نییە.

ئامانجی کاپیتالیستە مەدەنییەکان بریتی بوو لە دیتنەوەی شێوازێکی حکوومەت کە لەگەڵ ئازادیدا بگونجێ. کاریکاتێری دووەم ئەوەیە لیبراڵە کلاسیکەکان یان بازاڕڤانە ئازادەکان پاڵپشتیی خۆپەرستی دەکەن، لە راستیدا هەوڵەکەیان ڕەگی لەنێو خۆپەرستیدا داکوتاوە. لە کتێبی "لە رابردوو و ئێستا"دا

کــە لە ١٨٤٣دا بـڵاو کــرایەوە، تۆمـــاس کـــارلی، تۆنی زۆربـەی گــوتاری دژە کـاپیـتـالیـسـتـیی دانا. کـاریکاتێـرەکـەی لەسـەر کـاپیـتـالیـزم، کـە تەنیـا بەندە بە "پێوەندیی نەقدی[١٠]"، هێشـتـا دووبارە دەبێتـەوە. بۆ نموونە، پرۆفـیـسـۆر ریمۆند پلانت لە سایەی ئەو شتەی کە پێی دەڵێت پارێزگاری تاکڕەوی (individualist con-servatism) دەڵێت: "ئەوەی مایەی سەرنجە بڕێتییە لە ئەنجامی هەوڵەکانی کەسێک و ئاخـۆ ئـەوانی تر ئـامـادەن پارەکـەی بدەن. ئـەمـە تاکـە پێـوەری بەهایـە کـە لە کۆمەڵگەیەکی ئازاددا جێبەجێ دەبێت."

بەردەوام دەبێ و دەڵێت بازاڕەکـان "دەبێ لە شـوێنی خـۆیاندا بپـارێزرێن"، لەبەرئەوەی هانی "منی باڵا و خۆپەرستی و حیسابی ئەقڵانیی سوود دەدەن بەسەر متـمـانـەوە." زۆرجار نەریتی کاپیـتـالیـستی وەک "پارێزگاری" یان دواجـار وەک تاچەریزم باس دەکرێت. بۆ نموونە، تێد هینـدوریچ، پرۆفـیـسـۆری فـەلسـەفـە لە زانکۆی لەندەن، دەنووسـێت: پارێزگـاران هەروەک هـەوادارانی ئادەم سـمـیس دەمێننەوە کە پێشـەنگە لە دیتنەوەی دەستێکی شاراوە لەناو کاروبارەکانماندا. ئەمـە ئەو تێڕامـانەیە. کە ئـەگەر هـەریەک لە ئێمـە خـۆویسـتـانە بەدوای سـوودە شەخسییەکاندا گەڕا، ئەمە لەوانەیە جۆرێک خزمەت بە چارەنووسی گشتی بکات.

ئەو ئـەنجـامـەی ئەو پێی دەگـات ئەوەیە کـە ئەقـڵانیـیـەتی پارێزگـاری بۆ سیاسەتەکەیان بریتییە لە "خۆپەرستی":

خۆپەرستییان بەتەنیا شـەرحی پابەندبوونە جۆرەوجۆر و هەرە گرینگەکانیان دەکات کـە پێوەستن بـە مـوڵک و بازاڕ، پابەندبوونەکان بـۆ ئەم جۆرە شـتـانە وەک پاداشت وایە. شـەرحی بەرگەگرتنیـان دەکات بۆ ژیانێکی شـایستـە بۆ ئەوانەی کە نییانە.

ئەم کاریکاتێرەی ئازادی یەک ناگرێتەوە لەگەڵ رێککەوتنەکانی نووسەرە لیبراڵ کلاسیکەکانی وەک ئادەم سمیس، ج. س. میل، تۆکڤیل، ئاکتن و ئەلفرێد مارشاڵ، نە لـەگـەڵ پاڵەوانە مـۆدێرنـەکـانیش دەگـونجێ وەک هـایک و نۆڤـاک. لیـبـراڵە کلاسیکەکان خـەڵکیـان بە بەکاربەر دانەدەنا، بە شـتێک زیاتر لە پاڵنەرێکی مـادی نەبێت. فـەلسـەفـەکەیان یەکێک بوو لە رێزگرتن بۆ تاکێتی لە هـەمـوو مانیـفێستـۆیە یاساییەکانیدا.

کاپیتالیستە مەدەنییەکان بەتوندی داکۆکییان لە خۆپەرستی دەکرد. نموونەی دووبارەبووەوە هەیە لەبارەی لیبرالە کلاسیکەکانەوە، بەزاراوەی مارشال، کە وێڵن بەدوای بەهێزترین و بەرزترین پاڵنەرەکانی رەفتاری مرۆڤ. تۆکڤیل "دروست تێگەیشتنی بەرژەوەندیی خود"ی لەگەڵ میسالییەتی کۆنتری ئەریستۆکراتی ئەرکی خۆپەرستی پێچەوانە دەکاتەوە، بۆچوونێکە دووپاتی کردەوە کە مایەی شانازییە خزمەتی ئەوانی تر بکەیت بێ ئەوەی چاوت لە پاداشت بێ.

فیکرەی خزمەتکردنی ئەوانی تر بەبێ چاوەڕێکردنی پاداشت، تۆکڤیل باسی لێوە کرد لە سەردانەکەی بۆ ئەمەریکا لە ١٨٣١ و ١٨٣٢دا فیکرەکە لەو وڵاتەدا باو نەبوو، بەڵام تۆکمەکردنی بەرژەوەندیی خود هەمان ئەنجامی لێ کەوتەوە. بەتایبەتی باسی ئەوە کرا کە "مرۆڤ خزمەتی خۆی دەکات کاتێ خزمەتی هاوەڵانی دەکات، بەرژەوەندیی تایبەتیی لەوەدایە کە کاری باش ئەنجام بدات." تۆکڤیل گوتی "لە ئەمەریکا، بەدەگمەن کەسێک هەیە قسە لەبارەی جوانیی سیفەتی باش بکات، بەڵام بەردەوامن لەوەی کە سیفەتی باش بەسوودە و هەموو رۆژێکیش ئەمە دەسەلمێت." زۆر لە کەس نەدەکرا خۆی بکاتە قوربانی بۆ هاوەڵانی لەبەرئەوەی ئەم کارە کارێکی جوامێرانەیە، بگرە لەبەرئەوەی ئەم جۆرە قوربانیدانە بۆ هەردووولا بەسوود بوو.

تۆکڤیل قسەکەی مۆنتێگن دووبارە دەکاتەوە "ئەی من نەبووم بەدوای رێگە راستەکە کەوتم لەبەر راستییەکەی، من دەبێ بەدوایدا بچم؛ چونکە بەهۆی ئەزموونەوە دۆزیومەتەوە کە لە کۆتاییدا گەشبینانەترین و بەسوودترین رێگەیە." کەواتە، بەپێی تۆکڤیل، خەڵکی فێر کرابوون بەپەرۆشی یەکتر بن لەبەرئەوەی نا ئەم رەفتارە پاداشتی تێدایە لە بەهەشت، بگرە لەبەرئەوەی کە هەردوولا چێژ لە سەرکەوتن وەردەگرن لەسەر زەوی. پیاوانی ئاینیی ئەمەریکایی باسی "دروست تێگەیشتنی بەرژەوەندیی خود"یان دەکرد بەهۆی جەختکردنەوە لەسەر سوودە بەرهەست و هەنووکەییەکان.

کە دەست لە باوەڕە ئاینییەکانیان دەدەی، هەموو کات وای پێشان دەدەن بۆچوونە ئاینییەکان چۆنن بۆ ئازادی و ئارامیی گشتی، هەروەها زۆرجار زەحمەتە ئەوە لە قسەکانیاندا بەدی بکەیت کە ئاخۆ مەبەستی سەرەکیی ئاین

بەدەستهێنانی خۆشییەکی ئەبەدییە لە جیهانەکەی تردا، یان بەدەستهێنانی گەشەسەندنە لەم جیهانەدا.

ڕۆحی ئەم کولتوورە پێویستی بە کاری کەمتری فیداکاریی ڕۆمانسی هەبوو، بەڵام پێشنیازی کاری بچووکی ڕۆژانەی خۆنەویستی self-denial کرد: کەسەکانی لەسەر عادەتی ڕێسا و نیزام، دان بەخۆداگرتن، میانڕەوی، پێشبینی و فەرمایشت بەخۆکردن ڕاهێنا. بەڵام بە ڕای تۆکڤیل، دروست تێگەیشتنی بەرژەوەندیی خود " ناتوانێت وا لە پیاوێک بکات سیفەتی باشی هەبێت"، بە هەموو شێوەیەک قەناعەتی بەمە هەبوو. تۆکڤیل پێی وابوو دروست تێگەیشتنی بەرژەوەندیی خود زیاتر بەو شێوەیە خوازراو بوو کە ببێتە مایەی هەڵە تێگەیشتنی بەرژەوەندیی خود، ئەمەش تەواو خۆپەرستییە و باشتر لە تاکگەراییەوە "individualism" دێت، زاراوەیەکە تۆکڤیل بە سیاقێکی تایبەت بەکاری هێنا بۆ گەڕانەوە بۆ ناو بارە تایبەتییەکانی پێش داگیرکارییەکان. ئەو دەڵێ، لە هەندێ وڵاتدا، "خەڵک بەهایەکی زۆریان داوەتە کاتیان تا سەرفی بکەن بۆ بەرژەوەندیی کۆمەڵگە، بۆیە خۆیان لە خۆپەرستیی تەسک ڕزگار کردووە، کە دەورە دراوە بە چوار شوورەی گەورە و خێراترین دەرگەی چوونە ژوورەوە." لە ڕاستیدا، چەند کاپیتالیستێکی مەدەنی بەتەنیا قەناعەتیان بە دروست تێگەیشتنی بەرژەوەندی خود هەبوو. هەر ئەوانیش پێیان لەسەر بەرزترین میسالییەت دادەگرت.

ئادەم سمیس زۆر بە ڕوونی باسی ئەوەی کرد کە چوارچێوەیەکی یاسایی پێویستە بۆ کۆمەڵگەیەکی ئازاد، بەڵام دەیزانی کە یاسا بەتەنیا ناتوانێت کۆمەڵگەیەکی باش دروست بکات. ئادەم سمیس دەڵێت دادوەری "کۆڵەکەی سەرەکییە کە تەواوی پێکهاتەکە ڕادەگرێت"، بەڵام دەبێ خەڵکیش عەودالی ئەنجامدانی کاری ڕاست بن، بەپێی ویژدانیان:

هەستی ئەرک دەبێ بنەمای سەرەکیی ڕەفتارەکانمان بێت. مەفهوومی مەسیحییەت لە هیچ شوێنێک نییە، بەڵام ئەوە دەبێ حوکمی یەکێک بکات و بەڕێوەی بەرێت، هەروەک چۆن فەلسەفە، لە ڕاستیدا، ئاراستەی هەستی گشتی دەکات.

سمیس هیچ بوارێکی بۆ گومان لەبارەی هیواکانی بۆ مرۆڤایەتی نەهێشتەوە:

بۆ کۆنترۆڵکردنی خۆپەرستیمان دەبێ زۆر بە تەنگ ئەوانی ترەوە بین و کەمتر تەنگ بەخۆمانەوە بین، هەروەها وابەستەبوون بە نەرمی و سۆزمان کامڵبوونی سروشتی مرۆڤ پێک دەهێنێت. هەر ئەمەش بەتەنیا دەتوانێت لەنێو مرۆڤدا ئەو سازانەی هەست و سۆزەکان بەرهەم بێنێت کە تەواوی شکۆمەندی و ئەدەبیان بنیات دەنێت.

ئاکتن، ویژدان لە بەگەوهەری مەفهوومی ئازادیدا دادەنێت، "حوکمی دەسەڵات" لە بەرامبەر "حوکمی ویژدان" دادەنێت. بۆیە بەم شێوەیە بۆچوونی یاخیبووە ئاینییەکانی سەتەی حەڤدەی وەسف کرد لە دژی دەسەڵاتی ئیلاهییانەی پاشاکان:

وایان دەزانی کە حکوومەت و دەزگاکان دروست کراون بۆ ئەمان، وەک باقیی شتەکانی سەر زەوی، لە کاتێکدا تەنیا رۆحەکان نەمرن. وا تێ گەیشتبوون کە چیی تر برەودان لە نێوان ئازادی و دەسەڵاتدا نییە لە چاو ئەوەی لە نێوان نەمری و کاتدا هەیە. کەواتە بازنەی فەرمانی سەپێنراو پێویست بوو لەنێو سنوورە جێگیرەکاندا تەلبەند بکرێت. ئەمەش ئەنجام درابوو لەلایەن دەسەڵاتەوە، هەروەها پرەنسیپی بەسەرچوو و توندوتیژیی رێکخراو، دەبێ لە رێگەی دابەشکردنی دەسەڵاتەوە، جێگیر بکرێت، هەروەها دەبێ خەڵک پابەند بێت بە بیر و ویژدانی مرۆڤی ئازادەوە.

بۆیە بە ڕای ئاکتن، تەسککردنەوەی رێگە بۆ گەیشتن بە دەسەڵات، برێتی بوو لە فرەوانکردنی توانای ویژدان. ئەمە نزیکەی پێچەوانەی وێنەی ئەفسانەی سەرمایەدارییە کە ئەمڕۆ زۆرجار پەرەی پێ دەدرێ، لە کاتێکدا دنیای حکوومەت بە دنیای خۆویستی و دنیای تایبەت وەسف دەکرێت کە بەقەد دنیای خۆپەرستی یان منی باڵا سەرکۆنە دەکرێت.

هیچ شتێک پیرۆز نییە: پشتگوێخستنی مۆدێرنی دەزگا ئەخلاقییەکان، خەوشی بنەڕەتیی ئەقڵانییەتی ئابووری کە لە ساڵانی هەشتاکاندا گەیشتە لووتکە برێتی بوو لە رێزنەگرتنی شتە پیرۆزەکان، بەڵام ئەم تەسککردنەوەیە ئێستا کەوتووەتە بەر هێرش، نەک هەر لەلایەن دژە پارێزکارەکانی ئازادییەوە کە دەسەڵاتیان لا پەسندترە تا ویژدان، بگرە لەلایەن ئەو پاڵەوانانەی ئازادییەوە کە دەیانەوێ ئازادی ببین بەتوندی رەگ دابکوتێت لەناو ویژدانی پیاوان و ئافرەتانی ئازاددا.

بەلای مایکل نۆڤاکەوە مەترسیی سەرەکی بۆ رۆئاوا لە پشتگوێخستنی لایەنی رۆحیی سروشتی مرۆڤدایە. پێی وایە خەمۆکییەک لە دڵی بیری مۆدێرندا هەیە، لەبەر تەرکیزی سوودە مادییەکانی بازاڕ نا کە بووەتە هۆی تەواو پشتگوێخستنی "ژیانی ناوەوە"ی هاوولاتییە ئازادەکان. ئەم پشتگوێخستنە زۆر گران کەوتووەتەوە، قیاس کراوە بەهۆی خراپتربوونی ستانداردەکانی رەفتاری شەخسییەوە، وەک بەرزبوونەوەی تاوان، کەمبوونەوەی رێزگرتنی کەسانی تر و سەروەت و سامانیان، پێشێلکرانی یاسا، خۆدزینەوە لە ئەرکی باوکایەتی لەلایەن پیاوانەوە. وەک زۆرێک ئەوانەی پێش خۆی، خەمی نۆڤاک کارەکتەرە:

کارەکتەر چەپکێک دەسەلاتی ئەخلاقی و رۆشنبیریی کەسب کراوە کە بەهۆیەوە هەر کەسێک بەهێواشی توانای دانسقەی خۆی بەکار دێنێت بۆ تێگەیشتنی قووڵی ئیختیارەکانی. کارەکتەر بریتییە لە خۆسازاندنی یەکێک لەگەڵ ئازادییەکەی. کەسێکی خاوەن کارەکتەر ئەو کەسەیە کە بەرپرسە لە ژیانی خۆی، لە ناویدا وەک عەمیلێکی خۆبەرێوەبەر جووڵە دەکات.

کارەکتەر یەکەم جار و بۆ هەموو کات لەنێو خێزاندا دروست دەبێت و ئێمە ئێستاش دەبێ تێچووی لەناوچوونی گرینگییەکەی بدەین، ئەمە پرسێکە لە بەشی ١١دا دێمەوە سەری.

پوخته

دامەزرێنەرانی کاپیتالیزمی مەدەنی دەوڵەتیان بە پارێزەری خەڵک لە تاوان و چەوساندنەوە، هەروەها بە هۆکاری بەرزکردنەوەی ئاستی ژیریی مرۆڤ دەزانی. تاکەکانیان وا وەسف دەکرد کە هەریەکەیان تێ دەکۆشن بۆ تێگەیشتن لە جیهانی چواردەوریان و ژیانی خۆیان بەهاوبەشی لەگەڵ ئەوانی تردا. هێندەی ئەمە گرینگ، خەڵکیان بە یەکگرتوو دەبینی، بۆ گەڕان بەدوای ئامانجی یەکگرتوویانە نەک لەبەرئەوەی هەموو ئازاد بوون بەدوای ئامانجەکانی خۆیان بکەون، بگرە لەبەر هەستێکی تایبەتی سازان کە سەرچاوەی گرتبوو لە تێگەیشتنێکی هاوبەش کە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو شارستانییەتەی دەرفەت بە هەموو کەسێک دەدات. سازان بەگشتی زاراوەیەکە بە ئیگالیتاریانیزمەوە لکاوە، یان بە دروستکردنی یەکگرتنێکەوە لکاوە لە رێگەی گواستنەوەی ئیجباریی پارەی نەقدی ـ وەک لە

دراودانی هاوبەشی یەکەتیی ئەوروپاییدا روون کراوەتەوە – بەڵام ئەو سازانەی لکاوە بە ئازادییەوە برێتییە لە هەستی ئەو یەکگرتنەی کە ببێتە بەشێک لە کولتوورێک کە رێز لە کەسەکان بگرێت، تا زۆرترین هەلیان بۆ بڕەخسێنی، ئەو هەستەی کە چاوی لە هەر تاکێکە ئەو بەهایانە رابگرێت کە ئازادییان لەسەر وەستاوە.

خۆشویستنی وڵاتەکەیان (هاووڵاتی) تایبەتمەندیی هاووڵاتییە ئازادەکانە، هەروەک چۆن سەربازانی هاوپەیمان لە شەڕی جیهانیدا پێشانیان دا .

بیرکردنەوەی سەرەکیی کاپیتالیستە مەدەنییەکان پابەندبوون بووە بە بەرپرسیارەتیی کەسانی، بەشێکی بۆ ئاگایی و بەشێکیشی بۆ هۆیە ئەخلاقییەکان. پێیان وابوو بەرپرسیارەتی خەڵک وشیار دەکاتەوە تا ئازاد بن لە بەدواداچوونی ئەنجامە یاساییەکانیان بەپێی حوکمەکانیان و لەسەر حسێبی موجازەفەی خۆیان، چونکە بەم شێوەیە ئەنجامی باشتر روو لە بەرژەوەندیی هەموو لایەک دەکات. بەشێکی ئەم بۆچوونە وەرگیرا چونکە، ئەو دەمەی یاسادانەران پارەی خەڵکی تر سەرف دەکەن، هەمان ئەو گرینگییەی پێ نادەن کە خۆیان کەسانی (شەخسی) تێچووی زیان یان دوورینەوەی پاداشتی سەرکەوتن لە ئەستۆ دەگرن. وێڕای ئەمەش، لیبراڵە کلاسیکەکان باوەڕیشیان وابوو کە تەحەمولکردنی موجازەفەی کەسانی، توانایەکی زۆری به تاکەکان دا بۆ باشترکردنی مەعریفە و شارەزایی و کارەکتەریان. ئەخلاقییەن، بۆچوونەکەیان لەسەر ئەو دەمەتەقێیە وەستابوو کە ئازادی بێ مانا دەبێ تا ئێمە هەموومان ئەوە قەبووڵ نەکەین کە بەڕێزەوە مامەڵە لەگەڵ ئەوانی تردا بکەین، بەهۆی عەمیلە ئەخلاقییەکانەوە.

بەشی دووەم

واقیعی زیندووی ئازادی

پەرەسەندنی هاریکاریی هاوبەش

زۆربەی هەوڵەکانی دابینکردنی خۆشگوزەرانی دەیانەوێ باشترکردنی خزمەتگوزارییەکانی خۆشگوزەرانی یەکسان بکەن لەگەڵ گەشەسەندنی تێوەگلانی حکوومەت.

ئەو بۆشاییانەی چەندان ساڵە سیستەمی خۆشگوزەرانی پڕی کردوونەتەوە، بەهۆی بازاڕەوە دروست بووبوون. بەڵام، دیدێکی هۆشیارانەتری بەڵگەکە پێشانی دەدات کە واقیعەکە زۆر جیاواز بوو. ئەو کەسانەی، کاتی یان بەشێوەی بەردەوام، پێویستییان بەو خزمەتگوزارییانە بوو چونکە نەیاندەتوانی بای خۆیان بەدەست بێنن، بە گەلێ ڕێگەی جۆرەوجۆری دەوڵەمەند هاوکاری دەکران. خێزان و دراوسێکان ڕۆڵی خۆیان گێڕا، بەڵام لەبەرئەوەی یارمەتییەکەیان نارەسمی و دۆکیومێنتنەکراو بوو، مێژوونووسان ویستوویانە تێی بگەن. خێرخوازییش گرینگ بوو و زۆرجار وا دادەنرێت کە کاری خۆشگوزەرانیی کردووە پێش ئەوەی سیستەمی خۆشگوزەرانی بەجێ بهێڵرێت، بۆ دەزگا خێرخوازییەکان، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا گرینگترین میتۆد کە خەڵک داوای یەکتریان جێبەجێ کردووە میتۆدی هاریکاریی هاوبەش بووە. لە بەریتانیا، کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لە گرینگترین دابینکەرانی خۆشگوزەرانیی کۆمەڵایەتی بوون لە سەتەی نۆزدە و سەرەتای سەتەی بیستدا.

کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بریتی بوون لە دەزگای خۆبەڕێوەبەریی هاوبەرژەوەند دامەزرابوون لەلایەن کرێکارانی هاوبەشەوە تا لە ڕۆژە ڕەشەکاندا پێویستیی یەکتر دابین بکەن. بە تەواوی فەلسەفەی ڕێبەرییان جیا کردەوە لە خێرخوازی و مرۆڤدۆستی کە تەواو لە چوارچێوەی کاری خێرخوازیدایە. دەزگای هاوبەرژەوەند لەلایەن گرووپێکەوە بەڕێوە نەدەبرا، بەنیازی یارمەتیدانی گرووپێکی جیاواز، بگرە بریتی بوو، لە دەزگایەک کە لە کۆمەڵە تاکێک پێک هاتبوو. ئەو تاکانە بەڵێنیان دابوو یارمەتیی یەکتر بدەن لە کاتی تەنگانەدا. مەبەست لە هەر هاوکارییەک

مەسەلەی خێرخوازی نەبوو، بگرە وەک مافێک وابوو کە کۆ کرابووەوە لەلایەن ئابوونەی هەر ئەندامێک لەناو فەندێکدا (سیپەیەکی گشتیی دراو). بەڵێنیان دابوو کە هەمان هاوکاری سەرف بکەن بۆ ئەندامانی تریش ئەگەر تووشی ڕۆژی ڕەش بوون. سەرەتا وەک یانەی مەحەلی دەستیان پێ کرد، پارەکانیان لە دەخیلەیەکی دارین یان سیپەیەکی قایمدا هەڵدەگرت، بەڵام سەتەی نۆزدە پەرەسەندنی هێواشی فیدراسیۆنە نیشتمانییەکانی بەخۆوە بینی کە بە سەدان هەزار ئەندامیان هەبوو و بە ئاگەدارییەوە کاری وەبەرهێنیان بەڕێوە دەبرد.

لە سەتەی نۆزدە و تا سەرەتای ئەم سەتەیەش، خێزان شانازیی بەخۆیەوە دەکرد کە خۆی یارمەتیی خۆی دەدات بەڵام مووچە بەشێوەیەک بوو، ئەگەر مووچەخۆر نەخۆش کەوتبا یان بمردبا، ئەوا ئەو خێزانە تووشی ڕۆژی ڕەش دەبوو. ئەو فەلسەفەیەی لەو واقیعە تاڵەوە سەری هەڵدا برێتی بوو لە هاریکاریی هاوبەش. لە سەرەتای ئەم سەتەیەدا، کۆمەڵە دۆستایەتییەکان تۆمارێکی زۆریان هەبوو لە ڕووی ئەرکەکانیان، وەک یانەی کۆمەڵایەتی و چاودێری و پێشکێشکردنی هاوکارییەکان وەک: خەرجیی نەخۆشی و پەککەوتەیی و پیری ئەو دەمەی مووچەخۆر نەیدەتوانی پارە بێنێتەوە ماڵ و، چاودێریی تەندروستی بۆ خۆی و ئەندامانی خێزانی، دابینکردنی خەرجیی تازیەیەکی شایستە: هەروەها هاوکاریی دارایی و پراکتیکی بۆ بێوەژن و ئەو بێ سەرپەرشتانەی کە ئەندامە مووچەخۆرەکەیان لە ژیاندا نەمابوو. عادەتەن خزمەتگوزارییە پزیشکییەکان دابین دەکران لەلایەن کابینەکەیەوە یان دوکتۆرێک کە بەهۆی دەنگدانێکی ئەندامەکانەوە دەستنیشان دەکرا، بەڵام زۆربەی شارۆکە گەورەکان پەیمانگەیەکی پزیشکییان هەبوو، هەمان ئەو خزمەتگوزارییانەی پێشکێش دەکرد کە ئێستا لەلایەن سەنتەری تەندروستییەوە پێشکێش دەکرێن. کۆمەڵەکان تۆڕێکی هاوکارییان پێک هێنا بۆ دنەدانی ئەندامان تا بچن بەدوای کاردا بگەڕێن. ئەم خزمەتگوزارییانە لە بەشی پێنجەمدا باس کراون.

یەکەم یاسای پەرلەمان بەتایبەتی مامەڵە لەگەڵ ئەو کۆمەڵە دۆستایەتییانەدا دەکات، کە بە کۆمەڵەی هەرەوەزیی باش وەسفیان دەکات. جارجار ئەم کۆمەڵەیە بۆ مەبەستی بەخێوکردن بەکار دێت، بەهۆی ئابوونەی ئەندامەکانیەوە... بەهۆی پارەی دەخیلە یان فەند بۆ هاوکاری و پاراستنی هاوبەشی هەموو ئەندامەکان، لە

کاتی پیری، نەخۆشی، پەککەوتن، یان بۆ هاوکاریی ئەو بێوەژن و منداڵانەی کە مووچەخۆرەکەیان لە ژیاندا نەماوە. ئەم وەسفە لە یاسایەکدا هاتووە بەناوی "هاندان و هاوکاریی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان" کە لە ١٧٩٣دا دەرچوو.

بێگومان، کۆمەڵە دۆستایەتییەکان زۆر دەمێک پێش ئەوەی ئەم یاسایە دەربچێت، دروست بووبوون. کۆنترینیان ئینکۆرپۆرەیشن ئۆڤ کارتەرس -In corporation of Carters (IC) بوو، کە لە ساڵی ١٥٥٥دا لە لیس، سکۆتلاندا دامەزرا، بەڵام تا سەتەی هەژدە ژمارەی ئەو کۆمەڵانە بەخێرایی گەشەی نەکرد. ئەندامێتی لە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لە سەتەی هەژدەدا تەواو گەشەی کرد. لە ١٨٠١دا، لێکۆڵینەوەیەکی دروست و ورد لەلایەن سێر فرێدرید ئیدندا خەمڵاندی کە نزیکەی ٧٢٠٠ کۆمەڵە هەیە و نزیکەی ٦٤٨ هەزار ئەندامی نێرینەی گەورەیان هەیە لە کۆی دانیشتوانێکی نزیکەی نۆ ملیۆنی. دەکرێ ئەمە بەراورد بکرێت لەگەڵ ئەو ئامارەی کە لە ساڵی ١٨٠٣ بەناوی "گەڕانەوەی یاسا هەژارەکە" هاتە ئەنجامدان. لەو ئامارەدا هاتووە ٩٦٧٢ کۆمەڵە هەبوو کە ٧٠٤٣٥٠ ئەندامیان تەنیا لە ئینگلتەرا و وێلزدا هەبوو. ئەو کاتەی حکوومەتی بەریتانیایی سیستەمی دڵنیایی کۆمەڵایەتیی ئیجباری بۆ ١٢ ملیۆن کەس ناساند لەژێر یاسای دڵنیایی نیشتمانی لە ١٩١١، بەلایەنی کەم ٩ ملیۆن کەس ئەندام بوون لە دەزگا دڵنیاییە ئارەزوومەندانە تۆمارکراو و نەکراوەکاندا، واتە بەزۆری لە کۆمەڵە دۆستایەتییەکاندا. لە ١٩١٠دا، ساڵێک پێش یاسای ١٩١١، کۆمەڵە دۆستایەتییەکان ٦,٦ ملیۆن ئەندامی تۆمارکراوی هەبوو، تەواو جیا لەوانەی کە تۆمار نەکرابوون (ئەمە لە بەشی ٦دا تاوتوێ کراوە). ڕێژەی گەشەی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لە ماوەی ساڵی پاشتردا رووی لە زیادی کرد.

لە ١٨٧٧دا، ئەندامانی تۆمارکراو گەیشتبووە ٢,٧٥ ملیۆن. دە ساڵ دواتر، بوو بە ٣,٦ ملیۆن، ساڵانە ٨٥ هەزار بەڕێژەی جێگیر زیادی دەکرد. لە ١٨٩٧دا، ژمارەی ئەندامان گەیشتە ٤,٨ ملیۆن، لە ماوەی ساڵێکدا ١٢٠ هەزار زیادی کرد. هەروەها لە ١٩١٠دا، ژمارەکە گەیشتە ٦,٦ ملیۆن، واتە لەوەتەی ١٨٩٧ەوە ساڵانە ١٤٠ هەزار ئەندام زیادی دەکرد. ئەمە لە چڵەپۆپەی فراوانبوونیاندا بوو کە دەوڵەت تەداخولی کرد و کۆمەڵە دۆستایەتییەکانی گۆڕی بەهۆی راگەیاندنی دڵنیایی نیشتمانیی ئیجبارییەوە- ئەمە لە بەشی نۆیەمدا زیاتر باس دەکرێ.

بنەڕەتی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان

یەکـەم جـار، کـۆمــەڵەکـان بـریتی بوون لـە کـۆبوونـەوەی مـەحـەلـیی ئەو پیـاوانەی یەکتریان دەناسی و جارجار یەکتریان دەبینی بۆ سوالفە و قسەکردن، عادەتەن لە خانەیەکی گشـتیدا کۆ دەبوونەوە. هەموو ئەندامـان بڕێک پارەیان دادەنا و ڕازی دەبوون بەوەی کە مافی ئەوەیان هەبێ سوودی لێ وەربگرن(١١). هەندێکیان ساڵانە دابەشیان دەکرد، عادەتەن پێش جەژنی لەدایکبوونی مەسیح، ئەوانی تر لە ساڵێک زیاتر پارەیان کۆ دەکردەوە. هەندێ لە کـۆمـەڵەکـان هیچ یاسـایەکی نووسـراویان نەبوو، ئەوانی تر بەنووسین هەموو شـتێکیـان ڕوون دەکردەوە. کۆمەڵەکان تەواو سـەربەخـۆ بوون. ئـەم سیـفـەتی خـۆبەڕێوەبردنە بـوو کە بـووە هۆی ئەوەی خـێـرا پێویسـتیی ئەندامـان جێبەجێ بکەن لە کاتی تەنگانەدا. کاتێ حکوومـەت باسی تۆمارکردنیانی کرد، زۆرێک لەو کۆمەڵانە حەزیان نەکرد تۆمار بکرێن، لەبەرئەوەی تۆمارکردنیان واتە دانانی سنوورێکی یاسایی لەسەر تواناکانیان. وەک پێشەنگی مـێـژوونووسـانی کـۆمـەڵە دۆسـتـایەتییـەکـان پ. هـ. گوسـدن دەڵێ: "لەبەرئەوەی زۆرینەی ئەندامان دەیانتوانی ڕێک بکەون، بەشێکی هاوکارییەکانیان لە جەژنێکی سـاڵانەدا سـەرف بکەن، ئامـادە نـەبوون خـۆیان بخـەنـە ژێر ئەو هـەلومـەرجـەی کارمەندێکی حکوومەتی هەوڵ بدا ڕێگەیان لەم کارە لێ بگرێت".

سەرهەڵدانی فیدراسیۆنەکان

هـەندێ لە یانە سـەرەتاییـیەکان وەک کۆمـەڵەی جودا جـودا ڕێک دەخران، واتە هـەر ئەندامـە و بڕێکی یەکسـان پارە لە فـەند دادەنێت و ئەگەر لە کۆتاییی سـاڵدا زیادی کـردبا، ئەوا زیـادەکە بـە یەکسـانی لە نێـوان ئـەندامـان دابەش دەکـرا. ئەم جـۆرە کۆمـەڵانـە لە سـەتەی بیسـتـدا باو بوون، بەڵام کەمـوکـووڕییـەکانیـان خـێـرا بەدیار کەوتن. یەکەم، کەمیی پارەی کۆکراوە، واتە هەندێ جار پارەی هیشکەیان نەدەما. دووەم، ئەوانەی زۆر نـەخـۆش بان لە کـاتی نوێکردنەوەی ئەندامـێـتـیی سـاڵانە لە کۆتـاییی سـاڵدا وەدەر دەنران. ئەو کەمـوکـووڕییـانـە بوونە هۆی سـەرهـەڵدانی ئەو فـیـدراسـیـۆنـانەی کـە پارەی یـەدەگی کـۆ دەکـردەوە و مـافی ئەندامـێـتـیی بەردەوامیشیان هـەبوو تا ئەو کاتەی ئەندام بتوانی با پارە بدات.

فیدراسیۆنەکان لە سەرەتای سەتەی نۆزدەدا دەستیان بەگەشەکردن کرد و دواتر وەک (بەیانی پابەندبوون) بەناوبانگ بوون. لە کاتی کۆمیسیۆنی شاهانە لەسەر کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لە ١٨٧٤، ٣٤ کۆمەڵە دامەزرابوون کە زیاتر لە ١٠٠٠ ئەندامیان هەبوو. تەنیا کۆمەڵەی مانچستەر یونیی ئۆدفێلۆس Man- (MUO) chester Unity of Oddfellows و ئەنشینت ئۆردەی ئۆف فۆرێستەس (Ancient Or- der of Foresters (AOF نزیکەی یەک ملیۆن ئەندامیان هەبوو. هەندێ جار گەشەی فیدراسیۆنەکان برێتی بوو لە ئەنجامی رێکخراوێکی سەرەکی کە لقی نوێی دادەنا، هەندێ جاریش یانەی مەحەلیی نەخۆشییەکان لێکیان دەدا یان پێوەندییان بە فیدراسیۆنێکی نوێوە دەکرد. مانچستەر یونیتی گەورەترین کۆمەڵە بوو لەلایەن رۆبێرت نیلۆرەوە دامەزرا کە، شان بەشانی هاورێکانی تری، کۆبوونەوەی دەکرد بۆ مەبەستی تر لە رۆیمارکەرس ئار لە سالفۆرد. لە ١٨١٠دا، لقێکی تر بەناوی خانەی ئەبرکرۆمبی Abercrombie lodge دامەزرا، رۆبێرت نیلۆریش بوو بە ئەندامی دامەزرێنەری مانچستەر یونیتی. ئەندامێتی خێرا تەشەنەی کرد و لقی نوێتر کرانەوە. لە نێوان ١٨١٠ و ١٨١٤ خانەی ئەبرکرۆمبی هانی خانەکانی تری دا سەرکردایەتی قەبووڵ بکەن. یەکەم یەکەتیی تۆمارکراوی خانەکان، دروست بوو بە مەبەستی ئەوەی هەریەکە هاوکاریی یەکتر بکەن لە رووی پاراستن و ئامۆژگارییەوە"، ئەمە لە ساڵی ١٨١٤دا رووی دا. لەو ساتەوە ئیندیپێندنت ئۆردەرئۆف ئۆدفێلۆس Independent Order of Oddfellows (IOO) و مانچستەر یونیتی خێرا گەشەیان کرد. لە ١٨٣٨، بووە ٩٠ هەزار ئەندام، لە ١٨٢٤ بووە ٢٤٩ هەزار ئەندام و لە ١٨٧٦ ژمارەی ئەندامەکانی لە نیو ملیۆن تێ پەڕی کرد.

سەرهەڵدانی فیدراسیۆنەکان ڕاسپاردەی بەرچاویان هەیە بۆ حکوومەتە ناوەخۆییەکانی کۆمەڵگەکان. ئاکارە گشتگیرەکان لە یانە هەرە سەرەتاییەکاندا ئەوە بوو هەر کەس دەبێ رای یەکسانی هەبێ لە بڕیارە گشتییەکاندا. هەروەها لەبەرئەوەی ئاسایی بوو بۆ هەموو ئەندامان لە یەک شوێندا یەکتری ببینن، کاری ئاساییان دەرکردنی بڕیار بوو لە کۆبوونەوەیەکی گشتیی هەموو ئەندامان‌دا. ئەو کۆبوونەوە سەرەتاییانە تەنیا بۆ وەرگرتنی بڕیار نەبوو، بگرە بۆ خۆشیش بوو، بەمجۆرە یاساکانی یانە سەرەتاییەکان رەنگیان دەدایەوە.

هەردەم ئەو یانانە بەردەوامیی سیستەمیان دابین دەکرد و بیرەیان بەسەر

ئەندامـاندا دابەش دەکرد. دامەزراوە سـەرەتاییەکانی کرێکارانی ئاسـایی هەوڵی چەندان میـتۆدی خۆبەڕێوەبردنیـان دا. یەکەم، راپرسـی هەبوو: ئەو ئەندامانەی کە ناتوانـن لە یەک شـوێندا یەکـتـری ببـینن، دەتوانن دەنگ بدەن. دووەم، چارەسـەر هەبوو بۆ بوونـی لقی حکوومـەت، کە دەسـەڵات لە لقێکەوە دەگوازرایـەوە بۆ لقێکی تر. سـێـیـەم، کـۆبـوونەوەی نوێنـەران هـەبوو، هـەر نـوێنـەرە و پابـەند بوو بـە رێنوێنییەکانی لایەنگرانی. چوارەم، ئەنجوومـەنی نوێنەران هەبوو، کە پێکهاتبوو لە ئەندامـە هەڵبـژێردراوەکـان کە ئازاد بوون بـۆ دەرکـردنی ئەو بڕیـارانەی کە پێـیـان وابوو باشـترینیان بەپێی ئەو واقیـعـانەی کە لێیـان ئاگـەدارن و بەپێی ئارەزوو یان بەرژەوەندیی لایەنگرانیان.

ورده ورده، پێکهـاتەیەکی فـیـدراڵیی سێ لقی، واته (ناحـیـه و یـەکگرتن-ئۆتۆنۆمـی) مـەحـەلییـان تێکەڵ کـرد، لەگـەڵ نوێنەرایـەتی لەسـەر ئاسـتی ناحـیـە و یەکگرتن (نیشـتمانی)یـەوە. لە سیسـتـمە پێوەندارەکـاندا، لقـەکان پێیـان دەگوترا خـانـە (وەک ئۆدفـێلۆس) و دادگـە وەک فـۆرێسـتـەس. ئەو لقـانە دەسـەڵاتێکی بەرفـرەوانیـان وەدەست هـێنا، هـەرچەندە دەسـەڵاتی بڕیاری کـۆتا دەوەسـتـایە سـەر کۆبوونەوەی سـاڵانە یان سـاڵ ناسـاڵێک. ئەو کۆبوونەوەیە ناسرابـوو بە ناوونیشـانی جۆرەوجـۆر لە سـیسـتـمـە جیـاوازەکـاندا، هـەرچەندە زۆربـەیان نەریتی کـۆبوونەوەی گـەڕۆکـیـان هـەبوو بۆ دژایەتیکردنی سـەرهـەڵدانی سـەنتـەرێکی جـوگـرافـیـاییی دەسـەڵات. لە مانچسـتـەر یونیتیدا، دەسـتـەی بەڕێوەبردن لە بنەڕەتدا ناسـرابوو بە لێژنەی گەڕۆکی ساڵانە، لە سیستمی کۆنی فۆرێستەردا بە دادگەی باڵا ناسرابوو، لە سـیـسـتـمی سـەربەخـۆییی ریچابیـتیس، سـالفـۆرد یونیـتی بە کـۆنفرانسی باڵای گـەڕۆک ناسـرابوو، هەروەهـا لە سـیـسـتـمـی کـۆمـەڵەی گراند یونایتدی ئۆدفێلۆس (Grand United Order of Oddfellows: GUOO) بە شـاندی گـەڕۆکی سـاڵ ناسـاڵێک ناسرابوو. هـەر کۆبوونەوەیەک دەسەڵاتی ئەوەی هـەبوو یاسای سـاڵانە دەربکات یان یاسـاکـانی سـیـسـتـمـەکە هەمـوار بکات. هـەریەکـەیان بەهـەڵبـژاردنی سـەرۆکێک و لێژنـەیەکی جێبـەجێکاری بەکـۆتا دەهات، کـە عـادەتەن پێک هـاتبـوو لە کـارمـەندە سەرەکییەکان لەگەڵ ٦ تا ١٢ ئەندامی تر.

گرینگـتـرین ئەرکی لێژنەی جێبەجێکاری لە هـەر سـیـسـتـمێکدا، بـرێتی بوو لە چاودێریکردنی هـەڵسووڕاندنی ناحیە و خانەکان. ئەو لێژنەیە ناچار بوو چاودێریی

کتێب و حیسابات بکات، بۆ پاراستنی بەرژەوەندیی کەمینەکان لەنێو خانەکاندا، هەروەها بۆ دڵنیاکردنەوەی ئەوەی سەرنج بدرێتە یاساکانی کۆمەڵەکە. ئەو لێژنەیە وەک دوایەمین دادگەی لێکۆڵینەوە کاری دەکرد بۆ ئەو مشتومڕانەی کە لەنێو خانەکان یان لەسەر ئاستی ناحیەدا نەدەتوانرا یەکلا بکرێنەوە. سەرۆکی لێژنەی جێبەجێکاری، کە سەرۆکی سیستمەکەش بوو، عادەتەن بۆ ماوەی یەک ساڵ دەستنیشان دەکرا. چەندان ناوونیشانی جۆرەوجۆری پێ دەدرا: مامۆستای مەزن، ئەندامی دادگەی باڵا، گەورە شوان، شیاوترین سەرۆک و حوکمڕانی باڵا.

گرینگترین بەرپرس، سکرتێری مەزن بوو، هەندێ جار بەو ناوە بانگ دەکرا. دەگوترا. هەندێ جاریش ناوی جیاجیای لێ دەنرا وەک سکرتێری نوێنەرایەتی، سکرتێری دائیمی یان نووسەری دادگەی باڵا. کۆمەڵەکان شانازییان بەخۆیانەوە دەکرد لەسەر نەبوونی بەربەست بۆ بەرزبوونەوەی پلەی هەر ئەندامێک بۆ ئەندامێکی باڵا: مافەکانی هەموو ئەندامێک لە چوارچێوەیەکی ئەخلاقیدا رێزیان لێ دەگیرا و دەپارێزران. هەر تاکە و ماف و ئیمتیازی یەکسانی هەبوو. ئەنجامدانی کاری چاکە تاکە ناوەند بوو بەهۆیەوە ئەندام دەگەیشتە پۆستە فەخرییەکان، هەروەها هیچ بەربەستێکی دەستکرد بۆی نەبوو رێ لە کاری چاکە و شارەزایی بگرێت لە ژیان و لەنێو چوارچێوەی دەسەڵاتیاندا.

هەروەک پارتەکانی کرێکاران لە وڵاتانی دیموکراتیکی رۆئاوادا داوای ئەوەیان کرد کە دەبێ پەرلەمانتارەکان مووچەیان پێ بدرێت بۆ رێگەدان بە مووچەخۆران تا پێشبڕکێ بکەن لەسەر ماوەی یەکسان، بەم شێوەیە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان دووپاتیان کردەوە کە ویستی پارەی هیشکە رێگر نییە لە بەردەم ئەندامانیان تا بەرزترین پۆست وەربگرن.

ئەوە تەنیا لە کۆتاییی سەتەی نۆزدەدا بوو کە ئاستی مامناوەندیی رێکخراو هاتە ناسین لە نێوان لقە مەحەلییەکان و لە ئاستی نیشتمانیدا. بەکارێکی باش زانرا بەرپرسیارەتیی رەسمی بۆ سوودی مردن بڵاو بکرێتەوە، فرەوانتر لە نێوان ئەندامانی هەر لقێک، کە تێیدا چەند مردنێکی کەم لە جێگرتنەوەی خێرادا دەیتوانی فەندێکی بچووک بەتاڵ بکات. گەلێ کۆمەڵە گەشەی بە پێکهاتەیەکی ناحیەیی دا بۆ بڵاوکردنەوەی ئەو موجازەفەیە. هەر ناحیە و راستەوخۆ لە دەستەی ناوەندیدا دەسەڵاتی خۆی وەردەگرت، بەڵام بەڕێوە دەبرا لەلایەن لێژنەیەکی

نوێنەران لە لقەکاندا. جگە لە کۆنترۆڵکردنی پارەی تازییەکان، ناحیەکان وەک دادگەی لێکۆڵینەوەش کاریان کرد، هەروەها چاودێریی هەڵسووڕاندنی چەندان خانەی جۆرەوجۆریان دەکرد، هەروەها دەیانڕوانییە بەرپرسیارییەکان و دەیانزانی لە کوێ پێویستن. خانەکان لەسەریان بوو ڕاپۆرت و فایلی ساڵانە بنێرن بۆ ناحیە و دەستەی ناوەند.

بەڵام، هەندێ لق کەیفیان بە کۆنترۆڵی زیاتر نەدەهات کە سیستمی ناحیەکە سەپاندبووی و پێوەی پابەند بەدەبوون. لە ناوەڕاستی سەتەی حەڤدەدا ئەم پرۆسەی گەشەسەندنە لە یانەی مەحەلییەوە لەگەڵ دیموکراسییەکەیدا بۆ پێکهاتەیەکی سێ لقی لەگەڵ ئەنجوومەنێکی نوێنەراندا و بەرپرسێکی سەرەکیی فولتایمی دەستەی جێبەجێکار لە ڕێگەدا بوو. بەڵام میسالیەتی دیموکراسییەکی پاک زۆربەی دەسەڵاتەکەی بەدەست هێنا و زۆرجار پێوانەیەک بوو کە گۆڕانی پێشنیازکراو لە دەرکردنی بڕیاردا حوکمی پێچەوانەی بەسەردا دەدا. لە کاتی لووتکەی سەرکەوتنی یانەی ئۆتۆنۆمیی مەحەلیی نەخۆشیدا، بەگشتی ئەوەی گرتە بەر کە هەموو کەس تەواو دامەزراوە بۆ وەرگرتنی پۆست، ئەمەش باوەڕێکی گشتی بوو لە ڕێکخراوەکانی تری چینی کرێکاراندا، بەتایبەتی لە ڕێکخراوە نوێیەکاندا. بۆ نموونە، لە گوتارێکی سەرەکی لە کلاریۆندا کە خێرا دوای دامەزراندنی پارتی کرێکارانی سەربەخۆ لە ١٨٩٣دا دامەزرا، نووسیارەکە editor (لە بۆچوونی سیدنی ویبەوە کە کاریگەرترین ئەندامی پارتەکە بوو) ڕای گەیاند:

تا ئێستا گومان لەوەدا نییە کە ئەرکە ئاساییەکانی بەرپرسان و نوێنەران، وەک پیاوانی لێژنە یان ئەندامانی پەرلەمان، بەشێکی ئاسایی هاووڵاتییانی گرتووەتەوە، ئەگەر هەر بەرپرسێک بەتەواوی ڕاستگۆ بێت، تەواو زیرەکانە دەردەکەوێت هەموو ئەو کارانە بکات کە پێویستن... با هەموو بەرپرسان دوای یەک ساڵ خانەنشین بکرێن، کەسانی نوێ و تازە هەڵبژێردراو شوێنیان بگرنەوە.

کۆمەڵە دۆستایەتییەکان تا ڕادەیەکی زۆر ئەم ڕۆحەیان دەستەبەر کرد، هەروەها بە تێپەڕینی چەندان ساڵ، چەند پێکهاتەیەک گەشەیان سەند کە هاوسەنگییەکیان دروست کرد لە نێوان پێویستی بۆ ئەنجامدانی ئەرکە ڕێکخراوەییەکان بەباشی و ئارەزوو بۆ زۆرترین بەشداریی ئەندامان. بەڵام ئەم پابەندبوونە بەهێزە بۆ دیموکراسییەتە مەحەلییە بزاوەکە مانای ئەوە نەبوو کە ئارەزووی ئەندامان بۆ

بەشداربوون بە مسۆگەری وەربگیرێت. سیستمی گراند یونایتدی ئۆدفێلۆس پێی وابوو پێویستە جەخت لەسەر گرینگیی بەشداربوونی ئەندامان لە دەستپێشخەرییەکاندا بکرێتەوە:

هەر کەسێک بچێتە ناو ئەم سیستمە بە مەبەستی کارێکی پووچ و خۆپەرستانە، بۆ ئەوەی بەشداری بکات و سوودە مادییەکانیش وەربگرێت بەبێ یارمەتیدانی ئەو کرێکارە ماندووانەی کاری خانەکەی ڕادەپەڕێنن، دەبێ بە دەستێوەردەرێکی ناشایستە دابنرێت، بەڵام ئێمە متمانەمان هەیە کە تۆ کارێکی شایانتر و راستتر دەکەیت، لە ڕێگەی ڕەفتاری باشەوە وا دەکەیت تۆ شایانی سیستمەکە بیت.

هەموو دەمێک ئەو داوایانە بایەخیان پێ نەدەدرا. لە کۆتاییی سەتەکەدا، نارەزاییەکانی ناو کۆوارەکانی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان دەری دەخەن کە گەلێ لق بە زەحمەت دەیانتوانی بەشداریکردن لە کۆبوونەوەکان دەستەبەر بکەن. سەرەتا خانەکان ئەندامانیان غەرامە دەکرد ئەگەر نەهاتبانە کۆبوونەوە. یاساکانی لقی رۆبێرت گۆردنی فۆرێستەرس لە ۱۹۰۷دا، کە لە نۆرس شیلدز بوو، رای گەیاند ئەو ئەندامانەی دوو میل لە شوێنی کۆبوونەوەکە دوورن کە لە کلۆک ڤۆلتس لە شەقامی ویلینگتن بوو، دەبوایە سێ ئەوەندە غەرامە بدەن ئەگەر لە کۆبوونەوەی وەرزیدا ئامادە نەبان، تەنیا ئەگەر پزشێکی موقنعیان پێشکێش کردبایە.

هەروەها داوا لە ئەندامان دەکرا ئابوونە بدەن لە شەوی کۆبوونەوەکەدا. بۆ نموونە، لە فۆرێستەرسدا، یاسای عادەتی ئەوە بوو دەبوایە ئابوونەکان بدرابا بە سکرتێر تەنیا لە شەوانی کۆبوونەوەدا نەک کاتەکانی تر. بەڵام هەندێ ئەندام تەنیا دەهاتنە کۆبوونەوەکە و ئابوونەی خۆیان دەدا و دەڕۆیشتن. ئەوانی تر تا چارەگی کۆتایی چاوەڕێیان دەکرد، کە تا ئەو کاتە دەبوایە ئابوونەکان بدرێن، پاشان خێرا بانگ دەکران تا ئابوونەکە بدەن.

کۆمەڵەکان و دیموکراسییەتی بەشداربوون

کۆمەڵە دۆستایەتییەکان مایەی بایەخی تایبەتن لەبەرئەوەی عەوداڵی تێکەڵکردنی ئاستێکی بەرزی کۆنترۆڵ، لەلایەن ئەندامەکانەوە، لەگەڵ ئیدارەیەکی لێهاتوو بوون. بەگشتی سیستمی خۆشگوزەرانی رەخنەی لە مەرکەزییەتی ڕەها دەگرت، بەڵام کێشەیەک نەبوو بە تەنیا بە ڕووی حکومەت بووبێتەوە. ئەو دەمەی سیستمە

پێوەندارەکان هیچی تر بە یانەی مەحەلی حسێب نەکران، هاوسەنگیی دەسەڵات لە نێوان مەرکەز و لقەکاندا پرسێکی بەردەوام بوو.

کۆمەڵە پێوەندارەکان ژمارەیەک چارەسەری بێ وێنەیان بەرهەم هێناوە بۆ ئەم کێشە تەمەن درێژەخایەنەی کە ئەو چارەسەرانەی کە تێچووەکانیان کەم کردەوە و سوودەکانیان بۆ لێهاتوویی زیاتر کرد کە ئاستێکی بەرزی بەشداریکردن دەتوانێ ئەمە فەراهەم بکات. ئەو هەوڵەی لەلایەن فۆرێستەرسەوە درا بریتی بوو لە هەموو ئەو دەسەڵاتە یاساییەی کە بەگشتی لە ئەندامەکانیەوە سەرچاوەی گرتبوو.

یەکەم وانەی فۆرێستەرس دەڵێت، دەسەڵاتی ئەندامەکان "وەک تیشکی خۆر وایە واتە دەسەڵاتێکی نەتەوەیی، بنەڕەتی، قووڵە و بەهیچ مرۆڤێک سنووردار ناکرێ. دەسەڵات لە فەرمانبەرەکانماندا تەنیا بەقەرز هێنراو، خوازراوە و لەلایەن ویستی ئەندامەکانەوە سنووردار کراوە، کە دەسەڵاتی ئەوانە، هەموو بەرپرسانیش لێی بەرپرسیارن." لە لقەکەدا هەموو فۆرێستەرسەکان لەسەر زاراوەی یەکسان کۆک بوون: لە دادگە، لە بەردەم یاسادا، کەس لە کەس گەورەتر نییە. هەموو لەوێ بەیەکتر دەگەن بە زاراوەی یەکسانیی کامڵ... هیچ پۆستێک ئەوەندە بەرز نییە کە هەژارترین کەس نیازی بێ و پێی نەگات. هیچ ئەرکێک ئەوەندە سانا نییە کەس بتوانێ خۆی لێ لابدات. ژێری بۆ حوکمکردن، توانا بۆ پیادەکردنی دەسەڵات، لەگەڵ بوون بە مرۆڤێکی بێ فیز، هێشتا لەگەڵ توندییەکی بێ وێنە و هەروەها ویستی کەسانی (شەخسی) بۆ مسۆگەرکردنی رێز، هەموو ئەمانە ئەو سیفەتانەن کە پۆستێک داوایان دەکات، هەر ئەندامێکیش لە توانایدا هەیە ئەو سیفەتانە بەدەست بێنێت.

یانە سەرەتاییەکان دەسەڵاتیان بەسەرۆکی لق دابوو غەرامە بەکار بێنێت بۆ رەفتاری نابەجێ. سیستەمە پێوەندارەکان دوای هەمان ئەو نموونەیە کەوتن. دادگەی ئۆلد ئابی فۆرێستەرسەکان، کە لە گیبۆرۆیە، دەسەڵاتی بە سەرۆکەکەی دا ئەگەر ئەندامێک دەستی لە کاروباری یەکێکی تر وەردا سێ ئەوەندە غەرامەی بکات، شەش ئەوەندەش ئەگەر زمانێکی ناشیرینی بەکار هێنا.

لە هەمان کاتدا، فیدراسیۆنەکان و یانە سەرەتاییەکان بەپەرۆشەوە ئاگەداری ئەوە بوون کە پێویستە نەهێڵن بەرپرسە سەرەکییەکان دەسەڵات بەخراپی بەکار بهێنن. زۆربەی کۆمەڵەکان پێشبینیی زۆریان لە سەرۆکێکی نوێ دەکرد لە کاتی

مـەراسیـمی دەسـتـبـەکاربوونی. سـەرۆکی گشـتی لە فۆرێسـتـەرسـدا ئەم سـوێندەی خوارد کاتێ پۆستەکەی وەرگرت:

من، (کـە ناوم...)، بە سـەرۆکـی گشـتـی هەڵبـژێردراوم. لێرەدا بـەڵێن دەدەم و لە پێش ئێـوە و برێتـرنی ئامـادەدا رای دەگـەیەنم، کـە هـەرچی لە دەسـەلاتمدا هـەبێ بیکەم بۆ برەودان بە خـۆشگوزەرانیـی گشـتی، ئاشـتی و سـازانـی دادگـە، هـەوڵ دەدەم بێلایەنانە کار بکەم لە هەموو ئەو پرسانەی پێوەستن بەو پۆستە کە من بۆی دەستنیشان کراوم.

لە سیـسـتـمی گراند یونایتدی ئۆدفێلوسـدا سـەرۆکی تازە (مـاقـووڵی پایەدار) بەرپرسیارەتییەکانی بەبیر دەهێنرایەوە بەهۆی کارمەندێکی هەڵسووڕێنەرەوە:

"برای شـایسـتـە و رێزدار، ئەرکەکانی سـەرۆکی تازەت دەکەوێتـە سـەر، وا پێت وایە دەتوانی بەرپرسیارەتیی ڕژد بخەیتە ئەستۆ؟"

"بەڵێ دەیخەمە ئەستۆ."

ئاخـۆ ئامـادەیت و پابەندی بەوەی کـە ئەرک و وەفـاداریت، بەبێ ئیـمـتـیـاز و، نادۆڕێنیتە کەس؟"

"بەڵێ ئامادەم."

"دەبێ سیفـەتەکان لەوپەڕی ڕێکیدا بن. پێش هـەموو شـتێـک، دەبێ زانیارییـەکی قـووڵت هـەبێ لەسـەر ئەو یاسـایانـەی ئۆدفێلوس، کە ئێمـەی پێ حـوکم دەکـەیت. کەواتە کارێکی باش دەبێ، ئەگەر تۆ بەتەواوی خۆت لەم بوارەدا تاقی بکەیتەوە، بۆ ئەوەی ، ئەگەر توانات نەبوو، لەوانەیە تووشی لێپرسینەوە بێی."

"ئەوەی کـە پۆسـتـەکەی ئێوە وەردەگرێ، دەبێ خـۆشنـاو و میـانڕۆ هـەبێت. دەبێ هێمن بێ، لە کاتی نائارامیدا، بتوانێ کۆنترۆڵی تووڕەیی بکات، بیر لەوە بکاتەوە چۆن توندوتیـژییـەکەی دادەمرکێنێتەوە و هێمنی دێنێتـە ئاراوە. لە کـاتی توندیدا، دەبێ ئارام بێت. نابێ لە کاتی توندیدا کاریگەری توندی بەسـەرەوە بێت. هـەروەها لە کـاتی بەرهـەمـهـێنانی ئالیـیـەتەکـانی دادوەری، دەبێ هـەردەم لەو ئاسـتـەدا بێ ویژدان و ئەخلاق تێیدا رەنگ بدەنەوە."

بەگشـتی، کۆمـەڵەکان پشـتیـان بە داوا ئەخـلاقییـەکان نەدەبەست. یاسـا ئەوەی دیـاری کـــرد ســـەرۆک دەتوانـێ چـی بکات و چـی نەکـــات. بـۆ نمـوونە، یـاســـا

گشـتـیـیـەکـانی فـۆرێسـتـەرس، ئەوە دیاری دەکـەن ئەگـەر فـەرمـانبـەری تازە کـورسـییـەکـەی بەتاڵ کـرد "بەبێ ڕەزامـەندیی کـۆبوونـەوە، یان بەبێ دابینـکردنی یەکـێک کـە شـوێنی ئەو بگرێتـەوە"، یان ئەوەی ڕەت کـردەوە هـەر پێـشنیـازێک کـە بەشـێـوەیەکی یاسـایی کـراوە بـخـرێتـە دەنگدانەوە، دەتوانێ ئەگـەر کـارەکـە بەشێوەیەک نەبێت کە کار بکاتە سـەر هـەڵوێستی، ئەو کاتە پێنج شیلینگ غـەرامە دەکرێت بۆ کـاری یەکـەم، ١٠ شـیلینگ بۆ کـاری دووەم، زیاتر لە ٢١ شـیلینگ بۆ کارەکانی دواتری.

میتـۆدێکی بەهێزتر بۆ نەهێشتنی مامـەڵەی خراپ ئەوە بوو کە بەردەوام بەرپرس لەسـەر کارەکەی لابدرێت. لە سیستمی فۆرێستـەرسدا هـاتووە: بۆ ئەوەی وا لە هـەر بەرپرسـێک بکەیت هـەست بە بەرپرسـیـارەتی بکات لە بەرامـبـەر لایەنگرانـی تا متمـانەی وەفـاداری لە دەست نەدات، هـەروەها ئامـادە بێت بۆ پێداچوونەوەی کارە ناچیزەکەی، یان نەهێڵی دەسەڵاتی بە خـراپ بەکار بێنێت... ئەنجوومـەنی دادگەی باڵا یان هـەر ناحیـەیەک یان دادگەیەکی فـەرعی دەسـەڵاتی ئەوەی هـەیە یەکسـەر لە کار یان لە کاریان لابدات.

لە ژمـارەیەک کـۆمـەڵەدا، مـەراسـیـمی کـردنەوەی خـانەیەک بـۆ ئەوەش بوو کـە ئاراسـتـە بۆ وەرگـرانی پۆست هێـواش بکاتەوە تـا زۆر بەهێز بن. لە مـانچـسـتـەر یونیتی، لە سـەرەتای هـەر کۆبوونـەوەیەکدا، هـەر پۆست وەرگرێک داوای لێ دەکرا بەتەنیا ئەو ئەرکانە جێبەجێ بکات کە قەرزداری ئەندامانی خانەکە بوو.

داوا لە سکرتێری هەڵبـژێردراو دەکرا، ئەرکەکانی بەم شێوەیە بڵێتـەوە: "دەبێ بچمە ناو هـەر مامەڵەیەک، یان کۆبوونـەوەیـەک، بەبێ ئیمتیاز، هـەروەها هـەمان شت شـــەرح بکەم کـــە لەلایـەن تۆ (سـەرۆک) یان لەلایەن زۆرینـەی خـــانەکـــە داوام لێ دەکـرێت." سکرتـێـری دارایی، لە نۆرەی ئەودا، دەبـوواییە بڵـێت: "حـیـسـابـاتێکی بێلایەن و یەکسـان بکەم لە نێوان هـەر ئەندامێک و خـانەکەدا. ئەم کارانە شـەرح بکەم و هـاوسـەنگی رابگرم هـەر کاتێک لەلایەن تۆ یان زۆرینـەی خـانەکـە داوام لێ کرا، درێغی ناکەم لەوەی کاری ژمێریارییەکەم روون و مەفهوم بن."

لە یانە سـەرەتاییـیەکاندا، دەسـتـاودەستکردنی پۆست لە پێناو مـسۆگـەرکردنی ئەرک و سـوودەکـانی نووسـینگەدا بوو، بـەڵام وردە وردە بەرەو هەڵبـژاردنی بەنیـزام چوو. بۆ نموونە، لـە مـانچـستـەر یونیـتی، جگە لە سکرتێری دارایی کە پۆستـەکەی

وەردەگرت بە ڕەزامەندیی خانەکە، ئاسایی بوو بۆ پۆستە سەرەکییەکان شوێنیان بگۆڕن لە هەڵبژاردنی شەش مانگە یان ساڵانەدا.

ڕێ خۆشکردن بۆ دیموکراسی

هەر کۆمەڵەیەکی دۆستانە تایبەتمەندیی خۆی هەبوو. بەڵام سیستمە پێوەندارەکان نەریتێکی هاوبەشیان هەیە، بۆ زۆربەی مەبەستەکانیش، بەراورد دەکرێ. لە مانچستەر یونیتیدا، ئەندامی نوێ بۆی هەبوو پۆستێکی یاریدەر وەربگرێت: دەرگەوان، پاسەوان، کۆندەکتەر و یاریدەری سکرتێر. ئەرکی پاسەوان پاراستنی دەرگە بوو دەبوو لەوە دڵنیای بکاتەوە کە پاسوێردی ڕاست دراوەتە دەرگەکە. کۆندەکتەر لە ڕێگەی مەراسیمی دەستپێکەوە یارمەتیی ئەندامە نوێیەکانی دەدا. دەرگەوان سەیری هەر یەکێکی دەکرد تا بزانێ کەسی دروست هاتووەتە ژوورەوە، هەروەها هێمای خانەکەی دەبەست. هەر خانە و دوو سکرتێری هەبوو، سکرتێری ئارەزوومەندانە و سکرتێری دارایی. کاری سەرەکیی سکرتێری ئارەزوومەندانە نووسینی راسپاردەکانی کۆبوونەوە بوو. هەریەک لەو پۆستانە، جگە لە پۆستی سکرتێری دارایی، ڕێی تێ دەچوو لە هەر هەڵبژاردنێکدا بگۆڕێن.

سکرتێری دارایی لە کۆبوونەوەیەکی نائاساییدا هەڵدەبژێردرا. ئەو کۆبوونەوەیەش وەرزی بوو و هەر ئەندامێک داوەتنامەیەکی نووسراوی، بەلایەنی کەم هەفتەیەک پێشتر، پێ دەگەیشت. پاشان بە ڕەزامەندیی خانەکە پۆستی وەردەگرت. کارێکی ئاسایی بوو بۆ خانەکان هەوڵ بدەن کەسێکی شیاو بدۆزنەوە و لەو پۆستەی دابنێن، چونکە سەرنەکەوتنی ئەرکە سەرەکییەکان لەسەر شانی ئەو بوون. هەندێ جار لقەکان بە زەحمەت سکرتێرێکی بەتوانایان دەدۆزییەوە. ئەمە یەکێک بوو لە کولفەکانی خۆ ڕێکخستن. گەلێ لق هەبوو پێکهاتبوو لە ئەندامی دەستڕەنگین بەڵام هیچ ئەزموونێکی ئیدارییان نەبوو.

هەروەها گەندەڵی و پارە دزین نەدەشاردرایەوە. وێڕای دوو سکرتێر، هەر خانەیەک سێ نووسینگەی سەرەکیی هەبوو: پیاوماقووڵ یان سەرۆک، جێگری پیاوماقووڵ یان سەرۆک و نووسینگەی سەرۆکی تازە لاچوو. ئەو نووسینگانە بەشێوەیەکی نیزامی پۆستەکانیان دەگۆڕی. تەواوی ئەندامان بەتەمای ئەوە بوون یەکێک لەو پۆستانە وەربگرن؛ هەروەک پێی دەگوترا "کورسی وەربگرێت". ئەندامان

لەسەریان بوو خۆیان بسەلمێنن بەهۆی وەرگرتنی پۆستی لاوەکی و بەهۆی وەرگرتنی پلەکانی سیستمەکە (بەشی چوارەم). بۆ ئەوەی هەر ئەندامێک مافی خۆپالاوتنی هەبێت بۆ جێگری سەرۆک، دەبوایە دوو پۆستی یاریدەری تێپەڕاندبایە، وەک سکرتێری ئارەزوومەندانە خزمەتی کردبێت و دوو پلەی لاوەکیشی وەرگرتبێت. هەر ئەندامێک بۆ ئەوەی مافی خۆپالاوتنی بۆ پۆستی سەرۆک هەبێت، دەبوایە هەر چوار پلەی لاوەکیی وەرگرتبا، وەک جێگری سەرۆک خزمەتی کردبا، بیتوانیبا وانە پێشکێش بکات لە شوێنێکی دیاریکراودا.

بەڵام ئەوەی پێشبینی دەکرا تەنیا نۆرەی پۆست وەرگرتن نەبوو. وەرگرتنی پۆست پرۆسەیەک بوو بەهۆیەوە ئەندامەکە دەیتوانی پسپۆڕێتیی نوێ فێر بێت. خانەکە، بۆ گەلێ کرێکار، هەلی دەرەخساند خۆیان باشتر بکەن و ئەو کەموکوورییانەی لە شوێنی کاردا هەیانبوون پڕ بکەنەوە. بەڵام سیاسەتی گۆڕینی سەرۆک هەر شەش مانگ جارێک ئەو موجازەفەیەی هەبوو کە لەوانەیە سەرۆکی نوێ لێهاتوو نەبێت. بۆ زاڵبوون بەسەر ئەم مەترسییە و مسۆگەرکردنی ئامۆژگاریی ئامادە بۆ سەرۆکە نوێیەکە، هەر سەرۆکێک دوو هاوکاری دەستنیشان دەکرد، هاوکاری دەستە راست و دەستە چەپ. هەردوو هاوکار لە کاتی کۆبوونەوەکاندا لەملا و ئەولای سەرۆک دادەنیشتن ئامۆژگارییان بەگوێدا دەچرپاند. عادەتەن، سەرۆک هاوکارێکی بەئەزموونی بۆ دەستە راست هەڵدەبژارد، ئەندامێک کە پێشتر پۆستی وەرگرتووە و شارەزاییی باشی لە یاسا و رێنوێنییەکاندا هەبوو. هاوکاری دەستە چەپ برێتی بوو لە هاوڕێیەک کە ئەرکی هاوکاریی بەردەوامی ئەخلاقیی سەرۆکی دەکرد. بەم رەنگە، ئاستێکی بەرزی هاوبەشیی پۆست لەگەڵ نواندنی لێهاتوو تێکەڵ دەکرا. هەروەها کرێکارە ئاساییەکان، کە ئەرکیان لە شوێنی کاردا رۆتین و سنووردار بوو، ئەوانیش دەیانتوانی پەرە بە بەهرەکانیان بدەن و هاوبەشی ئەو قەناعەتە بکەن کە ئەوانیش دەست و پەنجەیان دیارە بۆ درێژەپێدانی میسالییەتی خزمەتگوزاریی هاوبەش کە بزووتنەوەی کۆمەڵەی دۆستایەتی لێ کەوتبووەوە.

لە کاتی تەواوکردنی ماوەی سەرۆکایەتیدا، ئەندامەکە، وەک سەرۆک، ئۆتۆماتیکی ماوەیەک کاری دەکرد وەک سەرۆکی تازە لاچوو. سەرۆک و سەرۆکی تازە لاچوو بۆیان نەبوو وەک سەرۆک خۆیان ئامادە بکەن بۆ هەڵبژاردن تا دوازدە

مانگ تێ نەپەڕیبا. جێگری سەرۆک بۆی نەبوو جارێکی تر خۆی هەڵبژێرێتەوە بۆ پۆستی جێگری سەرۆک.

ئەمە سوودێکی یەکجار زۆری هەبوو و زەحمەت بوو بۆ هەر گرووپێکی خۆ دەستنیشانکەر زاڵ بن بەسەر خانەکەدا. هەروەها یاسایەک هەبوو رێی بە بەرپرسانی ناحیە نەدەدا پۆستی ئارەزوومەندانەی خانە وەربگرن کە یارمەتیی مسۆگەرکردنی سەربەخۆیی خانەکەی دەدا لە رێکخستنی ناحیەکەدا. وەک تاکێک، کە لە چوار پۆستی لاوەکیدا خزمەتی کردووە، پلە لاوەکییەکانی وەرگرتووە، وەک جێگری سەرۆک خزمەتی کردووە، سەرۆک و سەرۆکی تازە لاچوو بووە، بۆی هەبوو دانیشێت بۆ دوا پلەی سەرۆکایەتی یان پلەی مۆر. ئەگەر سەرکەوتوو با، دەبووە ئەندامی خانەی سەرۆکی پێشوو و بۆی هەبوو پۆست لەسەر ئاستی ناحیە و ئاستی نیشتمانیدا وەربگرێت. بەرپرسانی ناحیە برێتی بوون لە سکرتێری ناحیە، سەرۆکی ناحیە، جێگری سەرۆک ناحیە و سەرۆکی تازە لاچووی ناحیە.

لە سەرووی ناحیەوە، سەرۆک ، جێگری سەرۆک و سەرۆکی تازە لاچوو دەهات. ئەم پۆستانە لە هەڵبژاردنی ساڵانەدا دیاری دەکران. دەستەی بەڕێوەبەران پێکهاتبوو لەو سێ پۆستە و نۆ تاکی تر کە لە کۆنفرانسی ساڵانەدا هەڵدەبژێردران. ساڵانە خانەنشین دەکران، بەڵام دەیانتوانی دووبارە خۆیان هەڵبژێرنەوە. هەریەکە داوای لێ دەکرا بگاتە دەسەڵاتێکی تەواو. پۆستی سکرتێری سەرۆک کارێکی فوولتایم بوو، سەرەتا لە کۆنفرانسی ساڵانە هەڵدەبژێردرا و پۆستەکەی بە رەزامەندیی خۆی وەردەگرت.

رێزگرتن لە یاساکان و لە یەکتری

هەردەم کۆمەڵە پێشەنگەکان نامیلکەیاسای روونیان هەبوو، کە لەو نامیلکەیەوە دەچوو رێزی لە ئەندامە کرێکارە ئاساییەکان دەگرت. پێش یاساکان، هەموو ئەندامان یەکسان بوون. وێڕای ئەمەش، یاساکان نەدەسەپێنران، بە تێپەڕینی چەندان ساڵ گۆڕانکارییان بەسەردا دەهات لەلایەن ئەندامەکان خۆیانەوە: کاریان پێ کردن، هەمواریان کردن، رەتیان کردنەوە و پێیاندا چوونەوە، بەپێی گۆڕانی بارودۆخەکان. ئەگەر یاساکان کۆنترۆڵیان سەپاندبا، کە دەبوو وابێ، ئەو کۆنترۆڵانە ئازادانە لەلایەن هەر ئەندامێکەوە پەسند دەکرا.

ئەندامانی کۆمەڵەی دۆستانە شانازییان بە یاساکانی خۆیانەوە دەکرد. شانازییان بەخۆیانەوە دەکرد، نەک لەبەر یاساکان خۆی، بگرە لەبەر ئەو بنەمایانەی دەستەبەریان کردبوون. یاساکان ئەوەیان دیاری دەکرد هەر ئەندامە و بەچی بەشداری بکات و مافەکانی چین، هەروەها ئەرکەکانی سەرۆکیان دیاری کرد. دەسەڵاتەکانی سەرۆکیان سنووردار دەکرد و خۆشی و باری نووسینگەکەیان بەهاوبەشی مسۆگەر دەکرد. هەروەها یاساکان ئۆتۆنۆمیی لقەکانیان پاراست لەسەر ئاستی ناحیە و نیشتمانیدا لەگەڵ هەر فیدراسیۆنێک. کۆمەڵەکان لە رێچکەیەکی راستەقینەدا بوون بە یاسا بەڕێوە دەبران، نەک بەپێی سەلیقەی کەسانی، تا ئەو رادەیەی سەرسام بوون بە رێ خۆشکردن بۆ بەشداری لە پرۆسەی دیموکراتیزاسیۆنی نیشتمانیدا.

کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لە سەرەتای سەتەکەدا

لە کۆتاییی سەتەی نۆزدەدا بەگۆڕانی هەلومەرجەکان، جۆرێکی نوێی لە کۆمەڵەکان دەستیان بەگەشە کرد. لە کاتی پۆلێنکردنی جۆرەکانی کۆمەڵەکاندا، پێویستە جیاوازی لە نێوان ئەو کۆمەڵانەدا بکرێت کە تێچووی نەخۆشی دابین دەکەن (کۆمەڵە گشتییەکان) و ئەوانەشی کە دابینی ناکەن (کۆمەڵە تایبەتییەکان). پێدانی سوودی نەخۆشی، ئەرکی سەرەکیترین زۆربەی کۆمەڵەکان بوو. لە ١٩١٠دا، پێش ئەوەی یاسای دڵنیاییی نیشتمانی لە ساڵی ١٩١٠دا کاریگەریی خۆی بسەپێنێت، ٢٦٧٨٨ کۆمەڵەی جۆرەوجۆر هەبوون و ٦٦٢٣٠٠٠ ئەندامی تۆمارکراویان هەبوو. کۆمەڵە گشتییەکان دابەش کراون بەسەر: سیستم و لقەکاندا، کۆمەڵەی یەکگرتووی چڕ، کۆمەڵەی دابەشکراو، کۆمەڵەی دیپۆزیت یان هۆلۆویی[١٣] سەرجەم کۆمەڵە دۆستایەتییە تایبەتییەکان لە ١٩١٠ برێتی بوو لە ١٨٨٨١٧٨ کۆمەڵە، کە ٨٥٥٩٦٢یان کۆمەڵەی مردووان یان ناشتن بوون، ٤٠٣١٩٠یان بۆ تێکشکانی کەشتی و زیانە جۆرەوجۆرەکان کاریان دەکرد و ٣٢٩٤٥٠یان چاودێریی تەندروستییان دابین دەکرد.

گفتوگۆیەکی تێروتەسەلتر لەبارەی ئەندامێتیی تۆمارکراو و نەکراوەوە لە بەشی شەشەمدا هەیە. ئەوەی ماوەتەوە لەم بەشەدا، ئەوەیە جەخت لەسەر کۆمەڵە جۆرەوجۆرەکان، کە پەرەیان سەند، دەکرێتەوە.

کۆمەڵە دابەشبووەکان

بەپێی بیڤریج، سێ ئامانج هەیە لە پاڵ دروستکردنی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان: یەکەمیان ئارەزوو بۆ ئاسایش و نەخۆشی، دووەمیان ئارەزووی نەهێشتنی بەڕێوەبردنی تازیەی هەژاران و سێیەمیشیان ئارەزووی پاشەکەوتکردنی شتێک بۆ رۆژی ڕەش، بۆ پیران یان سەرفکردنی لە شتێکی شایستەدا.

خەمی سەرەکیی سیستەمە پێوەندارەکان دابینکردنی خەرجیی نەخۆشی، چاودێریی تەندروستی و تێچووی تازیەیە، هەرچەندە دوو سێ دەیەی کۆتاییی سەتەی نۆزدە، ئەو سیستەمانە ئاراستەی بایەخدانیان گۆڕی بەرەو مووچەی خانەنشین لە تەمەنی درێژدا بۆ پیران و هەروەها پێدانی دڵنیایی.

بەڵام کۆمەڵە دابەشبووەکان زیاتر جەختیان لەسەر پاشەکەوتکردنی پارە و هاوبەشیی زیاتری ساڵانە لەنێو ئەندامانداندا کردەوە. خاڵی لاوازی بنەمای دابەشکردن ئەوە بوو کە هەرکە ئەندامان دەکەوتنە تەمەنەوە، سوودەکان زیاتر دەبوون و ئابوونەی ساڵانەش کەمتر دەبووەوە. بەڵام حیسابکردنی وردیش لەو بارەیەوە بەسوود بوو؛ بۆ ئەمە هەبوو، لە ڕێگەی پارەدانی زیاتر لەوەی پێویستە، ئەندامان دەیانزانی کە تێچووەکان دابین دەکرێن و هەر زیادەیەکیش بۆ ئەوان دەگەڕێتەوە. هەروەها سیستەمێکی باشی پشکنینی دابین کرد لەسەر تەمبەڵی، چونکە هەر ئەندامە و بەرژەوەندیی لە زیادەیەکدا بوو کە لە کۆتاییی ساڵدا دەمایەوە. بیڤریج باسی ئەو بەڵگەیە دەکات کە درا بە کۆمیسیۆنی شاهانەی ساڵی ١٨٧٤ لەلایەن ڕێزدار پۆرتمانی ستیپل فیتزپێین لە سۆمەرسێت. دانی بەوە دانا کە سەرەتا لەوانەیە کارێکی باش نەبێ پارە زیادەکان هەموو ساڵێک دابەش بکرێن، بەڵام سەرنج بۆ لای سوودەکان دەچێت. بڕێک پارەی بیست و پێنج یان سی شیلینگی جارجارە سوودێکی گەورە بوو بۆ کرێکارانی کەرتی کشتوکاڵ. فیتزپێین درکی بەوە کرد کە پارەکە بەفیڕۆ نەچووە، بگرە بەکار هێنراوە بۆ کڕینی بەرازێک، جووتێ پێڵاو یان قەدە جلێک. بەپێی بیڤریج "تەواوی ئینگلتەرای لادێیی کۆمەڵێکی ستیپل فیتزپێینەیان بوو.

کۆمەڵە دیپۆزیتییەکان (هۆلۆوێی)

هەمان ئارەزوو بۆ هاوسەنگییەک لە نێوان هەڵگرتن، لەلایەک و ئاسایش و نەخۆشی و دابینکردن لە دژی مردن، لەلایەکی ترەوە، بووە هۆی پێکهێنانی کۆمەڵە دیپۆزیتییەکان. یەکەمین کۆمەڵەی دیپۆزیتی لە ١٨٣١ دامەزرا، بەڵام فیکرەکە درەنگ گەیشت.

لە ١٨٦٨دا کۆمەڵەیەک دامەزرا لە ئالبێری شێری کە لە ١٨٧٢دا بووە کۆمەڵەی دۆستایەتیی دیپۆزیتی نیشتمانی، کە تا ئێستا کۆمەڵەیە لەو جۆرەی خۆیدا. هەر ئەندامێک ئابوونەی دەدا کە، دوای تێپەڕین بە ئیدارەدا، دەچووە ناو فەندێک بۆ دابینکردنی خەرجی نەخۆشی و بەشێکیشی دەچووە ناو حیسابی کەسانی کە بەهۆی قازانجەوە کەڵەکە دەبوو. ئەندامەکان دەیانتوانی قەوارەی ئابوونەکەیان دیاری بکەن، بە مەرجێک مانگانە لە ٢ شیلینگ کەمتر و لە ٢٠ شیلینگ زیاتر نەبێ. پاشان ئەم ئابوونەیە سوودەکەی دیاری دەکرد: ڕێژەی ڕۆژانەی خەرجیی نەخۆشی هەمان ڕێژەی ئابوونەی مانگانە بوو. وێڕای ئەمەش، دەبوایە هەر ئەندامێک بەشداری بکات و ٣ تا ٣٠ پاوەند لەناو حیسابی بانکی دابنێت. ئەم پارەیە کاریگەریی لەسەر ڕێژەی سوودەکە نەبوو، هەرچەندە کاریگەری هەبوو لەسەر ماوەکەی.

بەشێکی خەرجیی نەخۆشی لە فەندا و بەشێکیشی لە حیسابی کەسانی ئەندامانداا دەردەهێنرا، دەگەیشتە بڕێک کە بەپێی تەمەنی پێوەندیکردنەکەوە جیاواز بوو. ئەم خەرجییە دەدرا تا حیسابی کەسانیی بانکی شڕ دەبوو. ئەمە مانای وابوو کە ئەو کەسەی زۆر نەخۆش نەکەوێت ئەوا پارەیەکی زیاتر دەستەبەر دەکات لە کاتی خانەنشینیدا. هەروەها ئەو مانایەشی هەبوو: ئەو کەسەی بۆ ماوەیەکی درێژ نەخۆش بێت، ئەوا حیسابە بانکییە کەسانییەکەی شڕ دەبێ، بەڵام لەم حاڵەتانەدا ئەندامەکە "بەخشیش"ی وەردەگرت بۆ هەمان ئەو ماوەیەی کە پارەی نەخۆشی پێشتر ڕاکێشراوە. لە ئەنجامی ئەو پاڵەوانەدا، کۆمەڵەی دۆستایەتیی دیپۆزیتی نیشتمانی کەمتر نەخۆشی هەبوو.

سوودەکان بەم شێوەیە دەدران. پارەی نەخۆشی بۆ ئەو پیاوانەی کە پێوەندییان بە کۆمەڵەکەوە کردووە لە نێوان تەمەنی ١٦ تا ٣٠ساڵیدا. ئەمانە لە ٢٥٪ی

حیسابی بانکیی کەسانی و لە ٧٥٪ی فەندیان پێ دەدرا. بەخششیش لە ٧٥٪ی سوودەکان بوو. سوود بۆ ئەو پیاوانەی لە تەمەنی ٤٠ تا ٥٠ ساڵی پێوەندییان کردووە نیوە لە فەند و نیوەش لە حیسابی بانکیی کەسانی پێ دەدرا و بەخششیش نیوەی پارەی نەخۆشی بوو. ئەندامێتیی کۆمەڵەی دۆستایەتیی دیپۆزیتی نیشتمانی نزیکەی ١٠٠٠ ئەندام بوو لە ١٨٧٢دا، ٤٦ هەزار ئەندام لە ١٨٩٩، ٢١٠ هەزار ئەندام لە ١٩١٠دا. دوای راگەیاندنی دڵنیایی نیشتمانی کۆمەڵەکە خێرا گەشەی کرد و لە ١٩٣٩دا ١٤٦٢١٨٣ ئەندامی هەبوو.

کۆمەڵە هۆڵۆوێیییەکان

کۆمەڵە هۆڵۆوێیییەکان لەسەر ئەو پرەنسیپانە بنیات نران کە لەلایەن جۆرج هۆڵۆوێییەوە هاتنە کایەوە. جۆرج لە ساڵی ١٨٧٤دا کۆمەڵەی دۆستایەتیی پیاوی کرێکاری پارێزکار (ک د پ ک پ)ی لە ستراود دامەزراند. ئەم کۆمەڵەیە پارەی هەڵگیراو و پارەی نەخۆشی تێکەڵ کرد بەڵام بە رێگەی جیاواز لە (ک د د ن). ئابوونە زیاتر بوو لەوەی پێویست بوو بۆ پارەی نەخۆشی و تەواوی ئابوونەکە دەچووە ناو فەند (سیپەی پارەی گشتی). هەر ساڵێک زیادەکان بە یەکسانی دابەش دەکران و دەچووە ناو حیسابی بانکیی کەسانی کە دواتر قازانجی دەکرد. ئابوونەکە وەک یەک بوو بۆ هەموو ئەوانەی لە سەرووی ٣٠ ساڵییەوە بوون، بەڵام دواتر ساڵانە زیادی دەکرد. کۆمەڵە هۆڵۆوێیییەکان لەوەش جیاواز بوون کە تاکێک دەیتوانی پشکی زیادەی دابەشکراوی خۆی زیاتر بکات بەهۆی هەبوونی زیاتر لە پشکێک لە کۆمەڵەکەدا (زیاتر لە ١٠ پشک). بیرۆکەی سەرەکیی ئەمە ئەوە بوو ئابوونەی زیاتر بدەی لەوەی کە پێویست بوو بۆ پارەی نەخۆشی تا پارەی زیادە زیاتر بکات بۆ پیرەکان. بەڵام بەپێچەوانەی (ک د ن)، نەدەبایە پارەی نەخۆشیت تەواو بووبایە. دوو گەورەترین کۆمەڵەی هۆڵۆوێی برێتی بوون لە کۆمەڵەی سوودی میسالی بێرمینگهام (لە ١٨٩٣ دامەزرا) و تەنبریج وێلز ئیکویتەبل (لە ١٨٨١ دامەزرا).

کۆمەڵە یەکگرتووە چرەکان (ک. ی. ک)

کۆمەڵە کەڵەکەبووەکان بەبێ لقەکان، ئەم ناوەیان لێ نرا، بۆ جیاکردنەوەیان لە

کۆمەڵە دابەشبووەکان کە پارەیان لە ١٢ مانگ زیاتر کۆ نەدەکردەوە. زۆربەی (ک. ی. ک) سیفەتی مەحەلییان هەبوو، بەڵام یەک کۆمەڵە یان دووانیان دوور بوون لە قەرەباڵغییەکە. هارتس ئۆڤ ئۆک گەورەترین کۆمەڵە بوو. لە ساڵی ١٨٤٢ بە ١٢ ئەندام دەستی پێ کرد. لە ١٨٥٦، پێنج هەزار ئەندامی هەبوو، لە ١٨٧٢ زیادی کرد و بوو بە ٣٢ هەزار ئەندام. ئەم کۆمەڵەیە بەڕێوە دەبرا لەلایەن ئەنجوومەنێکی نوێنەران کە نوێنەرایەتیی ٢٣١ ناوچەی دەکرد کە وڵات بەسەریاندا دابەش بووبوو. پێش ١٩١١، هەوڵێک درا بۆ زیندوو ڕاگرتنی رۆحی مەحەلی، بەڵام دوای دڵنیایی نیشتمانی ئەو هەوڵانە بەلاوەنران. کۆمەڵەکە پارەی نەخۆشی و سوودی مردنی دەدا و دڵنیایی هاوکاریشی پێشکێش دەکرد. لەژێر سیستمی دڵنیایی نیشتمانیدا گەشەی کرد و لە سەرەتای شەڕی دووەمی جیهانی ژمارەی ئەندامانی گەیشتە ٤٤٤ هەزار.

ئەنجام

کەواتە، کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بە هەموو جۆرە شێوە و قەوارەیەکەوە هاتنە کایەوە و هەر ئەم مروونەش بوو بووە هۆی سەرنجڕاکێشانی ئەو کۆمەڵانە تا ڕادەیەکی زۆر. هەروەک بیڤریج لە (کرداری ئارەزوومەندانە)دا باسی لێوە دەکات، شتێکی سەیرە چۆن گەلێ لەو دامەزراوە گەورانەی کە جەماوەریی خۆیان سەلماند بە کۆبوونەوەی چەند کەسێک یان کۆبوونەوەی ئەو کەسانەی ئێواران دوای کارکردن دەستیان پێ کرد، زۆرجار کۆبوونەوەکان لە ژووری پشتەوەی خانوویەکی گشتیدا ئەنجام دەدران. هەندێ سەرکەوتن و هەندێکیش فەشەلیان هێنا. بە ئەنجامدانی ئەم کارەش، بیڤریج دەڵێت، ئەو کۆمەڵانە جیهانیان گۆڕی.

لە دەوڵەتی تۆتالیتاریاندا یان لە بوارێک کە پێشتر لەناو دەوڵەتی قۆرخکاردا هەبووە، ئەوانەی نارازی بوون بە دامەزراوەکان دەیانتوانی چارەسەرێک بدۆزنەوە بەهۆی گەڕان بەدوای گۆڕان لە حکومەتی وڵاتدا. لە کۆمەڵگەیەکی ئازاد و بوارێکی ئازاددا چارەسەرێکی جیاوازیان هەیە، تاکی ناقایل بە فیکرەی نوێوە دەتوانن دامەزراوەیەکی نوێ دروست بکەن بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانیان. بوارەکە کراوەیە بۆ تاقیکردنەوە، جا سەرکەوێت یان فەشەل بێنێت. جودابیری مامانی داهێنانە.

كۆمەڵەكانی بنیاتنانی كارەكتەر

پاسەوان، دەرگەكە بخە سەرپشت! بەم وشانە سەرۆک لە مانچستەر یونیتی ئۆدفێلۆس ڕای دەگەیەنێت كۆبوونەوەی خانەكە كراوە بێت. پاشان دەرگەوان هەموو كەسێک ئەوانە دەپشكنێت كە لەوێ ئامادەن و نامۆ دیارن: ئەگەر هەر یەكێكتان بینی تۆزقاڵێک گومانی لەسەر بوو، نەهێڵن و بۆی نییە ئامادە بێت، یەكسەر پێم بڵێن، باش بیانپشكنن.

لە سەروبەندی بێدەنگیدا، دەرگەوان بەردەوام دەبێت. زۆربەی ئامادەبووان دەناسێت، بەڵام ئەندامانی نوێ داوای پاسوێردیان لێ دەكرێت. دەتوانین بەشدار بین لەو پاڵەپەستۆیەی لەسەر ئەندامێكی نوێیە، كە هەموو چاوێكی لەسەرە، هەوڵ دەدا پاسوێردەكەی بەبیر بێتەوە. پاسوێردەكەی بەڕاستی دەڵێت. نامۆیەكانی تریش ڕووبەڕووی ئەم حاڵەتە دەبنەوە. ئەگەر هەموو بەڕاستی وەڵام بدەنەوە، ئەوا دەرگەوان بە سەرۆكی خانەكە ڕادەگەیەنێت، "سەرۆكی بەڕێز، هەمووی تەواوە،"، پاشان كۆبوونەوەكە بەردەوام دەبێت.

بەم شێوەیە كەشوهەوای خانەكە یەكسەر دەچەسپێت. لێرە كۆبوونەوەیەكی ئاسایی نەبوو، بگرە كۆبوونەوەیەكە بەهۆی میسالییەتە هاوبەشەكان یەككگرتووە. ئەم پابەندبوونە بە بنیاتنانی ئایدیالیزمی هاوبەش، بە دەستەبەركردنی سیفەتی باش و هاندانی بەشداریكردن لە كاری هاوبەشدا، سیفەتێكی سیستەمە پێوەندارەكان بوو، گەورەترین تاكە گرووپی كۆمەڵە دۆستایەتییەكان بوو. بەڵام ئەمە بەشێک نەبوو لە دروستكردنی كۆمەڵە مەركەزییەكان. ئەمان شتێک زیاتر بوون لە دەستە بازرگانییەكان، بەڵام هەمان كێشیان نەدا بە پێشوازی و بنیاتنانی كارەكتەر وەک سیستەمە پێوەندارەكان.

لەبەرئەوەی كۆمەڵە دۆستایەتییە پێوەندارەكان تەنیا كۆمەڵەی سوود نەبوون، بەهەمان شێوە بەهەڵەدا دەچین، ئەگەر بە دەستەی دراوسێیەتیی سەرەكی دایان

بنێین. ئەندامانیان بەهۆی نزیکیی جەستەییەوە یەکگرتوو نەبوون بگرە بەهۆی وابەستەبوونیان بە میسالییەتە هاوبەشەکان. کۆڵەگەی مەبەستی کۆمەڵەکان پێشخستنی کارەکتەری باش بوو، بۆ ڕەچاوکردنی گرینگییەکی زۆر بۆ فیکرەی لیبرالّ کلاسیکەکان بوو، هەندێ لە پاڵنەرانیان دەیانەوێ کارەکتەری باش و ئارەزوویێک وەربگرن بۆ ژیانێکی مسۆگەری باشتر، لە ئەنجامدا وا دادەنێن کە هەموو کەسێک یەکسەر دەبێتە هاوولاتییەکی بەتەماع، بەشدار و پشت بەخۆ بەستوو. لە سالآنی شەست و حەفتاکاندا، کاتێ یاسای داماو نەرمتر بوو، تەواوی کاریگەریی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان و دامەزراوەکانی تر وەک کڵێسا پابەند بوو و میتۆدیستییەکان بای هەندێ خۆیان سەلماند درێژە بە پابەندبوونێکی بەهێز بدەن بە ئازادی و پشت بەخۆ بەستن. لە سالآنی دوای شەڕی جیهانیی دووەمدا، ئەو دەمەی ئەو دامەزراوانە کاریگەرییەکان لە دەست دا، نەرمیی خۆشگوزەرانی ئەنجامێکی جیای لێ کەوتەوە و بەپێی شکستی خێزان و پشت بەخۆ نەبەستنی کەسانی، پێورا.

کۆمەڵە دۆستایەتییەکان تەنیا ئەوەیان زۆر بەباشی دەزانی کە دەبوایە فەلسەفەی یارمەتی خۆ دان و هاوکاریی هاوبەش بکێڵن کە ڕێبەریی دەکردن، هەروەها کۆششێکی زۆر لە بەهێز هێشتنەوەی نەریتەکە سەرف دەکرا. فەلسەفەکە بەهۆی هاندانی ئەندامان بۆ خۆ هاویشتنە ناو چالاکییەکانی کۆمەڵگە و بەشدار بن لە میسالییەتەکانی. لە کۆمەڵە پێشەنگەکاندا، میسالییەتەکان وردە وردە لە مەراسیمەکاندا لای ئەندامان ئاشکرا بوون. یەکەم ئەزموونی ئەندامی نوێ دەسپێشخەری مەراسیمێک بوو، ئەو دەمەی بەهاکانی کۆمەڵە بەشێوەیەکی کاریگەر خرانە ڕوو. ئەو مەراسیمانە بە تێپەڕینی چەند ساڵێک تەواو گۆڕان. تەنیا لە ساڵی ١٨٤٣دا کۆمەڵەی ئەنشینت ئۆردەی فۆرێستەری بەشەڕ وازی لەو کارە هێنا. پێش ئەوە کاندیدی دەسپێشخەری کارێکی لەم چەشنە دەبرایە هۆڵی دادگە و لەلایەن سەرۆکی دادگە بەخۆی و دوو دارەوە لێپێچینەوەی لەگەڵدا دەکرا. سەرۆکی دادگە بەتەنیا ئەمەی بە کاندیدەکە دەگوت:

"غەریب، ئێمە هەرگیز ڕێگەت پێ نادەین ببیتە ئەندام لە دامەزراوە بەڕێز و کۆنەکەماندا، تەنیا بەوانە نەبێت کە ڕۆحی ئازایەتی، بوێری و داهێنەرانەیان تێدایە. کەواتە پێش ئەوەی قەبووڵ بکرێی، دەبێ هەندێ بەڵگەت هەبێ لەسەر توانا

و بوێریت. دەتوانی پشتت بەوە ئەستوور بێت کە بەوپەڕی شەرەفەوە بەکارت بێنن."

هەردوو دارەکەی پێ پێشان دەدا و پێی دەڵێت "ئێمە بەگشتی سوود لەو دوو جۆرە چەکە وەردەگرین. بیانگرە، یەکێکیان هەڵبژێرە و ئەوی تریان بدە هەر برایەکی شایستەی من لەم هۆڵەدا وەک ڕکابەرت، ئینجا ئەویش بەکارهێنانی ئەو دارانەت پێ پێشان دەدات." کاندیدەکە ئەوەی لەسەری بوو جێبەجێی کرد و هەرکە یەکێک لە ئەندامان داری دووەمی قەبووڵ کرد، سەرۆک دادگەکەی بەڕێوە دەبرد: "بەڕێزان جێگری سەرۆک، ئەندامانی باڵا و سەرەتای ودوێرد، ئێوەش بەشداری لە شەڕەکەدا دەکەن، بە وردی سەیری ئازایەتیی کاندیدەکە بکەن، بەپێی نەریتی کۆن لێی ورد بنەوە، ئەوەی دەیبینن پێم بڵێن."

پاشان کاندیدەکە و ڕکابەری هەڵبژێردراوی دارەکە دەگرنە دەست و ئامادە دەبن. ئەگەر کاندیدەکە بەباشی و بەپێی پێویست خۆی سەلماندبا، ئەوا کاری سەرۆکی جێگری دادگە بوو ئەنجامەکە رابگەیەنێت. "بەڕێز سەرۆک، ئازایەتیی کاندید، بەپێی نەریتی کۆن، بەتەواوی تاقی کرایەوە و دەرکەوت شایستەیە."

لە مەراسیمەکانی دواتردا، باسی سەربردەی raison d'être (هۆکاری بوون)ی کۆمەڵگەیان بۆ کاندید دەکرد، هەروەها باسی ئەو حاڵەتانەیان دەکرد کە چاوەڕێیان لێ دەکرا ڕەفتاری خۆیان بنوێنن. ئەم قسانە بە ئەندامانی نوێی ئەنشینت ئۆردەری فۆرێستەرس دەگوترا:

ئێمە پێکەوە یەککگرتووین نەک تەنیا بۆ مەبەستی ژیرانەی دەرکردنی یاسا دژی ئەو نەهامەتییانەی کە هەموو مرۆڤێک دەڕووخێنن، یان بۆ یارمەتیدانی ئەوانەی داوای یارمەتیی ئێمە دەکەن، بگرە بۆ وەرگرتنی خۆشییەکی میانڕۆیانەی تێکەڵبوونی دۆستانە، هەروەها بۆ ئاڵوگۆڕکردنی هەستە کۆمەڵایەتییەکان... ئێمە هانی کامڵبوون نادەین لە کۆبوونەوەکانماندا، هیچ باوەڕێکیش لە ئاین یان لە کۆدی سیاسیدا ناسەپێنین، ئێمە ڕێگە بە خۆخۆری و وەستانەوە دژی یەکتر نادەین لەبەرئەوەی گونجانەکەمان لێ تێک نەچێت یان نەبێتە لەمپەر لە بەردەم کارەکانماندا. هەروەها فۆرێستەرس ئامۆژگارییەکانی خۆیان بۆ ڕەفتاری کاری کۆمەڵە ناشارێتەوە:

لە پێوەندییە ناوەخۆییەکانتاندا، وەک مێردێکی بە سۆز و بەمتمانە بتانبینین،

وەک باوکێک بتانبینن کە رەچاوی ئەخلاق و خۆشگوزەرانیی منداڵەکانتان دەکەن، وەک کوڕێک ئەرکی خۆتان جێبەجێ بکەن و زۆر باش بن و وەک هاوڕێیەکیش بە وەفا و راست بن.

لە ئۆردەری گراند یونایتدی ئۆد فێلۆسدا، ئەندامی نوێ هان دەدرا تام لە ساتەکانی وەربگرێت، نەک تەنیا رەخنە لە خۆی بگرێت، بەڵکو دەرفەتێک بۆ دۆزینەوەی کارەکتەری خۆی بڕەخسێنێت: وا چاکە تۆ کاتێک بۆ دەسپێشخەریی رووداوەکەت دابنێی بۆ ئەوپەڕی تاقیکردنەوەی خود، هەروەها ئەگەر شتێکیشت بەدی کرد لە ژیانی رابردووتدا بۆ ئەوەی چاکی بکەیتەوە، من ئەرکی ئەوەت دەخەمە ئەستۆ کە ئەم کارە دوا نەخەیت، نەهێڵی هیچ پراکتیزەیەکی نائەخلاقی، کارێکی پووچ، یان عەوداڵییەکی ئاست نزم و توند لە ناختدا سەر هەڵبدا.

ئەگەر بەباشی بەڕێوە چوو، مەراسیمی دەستپێک زۆرجار سەرچاوەیەکی ئیلهام بوو بۆ ئەندامانی نوێ و یەکەم چێژی بۆنە و کۆبوونەوەی دەبوو کە بەشێکی رێکی ژیانی خانەکەی پێک دەهێنا. مانچستەر یونیتی و گراند یونایتد ئۆردەری ئۆدفێلۆس زنجیرەیەک پلەیان هەبوو کە بەشێوەی تەدریجی بە ئەندامانی دەدرا ئەو دەمەی کاریان بەباشی ئەنجام دەدا لە بەڕێوەبردنی خانەکەدا. بەڵام ئەو پلانەی فۆرمی مەراسیمیان وەردەگرت ١٥ خولەکیان پێ دەچوو. لە هەر بۆنەیەکدا ئەندامەکە وانەیەکی لە سەرۆک وەردەگرت، پاسوێردی نیشانەی نهێنیی وەردەگرت. گراند یونایتد ئۆردەری ئۆدفێلۆسدا سێ لەو "پلە لاوەکییانە"ی هەبوون، لە مانچستەر یونیتیدا، چوار بوون. کۆمەڵەکانی تر، بۆ نموونە ئەنشینت ئۆردی فۆرێستەرس، میسالییەتەکانیان بۆ ئەندامان بە زنجیرەیەک وانە، زنجیرەیەکی حەوت ئەڵقەیی، شەرح دەکرد.

پابەندبوون بە برایەتی لە کانگەی باوەڕی کۆمەڵە دۆستایەتییەکاندا بوو. هەروەها بەڵگەیەکی بەهێز هەیە لەسەر ئەوەی کە تێ دەکۆشن بۆ ئەوەی برایەتی لە واقیعدا بەرجەستە بکەن. برایەتی میسالییەتێک بوو ئەندامان پێیەوە پابەند بوون، ئەو دەمەی مشتومڕیان لەسەر سیاسەتی خانەکە دەکرد یان ئەرکەکانیان وەک سەرۆکی ئۆفیس وەردەگرت. لەناو مشتومڕەکاندا لە هۆڵی خانەکەدا، هەروەها لە کاتی ئاڵوگۆڕکردنی بۆچوون لە کۆوارەکانی کۆمەڵەکەدا، داوای

برایەتی ڕۆڵێکی هەبوو. ئەمەش بێ سەرکەوتن نەبوو. بێگومان پاسوێرد و نیشانی نهێنی دەوریان هەبوو لە پێشخستنی گرێبەندی برایەتی وێڕای بەها کردەییەکان وەک بەڵگەیەکی ناسنامەی ئەندامان لە گەڕان بەدوای کاردا (بڕوانە لاپەڕە ٦٠).

برایەتی تاکە بەها نییە بەهۆیەوە کۆمەڵەکانی هاریکاریی هاوبەش لەسەری دامەزرابن. هەروەها پابەندبوونێکی بەهێز بەدی دەکەین بۆ ئازادی لە بۆچوونیان لەبارەی یاساکانی کۆمەڵە دۆستایەتییەکانەوە: " یاساکانمان دادپەروەرانە و لیبراڵن"، پێشەکی بۆ یاسا گشتییەکانی فۆرێستەرسی ساڵی ١٨٥٧ بخوێنەوە.

یاساکان "لە خاوێنترین شێوازی حکوومەت و دابینکردنی گەورەترین ڕێژەی ئازادی بۆ تاکدا سەرچاوەیان گرتووە، هەروەها دەسازێن لەگەڵ سیستەمی خۆشگوزەرانیی گشتی، هەروەها مسۆگەرن بۆ هەموو ئەندامێک."

ئەندامێتیی کۆمەڵەیەکی دۆستایەتی، دەرفەتێکی وای بەتاکێکی کرێکاری دابوو، کە لە ماوەی کارکردنیدا بۆی نەدەڕەخسا. لەوانەبا پارتەکەی بفرۆشتبا بۆ پەیداکردنی نانێک، بەڵام لە هۆڵی خانەکەدا ئەندامەکە زیاتر بوو لەوەی تەنیا کرێکارێکی مووچەخۆر بێت. ئەو ئەندامی برایەتی بوو و پابەند بوو بە میسالییەتە بەرزەکان. لە هۆڵی خانەکەدا هیچ سەرۆکێک نەبوو.

نابێ گرینگیی خانەکان لە پێدانی دەرفەت و ڕێزگرتنی ئەندامانیاندا نابێ بەسووک سەیر بکرێ. میتۆدە پیشەسازییەکانی بەرهەم و خێروخۆشیی زۆرتریان بۆ کرێکارانی ئاسایی هێنا، بەڵام تایبەتمەندیی تاکەکەس کە گەشەی ئابووریی هێنایە کایەوە، بووە هۆی تەسککردنەوەی ئەزموونی مرۆڤ. برایەتیی خانەکە و هەلی ئەوەی یەکێک بخەیتە ناو کارێکی ڕاستەوانە لە جیاتیی هاوەڵانی دەسکەوتێکی گەورە بوو بۆ پیاوانی کار کە پرەنسیپی کارگە و زەحمەتی چاودێریکردنی کرێکارانیان بەدی کرد.

هاریکاریی هاوبەش خێرخوازی نییە

هەموو کۆمەڵە پێشەنگەکان بەئاگەدارییەوە ئامادەبوونیان بۆ یارمەتیدانی یەکتر لە خێرخوازی جیا کردەوە. بۆ نموونە، سێیەم موحازەرەی فۆرێستەرس بەم چیرۆکە دەست پێ دەکات:

له شـەڕی زوتفیندا، سێر فلیپ سیدنی[١٤]، شـەکەت و برینەکەی سـەخت بوو، لەلایەن هاوەڵانیەوە برایە کەنار دەریایەک، لەژێر سێبەری داربەڕوویەکدا پاڵ خوا. زۆر تێنووی بوو و داوای ئاوی کرد، ئاویان لە کڵاوئاسنێکدا بۆ هێنا. خەریک بوو ئاوەکە بخواتەوە، سەربازێکی داماوی بریندار، لە تەنیشتییەوە پاڵ خرابوو. چاوێکی پڕ لە حەزی بڕییە ئاوەکە، چونکە ئەویش لە تێنووان خەریک بوو قڕبێ. سێر فلیپ، لێوی تەڕ نەکرد، فەرمانی بە هاوەڵانی دا ئاوەکە بدەن بە سەربازە بریندارەکە گوتی: "ئەو سەربازە زیاتر پێویستی بە ئاوە تا من."

موحازەرەکە بەردەوام دەبێ:

ئەمە بەزەیی بوو، لەبەرئەوەی ئەم جۆرە رەفتارە ئەنجام درا لە پێناو یەکێک کە پێویستی پێی بوو، بێ ئەوەی کەسیان هەست بەخۆپەرستی بکات. ئەگەر سێر فلیپ ئاوەکەی بەش بکردایە، کە خۆی پێویستی پێی نەبوو، ئەوا رەفتارەکەی دەبووە جۆرێک لە بەزەیی. دەیتوانی لەو برە ئاوەی بەخشی برێکی بۆ خۆی هەڵگرتبایە، ئەوا ئەم رەفتارە دەبووە کارێکی خێرخوازی، نەک بەزەیی. ئێمە، وەک ئەندامانی برایەتییەکی هاوبەش، بەتایبەتی لەسەرمانە مومارەسەی بەزەیی بکەین لە بەرزترین و نایابترین شێوەیدا.

وەک هەموو کات، ئەو هەستانەی وەک بەزەیی، دڵنەرمی و خێرخوازی، بەئاگەدارییەوە لە پێدانی ماف جیا دەکرانەوە:

بۆ چەند سوودێک لە نەخۆشیدا... هەموو برێتین بەگشتی بەشدارییان لە یەک سیپەی دراودا دەکرد. ئەو سیپەیە بانکی ئێمەیە. ئەوەی لەو بانکەش هەڵدەهێنجرێت، سەربەخۆیی و مافەکانی هەر ئەندامێکە، کە لە کاتی حاڵەتی تەواریدا ئابوونە بۆ سیپەکە زیاد بکات، ئەوەندە ئازادانە وەک بڵێی سیپەکە لەژێر دەستی کارمەندانی بانکی خۆیاندایە، ئەم کارەیان دەکرد بەڵام دەبوایە چەکێک بۆ برە پارەکە ببڕن. ئەمانە بەزەیی نین، ئەمانە مافن.

ئەم وشانە وامان لێ دەکەن لەوە تێ بگەین بۆچی داواکردنی "مافەکان" کارێکی باو بوو لە ساڵانی سەرەتای سیستمی خۆشگوزەرانیدا. بەڵام لە کۆمەڵە ئارەزوومەندانەکاندا، کە پێش سیستمی خۆشگوزەرانی هەبوون، لینکی نێوان

پارەدانی کەسانی و ماف بەخشین روون بوو. هەرکە دەوڵەت زیاتر تەداخولی "مافەکان"ی کرد، کارەکە بووە بەخشینی ماف بۆ سوودەکان لەسەر حیسابی کەسانی تر، چیی تر کارێکی پاداشتی عادیلانەی بەرپرسیارەتیی هاوبەش نەبوو.

نابێ ناشایانی پشتگوێ بخرێت

وەک کارێکی نزیک لەو بۆچوونەی کە سوودەکانی سیستم برێتی بوون لە مافی ئەندامان، پاداشتی دادوەرانەی دووربینی و دەست بەپارەوە گرتن، ئاکامی روونی ئەوە بوو کە هەموو کەسێک پارەی رێگەی خۆیان نەدابوو. باشە بۆچوونی کۆمەڵەکان بۆ ئەو ناشایانانە چی بوو؟ مانچستەر یونیتی لە پلەی یەکەمیدا بۆچوونی خۆی دیار کرد. بەڵام زاراوەی "خێرخوازی" بەکار دێنێت، لە روانگەیەکی جیاواز لە فۆرێستەرس لەو پەرەگرافەی کە دوای "خێرخوازی" دێت، نزیکترە لە فیکرەی "بەزەیی" کە لە سێیەم موحازەرەی فۆرێستەرسدا بەدی کرا:

لە درێژەدان بە خێرخوازیمان ئێمە دەبێ هەوڵ بدەین شایانە ڕاستەقینەکان بدۆزینەوە، بۆ ئەوانەی کە بەشێوەیەکی پرۆفێشناڵ ئامادە بن عەوداڵی خێرخوازیی ئەوانی تر بن و تەسلیمی هەموو رێزێکی خود بن، هەروەها لە رازیبوون بۆ ژین، شکۆمەندی کەسانی دەکەنە قوربانی. لەم حاڵەتانەدا، دەبێت لەسەر ئێمەیە، ئەوە بەدی بکەین کە خۆشەویستیی سەربەخۆیی هۆشیار بکرێتەوە، چونکە بنچینەی هەموو کارێکی چاک و شەرەفێکە.

نابێ ئەمە بەهەڵە لێک بدرێتەوە، موحازەرەکە جەخت دەکاتەوە لەسەر ئەوەی کە: ئەوانەی بەناشایانی چاویان لە یارمەتییە نابێ پشتگوێ بخرێن ئەگەر بەڕاستی لە ئازاردا بژین، دەنگی نەهامەتی لە هەر کات و هەر شوێنێکدا بێت، نابێ بەلاوە بنرێ. بەڵام، دوای دابینکردنی پێویستیی ئەو کەسە ناشادانە، ئێمە دەبێ هەوڵ بدەین لەو ئاستە بەرزیان بکەینەوە کە تێی کەوتوون و شکۆمەندییان دەوڵەمەندتر بکەین. هەروەک چۆن باشترە ١٠ تاوانبار ڕابکەن لەوەی کە یەک بێ تاوان ئازار بچێژێت، بۆیە باشترە دە کەسی ناشایان هاوکاری بکرێن، لەوەی کە یەک کەسی شایستە پشتگوێ بخرێت.

کۆمەڵەکان بەهایەکی بەرزیان بۆ ئۆتۆنۆمیی تاک دانا، ئەمە گومانی تێدا نییە. بەڵام ئەمە مانای ئەوە نەبوو کە هەموو کەس ئیشەکانی تەنیا بەسەر خۆیدا کەڵەکە بێن. یان کۆمەڵە دۆستایەتییەکان هیچ ڕۆڵێکیان لە کاری هەرەوەزیدا لەسەر شان نەبێ:

فۆرێستری بەوە دەزانێت و بەشێوەی کردەیی پشتگیریی ڕاستیی مەزن دەکات، کە مرۆڤ دروست نەبووە تەنیا بۆ خۆی بژیت، بگرە دروست کراوە بۆ مەبەستی زۆر چاکی تر لە چاو مومارەسەی خۆپەرستی، یان بۆ تێرکردنی خۆشییەکانی خۆی، یان بۆ مەبەستێکی تەسک و پووچ. سیفەتەکانی زۆر نایابن و تواناکانیان زۆر گەورەن. کەواتە، فۆرێستری، کار دەکات لەسەر ئەو واقیعەی کە مرۆڤ بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتییە، پشت دەبەستێت بەسیستمی ئاینییەکەی بۆ مورتاحی، چێژ، هاریکاری، یارمەتی و هەوڵەکانی بۆ پێشخستن و ئاراستەکردنی باشترین سۆزەکانی سروشتمان کە ئازاری مرۆڤ لەوانەیە لادراو بێت/ کەوتبێتە بۆسەوە، ئازارێکی سانا و ئازارێکی تیژ بێت.

بەڵام، لە هەموو لێدوانەکانیان لەبارەی بەهای تێکەڵبوونەوە، لەو ڕوانگەیەوە وا دادەنرا کە هەر تێکەڵەیەکی لەم چەشنە ئارەزوومەندانە دەبێت. ئەو کۆمەڵە دۆستایەتییانەی کە لە سەتەی نۆزدە سەریان هەڵدا بەتەواوی کۆمەڵەی ئارەزوومەندانە بوون. تاکوتەرا هەوڵ هەبوو بۆ سەپاندنی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بەسەر گرووپە تایبەتییەکانی کرێکاران لە بەریتانیا، عادەتەن لەلایەن ئەندامانی چینی حوکمڕان کە هاندراو و بەجۆش بوون، بەلایەنی کەم لە ڕابرووددا، بەهۆی نیگەرانی لەبارەی بەرزبوونەوەی ڕێژەی هەژاریەوە. یاسایەک لە ١٧٥٧ کرێکارانی خەڵووزی ناچار کرد کار لەسەر ڕووباری تێبز بکەن، بۆ بەشداریکردن لە کۆمەڵەیەکی دۆستایەتی کە لەلایەن پیاوێکی پیری شاری لەندەنەوە بەڕێوە دەبرا. بەهۆی یاساکەوە فەرمان بە فەرمانبەران درا دوو شیلینگ لە مووچەی پیاوەکان، وەک ئابوونە ببڕنەوە. ئەو ئابوونەیە خەرجیی ئیدارەی پێ دابین دەکرا، هەروەها سوودەکان دەدرا بەڕێژەی حەوت شیلینگ لە هەفتەیەکدا، لە کاتی نەخۆشی و شەش پێنس لە یەک ڕۆژدا لە تەمەنی پیریدا. یاسا دانرا بۆ خەرجیی ناشتن و

پارەدان بەو بێوەژن و هەتیوانەی لە پاش مردنی فەرمانبەرێکی کانی خەڵووزدا بەجێ دەمان. یاساکە لە ۱۷۷۰دا هەڵوەشایەوە، "نەیتوانی وەڵامی ئەوە بداتەوە مەبەستەکانی ئەو یاسایانە چین." یاسایەکی لەم چەشنە لە ۱۷۹۲ خرایە کار بۆ ناچارکردنی کەشتییەوانەکان و ئەوانەی لە بازرگانیی خەڵووزدا کاریان دەکرد لەسەر رووباری (وێر)، تا پێوەندی بکەن بەکۆمەڵەیەکی دۆستایەتییەوە. بەشێوەیەکی ئیجباری پارە دەگێڕدرایەوە لە مووچەکان بەرێژەی پێنی و نیوێکی هەر قاپێکی خەڵووز کە لەسەر بەلەمەکانیاندا هەڵیان دەگرت. سوودەکان بۆ نەخۆشی و پیری دەدران، هەروەها مووچەش بە بێوەژن و هەتیوەکان دەدرا.

ئەندامانی سوودمەندی ئەو کۆمەڵانە هیچ رۆڵێکیان نەبوو لە ئیدارەدا، لە کاتێکدا کۆمەڵە دۆستایەتییەکە دامەزراوەیەکی خۆبەڕێوەبەر بوو بۆ هاریکاریی هاوبەش نەک کارێکی خێرخوازیی یەکلایەنە. کۆمەڵەکان بەهۆی ئەندامانی فەخرییەوە توانرا بەدەر بن لە سوودی ئەندامانی، ئەمەش پشتگیرییەکی کەمی بەدەست هێنا.

ئەندامانی کۆمەڵەی دۆستایەتی نەیانویست فەرمانیان پێ بکرێت لەلایەن چینی حوکمڕانەوە، هەروەها نەیانویست لە سوودمەندانی خێروبێرەکانی ئەواندا بن. هەروەها شانازییان بەوە دەکرد کە کۆمەڵە ئارەزوومەندانەکانی کرێکارانی ئاسایی بەشێوەیەکی بەرچاو سوودی هاوەڵانی خۆیانیان باشتر کرد و بەبێ ئەوەی یارمەتی لە چینی سەروو وەربگرن.

کۆباوەڕی کارەکتەر بەلاوە دەنێت

لە کۆتاییی سەدەی نۆزدە و سەرەتای سەدەی بیستدا، پاڵەپەستۆ بۆ فراوانکردنی دەسەڵاتی دەوڵەت گەشەی کرد و سەرکردەکانی کۆمەڵەی دۆستایەتی پێشەنگ بوون لە ئاگەدارکردنەوەی مەترسییەکان. لە کاتی وتاردانی لە کۆنفرانسی ساڵانەی ۱۹۰۹دا، سەرۆکی مانچستەری یونیتی گومانی زیاتر کرد لەبارەی پرۆپۆزەڵی جۆرج لیۆدەوە بۆ ناساندنی دڵنیاییی نیشتمانیی شێوازی ئەڵمانیایی:

من دووپاتی دەکەمەوە کە زۆرینەی ئەندامان و هەزاران هەزار ئەندامی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بەتەواوی دژی هەر حکوومەتێکن، یان هەر جۆرە شێوازێکی گوماناوی یان دڵنیاییی نەخۆشی بگرێتە بەر بۆ چینی کرێکارانی ئەم وڵاتە.

لەو کاتەدا مانچستەر یونیتی زیاتر لە ٧٥٠ هەزار ئەندامی هەبوو. سەرۆک دووپاتی کردەوە کە تەنانەت لە پلەکانی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان خۆشیاندا، ژمارەیەکی کەم هەبوون پێیان وابوو کە شەڕانگێزەکان لەوانەیە راست بن بەهۆی:

"خنکاندنی کۆششی ئارەزوومەندانەی تاک و بەتەواوی پشت ببەستن بە دەوڵەت. بەڵام، ئەم بۆچوونە، پێی وابوو، کاریگەری لەسەر کارەکتەر رەچاو نەکردبوو. دەوڵەت دەتوانێت مرۆڤێک ناچار بکات بەشدار بێت لە دڵنیایی دەوڵەت، بەڵام ئەمە وا لەو مرۆڤە ناکات ئاگەدار یان پێشکەوتوو یان هاوولاتییەکی باش بێت."

هێندەی ئەمە گرینگ ئەوەیە کە یاسایەکی دەوڵەت هەلەکانی بۆ خەڵک تەسک دەکردەوە بۆ فێربوون و جێبەجێکردنی شارەزاییەکانی خۆ رێکخستن. ئەنشینت ئۆردەری فۆرێستەرس (کۆمەڵەیەک بوو لە ١٩١٠؛ ٦٢٠ هەزار ئەندامی هەبوو) گوتی ئەم ئەزموونە وا لە ئەندامان دەکات هاوولاتی باشتر بن، جا ئەوەتا رۆڵیان لە جیهانی دەرەوەدا روون بێت یان بەهێز:

ئەو مرۆڤەی لە هۆڵی دادگەدا خزمەتی کردووە دەزانێت گرینگیی گوێڕایەڵی چییە بۆ فەرمانێکی یاسایی، هەروەها خزمەتێکی باشتر دەکات لە دەرەوە لە چاو ئەو کەسەی کە کوێرانە گوێڕایەڵە و بەنارێکوپێکی خزمەت دەکات. ئەو مرۆڤەی مومارەسەی دەسەڵاتی کردووە لە دادگە، بانگ کراوەتە شوێنی شکۆ و دەسەڵات، بەهۆی ئیختیاری ئازادی سیستەمەکەی، شیاوترە بۆ وەرگرتنی پۆستەکانی بەرپرسیارەتی لە جیهانی دەرەوەدا، زۆر کەمتر لووتبەرزانە و بە خۆبەزلزانینەوە کار دەکات دەستی، لە چاو کەسێک کە هەرگیز فێری بەرپرسیارەتیی ئەرکەکان نەکراوە، تەنانەت ئەگەر بەفەرمانیش بێت، یان وانەیەکی شایستە لەبارەی بێ فیزییەوە لە دەسەڵات فێر نەبووە، کە بەدەست دێت لە فێرگەی پشتبەستنی هاوبەشەوە.

لەبەرئەوەی ئەم وشانە شایەتی دەدەن، مەرگەساتی تێکەڵبوونی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بە دەوڵەت دوای ١٩١١، نەک هەر تەنیا ئارەزوومەندانەیی تێکوپێک شکاند، بگرە دامەزراوەکانی تریش کە یارمەتیی دەرخستنی سیفەتە ئەخلاقییەکانی نەتەوەیەکیان دا، لەق بوون.

سوودەکانی پارەی هیشکە و سەربەخۆییی خێزان

بۆ خێزانێکی چینی، رووداو، نەخۆشی و مردن، دەبووە هۆی نەهامەتییەکی گەورە. ئەگەر مووچەخۆر مردبا، وێڕای لایەنە جەرگبڕەکەی، خێزانەکە دەبوایە خەرجیی تازیەکەش لە ئەستۆ بگرێت، ئەو ئەرکە سانایەی سەتەی نۆزدە، نەبوو ئەو دەمەی جەرگسووتاو چاوەڕێی لێ دەکرا، شتێک بەسەر خۆیدا بدات.

لە حاڵەتی مردنی مێرد یان ژن، ئەوەی دەمایەوە مافی وەرگرتنی بڕە پارەیەکی هەبوو کە خەرجیی تازیەکەی پێ دابین بکات، هەروەها ئەگەر نان پەیداکەرەکە مردبا، کۆمەڵەکە هاوکاریی بێوەژن و هەتیوەکانی دەکرد. خزمەتگوزارییە سەرەکییەکان هەموو کات برێتی بوون لە خەرجیی نەخۆشی، چاودێریی پزیشکی و دابینکردنی داوودەرمان.

هەر مرۆڤێک بڕێک ئابوونەی دەدا سیپەیەکی دراوی گشتی. ئەگەر ئەم دەسەڵاتی پارە پەیداکردنە پەکی کەوتبا، بەهۆی نەخۆشی یان رووداوێکەوە دەیتوانی مینحەیەکی هەفتانە رابکێشێت و بەشی خۆی و خێزانەکەی بکات. سیپەکە خەرجیی چاودێریی پزیشکیشی دابین دەکرد.

لە کۆمەڵە دۆستایەتییە پێوەندارەکاندا، هەر ئەندامە و کتێبی یاساکانی پێ بوو کە پێی دەگوت ئابوونەی ئەو چەندە و مافی هەیە چەند سوودی لێ وەربگرێت. دادگەی رۆبێرت گۆردنی ئەنشینت ئۆردەری فۆرێستەر، لە نۆرس شیلدز، سوودەکانی ریز کرد لە پەڕی یەکەمی یاساکانیدا:

١- مسۆگەرکردنی بڕە پارەیەکی دیاریکراو لەسەر ژیانی ئەندامانی، هەروەها بۆ ناشتنی خێزانی ئەندامان، دابینکردنی ژیانی بێوەژن یان منداڵەکانیانی.

٢- مینحەیەکی هەفتانە بۆ ئەو ئەندامانەی کاتێ لە رووی جەستەیی یان ئەقڵییەوە نەخۆش دەبن، بەهۆیەوە ناتوانن کارەکەیان جێبەجێ بکەن.

٣- دابینکردنی چاودێریی پزیشکی و داوودەرمان بۆ ئەندامان.

٤- پێدانی هاوکاری بۆ ئەندامان لە حاڵەتە تەوارییەکاندا.

٥- یارمەتیدانی ئەندامان لە کاتی گەڕانیان بەدوای کاردا.

٦- دابینکردنی مووچەی خانەنشینی بەپێی سیستم بۆ پیران.

لە کاتی ئاودیوبوونی سەتەکەدا، سوودی نوێ زیاد کران. بۆ نموونە، سوودی منداڵبوون کە لەلایەن فۆرێستەرسەوە دابین کرا لە ١٩٠٧.

ئابوونە و سوودەکان

ئابوونە و سوودەکان لە نێوان کۆمەڵەکاندا جیاواز بوون. ئەمە ئازادییەکی بەرچاویدا بە ئەندامانی کۆمەڵە دۆستایەتییە پێشەنگەکان تا کۆمەڵەیەک ئیختیار بکەن و ببنە ئەندامی. ئەوانەی حەزیان لێ بوو ئابوونە بدەن، یان تەنیا دەیانتوانی ئابوونەیەکی کەم بدەن دەیانتوانی کۆمەڵەیەکی گونجاو بدۆزنەوە. ئەوانەشی حەزیان لێ بوو زۆرتر بدەن دەیانتوانی کۆمەڵەی وا بدۆزنەوە کە بگونجێت لەگەڵ سوودە بەرزەکانیان و لەگەڵ ئاستی ئابوونەکەیاندا بێتەوە. هەروەها مەرجەکان جیاواز بوون لە کۆمەڵێکەوە بۆ کۆمەڵێکی تر بۆ دانی ئابوونە و ئامادەیی کۆمەڵەکان بۆ قەبووڵکردنی ئەوانەی نەخۆشییان هەبوو یان کەمئەندام بوون.

باوترین پراکتیزە ئەوە بوو کە سیستمە پێوەستەکان، کە ئەندامانیان ئابوونەی تێکەڵیان دەدا بۆ نەخۆشی و سوودەکانی تازە، هەروەها ئەگەر حەزیان کردبا، بڕێکی زیاتریان دەدا بۆ چاودێریی تەندروستی و پزیشکی. ڕێنوێنیی عادەتی بۆ ئەندام ئەوە بوو کە ئابوونەکەی لە کۆبوونەوەی مانگانەدا بدات، بەڵام مەحاڵ بوو بۆ ئەندامێک چاوەڕێ بکات تا کۆتای وەرزێک ئەو دەمەی دەیتوانی لە کۆبوونەوەیەکی "بانگکراو"دا بیدات کە هەر ئەندامێک ناچار دەکرا بەشداری بکات ئەگەرنا دەبوایە غەرامە بدات. بۆ نموونە، هەر فۆرێستەرێک، "نۆتی جاڕدان"ی پێ دەگەیشت بۆ کۆبوونەوەی وەرزی کە نۆتێکی لەگەڵدا بوو پێی دەگوترا چەند قەرزدارە.

ئابوونەکانی کۆرت ڕۆبێرت گۆردن لە ١٩٠٧ بڕێکی دەسپێشخەری لەگەڵدا بوو کە لەگەڵ تەمەندا زیادی دەکرد و بۆ ئەوانەش کە پێش ١٩٠٧ پێوەندییان پێوە کردووە، هەر چوار هەفتە جارێک ئابوونە بۆ سیپەی دراوی نەخۆشی و تازیە دەدرا

و بەپێی تەمەنی پێوەندیکردنەوە دەگۆڕا. بڕی دەسپێک و ئابوونەی چوار هەفتەیی لە خشتەی ٢ و ٣دا پێشان دراون.

دوای ١٩٠٧ ئابوونەکان بەپێی سالّی پێوەندیکردن زیادی دەکرد. سێ ئاست هەبوو: هەرزانترینیان بە ١ شیلینگ (نزیکەی ١٠ پێنس) مانگانە دەستی پێ کرد بۆ ئەوانەی لە تەمەنی ١٨ ساڵیدا بەشدارییان دەکرد، ساڵانە ٣ شیلینگ و ٧ پێنی (نزیکەی ١٨ پێنس) زیادی دەکرد بۆ ئەوانەی لە تەمەنی ٣٩ ساڵیدا بەشدارییان دەکرد. گرانترین ئاست بە ٢ شیلینگ و ٤ پێنی و نیو (نزیکەی ١٢ پێنس) دەستی پێ کرد بۆ تەمەن ١٨ ساڵی و ٤ شیلینگ و ٣ پێنی زیادی دەکرد بۆ ئەوانەی تەمەنیان ٣٩ ساڵ بوو. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەندامان مانگانە ٦ پێنی (٢ پێنس و نیو)یان دەدا بۆ هەڵسووڕاندنی سیپەی دراو بۆ داپۆشینی خەرجیی ئیدارە، لەگەڵ مانگێ یەک پێنی بۆ سیپەی دراوی سوودەکانی تر بۆ داپۆشینی سوودەکانی وەک گەشت و ڕۆژە ڕەشەکان.

پارەی نەخۆشی بۆ ئەندامانی پاش ١٩٠٧ ئەوەندە بوو: هەفتانە ١٠ شیلینگ (٥٠ پێنس) بۆ ماوەی ١٢ هەفتە، ٧ شیلینگ (٣٥ پێنس) بۆ ماوەی ١٤ هەفتە، ٥ شیلینگ (٢ پێنس) بۆ ٢٦ هەفتە و ٢ شیلینگ و ٦ پێنی (١٢ پێنس و نیو) تا دوایی. لە ١٩٠٧ەوە ڕێژەیەکی بەرزتر دەدرا: یەک پاوەند بۆ ٢٦ هەفتەی یەکەم، ١٠ شیلینگ بۆ ٢٦ی هەفتەی دواتر و ٥ شیلینگ تا دوایی. ١٠ پاوەندی سوودی تازیە دەدرا بە ژن ئەگەر ئەندامەکە (مێردەکەی) مردبا و ٤ پاوەندیش بۆ هەر مێردێک ژنەکەی بمردبا.

ئاسایی بوو لە فۆرێستەرس، ئەندام دەبوایە دوازدە مانگ چاوەڕێ بکات دوای ڕاگەیاندنی سیپەی دراوی نەخۆشی پێش ئەوەی مافی تەواوی پێ بدرێت پارەی تەواوی نەخۆشی بۆ هەمان نەخۆشی وەربگرێت. بەڵام ئەگەر سکاڵایەکی جیاوازی نووسیبا لەو کاتەدا ئەوا مافی تەواوی سوودەکەی پێ دەدرا.

لە کۆرت ڕۆبێرت گۆردندا، دەبوایە ئەندام شەش مانگ چاوەڕێ بکات بۆ پارەی نەخۆشی پێش ئەوەی دووبارە پارەی تەواو بۆ نەخۆشییەکەی وەربگرێتەوە.

هەموو ئەندامان ئاگەدار دەکرانەوە، لە ماوەی دوازدە مانگدا، تەمەن ١٨ ساڵ لە نزمترین ئاستدا ٣٠ شیلینگ و ٦ پێنی (نزیکەی ١ پاوەند و ٥٢)ی پێ دەدرا،

هەروەها پیاوێکی تەمەن ٣٩ ساڵ ٥٠ شیلینگ (٢,٥٠) پاوەندی پێ دەدرا. بۆ پیاوێکی گەنجتر دەسکەوتی ئاساییی ئەمە بەقەدەر مووچەی یەک هەفتە بوو لە ساڵێکدا، بۆ پیاوێکی گەورەتر نزیکەی هەفتە و نیوێک بوو. لە ١٩٠٦ مووچەی ئاساییی کرێکارە نەشارەزاکان بریتی بوو لە ٢٢ شیلینگ (١,١٠ پاوەند) لە هەفتەیەکدا. بۆ نیمچە شارەزا نزیکەی ٢٨ شیلینگ (١,٤٠ پاوەند) و بۆ کرێکارێکی شارەزاش نزیکەی ٣٧ شیلینگ (١,٨٥ پاوەند) بوو لە هەفتەیەکدا.

چاودێریی پزیشکی زیادە بوو، لە ئاوابوونی سەتەکەدا ساڵانە لە نێوان ٤ شیلینگ (٢٠ پێنس) و ٥ شیلینگ (٢٥ پێنس) تەکلیفی دەکرد، وەک لە بەشی حەوتەمدا باس کراوە.

داواکردنی پارەی نەخۆشی

خەرجیی نەخۆشی لەلایەن هەر خانەیەکەوە کۆنترۆڵ کرابوو. باوترین ڕێنوێنیی بۆ ئەندامان ئەوە بوو لە نامەیەکدا بۆ سکرتێری لق بڵێن ناتوانن کار بکەن. عادەتەن، یاسای هەر کۆمەڵەیەک بووبووە هۆی چەند فۆرمێک کە دەبوایە بەکار بهێنرێن. ئەندامانی فۆرێستەرسی کۆرت ڕۆبێرت گۆردن لەسەریان بوو ئەمە بنووسن: "لەبەر نەخۆشی ناتوانم بێمە دەوام، لێرەدا داوای سوودی دادگە دەکەم لە (مێژوو) بەپێی ڕێنوێنییەکان".

ئەندامان دەبوایە ڕاچێتەی دوکتۆری خانەکەش بێنن تا بیسەلمێنن کە ناتوانن لە کارکردندا بەردەوام بن بەهۆی نەخۆشی یان ڕووداوێکەوە. داواکارییەکان لە کۆبوونەوەی مانگانەی لقدا ڕەچاو دەکران. ڕاستەوخۆ پارەی هەموو نەخۆشییەک نەدەدرا. بۆ نموونە، زۆربەی کۆمەڵەکان، بەپێی چەند یاسایەک پارەیان بۆ سووکەنەخۆشیی دەرەکیی لەش یان بەهۆی خواردنەوەی ئەلکهولەوە خەرج نەدەکرد. لە یاسا گشتییەکانی ئەنشینت ئۆردەری فۆرێستەرس لە ساڵی ١٩٠٧دا هاتووە کە پارە خەرج ناکرێت بۆ ئەو ئەندامەی بەهۆی شەڕێکەوە بریندار یان نەخۆش دەکەوێت (بێ لە حاڵەتی بەرگری لەخۆکردن)، یان بەهۆی هەر یارییەک، وەرزشێک یان کارێکی نایاسایی، یان بەهۆی کارێکی بێ ئەخلاقییەوە لە ژیانیدا.

سەردانی نەخۆش

هەموو کۆمەڵەکان سەردانی نەخۆشانیان رێک دەخست، بەلایەنی کەم هەفتەی جارێک. سەردانی نەخۆشان نەدەکرا ئەگەر نەخۆشییەکە بۆ کەسانی تر نەقل بووبا. هەندێ کۆمەڵە هەموو رۆژ سەردانی نەخۆشانیان دەکرد. عادەتەن کاربەدەستێکی تایبەتی بەرپرسیارەتیی دەگرتە دەست. لە فۆرێستەرسدا، سەردانیکاری نەخۆش ودود (woodwad) بوو. ودود لەسەری بوو هەفتەی جارێک سەردانی نەخۆشەکان بکات، یان زیاتر ئەگەر پێویستی کردبا و دادگەی لە حاڵەتی نەخۆشەکان ئاگەدار کردبایەوە. کۆرت ئۆلد ئابی، لە گویسبۆرۆ لە یۆرکشایەر بوو، داوای لە ودود دەکرد هەموو شەمووێک پێش نیوەڕۆیان سەردانی نەخۆش بکات. سەردانەکان دڵنەواییی بە ئەندامە نەخۆشەکان دەدا، بەتایبەتی ئەندامە بەتەمەنەکان یان برایان لە نەخۆشخانە. هەروەها یارمەتیی کردەییش پێشکێش دەکران و خانەکان زۆرجار بڕێک داوودەرمانیان هەڵدەگرت تا بەکرێ بیدەن بە ئەندامە نەخۆشەکان.

بەگشتی، سەردانکەرانی نەخۆش وەک ئەرکێکی ئاینی سەیری ئەرکەکەیان دەکرد، زۆرجار چەندان میل دەڕۆیشتن تا سەردانی برا نەخۆشەکانیان دەکرد. جەختیان لەسەر ئەوە دەکردەوە نەخۆشەکان بەپێی یاسا داوای پارەی نەخۆشی بکەن و بەراستی خەرجیی نەخۆشییەکە وەربگرن. سەردانکەرانی نەخۆش، ئەوەشیان لەسەر شان بوو ڕاپۆرت بدەن بە خانەکە لەسەر ئەوەی کە یاساکانی وەرگرتنی پارەی نەخۆشی لە داواکاریی نەخۆشەکان جێبەجێ کراون. بۆ نموونە، کۆمەڵەیەک یاری یان ئەنجامدانی هەر کارێکی تری لەسەر ئەندامان قەدەخە کرد، یان بەکاربردنی خواردنەوەی بەجۆش بەبێ رەزامەندیی پزیشک. هەروەها هیچ ئەندامێکی نەخۆش بۆی نەبوو دوای سەعات حەوتی ئێوارەی زستانان و نۆی ئێوارەی هاوینان لە دەرەوە بێت، مەگەر پاساوێکی بەجێی هەبایە.

پارەی نەخۆشی و کۆنترۆڵی ناوەخۆ

کۆنترۆڵی ناوەخۆی پارەی نەخۆشی گرینگ بوو بۆ کۆنترۆڵکردنی تەزویر. کۆمپانیای پرودێنشیەل شورانس Prudential Assurance، گەورەترین کۆمپانیای

دڵنیـــایی بوو، دەبوایە وازی لە پارەی نەخـــۆشی هێنابا؛ چونکە، هەروەک سکرتێرەکەی بە کۆمیسیۆنی شاهانەی گوت لەسەر کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لە ١٨٧٣، "دوای پێنج ساڵ ئەزموون، بۆمان دەرکەوت کە ناتوانین دەرەقەتی تەزویر بێین". بۆ کۆمەڵە دۆستایەتییە مەرکەزییەکانیش زەحمەت بوو کۆنترۆڵی تەزویر بکەن. کۆمەڵەی هارتس ئۆک بێنیفت، گەورەترین و کاریگەرترین کۆمەڵەی مەرکەزی بوو، هیچ لقێکی نەبوو، هەروەها هەموو سوودەکانی لە نووسینگەی سەرەکی دابەش دەکرد. رێژەی نەخۆشەکانی زۆر زیاتر بوو لە چاو ئەو ئەزموونەی کە فۆرێستەرس یان ئۆدفێلۆس هەیانبوو. بەپێی قسەی گۆتیارەکەیان، ئەم رێژە زۆرە لەبەر کەمیی توانا بوو بۆ کۆنترۆڵکردنی خۆ لە نەخۆشیدان. بۆ نموونە، لە ماوەی هەشت ساڵدا ١٨٨٤-١٨٩١، بەپێی ئەزموونی ساڵانی ١٨٦٦-١٨٧٠ی مانچستەر یونیتی، ماوەی نەخۆشیی چاوەڕوانکراو ١١١١٥٥٣ هەفتە بوو، لە کاتێکدا ژمارەی ئەو هەفتانەی سوودەکانی بۆ دابین کرابوو ١٤٥٢١٠٦ هەفتە بوو، ئەمەش دەکاتە ٣٠٪.

ئەمە گیروگرفتێکی باوە، ئەو کاتانە سەر هەڵدەدات کە سوودمەندان چیی تر هەست بەبەشدارییەکی راستەقینە ناکەن. ئەو دەمەی لقەکان ئیدارەی پارەی نەخۆشیان دەکرد، ئەندامان دەیانزانی کێ پارە دەدات، ئەویش ئەندامان خۆیان بوون. بەڵام ئەگەر نووسینگەی سەرەکی پارەی دابا، چێژوەرگرتن لەو خەیاڵەی کە یەکێکی تر پارەکە دەدات کارێکی ئاسایی بوو. پارەدەری مەرکەزی وەڵامێکی هەبوو بۆ ئەو خەیاڵە کە لە وەڵامی دەزگا حکوومەتییەکانی ئێستا باشتر نەبوو. هەندێ لە کۆمەڵە دۆستایەتییە مەرکەزییەکان، وەک کۆمەڵەی ناشنەل دیپۆزیت، پارە هەڵگرتنی لەگەڵ پارەی دانراو تێکەڵ کرد بۆ زاڵبوون بەسەر ئەو ئاستەنگەدا. هەروەها لە کۆمەڵە و لقە ناوخۆییەکانی سیستەمە پێوەندارەکان، ئەندامان هەستیان دەکرد پشکێکی راستەقینەیان لە رێکخراوەکەدا هەیە کە تا رادەیەک بەس بوو، نەک تەنیا بۆ بێزکردنەوە لە خۆپەرستی، بگرە بۆ بنیاتنانی هەستێکی راستەقینەی برایەتی. هەندێ تەزویر هەبوو، بەڵام بەلای گەلێ ئەندامانەوە رۆحێکی برایانە رێبەری رەفتارەکانیانی دەکرد.

هەندێ لە ئەندامان بەهیچ جۆرێک داوای پارەی نەخۆشیان نەدەکرد، هەرچەندە مافی وەرگرتنیشیان زۆر بەهێز با. ئەوانەی ئەو کارەشیان دەکرد، زۆربەیان تەنیا

داوای هەقی خۆیان دەکرد. بێگومان ئیدارەی مەحەلی مانای لێنەهاتوویی یان بەدگومانی نەبوو. ئەو کۆمەڵە فیدراڵییانەی کە ئۆتۆنۆمی لقیان لەگەڵ فەندێکی کۆمەککەیێنی مەرکەزی تێکەڵ دەکرد بۆ ئەو لقانەی کە کەوتبوونە ناو تەنگژە داراییەکانەوە، سەرکەوتووانە بەشدارییەکی راستەقینەی لۆکاڵ و ستانداردێکی مسۆگەری خزمەتگوزارییان بەدی کرد.

کەواتە، کۆمەڵە دۆستایەتییە پێوەندارەکان بەشێوازێکی زۆر کاریگەر بەگژ کێشەی تەزویردا چوونەوە. لە چاو سیستمە بیرۆکراسییە خۆشگوزەرانییەکانی ئەم سەردەمەدا. لقی ناوەخۆ ئیدارەی پارەی نەخۆشیی دەکرد، ئەمەش تەنیا مانای ئەوە نەبوو کە چاودێریی کاریگەر باشتر بوو، بگرە مانای ئەوەش بوو کە دروستکردنی هەستێکی راستەقینەی بەرپرسیارەتییە ئەخلاقییەکان لەناو ئەندامانیدا ئاساییە. ئەوانەی فرۆفێڵیان دەکرد هەر تەنیا بیرۆکراسییە بێ رووەکانیان هەڵنەدەخەڵەتاند، بگرە فێڵیان لە براکانی خۆشیان دەکرد، لەبەرئەوەی فەندی هەر لقێک شتێک زیاتر نەبوو لە ئابوونەی هەر ئەندامێک.

پارەی نەخۆشی و مووچەی خانەنشینی

زۆرجار یاسای تایبەتی دەردەچوو بۆ ئەوانەی بەبەردەوام پەکیان دەکەوت. زۆربەی کۆمەڵەکان خانەیەکی پیرانیان دەکردەوە، ئەمەش عادەتەن لە ئەنجامی ئەوەدا دەهاتە کایەوە کە چەندان خانە سەرچاوەکانیان تێکەڵ دەکرد. کۆمەڵە دۆستایەتییەکانی لەندەن خانەی پیرانی تایبەت بەخۆیان هەبوو، وەک ئەوانەی لە میدلاند و رۆهەڵاتی باکور، کە ئەندامانیان ساڵانە یەک شیلینگیان دەدا بۆ خانەی گرێنج ئۆڤە ساندس هۆم.

هەرکە ئەندامان دەچوونە تەمەنەوە، مەترسیی نەخۆشی زیاتر رووی تێ دەکردن. ئەوانەش کە کاری سەختیان ئەنجام دەدا، بەزەحمەتیان زانی بەردەوام بن لە کارەکانیان. ئەو ئەندامانەی، بەهۆی تەمەنەوە نەک نەخۆشی، نەیاندەتوانی بەردەوام بن لە کار، لە زۆربەی کۆمەڵەکاندا پارەی نەخۆشییان وەردەگرت. ئەمە پاڵەپەستۆیەکی زۆری دەخستە سەر فەندی خانەکان، چونکە ئابوونەکان تەنیا بۆ داپۆشینی پارەی نەخۆشی بوون. کۆمەڵەکان چەندان ساڵ کۆششیان کرد تا وەڵامێک بۆ ئەم کێشەیە بدۆزنەوە. لە ماوەیەکی کورتدا، کۆمەڵەکان بیریان لە

بەردەوامبوونی قەرزی لقەکان لەگەڵ قەرزدان بە ئەندامە پیرەکان کردەوە، کە نەیاندەتوانی پڕی بکەنەوە بەهۆی (أ) وەرگرتنی ئەندامی گەنج (ب) وەرگرتنی ئابوونەی زیاتر بەهۆی تەمەنی پێوەندیکردنەوە، (ج) دروستکردنی فەندێک تایبەت بۆ فریاکەوتنی لقە بێهێزەکان و (د) جاروبار سەپاندنی پابەندبوونی زیاتر بەسەر ئەندامانداا. پلانی درێژخایەنیان برێتی بوو لە هاندانی ئەندامان تا ئابوونەی زیاتر بدەن بۆ مووچەی خانەنشینبوونیان.

لە ١٨٨٢، هەردوو سیستەمە پێوەنداره هەرە گەورەکان پلانی مووچەی خانەنشینبوونیان هێنا کایەوە. بەپێی یاساکانی فۆرێستەرس بۆ فەندی خانەنشینیی سالانە، ئەندامی تەمەن ٣٠ ساڵ دەیتوانی ٣٨, ٢٠ پاوەند بدات بۆ مووچەی خانەنشینی تا تەمەنی ٦٥ساڵی کە هەفتانە دەیکردە ٥ شیلینگ، یان سالانە ١, ١٧ پاوەند بدات تا تەمەنی ٦٥ ساڵی. هەموو ئەو پارانە دەگەڕێنرایەوە ئەگەر ئەندام زوو بمردبا. بەڵام ئەندامان زۆر پێوەی پابەند نەبوون. بۆ نموونە، مانچستەر یونیتی ئۆدفیلۆس لە ١٨٨٢ پلانی مووچەی خانەنشینیی دانا کە لە ساڵی ١٨٩٣ تەنیا سەرنجی ٥٠٠ ئەندامی راکێشا لە کۆی ٧٠٠ هەزار ئەندام. هەروەها هەندێ ئەندامی فۆرێستەریش بایەخیان بەو پلانە دا.

گەڕان بەدوای کاردا

یاسای زۆربەی لقەکان باسی یارمەتیدانی ئەو ئەندامانەی تێدا بوو کە بەدوای کاردا دەگەڕان. سیستەمەکە تەنیا یارمەتیی ئەوانەی نەدا کە دەگەڕان بەدوای کاردا، ئەگەر سەرکەوتووبان، یارمەتییانی دەدا تا خۆیان بۆ نزیکترین لقی مەحەلی بگوازنەوە. لە کۆمەڵەی فۆرێستەرسدا، ئەو ئەندامەی بۆ ماوەی ساڵێک ئابوونەکەی دابا، داوای لێ دەکرا بڕوانامەیەک وەربگرێت (پێی دەگوترا پاکانە)، ئەمەش بۆ دووپاتکردنەوەی ئەوە بوو کە بەتەواوی پارەی پێ بدرێت. دواتر تەقدیمی مۆڵەتی گەشتی دەکرد، ئەگەر وەری گرتبا، بەلایەنی کەم پارەی شەش چەکی پێشەکی وەردەگرت، کە دەیکردە نزیکەی ٦ پاوەند، هەروەها پاسوێردی گەشتی پێ دەدرا کە (هەر وەرزە و جارێک دەگۆڕا). ئەندامەکە ڕاپۆرتی خۆی پێشکێشی سکرتێری ناحیەی لۆکال دەکرد، ئەگەر بیتوانیبا پاسوێردەکەی پێ بدات و زانیاری و تۆقە و هێماکانی فۆرێستەرسی بەتەواوی پێ گوتبا؛ ئەوا دەیتوانی

ڕۆژانە چەکێک وەربگرێت و ڕۆژانی شەمووش دوو چەک. مۆڵەتەکە بۆ ماوەی شەش هەفتە بوو. ئەگەر کارێکی دۆزیباوە، ئەندامەکە دەیتوانی پاکانەکەی بداتە لقە مەحەلییەکە. یاسای عادەتی ئەوە بوو کە هەر ئەندامێک ١٢ مانگ چاوەڕێی کردبا، کە لەسەر کتێبەکان روون بوو، مافی گواستنەوەیەکی پێ دەدرا. بەڵام، لەسەر لقی نوێ نەبوو پەسندی بکات و هەروەها لە کەیسی دەگمەنی ڕەتکردنەوەدا، ئەندامەکە یەک مانگی پێ دەدرا تا بگەڕێتەوە دادگەکەی خۆی کە پابەند بوو وەری بگرێتەوە. ئابوونەکان دەدران بەپێی مێژووی پێوەندیکردنی ئەندامەکە بۆیە گواستنەوە هیچ زیانێکی نەبوو.

لە کۆمەڵەی مانچستەر یونیتیدا، ئەندامی ١٢ مانگی لە سکرتێری خانەکە کارتێکی وەردەگرت کە پارەی سوودی نەخۆشی یان مردنی تێدا دیاری کرابوو. کارتەکە بۆ ماوەی شەش مانگ بوو و مافی ئەوەی پێ دەدا ڕاپۆرت بە هەر خانەیەک بدات، کە دواجار خەرجیی گەشتەکەی سەرف دەکرد. خانەکەش دەیتوانی داوای خەرجییەکان بکاتەوە لە فەندە مەرکەزییەکاندا. لە هەندێ ناحیەدا، بۆ ماوەیەکی زۆر چاودێریی پزیشکیش بەو ئەندامانە دەدرا کە گەشتیان دەکرد. بۆ نموونە، بەپێی یاساکانی ساڵی ١٨٤٠ی ناحیەی شیفیلدی مانچستەر یونیتی، پزیشکەکان لەسەریان بوو بەشداری بکەن بێ ئەوەی پارەی زیاتر بخەنە سەر ئەندامان لە خانەکان کە گەشتیان دەکرد لە پێناو دۆزینەوەی کاردا.

ئەندامانی مانچستەر یونیتی، کە بەپێوستیان زانی گەشت بکەن بە هەر هۆیەک بێ، دەیانتوانی بۆ نزیکترین لق خۆیان بگوازنەوە. ئەو دەمەی تەقدیمی دەکرد بۆ گەڕان بەدوای کاردا، لقە کۆنەکە بڕوانامەیەکی بۆ دەکرد کە دەیتوانی بیدات بە خانە نوێیەکە. سیستمی پاکانە لە سەرەتای سەتەی رابردوودا لەسەر ئاستێکی ناودەوڵەتی کاری دەکرد. بۆ نموونە، پەنابەران بۆ ئوستراليا، نیوزلەندا، کەنەدا، یان وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، خێرا لەنێو هاوڕێیاندا خۆیان دەدۆزییەوە.

کۆمەڵەی ئەنشینت ئۆردەری فۆرێستەرس لە ساڵی ١٨٧١ پاکانە حیسابی دەردەکرد و تۆمارەکانی ئەوە پێشان دەدەن کە لە نێوان ١٨٧١ و ١٨٧٥دا نزیکەی هەزار ئەندام ساڵانە سوودیان لەو سیستمە دەبینی. لە مانچستەر یونیتیدا، لە نێوان ١٨٤٨ و ١٨٧٢دا ئەندامان دۆکیومێنتی گەشتیان بۆ دەردەچوو. هەروەک

سەرۆکی تۆمارکردنی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لە ١٨٩٢ بە کۆمیسیۆنی شاهانەی پارتی کاری گوت:

کەواتە ڕێکخراوی سیستمە پێوەندارەکان زیاتر خووی داوەتە سەربەخۆیی و ئازادیی پیشەسازی لە چاو کۆمەڵە دۆستایەتییە گۆشەگیرەکان. پیاوی کرێکار، کە رازی نەبێت بە پارەکەی دەتوانێت شوێنی کارەکەی بەجێ بێڵێت و بەدوای کار لە شوێنێکی تردا بگەڕێت، هەروەها یارمەتیی مادی وەردەگرێت لە کاتی گەڕاندا، هاوڕێ دەدۆزێتەوە کە لەوانەیە ئامۆژگاریی بکەن.

یارمەتی بۆ جەرگسووتاوان

لە سالانی (١٨٧٠)کاندا، کۆمەڵەی کۆرت ئۆلد ئابی لە گیسبۆرۆ، ١٠ پاوەندی دەدا بە ژنی ئەندامێک دوای مردنی مێردەکەی، هەروەها ٥ پاوەندیش بەو مێردەی کە ژنەکەی (ئەندامی کۆمەڵەکە) کۆچی دوایی کردبا. بەلام کۆمەڵەکان نەوەستان لە پێدانی پارەی هیشکە (نەقدی) بە بێوەژن یا بێوەپیاوان. کە دەمایەوە.

سەرەڕای ئەمەش، کۆمەڵەکە ئەوەی تەئکید دەکردەوە کە خەڵکێکی زۆر بێنە سەر تازیەکە. لە سەرەتادا، گەلێ خانە هاتنە تازیەیان بۆ ئەندامانی لق کردە ئیجباری و نەهاتن بۆ تازیە غەرامەی بەدواوە بوو. لە سەرەتای (١٨٥٠)کاندا کۆرت ئۆلد ئابی ئەو ئەندامانەی نەچووبانە تازیە بە یەک شیلینگ غەرامەی دەکردن. لە سالانی دواتر، چوونە تازیە چیی تر ئیجباری نەبوو و لە ساڵی ١٩٠٧، بۆچوونەکان پێچەوانە بوونەوە و یاساکانی کۆمەڵەی فۆرێستەرس چوونە تازیەی ئیجباریی قەدەخە کرد. مەراسیمی کۆمەڵەش رۆڵێکی لەوەدا بینی. هەریەک لە کۆمەڵە پێشەنگەکان تەلقینی تازیەیان هەبوو کە کاربەدەستێکی بالا لەسەر گۆڕی مردوو تەلقینی دەدا.

خەمی کۆمەڵەکە بە تازیە تەواو نەدەبوو. ئەندامان بەپەرۆشی ئەوە بوون کە بێوەژن و منداڵەکانی ئازار نەکێشن. لەوە دڵنیا دەبوون کە ئەندامانی خێزان شوێنێکیان هەیە لێی بژین و برسی نەبن. هەروەها جەختیان لەوە دەکردەوە کە منداڵەکان پەروەردە بکرێن، عادەتەن لە ڕێگەی زامنکردنی خوێندن بۆیان. هەندێ جار ئەمە وەک کارێکی خێرخوازی ئەنجام دەدرا، بەلام گەلێ کۆمەڵە، فەندێکی تایبەتییان بۆ هەتیو و بێوەژنان دانا بۆ دابینکردنی ژیانیان بەپێی مافیان.

کێ پێوەندیی کرد؟

کاندیدی ئەندامێتیی فەندی نەخۆشی و تازیە دەبوایە بە سێ داواکاریی سەرەکی پابەند بن. دەبوایە لە تەمەنێکی گونجاودا بن، تەندروستی و کارەکتەریان باش بوایە. داواکاریی تەمەن و تەندروستی بۆ دڵنیاکردنەوەی ئەوە بوو کە هەموان بەیەکسانی پێوەندیی بە فەندەکەوە کردبا. زۆربەی کۆمەڵەکان ئەندامیان لە تەمەنی ١٨ ساڵیدا وەردەگرت. کۆمەڵەی گراند یونایتد ئۆردەری ئۆدفیلۆس ئەندامی لە تەمەنی ١٦ ساڵیدا وەردەگرت، کۆمەڵەی ئیدیپێندنت ئۆردەری ریچابیتیس لە تەمەنی ١٥ ساڵی وەری دەگرت، هەروەها یەک دوو کۆمەڵە و سیستمی لاوەکی هەبوو لە تەمەنی ١٤ ساڵی ئەندامیان وەردەگرت. چەند کۆمەڵەیەکیش لە دوای ٤٠ ساڵییەوە ئەندامیان وەردەگرت، هەرچەندە یونایتد ئەنشینت ئۆردەری درودس لە سەرووی ٤٥ ساڵییەوە وەری دەگرت و ڕێچابیتیس لە سەرووی ٥٠ ساڵییەوە. هەروەها گەلێ کۆمەڵەش ئەندامیان وەردەگرت لە هەر تەمەنێک بووبا، بەمەرجی ئەوەی ئابوونەیەکی زیاتر بدەن. لە (١٨٥٠)کاندا دادگەکانی فۆرێستەرس مافی ئەوەیان هەبوو ئەندام لە سەرووی ٤٠ ساڵییەوە وەربگرن، بەمەرجێ ئەوەی ١٢ شیلینگ و ٦ پێنس بدەن لەگەڵ ئابوونەی ئاساییی ساڵانە و ٩ شیلینگی زیاتریش ساڵانە بۆ ئەوانەی تەمەنیان لە سەرووی ٤٠ ساڵییەوەیە. لە کۆتاییی سەتەکەدا، کۆمەڵەکان هانی دامەزراندنی خانەی منداڵانیان دا. لە ١٩٠٧، یاسا گشتییەکانی فۆرێستەرس مافی بە منداڵان دا ببن بە ئەندامی سەرەتا لە تەمەنی یەک ساڵییەوە تا ١٨ ساڵی.

ئەوانەی تەقدیمی ئەندامێتیی فەندی نەخۆشی و تازیەیان دەکرد دەبوایە لە فەحسی پزیشکی دەرچووبان. ئەو یاسایەی فۆرێستەرس لە ١٨٥٧ پەیرەویی لێ کرد ئەوە بوو کەسی ناتەندروست وەرنەدەگیرا. یاسای ١٩٠٧ ئەمە بوو:

هیچ کەسێک بە ئەندامی ئۆردەر وەرناگیرێت ئەگەر شەلەل بێت، یان پێکهاتەی

تەواو نەبێت، یان ناتەندروست بێت یان قاچێک، دەستێک، قۆڵێک، پێیەکی نەقوسان بێت، یان چاوی نەبێت، یان شکانی هەبێت، بەڵام بە ئەندامی فەخری وەردەگیرێن.

داواکاران دەبوایە کارەکتەری باشیان هەبێت. فۆرێستەرس بەیاسا ڕای گەیاند کە هیچ کەسێک لەمانە وەرناگیرێن: ئەوانەی کارەکتەری خراپیان هەیە، ئەوانەی ژیانێکی فشۆڵیان هەیە، رەفتاریان خراپە، بەکارێک تاوانبار بن، یان خووڕەوشتێکی نابەجێیان هەبێت.

ڕێنوێنیی عادەتی لە کۆمەڵە پێوەندارەکان ئەوە بوو هەموو کاندیدەکان ناویان لە کۆتاییی کۆبوونەوەیەکی مانگانەدا بخوێنرێتەوە و تا لە کۆبوونەوەی داهاتوودا رەچاو بکرێن. هەر کاندیدە و پێویستی بە کەفیلێک بوو شایەتی بدات لەسەر کارەکتەری باشی و کەفیلەکەش لەسەری بوو شایەتییەکە بەهەند وەربگرێت. لە ١٨٦٧ لە مانچستەر یونیتی هەر خانەیەک لە شوێنی خۆیدا ناوی کەفیلەکانیان وەردەگرت، هەر یەکێک شتێکی لەبارەی و لە دژی کاندید زانیبا دەبوایە کاندیدەکە بەشداری بکات.

یاسای فەرمیش هەبوون. بەڵام لە ماوەی سەدەی رابردوودا، ئەو دەمەی گەلێ کەس بڕوانامەی لەدایکبوونیان نەبوو، سەپاندنی تەمەنی سنووردار زەحمەتتر بوو لە چاو ئەمڕۆکەدا. بەهەرحاڵ، هەندێ خانە بەپەرۆش بوون ئەندام وەربگرن و تەمەنیان ئەوەندە سنووردار نەدەکرد. هەروەها پرسی تەندروستییش ئەوەندە نەدەسەپێنرا وەک ئەوەی لە یاساکاندا هاتبوو. بەڵام، لە ماوەی سەدەی رابردوودا، تەنانەت لەو شوێنانەی یاسا بەتوندی جێبەجێ دەکرا، تەنیا کاری لە ئەندامێتیی فەندی نەخۆشی و تازیە دەکرد. ئەوانەی ڕێگەیان پێ نەدەدرا پێوەندی بەو فەندەوە بکەن، بەختی ئەوەیان هەبوو ببن بە ئەندامی فەخری و مافی سوودی پزیشکیان پێ دەدرا. کۆمەڵەی فۆرێستەرس ڕێگەیان بەهەر کەسێکی بەرێز دەدا ببێتە ئەندامێکی فەخری لە ڕێگەی کرێی پێوەندیکردن بەبڕی ١٠ شیلینگ و ٦ پێنس. ئەندامە فەخرییەکان بۆیان هەبوو رای خۆیان دەربڕن لەبارەی هەموو ئەو پرسیارانەی دەهاتە بەردەم دادگەکەیانەوە، بەڵام مافی دەنگدانیان نەبوو. لەوەش گرینگتر، دەیانتوانی سوود وەربگرن لە خزمەتگوزارییەکانی پزیشکیی دادگە، کە

٥٠٪ یان بۆ دابوو، ئەمەش زیاتر بوو لە ئەندامە داراییەکان.

باشە داواکاریی ئەوەی کەسێک "کارەکتەری باش" بێت لە کردەدا مانای چی بوو؟ بەپێی یاسای ژمارە ٧٧ی کۆمەڵەی فۆرێستەرس لە یاسا گشتییەکانی ساڵی ١٨٥٧دا تاوانبار دەردەکرا و هەڵپەساردنی ئەو ئەندامانەی تاوانبار دەکران بە هەوڵدان بۆ هەڵخەڵەتاندنی برایەکی تر لە هەقی عادیلانەی خۆی. لەم جۆرە حاڵەتانەدا دەبێ ئەم ئەندامە هەڵپەسێردرێت تا قەرەبووی هەڵەکەی دەکاتەوە و بەکردەوەکانی بیسەلمێنێت کە هەست بەشەرمەزاری و خەمناکی دەکات لەبەر ئەو هەڵەیەی ئەنجامی داوە. کەواتە، مەبەستی یاساکان وەبەرهێنانی کارەکتەری باش و برەودان بووە بە چاکسازی لەو شوێنەی گەندەڵی بەدی دەکرا. بەپێی یاسای ژمارە ٤٠ی فۆرێستەرس لە یاسا گشتییەکانی ساڵی ١٩٠٧دا، هەر ئەندامێک بەهۆی تاوانێکەوە بگیرێت، بەهۆی دەنگدانی لقە ناوخۆییەکە دەردەکرێت. بەڵام، ئەگەر بۆ ماوەی ساڵێک راستگۆ و سەلار بژیبا و کاری چاکەی نواندبا و تۆبەیەکی دڵسۆزانەی کردبا، دووبارە وەردەگیرایەوە، بەڵام بۆ تاوانی دووەم بۆ هەموو کات دەردەکرا.

پێ دەچێت ئەمە سیفەتی کۆمەڵەکانی تریش بووبێ. بەگشتی کاندیدێکی کەم رەت دەکرانەوە، گرینگترین هۆ، بۆ رەتکردنەوەی کاندید، ئەنجامدانی تاوان یان رەفتارێکی نابەجێ بووە لە رابردوودا. جارجارە ئەندام دەردەکران. ئەمەش لە ئەنجامی رەفتارێکی تاوانکاری دەبوو، هەرچەندە هەندێ جار ئەندامێک دەردەکرا لەبەر فەشەلێکی ئەخلاقی، بۆ نموونە، بەجێهێشتنی ژن و منداڵی.

ئەندامێتیی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بۆ دابینکردنی نەخۆشی

ژمارەی ئەندامانی کۆمەڵە دۆستایەتییە تۆمارکراوەکان ساڵانە لەلایەن نووسینگەی تۆماری کۆمەڵە دۆستایەتییەکانەوە بڵاو دەکرایەوە. بەڵام لە هەندێ ساڵدا سەرجەم "کۆمەڵە کۆکەرەوەکان"یشی دەگرتەوە. ئەو کۆمەڵانە بریتی بوون لە کۆمپانیای پیشەسازیی دڵنیایی نەک تەنیا کۆمەڵەی دۆستایەتی و تەنیا خەرجی کفن و دفنیان پێشکێش دەکرد. بۆ گەیشتن بە ئەندامێتیی ئەو کۆمەڵە دۆستایەتییانەی کە خزمەتگوزاریی سەرەکی هەقی نەخۆشی و سوودی تازیەیان دەدا، دەبوایە ئەندامێتیی کۆمەڵە کۆکەرەوەکان داشکانی بەخۆوە بینیبا.

دوای گۆڕانی لە سەرەوەڕا بۆ خوار لە پێناو بەدەرنانی کۆمەڵە کۆکەرەوەکان، ژمارەی رەسمی پێویستی بە گۆڕانی لە خوارەوەڕا بۆ سەرێ بۆ ڕەچاوکردنی ئەندامانی تۆمارنەکراوی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان هەبوو. کۆمیسیۆنی شاهانەی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لە ١٨٧٤، دوای پشکنینی زانیارییەکان، لە ڕاپۆرتێکدا گوتی رادەی کۆمەڵە تۆمارنەکراوەکان بەقەد کۆمەڵە تۆمارکراوەکان دەبێ. بەڵام ئاخۆ ئەم حاڵەتە لە ماوەی ٤٠ ساڵی دواتری ئەوسا بەردەوام بوو؟ سێر ئیدوەرد برابروک، تۆمارکەری باڵای کۆمەڵە دۆستایەتییەکان، لە ١٨٩٢ بۆ کۆمیسیۆنی شاهانەی کاری روون کردەوە کە ڕێژەی ئەندامانی تۆمارکراو و نەکراو هێشتا وەک یەک بوون. ٣,٨ ملیۆن کۆمەڵەی دۆستایەتیی تۆمارکراو هەبوو، لە کۆی حەوت ملیۆن دانیشتوانی پیاوی پیشەکاردا. ڕێگەدان بە دووهێندکردنی ئەندامێتی، ئەمە بەلایەنی کەم نواندنی سێ ملیۆن تاکە لە کۆمەڵە تۆمارکراوەکاندا، سەبارەت بە خەمڵاندنی ئەندامانی تۆمارنەکراویش، نزیکەی شەش ملیۆن ئەندامی تۆمارنەکراو هەبوون. سەرەڕای ئەمەش، برابروک هەستی بەوە کرد کە دەبێ هەندێ ئەندامانی یەکەتیی بازرگانییش بۆ سەرجەم زیاد بکرێن. لەبەرئەوەی هەندێ لە یەکەتییە بازرگانییەکانیش خەرجییەکانیان پێشکێش دەکرد. هەروەها ئێمە دەزانین کە یەکەتییە بازرگانییەکان ڕکابەرایەتیی کۆمەڵە دۆستایەتییەکانیان دەکرد لەسەر ئەندام، بەلایەنی کەم تا ڕادەیەک. لە ١٨٩٣ نزیکەی ٨٧٠ هەزار ئەندامی تۆمارکراو هەبوون لە یەکەتییە بازرگانییەکاندا. هەندێ لەمانە دەبێ بخرێنە سەر شەش ملیۆنەکەی برابروک. برابروک گوتی:

ئەمە وەک ئەوە وایە جۆرە هاوسەنگییەک بەجێ بهێڵرێت بۆ ئەوانەی کاریان مسۆگەر نییە یان بەپێچەوانەوە ناتوانن دڵنیا بن لە مسۆگەربوونی کارەکەیان.

دوو ساڵ پاشتر، لە بەردەم کۆمیسیۆنی شاهانەی ئیجد پوە، بۆچوونەکەی دووپات کردەوە. ئەندامێکی ستافەکەی سەردانی نۆرفۆلکی کرد و گەلێ کۆمەڵەی تۆمارنەکراوی ئاشکرا کرد. لە گەلێ حاڵەتدا، ئەو کۆمەڵە تۆمارنەکراوانە شوێنی هەندێ لە کۆمەڵە کۆنە تۆمارکراوەکانیان دەگرتەوە کە تەمەنیان زیاتر لە سەت ساڵ تێ پەڕیبوو: "بۆیە من پێم وایە هیچ گومان لەوەدا نییە کە بازنەی کۆمەڵە تۆمارنەکراوەکان یەکجار گەورەیە."

ئاخۆ ئێستاش گریمانەکەی برابروک راستە لەبارەی کۆمپانیا دڵنیاییە نیشتمانییەکانەوە؟ بەڵگەی دا بە کۆمیسیۆنی شاهانە لەسەر یاسای هەژاران لە ١٩٠٦ و بۆچوونەکەی دووپات کردەوە کە ئەندامێتیی تۆمارکراو و نەکراو نزیکەی یەکسان بوون. وێڕای ئەمەش، بەڵگەی بەسوود پێشکێشی کۆمیسیۆنی شاهانەی یاسای هەژاران کران لەلایەن أ. س. کێی و هـ. ڤ. تۆنبی. هەردووکیان لێکۆڵینەوەکیان لەبارەی مافی ئارەزوومەندانەوە کرد بۆ هەژاران لە چەندان شارۆکە و ناوچە گوندییەکاندا و ڕێژەیەکی بەرچاو چالاکیی کۆمەڵەی تۆمارنەکراویان ئاشکرا کرد. لێکۆڵینەوەکەیان لەم شوێنانەدا ئەنجام دا: سێ شارۆکەی گەورە (نۆرویچ، لیچفیلد و کۆڤنتری)، دوو شارۆکەی مامناوەند (بێڤەرلی و کەندال)، سێ شارۆکەی بچووک (لودلۆ، لیچفیلد و بۆرن)، هەروەها پێنج ناحیەی لادێیی. برابروک ئاماژەی بە گەشەسەندنی جەماوەریی یانەی میللی دابوو، هەروەها کێی و تۆنبی بەدڵنیاییەوە ژمارەیەکی زۆری کۆمەڵە دابەشبووە تۆمارنەکراوەکانیان بەدی کرد لەو ناوچانەی لێکۆڵینەوەیان تێدا ئەنجام دا. ئەوەیان ئاشکرا کرد کە کۆمەڵە دابەشبووەکان بەگشتی هاوپێچی خانە گشتییەکان و شوێنەکانی کار بوون لە یۆرک، نۆرویچ و کۆڤنتری. بەتایبەتی یەکێکیان زۆر گەورە بوو لە کۆلان لە نۆرویچ، نزیکەی هەموو کارگەکانی کۆڤنتری کۆمەڵەی دابەشبوویان هەبوو. لە یۆرکدا، لکێنرابوون بە قوتابخانەی گەوران. هەندێکیان لکێنرابوون بە کڵێساکان، بەڵام پێچەوانەی باوەڕی ئەوان، تا ڕادەیەکی زۆر کەم لە سالآنی سەرەتادا حاڵەتەکە بەو شێوەیە نەبوو.

بیڤریج، لە کتێبی کاری ئارەزوومەندانەدا کە لە ١٩٤٨دا بڵاو کرایەوە، بەپێی خەمڵاندنەکانی دەڵێت لە کۆی ١٢ ملیۆن، پێنج ملیۆنیان لە بنەڕەتدا لەناو پلانی دڵنیاییی نیشتمانی بوون و پێشتر ئەندامی ئەو کۆمەڵە دۆستایەتییانە بوون کە هەقی نەخۆشییان دەدا. بەڵام ئەم ژمارەیە کۆمەڵە دۆستایەتییە تۆمارنەکراوەکان ناگرێتەوە و بگرە ئێمە لە تۆمارکەرەکە خۆیەوە دەزانین، هەروەها لە کۆمیسیۆنی شاهانەی یاسای هەژاران، کە ئەندامێتیی تۆمارنەکراو هێندەی تۆمارکراوەکان بوون. ئەگەر ئەو گریمانەیە ڕاست بێت، کەواتە سێ چارەگی یان زیاتر لە ١٢ ملیۆن دەبێ پێشتر بەهۆی جۆرێک لە مافی ئارەزوومەندانەوە ڕەچاو کرابن.

ئاخۆ هەژاران پێوەندییان بەکۆمەڵە دۆستایەتییەکانەوە دەکرد؟

ڕۆنتری له ١٩٠١ له یۆرک ئەوەی ئاشکرا کرد که کەسانی زۆر هەژار بەدەگمەن ئەندامی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بوون، هەروەها دووپاتی کردەوە کە "تەنانەت ئەگەر قایل بکرێن پێوەندی بکەن، خێرا ئەندامێتییەکەیان هەڵدەوەشێتەوە." ئاخۆ بەگشتی ئەمە ڕاست بوو، ئاخۆ کۆمەڵە دۆستایەتییەکان تەنیا بۆ کرێکارە مووچە بەرزەکان دامەزرابوون؟ بۆ نموونە، پرۆفیسۆر بێنتلی گیلبەرت دەنووسێت: کۆمەڵە دۆستایەتییەکان هیچ پێوەندییان بە چینی کرێکاری ڕەش و ڕووت و ئاساییەوە نەبوو. ئەو گوتی ئەندامێتیی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان باجی کرێکاری شارەزا بوو. ئەو کۆمەڵانە بۆ کەناس، کارمەندی کەشتی و شەمەندەفەر نەبوون، بگرە بۆ خاوەن زەویزار، ئەندامی پەرلەمان یان بەڕێوەبەری کۆمپانیاکان بوون.

گەلێ لە کرێکارانی کەشتی لەو یانانە کاریان دەکرد کە لەلایەن کۆمپانیا کەشتییەوانیەکانەوە بەڕێوە دەبران، عادەتەن بەپێی بنەمای دابەشبوو. بەڵام هەندێکیان لە کۆمەڵە دۆستایەتییە دایمییەکانیشدا بوون. ئەمە بووە هۆی ناڕەزایی دەربڕین لە ١٨٩٨ ئەو دەمەی کۆمپانیای لەندەن ئیست ئینديا هەوڵی دا ڕێ لە فەرمانبەران بگرێت لەوەی ببن بە ئەندامی کۆمەڵەکانی دەرەوە. کۆمپانیاکە کۆمەڵەیەکی دۆستایەتیی تایبەت بەخۆی دانا بۆ دابینکردنی هەقی نەخۆشی و درکی بەوە کردبوو کە ئەو پیاوانەی سەر بە کۆمەڵەیەکی دۆستایەتیی دەرەوە بوون و ئەندامی کۆمەڵەی کۆمپانیاکەش بوون، پاڵنەرێکیان هەبوو بۆ وازهێنان لە کار، چونکە هەقی نەخۆشیی کۆمپانیاکە و هەقی نەخۆشیی کۆمەڵەکە لە مووچەی ئاساییی خۆیان زیاتر دەبوو. کاتێ ئەندامێتی لە کۆمەڵە دۆستایەتییەکانی دەرەوە قەدەخە کرا، مانچستەر یونیتی و کۆمەڵە گەورەکانی تر هەڵمەتێکی توندیان دژی بڕیارەکە دەست پێ کرد. پاڵەپەستۆیان خستە سەر پەرلەمان بۆ دەرکردنی یاسایەک بۆ قەدەخەکردنی کۆمپانیاکان لە سنووردارکردنی ئازادیی ئیختیاری فەرمانبەران لەم هەلومەرجەدا، چونکە دەیانگوت ناکرێ ئەندامان دابڕێن لەبەرئەوەی سیستمی پارەدان پەکی دەکەوێ.

ئەمە دوو شت دەخاتە ڕوو. یەکەم ئەوەیە کە هەندێ کرێکاری سەر کەشتی هەبوون لە کۆمەڵە دۆستایەتییە پێوەندارەکان، بێگومان دەبوایە سەرکردەکانیان ئاگەدار بکەنەوە ئەو دەمەی کۆمپانیا لەسەر فەرمانبەرانی دەکرد واز بێنن. دووەم، ئەوە پێشان دەدات کە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بەپەرۆش بوون بۆ کۆکردنەوەی

ئەندام لە کرێکارەکانی کەشتی. بۆیە ئەگەر کرێکارانی کەشتی پێوەندییان نەکردبا، ئەوا کاری کۆمەڵە دۆستایەتییە گەورەکان بوونی نەبوو. بڕوانامە بۆ کۆمیسیۆنی شاهانە لەسەر یاسای هەژاران دژی قسەکانی گیلبەرت دێتەوە. کۆمیسیۆنی شاهانە ئاگەدار کرابووەوە کە لەناو چوار هەزار ئەندامی مانچستەر یونیتی لە لیڤەرپوول، چەندان ئەندام مووچەی نایاساییان هەبوو، کە هەفتانە لە ٢٥ شیلینگ کەمتر نەبوو. گەلێکیان کرێکاری کەشتی بوون، بەڵام بەگشتی کۆمیسیۆنی شاهانە ئاگەدار کرابوونەوە لەوەی کە کرێکارانی کەشتی سەر بە کۆمەڵە دابەشبووەکانی خۆیانن. دواجار، بەڵگە لە هەدسفیلدەوە پێشنیازی ئەوە دەکات کە ژمارەیەکی زۆر لە کرێکارانی مووچە نزمی هێڵی شەمەندەفەر پێوەندییان بە کۆمەڵە سەرەکییەکانەوە کرد. پاسەوانێکی هەدسفیلد، کە ئەندامی ئەنشێنت ئۆردەری فۆرێستەریش بوو، شایەتیی دا کە زۆربەی ئەندامە مەحەلییەکان کرێکاری نەشارەزا بوون، وەک کرێکارانی هێڵی شەمەندەفەر کە هەفتانە ١٨ شیلینگی بەدەست دەهێنا. لە راستیدا، "زۆربەی زۆری" کرێکارانی هێڵی شەمەندەفەر، بەکەمترین مووچەیانەوە، پێوەندییان بە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان و یەکەتییە بازرگانییەکانەوە کرد. هەندێکیان تەنانەت کەمتریان بەدەست دێنا، بەڵام زۆربەی کرێکارە نەشارەزاکان لە هەدسفیلد هەفتانە لە ١٨ شیلینگ تا ٢٢ شیلینگ و ٦ پێنسیان بەدەست دێنا. رێژەی مووچەی مانچستەر یونیتی بڵاو کرایەوە کە لە ١٨ شیلینگەوە دەستی پێ دەکرد تا ٢٨ شیلینگ لە هەفتەیەکدا. لێکۆڵینەوەی کێی تۆنبی بۆ کۆمیسیۆنی شاهانەی یاسای هەژاران ئەوەی ئاشکرا کرد کە لەو سێ شارۆکە گەورەیەی کە لێکۆڵینەوەیان تێدا ئەنجام دا، رێژەی مووچە کەمترین بوو لە نۆرویچ، ئەندامێتیی کۆمەڵەی دۆستایەتی زۆر زیاتر بوو لە چاو شارۆکەکانی تر. سەرکردەی کۆمەڵە دۆستایەتییە مەحەلییەکان بە لێکۆڵەرانیان راگەیاند کە ئەمە لەبەر کەمیی مووچە بووە: کەسانی کەم مووچە دەبوایە ئاگایەنەتر بیر بکەنەوە لەبارەی ئەوەی چۆن لە حاڵەتی نەخۆشیدا پارەی نەخۆشی پەیدا بکەن. کرێکارە مووچە باشەکان بەدیلی زیاتریان هەبوو. لێکۆڵەران بەمە سەرسام بوون و زیاتر لە پرسەکە قووڵ بوونەوە. بەگشتی، بەوەیان زانی کە ئەندامێتیی کۆمەڵەی دۆستایەتیی تۆمارکراو لە زۆرترین رێژەدا بوو لە ناوچە لادێیەکاندا کە تێیاندا مووچە کەمترین بوو. ئەو خشتەیان دووبارە بەرهەم

هێنایەوە کە لەلایەن ئەنشینت ئۆردەری فۆرێستەرسەوە بڵاو کرابووەوە (دووەم گەورەترین کۆمەڵە) کە ئەندامانی لە ١٩٠١ بەراورد کرد لەگەڵ ڕێژەی دانیشتوانی شارۆکە لە ١٩٠١، شارۆکە لادێییەکان بەرزترین ڕێژە و کەمترین پیشەیان تێدا بوو.

ژمارەی نۆرفۆلک ٦١ بوو لە هەر هەزارێکدا، ئەمەش بەرزترین ڕێژە بوو. لانکاشیر، کە شارۆکەیەکی پیشەسازی بوو، کەمترین ڕێژەی هەبوو کە گەیشتە چوار لە هەزار. بەڵگەکانی تر لە کۆڤنتری پیشەسازی پێشان دەدەن کە ئەو دەمەی کرێکاران مووچەی زیاتریان وەردەگرت، ئەوا زیاتر مەیلی هەڵگرتنی پارەیان دەکرد و کەمتریش هەڵیان دەگرت بۆ پاراستن دژی نەخۆشی. هەندێکیان چوونە ناو کۆمەڵە دابەشبوو و دیپۆزیتە تۆمارنەکراوەکانەوە.

لێکۆڵەران بەتەنیا نەبوون کە بەو ژمارانە سەرسام بوون. ج. ل. ستید، سکرتێری دایمی فۆرێستەرس، گوتی هەر لە سەرەتاوە سەرسام بوو کاتێ زانی هەندێ لە باشترین لقەکانیان لەو شوێنانە بوون کە کەمترین ڕێژەی مووچەیان هەبوو و بەشێوەیەکی ڕێژەیی بێهێزتر بوون لە چاو شارۆکە گەورەکان کە ئاستی مووچە زۆر بەرز بوو. ئەو پێی وابوو کە ئەندامێتیی کۆمەڵە دۆستایەتییە دایمییەکانی تر بەهەمان شێوە بوو، لە ڕاستیدا شانازیی بەوەوە دەکرد کە ئەندامی مووچە کەمیان هەبووە و گوتی:

ئێمە بێ فیزترین پیاوانی وڵاتمان لە کۆمەڵەکەماندا هەیە، ئێمە بەقەد ئەوانی تر شانازییان پێوە دەکەین.

بەڵگەی تر دووپاتی ئەوە دەکەنەوە کە گەلێ کرێکار بەمووچەی کەمەوە پێوەندییان بە کۆمەڵە دۆستایەتییە پێشەنگەکانەوە کردووە. کلاڤرهاوس گراهام، سەرۆکی یانەی مووچەی خانەنشینیی ئۆلد ئەیج ستێیت، بەڕێوەبەری مانچستەر یونیتی تا ١٩٨٠، هەروەها پاڵپشتێک بوو بۆ مووچەی خانەنشینیی دەوڵەت، بە لێژنەیەکی دەستنیشانکراوی پەرلەمانی گوت کە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان تەنیا ئەو کرێکارانەیان وەرنەدەگرت کە زۆرترین مووچەیان هەبوو. لە پارێزگاکانی ڕۆهەڵاتدا، کرێکارانی کشتوکاڵ هەفتانە ١٤ تا ١٥ شیلینیگیان وەردەگرت و ئەندامیش بوون. ئەو پێی وابوو کە ڕێژەی ئاساییی مووچەی ئەندامانی هەموو

کۆمـەڵەکان هەفتـانە لە یەک پاوەند تێ نەپەڕیوە، لە کاتێکدا کە ئاسـتی ئاسـاییی مووچەی نیشتمانی زۆر زیاتر بووە. ژمـارەیەکی یەکجار زۆر ئەندام پێوەندییان بە کۆمـەڵە دۆستایەتییەکانەوە دەکرد و بەجێیان دەهێشت بەڵام، بەپێی فۆرێستەرس لە هەدسـفیلد، ئەوانەی پێوەندییان دەکرد و دەڕۆیشتن لە تەمەنی نێوان ١٨ تا ٣٠ سـاڵیدا بوون. ئەمە بۆچوونی تۆمارکەری باڵای کۆمـەڵە دۆسـتایەتییـەکانیش بوو. بەڵام گـەلێ لەوانـەی پێـوەندییـان دەکـرد، دەڕۆیشـتن و پێـوەندییـان دەکـردەوە مووچەیان کەم بوو، یانیش کاریگەریی سـووڕی بازرگانیان لـەسەر بوو. بۆ نموونە، لە شـیـفیلد، کـۆمیـسیـۆنی شـاهانە ئاگـەدار کرابووەوە لەوەی کـە ئەو پیـاوانەی نەیانتوانیوە ئابوونە بدەن، دواجار پێوەندییان بە کۆمەڵە دابەشبووەکانەوە کردووە.

بەکـورتی: نـاتوانرێت ژمـارەیەکی ورد لەبارەی ژمـارەی مـووچە کـەمـەکـان کـە پێوەندییـان بە کۆمـەڵە دۆسـتایەتییـەکانەوە کردووە دیاری بکرێت، بۆیە ناچارین پشت بە شـایەتیی چاودێرە هاوچەرخـەکـان ببـەسـتین. لەم بەڵگەیـەوە دەکـرێ لۆجـیکیـانە بڵـێین کـە ژمـارەیەکی بەرچاوی کـەسـانی هەژار پێـوەندییـان بە کۆمەڵەکانـەوە کردووە، بە فیدراسیۆنە نیشتمانییە گەورەکانیشەوە. زۆرێکی تریان پێـوەندییـان نـەکـردووە، بەڵام هـیـچ بەڵگەیەک لە بەردەسـتـدا نیـیـە بیسـەلمێنێت کۆمـەڵەکان کەسـانی هـەژاریان وەرنەگرتبێت، لە راستیدا، شـانازییان بـەوە دەکرد ئەندامی هـەژاریان هـەبێت. بەڵام زۆریش هـەبوون لە ئاست مووچە کەمەکاندا بوون، بەتایبەتی ئەوانەی کاری وەرزییانەیان دەکرد، کە زەحمەت بوو بۆیان بەبەردەوامی ئابوونە بدەن.

چاودێریی پزیشکی

بەگەلێ ڕێگەی جیاواز چاودێریی پزیشکی لە کاتی ئاوابوونی سەتەکەدا دابین دەکرا. کەسانی زۆر هەژار پشتیان بە یاسای هەژاران و مافەکانی دەبەست لەبەرئەوەی زۆربەی دانیشتوان بەسەر سێ پۆلدا دابەش بووبوون. یەکەم، هەندێکیان وەک نەخۆشیی تایبەتی چاودێریی پزیشکییان وەردەگرت و پارەیان دەدا بەو دوکتۆرەی خۆیان هەڵیان دەبژارد. هەقەکەش بەپێی داهاتی کەسەکە دەگۆڕا، هەروەها کرێی خانوو دەبووە پێوەری سەرەکیی توانای پارەدان. دووەم، بەشێکی زۆری دانیشتوان چاودێریی پزیشکییان لە ڕێگەی خێرخوازییەوە بەلاش وەردەگرت، وەک نەخۆشخانە ئارەزوومەندانەکان یان سەنتەری بەخۆڕایی کە بەشی نەخۆشیی دەرەوەیان هەبوو. سێیەمیان زۆر کەسیش بە پلانی پارەی پێشەکی وەریان دەگرت، بەگشتی پێی دەگوترا گرێبەستی پراکتیکی، لەسەر بنچینەی ئەو ئابوونە ساڵانەیە بوو کە بەپێی داهاتی هەر کەسێک دەدرا.

دەسهەقی تایبەت

چواردەم زۆرینەی بەهێزی کۆمیسیۆنی شاهانەی یاسای هەژاران بەوەیان زانی کە زۆر کەس هەبوو، هەندێکیان لە چینە هەرە هەژارەکانیش بوون، دەسهەقی تایبەتی نەخۆشیی خۆیان دەدا بەپێی ئەو یانەیەی پێوەندییان پێوە دەکرد. بەڕێوەبەری تەندروستی لە مانچستەر کۆمیسیۆنی شاهانەی ئاگەدار کردەوە کە ژمارەیەکی بەرچاوی ئەوانەی لە هەفتەیەکدا لە ٣٠ شیلینگ کەمتریان هەیە دەسهەقێکی ئاسایی نەخۆشییەکانیان دەدەن. هەروەها بەڵگە هەیە کە ئەم حاڵەتە چەندان ساڵ بەردەوام بووە. بەپێی دەزگەی جۆرنالی پزیشکی، لە ١٨٥٣ کرێکارگەلێک هەفتانە تەنیا ١٢ تا ١٥ شیلینگیان هەبوو و دەسهەقی تایبەتیشیان دەدا. ئەمە هەر بەقسە ئاساییە، لە واقیعدا شتێکی ترە، لەبەرئەوەی دوکتۆرەکان بەپێی داهاتی کەسەکە پارەیان لە نەخۆش وەردەگرت، بۆیە ئەوەی کەمترین

مووچەی هەبووایە ئەوا کەمترین دەسهەقی دوکتۆری دەدا. عادەتەن کرێی خانوو بە دیارخەرێکی گرینگ دادەنرا بۆ دیاریکردنی ئاستی داهات.

لە ١٩٠٠، تاریفەیەکی رەسمی لە ئەلەناکی ویتاکەرز سێ لقی لێک جیا کردەوە: ئەوانەی سالآنە ١٠ تا ٢٥ پاوەند ، ئەوانەی لە ٢٥ تا ٥٠ پاوەند و ئەوانەشی لە ٥٠ تا ١٠٠ پاوەند کرێیان دەدا. کەمترین دەسهەقی راوێژکارییەکی دوکتۆر (سەردانی دوکتۆر) بۆ هەژارترین چین ٢ شیلینگ و ٦ پێنس بوو. لە راستیدا، دەسهەقەکان زۆر لەوە کەمتریش بوون. لە ١٨٨٩، دەسهەقی دوکتۆر لە یەک شیلینگ تا ٢ شیلینگ و ٦ پێنس بوو. ئەگەر دوکتۆر بهاتبا ماڵەوە (بە داوودەرمانیشەوە) دەسهەقەکەی لە ١ شیلینگ و ٦ پێنس تا ٣ شیلینگ و ٦ پێنس بوو. باوترین دەسهەق لە ٢ شیلینگ تا ٢ شیلینگ و ٦ پێنس بوو، کەسانی زۆر هەژار یەک شیلینگ و ٦ پێنسیان دەدا. لە سەروبەندی پەیدابوونی سیستەمی دڵنیاییی نیشتمانیدا دەسهەق، جا بۆ هەر شتێک با، کەمێک هاتە خوارەوە. لە ناوچەی چینی کرێکاراندا، زەحمەت بوو تەنانەت یەک شیلینگیش بدرێت بە راوێژکارییەکی پزیشک، هەروەها لەناو چینە باشترەکاندا زەحمەت بوو لە ٣ شیلینگ و ٦ پێنس زیاتر بێت.

ئەو دەسهەقانە، مەگەر جاروبار فەرز دەکرا بدرێن، ئەگینا هەر بەپێی مووچە و داهات بوو. لە ١٩٠٦، مووچەی ئاسایی کرێکارە نەشارەزاکان هەفتانە نزیکەی ٢٢ شیلینگ بوو، بۆ نیمچە شارەزا نزیکەی ٢٨ شیلینگ و بۆ کرێکاری شارەزاش نزیکی ٣٧ شیلینگ بوو لە هەفتەیەکدا. وێرای ئەمەش، لە هەندێ شارۆکەی گەورەی پیشەسازیدا، هەندێ جار دەسهەق بەشێوەی قیست دەدرا.

جگە لەوەش، بەپێی رووپێوێکی حکوومەت لە ١٩١٠، گەلێ کەس دەچوونە لای موزەمیدەکان[١٥]. لە کۆی ٢١٧ شارۆکە کە لێکۆڵینەوەیان لەسەر کرا، تەنیا لە ٨٢ شارۆکەدا، چاودێریی پزیشک لەلایەن موزەمیدەوە یان ئەوەتا لە زیادبووندا بوو یانیش یەکجار زۆر بوو، هەروەها لە ٧٥ شارۆکەشدا تا رادەیەک هەبوو. لە ٢٧یاندا، زۆر کەم بوو، هەروەها لە ٣٠ شارۆکەش چوونە لای موزەمید هەر نەبوو. رووپێوەکە ئەمانەشی لەخۆ گرتبوو: کیمیاگەر کە لەسەر مێزێک کاری دەکرد، پسپۆڕانی گیایی، بەیتاری ئێسک، زانا مەسیحییەکان، چاکەرەوەی ئیمان،

پسپۆڕانی لەباربردن و پسپۆڕانی پێست. لە ناوچەی کانەکاندا وەک نۆرتمبرلاند، دورهام و وێیلز بەیتارانی ئێسک هەمان ئاستی دوکتۆریان هەبوو.

چاودێریی بەخۆڕایی

هەژارگەلێک هاوکاریی پزیشکییان لە نەخۆشخانە ئارەزوومەندانەکان یان دەرمانخانە خێرخوازییەکان وەردەگرت، کە لە زۆربەی شارۆکە گەورەکاندا دەرمان و ڕێنوێنیی پزیشکییان بەلاش دەدا ئەوانەی داهاتیان کەم بوو. لە نیوکاسل ئەپن تاین، بۆ نموونە، نەخۆشی دەرمانخانەی بەلاش بە نامەی راسپاردەکەیەوە دەچوونە ژوورەوە و دەرمانیان بەخۆڕایی وەردەگرت، لە کاتێکدا ئەوانی تر بۆ هەر دەرمانێک ٢ شیلینگیان دەدا.

دابینکردنی داوودەرمانی خۆڕایی لەلایەن بەشی نەخۆشەکانی دەرەوە لە نەخۆشخانە ئارەزوومەندانەکان بوون کە گرینگترین ڕۆڵیان هەبوو. دەزگەی بێردت بۆ خێرخوازی و نەخۆشخانەکان لە ١٩٠٧ خەمڵاندی کە یەک لەسەر چواری دانیشتوانی لەندەن لە ١٨٧٧ دەرمانی بەخۆڕاییان وەرگرتووە، لە ١٨٩٤ یەک لە دوو و نیو و یەک لە ٢,١ لە ١٩٠٤ بۆ نموونە، لە ١٨٨٧، ئەو دەمەی دانیشتوانی لەندەن لە چوار ملیۆن زیاتر بوو، ملیۆن و نیوێک نەخۆش بەخۆڕایی دەچوونە نەخۆشخانەکانی لەندەن. لە هەمان ساڵدا، ١٦٢ هەزار بەشی ڕاوێژکاری هەبوو لە ٢٦ دەرمانخانەی بەلاش، ١٠٢ هەزار لە دەرمانخانەی نیمچە بەلاش و ١٢٦ هەزاریش لەو دەرمانخانانەی لەسەر سوودی بنەماکانی کۆمەڵگە بۆ تەواوی خێزان بەڕێوە دەچوون. بەرەچاوکردنی ئەو ئامارەی لەلایەن نەخۆشخانەی سەندەی فەند بڵاو کرایەوە، ئارسەر نیوزهۆلم (دواتر بە سێر ئارسەر ناسرا) پشکی شاری خەمڵاند کە یەک لە چواری دانیشتوانی شار داوودەرمانیان لە ١٩٠٧ بەخۆڕایی وەرگرتووە.

بەشەکانی نەخۆشی دەرەوە گرینگ بوون لە زۆربەی زۆری شارۆکە گەورەکاندا، بەڵام ژمارەکانی لەندەن نموونەی وڵاتەکە نین بەگشتی لەبەر چڕیی نەخۆشخانەکان لە پایەتەختدا. ئاماری پارێزگەکان جیاواز بوون. لە نیوکاسل لە ١٨٩٤دا، ژمارەکە یەک بوو لە ١,٨، لە ئیدنبیر یەک لە ٢,٧ بوو، لە گلاسگاو یەک بوو لە ٤,٩، لە کاردیف یەک لە ٧,٣ بوو، لە پۆرتسماوس یەک لە ١٤,٣ بوو. بۆ

نموونە لە لیسێستەر لە ساڵی ١٩٠٧، ئەو دەمەی ژمارەی دانیشتوانی ١٢٥ هەزار بوو، دەرمانخانەی گشتی ٣٩٩٩٤ نەخۆشی دەرەوەی وەردەگرت، لەگەڵ ١٣٨٣٦ بریندار و ٢٩٥٠ نەخۆشی ناوەخۆش.

جۆرەکانی گرێبەستی پراکتیکی

شێوە جۆرەوجۆرەکانی پلانەکە لە ڕاپۆرتێکی لێژنەی پزیشکیی سیاسیی BMAدا باس کراون، کە لە ١٩٠٥دا بڵاو کراوەتەوە. هەر جۆرێکی گرێبەستی پراکتیکی لەسەر بنەمای ئابوونەی ساڵانە وەستابوو، عادەتەن وەرزییانە ئابوونەکە دەدرا، بەڵام هەندێ جار دەبووە هەفتانە یان دوو هەفتە جارێک. ئەمە مافی بە ئابوونەدەر دەدا، چەندان جار بچێتە لای پزیشک لە ماوەی دیاریکراودا. هەندێ لەو یانانە پشتیان بە کارگەکان دەبەست، ئەوانی تر لەلایەن دەزگە خێرخوازییەکانەوە ڕێک دەخران، هەندێکی تریان بەهۆی هێڵە بازرگانییەکانەوە بەڕێوە دەچوون، هەندێکیان لەلایەن دوکتۆرێکەوە، هەندێکیان بەهۆی کۆمەڵەی مەحەلیی پزیشکانەوە، هەروەها هەندێکیشیان بەهۆی کۆمەڵە دۆستایەتییەکانەوە. بەگشتی، گرینگترین ژمارە هی پلانی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بوون.

یانەکانی کار (کۆمەڵەکانی هاوکاریی پزیشکی)

ژمارەیەک دوکتۆر لەلایەن یانەکانی کارەوە تەعین دەکران. کرێکارانی کارگەیەک یان کانێک لەگەڵ بەڕێوەبەرەکەیان ڕێک دەکەوتن برە پارەیەک گل دەنەوە تا بیدەن بەدەستەهەقی داوودەرمان و چوونە لای دوکتۆر، عادەتەن ئەمە بۆ خۆیان و خێزانیشیان بوو. هەندێ دوکتۆر مووچەیەکی جێگیریان پێ دەدرا، ئەوانی تر ساڵانە بەپێی هەر نەخۆشێک مووچەیان وەردەگرت. لە هەندێ حاڵەتدا، بەڕێوەبەر خۆیشی موزەمیدێکی رادەسپارد تا بەشداری بکات لەگەڵ کرێکارەکانی، بەڵام لە ئاوابوونی سەتەکە شتێکی زۆر ئاسایی بوو دەستەی گشتیی بەڕێوەبەران لە کارگەیەک یان کانێکدا، یان شوێنی کار لە هەر ناحیەیەکدا، یاریدەری پزیشکیی خۆیان لە کۆبوونەوەیەکی گشتیدا هەڵبژێرن و لێژنەیەک هەڵبژێرن بۆ ئیدارەی پلانەکە. کاراترین کاری یانەکان برێتی بوو لە کۆمەڵەکانی هاوکاریی پزیشکی کە لەلایەن کرێکارانی کان و پۆڵاوە لە دۆڵەکانی ویلشەوە هاتنە دامەزراندن.

تیمارگەی پاشەکەوتکەر

تیمارگە پاشەکەوتکەرەکان دەزگەی خێرخوازی بوون، بەشێکی فەندەکەیان لەلایەن ئابوونەی سوودمەندان و بەشێکیشی لەلایەن کۆمەکە خێرخوازییەکانی ئەندامە فەخرییەکانەوە دابین دەکرا. تیمارگەی پاشەکەوتکەر یان خۆژین زۆرجار بە بەدیلی تیمارگە خۆڕاییەکان دادەنران، کە گەلێکیان لە ماوەی سەتەی هەژدەدا دامەزران. تیمارگە خۆڕاییەکان هەستیان بەوە کرد دەبێ بەشێکی دایمی بۆ دانیشتوان دروست بکەن و مەبەستی تیمارگە پاشەکەوتکەرەکانیش بۆ ئەوە بوو هەژاران بتوانن ئەو دەسهەقەی دەیدەن بە دوکتۆر و چاودێری پزیشکی، وەک ئابوونە بیدەن بە تیمارگەکان.

هەست بەوە کرا کە سوودمەندان رێزی خۆیان لا گەورەتر دەبێت ئەگەر بتوانن بەلایەنی کەم شتێک بۆ چاودێریی پزیشکیی خۆیان بدەن. بۆیە ئەوانیش ئابوونەیەکی کەمی ساڵانەیان دەدا، هەستیان دەکرد لەگەڵ هەرە هەژارەکاندان، هەروەها هاوسەنگییەکەش لەلایەن ئەندامانی فەخرییەوە رادەگیرا. MBA دانی بەوە دانا کە گەلێ لەو جۆرە دەزگایانەی تیمارگەی پاشەکەوتکەر، یانە تایبەتییەکان، خزمەتگوزاریی گشتیی پزیشکی و کۆمەڵە پزیشکییەکان ئەوەندە هەژار بوون کە نەیاندەتوانی دەسهەقی تایبەت بەرێژەی چینی کرێکار بدەن. یەکێک لە تیمارگە پاشەکەوتکەرە هەرە بەهێزەکان لێسێستەر بوو. لە ١٩٠٧دا، ٥٠٧٩٨ ئەندامی هەبوو و ماڵێکی بچووکی لەدایکبوون و نەخۆشخانەیەک کە وەک کوخێک وا بوو، بەرێوە دەبرد دەسهەقیان هەفتانە یەک پێنی بوو بۆ گەوران، نیو پێنی بوو بۆ منداڵان، یانیش هەفتانە نیو پێنی بۆ پیاو، ژن و هەموو منداڵانی خوار تەمەن ١٤ ساڵ.

کۆمپانیاکانی هاوکاریی پزیشکی

هەندێ لە گرێبەستە پراکتیکییەکانی پزیشکی لەسەر هێڵە بازرگانییەکانەوە رێک خران. بۆ نموونە، کۆمپانیای نیشتمانیی هاوکاریی پزیشکی، هاوکاریی پزیشکیی پێشکێش دەکرد وەک پاڵنەرێک بۆ بەدەستهێنانی کاری دڵنیایی ژیان (لایف ئینشورانس). ئەو کۆمپانیایانە جیاواز بوون لە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان و

یانەکانی کار، هەروەها سەرپەرشتیارانیان زۆر خاڵی هاوبەشیان نەبوو لەگەڵ ئەندامانی فەخریی تیمارگە پاشەکەوتکەرەکان.

بەڵام، کۆمپانیاکانی دڵنیایی بەدیلێکی بەهادار بوون بۆ هەژاران. عادەتەن کاندیدێک بۆ دڵنیاییی ژیان دەبوایە لە تاقیکردنەوەی پزیشکی دەرچووبا، بەڵام ماف هەبوو بۆ ئەو کەسانەی ئابوونەیان دەدا لە بەرامبەر هەر برە پارەیەکی کەم کە قەبووڵ کرابا بەبێ تاقیکردنەوەی پزیشکی لەسەر متمانەی بریکارەکە. بریکارەکان، کە رێژەیەکی داهاتی کۆکراوەیان وەردەگرت، پاڵنەرێکی مادیی بەهێزیان هەبوو، بۆ قەبووڵکردنی ئەو ئابوونانە، بەم میتۆدە ئەو تاکانەی کە لە کۆمەڵەیەکی دۆستایەتی یان لە تاقیکردنەوەیەکی پزیشکی فەشەلیان دەهێنا دەیانتوانی لە خزمەتگوزارییەکانی پزیشکییەکان سوودمەند بن. بەڵام لە ١٩٠٥، رۆڵی کۆمپانیاکانی دڵنیایی کەم بووەوە بەهۆی ئەو پاڵەپەستۆیەی لەلایەن ئەنجوومەنی گشتیی پزیشکییەوە خرایە سەریان. کارمەندێکی پزیشکی لە بێرمینگهام بە کۆمیسیۆنی شاهانەی یاسای هەژارانی گوت کە پێش ریکلام (شاباشی)ی GMC و هەڵمەتی لە دەرگەدان بسەپێنرێن لە ١٩٠١ و ١٩٠٢، گەلێ یانەی بازرگانی هەبوون. لەبەر یاساکانی جی ئێم سیەوە ئەو یانانە لەبارچوون.

یانەی پزیشکان

هەروەها ژمارەیەکی زۆر یانە هەبوون لەلایەن پزیشکەکان خۆیانەوە رێک خرابوون. گەلێکیان چەند کەسێکیان تەعین دەکرد بۆ کۆکردنەوەی ئەندامی نوێ و بانگەوازکردن تا نەخۆش ئابوونە بدەن. کۆمیسیۆنی کۆکەرەوەکان جاری وا هەبوو ئەوەندە کەم بوو دەگەیشتە ٥٪ بەڵام هەندێ جار دەگەیشتە ٢٥٪ گەلێ موزەمید رەخنەیان لە یانەکانی پزیشکان گرت. یەکێکیان "یانەی هەفتانە بەیەک پێنی" بە تانەلێدان لە پیشەی پزیشکی وەسف کرد. بەڵام، رووپێوی بی ئێم ئەی ئەوەی ئاشکرا کرد کە گەلێ پزیشک هاوکار بوون:

یانەی خێزان پێویستییەک بوو کە لەلایەن پزیشک خۆیەوە بەڕێوە دەبرا. بەیەک سەرنج زۆرجار لەلایەن کۆمەڵە دۆستایەتییەکانەوە دەردەکرا. ئەندامی تاکی یانەکەی خۆی، ئەگەر نارەزاییەکی هەبووایە، ئەوا شەخسی بەخۆی دەگوت. هیچ چاودێرییەک لەسەر پزیشک نەبووە، هەروەک من درکم پێ کردووە، دووریش بوو لە

بێ ڕێزیی لێژنەی کۆمەڵەی دۆستایەتی. نەخۆش لە یانەیەکی خێزانیدا، شەخسی تەماشای پزیشکیان دەکرد. بەڵام لە یانەی کۆمەڵەیەکی دۆستایەتیدا زۆرجار وەک خزمەتکارێک مامەڵەی لەگەڵدا دەکرا. بچووکترین لادان لە یاساکانیاندا نارەزاییی لێ دەکەوتەوە و لێژنەکە سەردانی دەکرد. دوکتۆر لە یانەی خێزانی دەتوانێت قسەی خۆی هەبێت.

خزمەتگوزارییە گشتییەکانی پزیشکی

خزمەتگوزارییە گشتییەکانی پزیشکی نزیک بوون لە کۆمەڵەکانی هاوکاریی پزیشکی، بەڵام ئەوەی دواتریان لەلایەن لێژنەکانەوە کۆنترۆڵ دەکران، خزمەتگوزاریی گشتیی پزیشکی بەتەواوی لەژێر کۆنترۆڵی پیشەی پزیشکیدا بوون، هەروەکو بی ئێم ئەیش وای دادەنێت. لە ١٩٠٥ خزمەتگوزارییە گشتییەکانی پزیشکی دیاردەیەکی تازە بوو. عادەتەن لەلایەن لقە مەحەلییەکانی بی ئێم ئەیەوە دادەمەزران، بۆ شەڕی تیمارگە پاشەکەوتکەرەکان، کۆمەڵەکانی هاوکاریی پزیشکی یان کۆمەڵە دۆستایەتییەکان.

پلانەکانی کۆمەڵەی دۆستایەتی

لەنێو ڕێکخستنە جۆرەوجۆرەکانی کۆمەڵە دۆستایەتییەکاندا بۆ دابینکردنی چاودێریی پزیشکی، سێیان زۆر باو بوون: سیستمی خانە، پەیمانگەی پزیشکی و ئەنجوومەنە ڕێپێدراوەکان. پراکتیکی خانە: سیستمێکی نەریتی لە فیدراسیۆنە گەورەکان بۆ هەر لقێک هەبوو بۆ دانانی بەڕێوەبەرێکی پزیشکی. عادەتەن تەعیینکردن بەهۆی دەنگدانێکی ئازادی هەموو ئەندامانی ئامادەبووی کۆبوونەوەیەکی گشتییەوە ئەنجام دەدرا. هەندێ جار دوکتۆرەکان داوەت دەکران تا تەندەر پێش هەڵبژاردن پێشکێش بکەن. لە هەندێ ناوچەدا، گەلێ بەڕێوەبەری پزیشکی لە لقێک یان کۆمەڵێک لق تەعین دەکران، دواتر ئەندامانیش بەکەیفی خۆیان دوکتۆرێکیان دەستنیشان دەکرد. هەندێ جار بەڕێوەبەری پزیشکی بە ڕەزامەندیی لق تەعین دەکرا، هەندێ جاریش بۆ ماوەیەکی دیاریکراوی سێ مانگی، شەش مانگی یان ساڵێک تەعین دەکرا.

ئەرکی بەڕێوەبەرانی پزیشکی سێ لایەنە بوو. یەکەم، کاندیدی بۆ ئەندامێتیی

خانەکە تاقی دەکردەوە. دووەم، ئەندامە نەخۆشەکانی دەپشکنی تا بزانێت ئاخۆ هەقی نەخۆشی وەربگرێت یان نا. سێیەمیان، هاوکاریی پزیشکی و داوودەرمانی بۆ هەر ئەندامێکی خانەکە دابین دەکرد لە بەرامبەر کرێیەکی جێگیری ساڵانەدا، عادەتەن وەرزییانە بەشێوەی قیست دەدرا. **پەیمانگە پزیشکییەکان**:

لە دەوروبەری ١٨٦٩دا، بزووتنەوەیەک هاتە کایەوە بۆ دامەزراندنی پەیمانگەی پزیشکی تا بەڕێوەبەری پزیشکی فوولتایم تەعین بکات و خزمەتی تەواوی خێزانەکە بکەن. خانەکان وەک گرووپ یەکیان گرت، فەندیان کۆ دەکردەوە و باڵەخانەیان دەکری یان بەکرێ دەدا. ڕێکخراوەکە لەژێر کۆنترۆڵی لیژنەیەکی نوێنەراندا بوو کە یەک یان زیاتر بەڕێوەبەری پزیشکی فوولتایمیان تەعین دەکرد، کە عادەتەن مووچەیەکی جێگیریان وەردەگرت لەگەڵ شوێنی حەوانەوە بەخۆڕایی. ئەرکی بەڕێوەبەرانی پزیشکی هاوکاریی گشتیی پزیشکی و عەمەلیات بوو، بەڵام پێوەندییان بەدابینکردنی داوودەرمانەوە نەبوو. دابینکردن لەلایەن دابینکەری پەیمانگە پزیشکییەکەوە ئەنجام دەدرا بۆ تەئکیدکردنی بەکارهێنانی جۆرە دەرمانێکی زۆر باش.

ئەنجوومەنە ڕێپێدراوەکان: لە سەروبەندی ئاوابوونی سەتەکەدا، سیستمی ئەنجوومەنی داخراو، لەژێریدا کۆمەڵە دۆستایەتییەکان دوکتۆریان بەپێی لیستێکەوە تەعین دەکرد، جەماوەری پەیدا دەکرد. بۆ ئەوەی مافی پێوەندیکردنیان بە ئەنجوومەنەوە هەبێت، دوکتۆرەکان لەسەریان بوو چاودێریی ئەو مەرجانە بکەن لەلایەن کۆمەڵە دۆستایەتییەکانەوە دادەنران و بەتایبەتی لەسەریان بوو ئەو کرێیە وەرگرن کە لەسەری ڕێک کەوتبوون. ئاڵۆزترین پلان ئەوەی کۆمەڵەی دۆستایەتیی دیپۆزیتی نیشتمانیی مەرکەزی بوو.

چاودێریی پزیشکی لە سەروبەندی دڵنیایی نیشتمانیدا

چۆن شێوە جۆرەوجۆرەکانی خزمەتگوزاریی پزیشکی لەو ساڵانەدا پەرەیان سەند کە بەرەو تەداخولی دەوڵەتی دەچوو لە ١٩١١دا؟ سیفەتێکی بەردەوامی چاودێریی پزیشکیی کۆمەڵەی دۆستایەتی ململانێ بوو لەگەڵ پیشەی پزیشکی ڕێکخراو. کۆمەڵە دۆستایەتییەکان نوێنەرایەتیی بەکاربەریان دەکرد و لە ڕێگەی پێشبڕکێوە عەودالی باشترکردنی جۆری چاودێریی پزیشکی بوون، هەروەها پاڵپەستۆیان

دەخستە سەر زیادبوونی کرێیەکان. بەبڕینی ساڵانی سەتەی نۆزدە پیشەی پزیشکی بە هەموو شێوە بۆ ڕێگرتن لە پێشبڕکێ کەوتبووە خۆ. بەڵام هەموو دوکتۆرێک هەمان ئارەزووی بی ئێم ئەی و یەکەتیی بازرگانیی پزیشکانی نەبوو، دوکتۆرگەلێک زۆر لەگەڵ کۆمەڵە دۆستایەتییەکان سازان و کاریان کرد.

سەرەتای کاری پیشەیی

جۆرناڵە پزیشکییەکان دەستیان کرد بە خستنەڕووی مەرجەع بۆ ناکۆکییەکانی نێوان دوکتۆران و کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لە ساڵانی (١٨٣٠)کاندا، هەروەها لە ساڵانی (١٨٤٠ و ١٨٥٠)کاندا دوکتۆران دەستیان کرد بە کاری تۆکمەتر. لەو کاتەدا، پیشەی پزیشکی ڕێکخراو بەو شێوەیە دژی یانەکان نەبوو، بەڵام دوکتۆران بەدوای ریفۆرمێکی خێرا و بەرچاو بوون. دوو نارەزاییی سەرەکییان هەبوو: (١) مووچەیان کەم بوو و (٢) کۆمەڵە دۆستایەتییەکان ئەو ئەندامانەیان وەردەگرت کە دەیانتوانی دەسهەقی زیاتر بدەن. لە ١٨٦٩دا، جۆرنالی پێشەنگی پزیشکی بەناوی (لانسێت)، ئاماژەی بە "شەڕی یانەکان" دا، رای گەیاند ئەو شەڕە هێشتا بڕیاری لەسەر نەدراوە. لەو ساڵەدا، دوکتۆران لە ناوچەی وێست برۆنویچ داوایان لە ٣٤ کۆمەڵەی دۆستایەتی کرد کە ٣ شیلینگ بە مووچەی ساڵانەیان زیاد بکەن. لە وەڵامدا، کە وەڵامێکی عادیلانە و نموونەیی بوو، ١٨ لەو کۆمەڵە دۆستایەتییانە کرێیان کردە ٤ شیلینگ، حەفتیان کردیانە ٥ شیلینگ. هەروەها لە حاڵەتێکدا یانەیەکی نوێ دامەزرا و کرێی دوکتۆری کردە ١٠ شیلینگ. ٩ یانە هەر وەڵامیشیان نەدایەوە. یانەیەکیان یەکسەر کرێی دوکتۆری کردە ٤ شیلینگ، بەڵام دواتر لە حوزەیرانی ١٨٧١، دوو دوکتۆر خۆبەخشانە کاریان کرد و تەنیا ٣ شیلینگ کرێیان وەردەگرت و هەروەها ئاماژەیان بۆ دەکرێت کەوا کرێی کەمتریشیان وەرگرتووە. بەگشتی دوکتۆرەکان هەستیان بەوە کرد کە هەڵمەتەکەیان سەرکەوتوو بووە.

هەڵمەتەکانی کۆتاییی ساڵانی (١٨٦٠ و ١٨٧٠)کان سیفەتی توند و تاڵی ساڵانی دواتریان نەبوو. لانسێت ئەوەی ئاشکرا کرد کە گەلێکیان ساڵانە کرێکەیان زیاد کرد بۆ ٥ شیلینگ و گەلێکیشیان زیادیان کرد بێ ئەوەی پاڵەپەستۆیان بخرێتە سەر، بەڵام بەنوێنەرایەتیی ماقووڵ و بەئەدەبەوە.

سەرهەڵدانی پەیمانگە پزیشكییەكان

خەوشێكی هەڵمەتەكەی پزیشكەكان دامەزراندنی پەیمانگەی پزیشكیی كۆمەڵە دۆستایەتییەكانی لێ كەوتەوە. یەكەم پەیمانگە لە پرێستن لە ١٨٧٠ كرایەوە لە وەڵامی هەڵمەتی دوكتۆرانی مەحەلی بۆ زیادكردنی كرێ. دوكتۆران پاڵەپەستۆیان دەهێنا بۆ زیادكردنی ٥٠٪ی كرێی ساڵانەیان كە كەمترینیان ٣ شیلینگ بوو، لەگەڵ برێكی زیادەی دووری بۆ ئەو نەخۆشانەی لە دەرەوەی ناحیەكە دەژیان. لە دیسێمبەری ١٨٦٩دا، كۆمەڵە دۆستایەتییەكانی پرێستن زانییان كە دەبێ وەڵامی داواكانی ئەو دەزگەیە بدەنەوە كە پێی دەگوترا "یەكەتیی بازرگانیی پزیشكیی پرێستن". ئەنجامەكەی برێتی بوو لە دامەزراندنی تیمارگەی پاشەكەوتكەری كۆمەڵە دۆستایەتییەكانی دەزگەی پرێستن.

هۆكاری سەرەكیی دامەزراندنی پەیمانگە پزیشكییەكان هەڵمەتی دوكتۆران بوو بۆ زیادكردنی دەسهەقیان. ئەم هۆكارە حەزێك نەبوو بۆ زیادنەكردنی دەسهەقی چاودێریی پزیشكی، بگرە زیاتر نارازیبوون بوو بە كاری نەریتییانەی خانەكە. سێ رەخنەی سەرەكی لە ئارادا بوو. یەكەم، دوكتۆرانی خانە عادەتەن پارت تایم بوون، هەر تەنیا خزمەتی لقەكانی كۆمەڵە دۆستایەتییەكانیان نەدەكرد بگرە نەخۆشی تایبەتیشیان وەردەگرت لە چوارچێوەی كرێی بنەمای خزمەتگوزاری. هەندێ ئەندامانی كۆمەڵە دۆستایەتییەكان لە چەند ناوچەیەكدا هەستیان بەوە كرد كە فەرمانبەرانی پزیشكی خانەكانیان زیاتر حەزیان لەوە بوو كارێكی تایبەتی بەرهەمدار بكەن تا خزمەتكردنی ئەندامانی خانەكە. بۆ مسۆگەركردنی سەرنجێكی تەواو بە دوكتۆر، پەیمانگە پزیشكییەكانی كۆمەڵەی دۆستایەتیی فەرمانبەری پزیشكی فوولتایمیان دامەزراند كە بۆیان نەبوو نەخۆشی تایبەتی وەربگرن. رەخنەی دووەم ئەوە بوو كاتێك هەندێ دوكتۆر داوودەرمانی زۆر گرانیان دەنووسی بۆ نەخۆشان، بەدەگمەن ئەو دەرمانانەیان لا دەس دەكەوت، بۆ ئەوەی نەخۆش پارەی زیاتر بدات بە دەرمانفرۆشەكان. ئەو جۆرە دوكتۆرانە مشتومڕی ئەوەیان بوو كە كرێی جێگیری ساڵانە بەشی دەرمانە گرانەكانی نەدەكرد. ئەم كارەش لە هەموو شوێنێك نەبوو، بەڵام پیادەش دەكرا. پەیمانگە پزیشكییەكان بەسەر ئەمەدا زاڵ بوون بەهۆی كڕینی بەكۆی دەرمان و هەڵگرتنی لە

تیمارگەکانیاندا. وێڕای ئەمەش، پەیمانگە پزیشکییەکان دەرمانی سروشتییان هەڵدەگرت وەک ڕۆنی جگەر و جۆری ترشاو.

رەخنەی سێیەم ئەوە بوو کە خانەکان عادەتەن دەرمانیان دابین نەدەکرد بۆ ئەوانەی پێویستیان پێی بوو. بۆیە، پەیمانگە پزیشکییەکان بۆ تەواوی خێزان دابینیان دەکرد نەک تەنیا بۆ ئەندامانی یانە. لە سالآنی (١٨٧٠)کاندا زۆربەی پەیمانگەکان سالآنە کرێی دوکتۆریان کردە ٨ شیلینگ بۆ تەواوی خێزان، لە کاتێکدا پێشتر خانەکان ٣ شیلینگ و ٦ پێنسیان تەنیا بۆ پیاوەکە دانابوو. چاودێریی باوانیش هەبوو بەرێژەی ١٠ شیلینگ ٦ پێنس. جگە لەوەش، بێوەژن و هەتیوەکان ڕێگەیان پێ دەدرا بەردەوام بن لە ئەندامێتی، لە هەندێ حاڵەتدا هەتیوەکان بەخۆڕایی هاوکاریی پزیشکیشیان وەردەگرت تا دەگەیشتنە تەمەنی کارکردن.

لە ١٨٧٧، هەوڵ درا بۆ دامەزراندنی پەیمانگەی پزیشکی یان دەزگەی هاوکاریی پزیشکی لە سەرانسەری ئینگلتەرادا. لە پرێستن، نیوپۆرت، دێربی، وۆرسێستەر، نۆتینگهام، برادفۆرد و شوێنەکانی تر دامەزرا بوون. بەلای هەندێ سەرکردەی کۆمەڵە دۆستایەتییەکانەوە، دامەزراندنی پەیمانگەی پزیشکی هەنگاوێکی تر بوو لە هەڵمەتی کۆمەڵە دۆستایەتییەکاندا، لە دەستەواژەیەکدا کورت کرایەوە کە یەکسەر لەلایەن سیستمی خۆشگوزەرانییەوە دزرا، دەستەواژەکەش ئەمە بوو: دابینکردنی هاوکاریی پزیشکی بۆ ئەندامان "لە بێشکەوە تا گۆڕ." دەگوترا، سەرکردەکانی بزووتنەوەکە کارەکەیان بەتەواو نەدەزانی هەتا ئەم دەستەواژەیان بەجێ نەهێنابا.

لە ١٨٧٩، هاوپەیمانی پزیشکیی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان (FSMA) "فزما" دامەزرا بۆ برەودان بە بەرژەوەندییە گشتییەکانی پەیمانگە پزیشکییەکانی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان. لە ١٨٨٢ فزما ئاژانسێکی پزیشکیی دامەزراندبوو (جۆرێک بوو لە ئاڵوگۆڕی کار)، دوکتۆران ناو و شارەزاییەکان لەو ئاژانسە تۆمار دەکرد تا بزانرێت کامە پەیمانگەی پزیشکی پێویستی بەدوکتۆرە و بۆیان دابین دەکرد. لە ١٨٨٣، ٣٢ پەیمانگەی پزیشکی بەخۆیان ١٣٩ هەزار ئەندامەوە بەتەواوی بۆ فزما گەڕانەوە. پەیمانگە هەبوو لە برادفۆرد، بیرمینگهام، بریستل، دێربی، ئیکزێتە،

گرینئۆک، هەل، هارتلپول، لیدز- لیسێستە، لینکلن، لویستۆفت، نیوپۆرت، نۆرسامتن، پۆرتسماوس، ریدینگ، شیفلد، وێست برۆمویچ، ولڤەرهامپتن و شوێنی تریش. گەورەترین پەیمانگە لە یۆرک بوو کە ٩٣٠٠ ئەندامی هەبوو. لە ١٨٩٨، نزیکەی ٤٠ پەیمانگەی پزیشکی تۆمارکراو وەک کۆمەڵەی دۆستایەتی هەبوون کە نزیکەی ٢١٣ هەزار ئەندامیان هەبوو، هەروەها ٧٥ فەرمانبەری پزیشکییان تەعین کردبوو. لەگەڵ ئەوەشدا، پەیمانگەی پزیشکیی تۆمارنەکراو هەبوون. لە ١٨٩٦، بەلایەنی کەم نزیکەی ١٩ هەزار ئەندام هەبوون. بەلایەنی کەم بیستیان شوێنی خۆیان، تیمارگە و شوێنی عەمەلیات و شوێنی حەوانەوەیان بۆ دوکتۆران هەبوو. کرێی ساڵانە جیاواز بوو، بەڵام عادەتەن ٣ شیلینگ بوو بۆ پیاوان، ٤ تا ٥ شیلینگ بۆ ژنان و یەک شیلینگیش بۆ منداڵان. لە هەندێ حاڵەتدا، کرێیەکی گشتی بۆ تەواوی خێزان وەردەگیرا، کە لە ٣ شیلینگ و ٦ پێنسەوە هەبوو تا ٨ شیلینگ. کرێی باوان هەر ١٠ شیلینگ و ٦ پێنس بوو. گەورەترین پەیمانگە لە دێربی ١١٦٠٠ ئەندامی هەبوو. یۆرک دووەم گەورەترین بوو کە ١٠٣٠٠ ئەندامی هەبوو، پاشان ولڤەرخامپتن کە ٨٧٠٠ ئەندامی هەبوو.

شەڕی یانەکان

چەندان توێژینەوەی ئەکادیمی لەو ماوەیەدا زۆر پشتیان بە نووسراوی رووداوەکانی پزیشکانە بەستووە. بۆ نموونە، پرۆفیسۆر بێنتلی گیلبەرت باسی ئەتروحەی ئەلفرێد کۆکس دەکات کە سکرتێری پزیشکیی بی ئێم ئەی بوو، دەڵێت "شتێکی نهێنی نەبوو کە گەلێک کەس بەهۆی بەرتیل و گەندەڵییەوە تەعین دەکران." هەروەها گیلبەرت بەردەوام دەبێت و دەڵێت "کارەکان کەمکردنەوەیان (موناقەسە) بۆ دەکرا بۆ کەمترین. واقیعەکە زۆر لەوە ئاڵۆزتر بوو، هەروەها لە کاتی ئاوابوونی سەتەکەدا، گردبوونەوەی دوکتۆران بۆ زیادکردنی دەسهەق چەندان وەڵامی جۆرەوجۆری لێ کەوتەوە.

ئەزموونی یەکەتیی پزیشکیی پۆرتسماوس نموونەیی بوو. وێڕای هەوڵدان بۆ زیادکردنی پارە لە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان، کۆمەڵەکانی هاوکاریی پزیشکی و پاسەوانانی یاسای هەژاران، یەکەتیی پزیشکیی پۆرتسماوس خۆی تەرخان کرد بۆ دەرکردنی "لیستی رەشی دوکتۆران" و نەهێشتنی درێژکردنەوەی گرێبەستی

پراکتیکی بۆ ئافرەتان. هەڵمەتەکانیان بۆ هەقدەسی زیاتر وەڵامێکی تێکەڵی لێ کەوتەوە هەردوو فەرمانبەری پزیشکی لە کۆمەڵەی سوودی پزیشکیی پۆرتسماوس (کۆمەڵەیەک بوو لەلایەن کرێکارانی کەشتییەوە بەڕێوە دەبرا و فەندیشی لە گلدانەوەی مووچە بۆ دابین دەکرا) دەستیان لە کار کێشایەوە لەبەرئەوەی دەسهەقیان کەم بوو. کرێکارانی کەشتی دوکتۆری تریان پەیدا کرد بۆ پڕکردنەوەی شوێنی هەردوو فەرمانبەر. بەڵام، هەندێ کرێکاری کەشتی دڵیان بە فەرمانبەری پزیشکیی بنچینەیی دەسووتا و کۆمەڵەیەکی نوێیان دامەزراند کە کاری پێشکێش بەو فەرمانبەرانە دەکرد. دوو مانگ دواتر، لە نۆڤێمبەری ١٨٩٥دا، یەکێک لە خانە هەرە گەورەکانی ئۆفیلۆسی پۆرتسماوس هەڵبژاردنێکی ساز کرد بۆ بەڕێوەبەریی پزیشکی. بەڕێوەبەرەکەیان بەناوی دوکتۆر لۆرد، یاسا نوێیەکانی قەبووڵ نەبوون، بەتایبەتی ڕێژەی منداڵان کە ساڵانە ٢ شیلینگ و ٦ پێنس بوو. دوکتۆر لۆرد داوای ٤ شیلینگی دەکرد. سێ ڕکابەری دەرەوە دژی وەستانەوە، زیاتریش دژی بێزارکەریی جۆرنەڵ پزیشکیی بەریتانیایی (بی ئێم جی). یەکێکیان پێشنیازی کرد هاوکاریی پزیشکی بۆ مێرمنداڵان ٢ شیلینگ و ٦ پێنس بێت، ئەوی تر داوای ٢ شیلینگی دەکرد و یەکێکی تریش داوای ١ شیلینگ و ٦ پێنسی دەکرد. لەبەرئەوەی دوکتۆر لۆرد زۆر ڕێزی لێ دەگیرا، بۆیە دووبارە، وێڕای ئەو مووچە زۆرەی، داوای دەکرد، هەڵبژێردرایەوە، ١٦٨ دەنگی بردەوە، هەریەک لە ڕکابەرەکانیش ٦٥، ٣١، ١١ دەنگیان بەدەست هێنا.

لە ساڵانی (١٨٩٠)کاندا، هەڵمەت لە دژی یانەکان بەشێوەیەکی کاریگەرتر ڕێک خرا. لە ١٨٩٥، لانسێت کۆمیسەرێکی تایبەتی دەستنیشان کرد بۆ ڕاپۆرت ئامادەکردن لەسەر "شەڕی یانەکان" و تا دیسێمبەری ١٨٩٦، ٣٧ ڕاپۆرت بڵاو کرابوونەوە. لە ١٨٩٥، ئیندێکسی بی ئێم جی چەندان سەرچاوەی تێدا بوو لەبارەی شەڕی یانەکانەوە. لە ١٨٩٦، بانگەواز کرا بۆ هەڵوێستی یەکەتییەکی بازرگانیی کراوە و هەندێ دوکتۆریش ئیدانەی سەربازە هاوکارەکانیان کرد و بە "پێ ڕەش" ناویان بردن. بەڵام وێڕای ڕێکخراوی زیاتر و سەربازگەریی پیشەیی زیاتر، هەوڵی دوکتۆران بۆ دامەزراندنی قۆرخکارییەکان بەردەوام رووی لە فەشەل بوو. تەقەلای پیشەیی بۆ زیادکردنی دەسهەق چەندان وەڵامی لێ کەوتەوە، هەروەها کرێی ساڵانە بۆ ٤ یان ٥ شیلینگ زیادی کرد. بەڵام هەر کاتێک

تێکەڵەیەکی پیشەیی تووشی بەرهەڵستکارییەکی توند دەبوو لە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان، دوکتۆرەکان دەدۆڕان.

چەوت بەکارهێنانی دەسەڵاتی دەوڵەت

هەندێ دوکتۆر لە سەرنەکەوتنیان نائومێد بوون و دەستیان کرد بەو مشتومڕەی کە ئەرکەکەیان وەک پێویست نەچووەتە فۆڕمێکی بازرگانییەوە. بۆیە کردیانە سەر هاوکارەکانیان تا دەسەڵاتی ئەنجوومەنی پزیشکیی گشتی (جی ئێم سی) توندتر بەکار بێنن بۆ زاڵبوون بەسەر بەکاربەرەکاندا. سەرنجی سەرەکیی جی ئێم سی ئەوە بوو کە بەپێی یاسای پزیشکیی ساڵی ١٨٥٨، دەسەڵاتی ئەوەی هەبوو کە دوکتۆر لە تۆماری پزیشکی لابدات. ئەگەر تاوانبار بایە بە رەفتارێکی نابەجێی پێوەست بە پیشەکەیەوە. لابردن واتە کۆتاییی پیشەی دوکتۆرەکە.

هەندێ پزیشک رایان وابوو کە ئەمە "پەرچە کردارێکی نابەجێ"ی دروست کردووە بۆ سەرنەکەوتنی هاریکاریکردنی کارە پیشەییەکە کە بەمەبەستی سنووردارکردنی پێشبڕکێ و زیادکردنی دەسهەق دەکرا. ئەو دوکتۆرانە هەوڵیان دا جی ئێم سی بەکار بێنن تا وا لە هاوکارانیان بکەن لە تۆماری پزیشکی بچەقن و نەتوانن لە مشتومڕە بازرگانییەکاندا بەشداری بکەن. ئەم هەوڵانە لە سەرەتای ١٨٩٢ دەستیان پێ کرد.

نزیکبوونەوە لە جی ئێم سی، لەلایەن یەکەتیی بەرگریی پزیشکی (ئێم دی یو)ەوە ڕابەرایەتی دەکرا، کە هێرشەکانی جەختیان لەسەر کۆمەڵەکانی هاوکاریی پزیشکی دەکردەوە، ئەم کارە ڕێکخراوە بازرگانییەکان و پەیمانگەی پزیشکیی کۆمەڵە دۆستایەتییەکانیشی گرتەوە. ئێم دی یو رای گەیاند کە پزیشکانی سەر بە کۆمەڵەی هاوکاریی پزیشکی ئارەقە دەکەن بۆ قازانجی کۆمەڵەکان. وەڵامی جی ئێم سی بریتی بوو لە دانانی لێژنەیەک کە لە حوزەیرانی ١٨٩٣ ڕاپۆرتی پێشکێش کرد. رەخنەکانی ئێم دی یو لەلایەن دوکتۆرێکەوە وەڵام درانەوە کە وەک بەڕێوەبەری پزیشکیی پەیمانگەی پزیشکیی کۆمەڵەیەکی دۆستانە کاری دەکرد. ئەو بۆچوونەی رەت کردەوە کەوا بەڕێوەبەرانی پزیشکی ئارەقەیان کردبێت، گوتی، بەپێچەوانەوە ئەوان پۆستیان وەک بەڕێوەبەری پزیشکی وەرگرتووە بۆ دەربازبوون لەو ئارەقەیەی کە پێشتر دەریان دەدا لەلایەن موزەمیدە تایبەتییەکان کە وەک

یاریدەری دوکتۆر خۆیان تەعین کرد. دوکتۆرەکە لە جیاتیی هەموو هاوکارەکانی خۆی قسەی کرد و گوتی پێشتر داوایان لێ کراوە زیاتر کار بکەن بەمووچەیەکی کەمتر وەک یاریدەر و هاوکاریی دوکتۆر بکەن. زۆربەیان بەلایەنی کەم کارێکی زۆریان پێ درابوو لەو کاتەی کە یاریدەر بوون، هەندێکیشیان سێ جار باری شانیان زۆر قورس کراوە. لە راستیدا، ئەمە ئازارێکی درێژخایەن بوو. دوکتۆرەکە نکوولّیی لەوە کرد کە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان قازانجیان لە کارەکانیاندا کردبێ. ئەگەر باری مادی داتەپیبا، کە جاروبار دادەتەپی، ئەوا بۆ دابینکردنی ئاسایشی داهات بوو لە داهاتوودا: "ئێمە تەواو قایل بووین بەوەی کە دەبێ داهاتمان پارێزراو بێت، بۆیە لەمەڕ پارەوە هیچ ناڕەزاییەکمان نییە."

لێژنەی جی ئێم سی ئاگەدار بوو لە جیاوازییەکانی نێوان پەیمانگەی پزیشکیی کۆمەڵەی دۆستایەتی و رێکخراوە بازرگانییەکان و لە کاتی پێشکێشکردنی راپۆرتی ئەندامانی لێژنەکەدا گوتی "ئارەزووی ئەوەی هەیە بەباشی داکۆکی لە شەرعیەت و کاری بەسوودی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بکات" لێژنەکە متمانەی خۆی پێشان دا بە هاوپەیمانیی پزیشکیی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان کاتێ گوتی پەیمانگە پزیشکییەکان دەبێ پابەند بن بە یاسا رێبەرییەکانەوە. بەپێی یاساکان ٢ هەزار تا ٢٥٠٠ نەخۆش پێویستییان بە یەک بەڕێوەبەری پزیشکی فوولتایم هەیە. ٢٥٠٠ تا ٣٥٠٠ نەخۆش پێویستییان بە بەڕێوەبەرێک و تیمارکەرێکی فوولتایم هەبوو، ٣٥٠٠ تا ٤٥٠٠ پێویستیان بە بەڕێوەبەرێکی بالای پزیشکی و یاریدەرێکی بەڕێوەبەری پزیشکی هەبوو. زیاتر لە ٤٥٠٠ نەخۆش یان ئەوەتا پێویستی بە سێ بەڕێوەبەری پزیشکی هەبوو، یانیش دوو تیمارکەری فوولتایم. بەلام، بەگوێرەی لێژنەی جی ئێم سی، ئەو سنوورانە زۆرجاران دەبەزێنران.

یەکەتیی بەرگریی پزیشکی، کە دەسپێشخەری ناڕەزاییەکەی کرد، داوای ئەوەی کرد کە خزمەتگوزاری لە پەیمانگەیەکی پزیشکیدا دەبێ وەک رەفتارێکی نابەجێ دابنرێ، مەگەر لە شوێنێک کە تەعینکردنەکە بەپێی یاسای یانەکە بێت. لێژنەکە ڕازی نەبوو. جی ئێم سی گەیشتە ئەو ئاکامەی کە توێژینەوەکە لەلایەن لێژنەکەیان هیچ کارێکی نابەجێی ئاشکرا نەکردووە لە چوارچێوەی پارێزگەی دەستووری ئەنجوومەنەکەدا.

له ساڵانی (١٨٩٠)کاندا، مووچە و مەرجەکان لە پەیمانگە پزیشکییەکاندا جیاواز بوون، بەڵام کەمترین ڕێژەی کەمترین مووچە ساڵانە ١٢٠ پاوەند بوو بۆ زۆربەی تەعینە تازەکان. لە سەرووی هەموو ئەوانەوە، عادەتەن شوێنی حەوانەوەش بەخۆڕایی هەبوو لەگەڵ خەرجیی گەشت. بەڕێوەبەری باڵای پزیشکی عادەتەن ٢٠٠ پاوەندی وەردەگرت، باشترین مووچەش لە ٣٠٠ پاوەند زیاتر بوو. خەڵکێکی زۆر تەقدیری ئەو پۆستانەیان دەکرد، تەنانەت بەکەمترین مووچەشەوە. بۆ نموونە، لە ١٨٩٣، ٧٥ داواکار بۆ یەک پۆست هەبوو کە مووچەکەی ١٢٠ پاوەند بوو، لەگەڵ خانوویێک. ئەمە لەبەر ئەوە بوو کە گەلێ دوکتۆری دامەزراو لە کارە تایبەتییەکاندا وەک یاریدەر تەعین کرابوون بە مووچەیەکی کەمتریش، زۆرجار مووچەکەیان ساڵانە لە نێوان ٦٠ تا ٨٠ پاوەند بوو.

پاڵەپەستۆ لەسەر ئەنجوومەنی پزیشکیی گشتی درێژەی کێشا. هەندێ دوکتۆر بەکراوەیی باسی ئەوەیان دەکرد کە دەبێ ڕێژەی تایبەتی مووچە دیاری بکرێت. بۆ نموونە، دوکتۆرێک، نارەزاییی دەربڕی بەوەی کە بڕەکەی "بڕێکی سواڵکارانەیە" کە لە گرێبەستی کاردا هاتبوو، داوای لە جی ئێم سی کرد بە کاری نابەجێ وەسفی بکات کە کەمتر لە کەمترین مووچەی قەبووڵ کردووە. هەندێ جار، بەهۆی پەشیمانیی هەندێ لە ئەندامانی، کۆبوونەوەکانی جی ئێم سی بە گفتوگۆکانی تاکتیکەکانی یەکەتیی بازرگانی دەچوو. پاڵەپەستۆ لەسەر جی ئێم سی بەردەوام بوو لە نۆڤێمبەری ١٩٠١دا، لە وەرچەرخانێکی گرینگدا، دەرگە بەدەرگە بە کاری نابەجێ ناوزەند کرا. ساڵێک دواتر بڕیارێکی هێندەی ئەمە گرینگ دەرچوو کە ڕێکلامکردنیش بەکارێکی نابەجێ ناوزەند کرا.

گرتنی دەوڵەت- کاریگەرییەکان لەسەر دەسەڵاتی پیشەیی

بۆ یەکەم جار، بەپێی بڕیارەکانی ساڵانی ١٩٠١ و ١٩٠٢ دەسەڵاتەکانی جی ئێم سی بەکراوەیی بەکار هێنران بۆ بەرژەوەندیی زیاتری دوکتۆران لەسەر حسێبی نەخۆشان. خەڵکی ئەو کاتە بەتەواوی لەو بڕیارانە گەیشتن. بڕیار دژی ریکلام (شاباشی) بەرژەوەندیی ڕۆژنامەوانیی زۆر لێ کەوتەوە، هەروەها ئەو تۆمەتانەشی کە گوایە جی ئێم سی بووەتە ئالییەتێکی یەکەتیی بازرگانی، باو بوون. لەگەڵ ئەوەشدا، زۆربەی دوکتۆران لەسەر جی ئێم سی بەشەرەفەوە ئەوەیان ڕەت کردەوە

کـــه دەســـەڵاتی دەوڵەت بۆ مـــەرامی لابەلا بەکـــار بێنن. هـەروەک ی. م. لیـــتل، مـێژوونـووسی بی ئێم ئـەی، لەو بارەیەوە گـوتی: ئێـسـتـا پـیشـەکـە ئەو چەکـانەی دۆزییـەوە و لەژێر دەسـتـی خـۆیەتی و لە بـەکارهێنانیـشیـان بەشـێوەیەکی کاریگەر سـەرکەوتـوو بووە. پێشـبـڕکێ، بەهەمـوو سـوودەکـانـی بۆ بەکاربەر، چیی تـر تەنیـا شـتێک نەبوو کـە بەهۆیەوە هاوکاران دڵگران بکات، چونکە لەوانە بوو ببـێـتـە هـۆی لەدەسـتـدانی ژیانی دوکـتـۆر. بی ئێم ئەی ئەم پەیامـەی گـەیانـدە هـەمـوو مـاڵێک لە ڕێگەی جـۆرنـالی پزیشکیی بەریتـانیـایی. لە ١٩٠٣، بـی ئێم جـی زنجـیـرەیەک بەرەنجامـی هـەڵمەتی سـەرکەوتووی بڵاو کردەوە کە وڵاتیان پێ بەرز و نـزم کرد، بە کارەکانی دورهام، گێتسهێد، وۆلسێل و ڕۆترداميشەوە.

پێـشـبـڕکێ ئەو کـاتـە بەکـەڵک دێت ئەگـەر زانیـاریی ئازادانـە بەردەست بێت بۆ بەکـاربەر. هـەڵمـەتی قـەناعـەت پێکردن و ڕێکلام دوو ڕێگـەی سـەرەکین بـەهـۆیانەوە زانیـاری وا لە بـەکاربەر دەکات جیـاوازی لە نێـوان بەرهـەمـهێنـەرە بـەردەسـتـەکان بکات. ئەمـە ڕێککەوت نیـیـە کـە یەکـەم جـار هـەڵمـەتی ڕێکلام بەڕێوە دەچێت، لەبـەرئەوەی ڕێکلامـــچی بەئاسـانـی زانیـــاری لـەبارەی نـرخ یان جـــۆر دەخـــاتە بەردەسـتـی بەکـــاربەر، لە کـاتێکدا هەڵمـەتگێـڕ چالاکـانە سـەرنجی بەکـاربەر رادەکـێـشـێت بـۆ لایەنە چاکـەکـانی خـزمـەتگوزارییـەکـان. هەردووک چالاکی بەرژەوەندییەکانی بەکاربەر دەپارێزن، هـەردووکیشیـان لە دوای ١٩٠٢ لەلایەن جی ئێم سییەوە ڕەت کرانەوە.

یاسـاکـانی ڕێکلام و هـەڵمـەت چ جـیـاوازییـەک بۆ دەسـەڵاتی پیشـەیی دروست دەکـەن؟ لە ١٩٠٥، بـی ئێم ئەی لێکۆڵینـەوەیەکی سـەرەکـیی لەبارەی گـرێبـەسـتی پراکتیکییـەوە بڵاو کـردەوە. لێکۆڵینەوەکە لەلایەن لێژنەی سـیـاسـیی پزیشکییـەوە ئەنجـام درابـوو لەبارەی ١٢ هـەزار دوکـتـۆر کـە ١٥٤٨ وەڵامی بۆ گـەڕایـەوە. لەو وەڵامـانـەدا، ٦٩٢ وابەسـتـە نەبوون بە گـرێبـەتسی پراکـتـیکی و ٨٥٦یان وابەسـتـە بوون. ئەوانەی کـە پرسـیـاری ڕێژەی مـووچـەیان وەڵام دابووەوە، ٤٥٨یان لە وەڵامـدا گوتیـان مـووچـەکـەیان زۆر کـەمـە، هـەروەها ١٦٥یش ڕازی بوون بە مـووچـەکـەیان. ڕێژەی مـووچـە لەنێـو دوکتـۆراندا کـە خـزمـەتی کـۆمـەڵە دۆسـتـایەتییـەکان یان یانە هـاوشـێوەکـانیـان دەکرد جیاواز بوو بـەپێی ١٦٤١ حاڵەت کـە لە کاتی لێکۆڵینەوەی بی ئێم ئەیەوە وەرگـیـرابوون. هەروەک خـشـتـــەی ٤ پێـشـــانی دەدات، نزیکەی

چارەگێکی یانەکان لە ٤ شیلینگ کەمتریان دەدا، نزیکەی سێ چارەگیان لە ٤ شیلینگ زیاتریان دەدا. نزیکەی چارەگێکیان ٥ شیلینگ یان زیاتریان دەدا.

باوترین ژمارە ٤ شیلینگ یان ٤ شیلینگ و ٤ پێنس بوو. ئەمە بەگوێرەی هەلومەرجی کۆکردنەوەی پێنی لە هەفتەیەکدا. زۆربەی کۆمەڵە دۆستایەتییە گەورەکان راستەوخۆ ٤ شیلینگ و ٤ پێنسیان دەدا بە دوکتۆرەکە. بۆ نموونە، لە ئەنشینت ئۆردەری فۆریستەرس، تەواوی ئابوونەی پزیشکی راستەوخۆ دەدرا بە دوکتۆر، تەنیا هەندێ حاڵەتی دەگمەن نەبوایە. بەڵام شتێکی گشتی بوو بۆ هەندێ لە کۆمەڵە بچووکترەکان ٤ شیلینگ بدەن بە دوکتۆر، ٤ پێنسەکەیان بۆ خەرجیی ئیدارە گل دەدایەوە. ئەمە زۆر هەرزان بوو بە بەراورد لەگەڵ یانە تایبەتییەکانی دوکتۆران.

رووپێوەکە پشتی بە وەڵامە ئارەزوومەندانەکان بەست، کەواتە شتێکی ئاساییە وا دابنێیت کە ئەنجامەکان لە بەرژەوەندیی دوکتۆرە ناقایلەکاندا بوون. ئەگەر وا بێت، پیشەی پزیشکی زۆر شتی لەبارەوە نەبوو نارەزایییان لێ کەوێتەوە. لەو ٤٥٨ دوکتۆرەی گوتیان مووچەیان زۆر کەمە، ٣٩٣یان پێشنیازی ژمارەیەکیان کرد کە پێی قایل دەبن. نزیکەی لە ٧٠٪ یان ٤ شیلینگ تا ٦ شیلینگیان پێشنیاز کرد وەک دەسهەقی ساڵانەیان. نیوە کەمتریان بە ٥ شیلینگ یان کەمتر قایل دەبوون. ئەو ویستانە وردە وردە بەدی هاتن.

کۆمەڵە دۆستایەتییەکان جەختیان لەسەر سەرنجی پراکتیکی گرێبەستە پراکتیکییەکان کردەوە، کە گەلێ دوکتۆر زۆر بەپەرۆشەوە زانیارییان لەبارەیەوە هەبوو. هەروەک تۆمارکەری باڵای کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لە ١٩٠١دا گوتی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان حەزیان وەها بوو نرخێکی دادوەرانە بدەن بە خزمەتگوزاریی پزیشکییان. ئەوانە نە سواڵکەر بوون و نە هەقیشیان خوارابوو. هەروەک لە یەکێک لە وتارەکانی کۆواری ئۆدفێلۆسدا هاتووە، گرێبەستی پراکتیکی کارێکی باش بوو. باشتر نەبوو لە پراکتیکی بازرگانی بۆ داشکاندنی کرێی ئاسایی لە بەرامبەر داهاتێکی بەردەوام، ئازادی لە هەڵگرتنی کتێب و مەترسیی قەرزی خراپ. دوای هەموو شتێک، سکرتێری خانەکە هەموو ئەرکە ئیدارییەکانی گرتە دەست، ئەگینا دەبوایە لەلایەن دوکتۆر یان سکرتێرێکەوە بێنە وەرگرتن.

داهاتی دوکتۆر بەردەوام بوو، یان ئەوەتا بەبێ هیچ خەرجییەک کۆ دەکرایەوە یانیش بۆ بڕێک پارە بەبەراورد لەگەڵ خەرجیی کۆکەرەوەی تەعینکراوەکە.

وێڕای ئەمەش، خانەکان هاریکارییان لەگەڵ دوکتۆران دەکرد تا ڕێژەی خەرجی بگەیەننە نزمترین ئاست. بۆ نموونە، کارێکی عادەتی بوو کە شووشەی دەرمانەکە گەڕاندرابایەوە لای دوکتۆر. ئەگینا دەبوو پارەی شووشەکە بەرێ. هەروەها کۆمەڵە دۆستایەتییەکان هەوڵیان دا هانی ئەندامان بدەن داواکاریی ناماقووڵ نەکەن بۆ سەردانی ماڵان.

قەدەخەکردنی هەڵمەت و ڕێکلام دیار بوو کاریگەرییەکی کەمی هەبوو لەسەر فراوانکردنی پەیمانگە پزیشکییەکان. بەردەوام لە گەشەسەندندا بوون. تەنیا لە ئینگلتەرا لە ۱۹۱۰، دوا ساڵ پێش دەرچوونی بیمەی نیشتمانی، پەیمانگە پزیشکییەکان گەیشتنە لووتکەی کاریگەرێتییان. لەو ساڵەدا، ۸۵ پەیمانگەی پزیشکی وەک کۆمەڵەی دۆستایەتی هەبوون، ۳۲۹٤٥۰ ئەندامیان هەبوو. (بە پشتبەستن بە ئاماری ۱۸۹٦)، وا دابنێین کە کۆمەڵە تۆمارنەکراوەکان ۱۳٪ی کۆی گشتییان پێک هێنابێت، ئەوا نزیکەی ۱۰۰ پەیمانگە هەبووە لە ۱۹۱۲ (هەروەک لەلایەن تاکە خەملاندنی هاوچەرخیشەوە باسی لێوە کراوە)، کە نزیکەی ۳۵۰ هەزار ئەندامیان هەبووە. نزیکەی ۳۰ پەیمانگەی پزیشک، تیمارگە و ژووری عەمەلیاتی خۆیان هەبووە.

خولیای دوکتۆران بۆ زێدەڕۆیی

لە شوباتی ۱۹۰۹دا، کۆبوونەوەیەک لە نێوان نوێنەرانی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان و بی ئێم ئەیەوە ئەنجام درا لەژێر چاودێریی کۆمەڵەی ڕێکخراوی خێرخوازیدا. ئاڵوگۆڕکردنی بۆچوون بە ڕوحێکی دۆستانە هاتە کایەوە، بەڵام هیچ ڕێککەوتنێک لەسەر دیارکردنی ئاستی مووچە بەدەست نەهات، کە خەمی سەرەکیی دوکتۆران بوو. کۆمەڵە دۆستایەتییەکان پێیان داگرت لە ڕەتکردنەوەی وەرگرتنی تەنیا ئەوانەی کە کەمتر لە مووچەیەکی مسۆگەر وەردەگرن. لەو کۆبوونەوانەدا، هەندێ دوکتۆر خولیای خۆیان بۆ زێدەڕۆیی پێشان دا. لە کۆبوونەوەی شوباتی ۱۹۰۹، سێر تۆماس بارلۆ گوتی ژیانی یانەی دوکتۆر ژیانێکی "کۆیلایەتیی ڕەها بووە"، بۆیە پێی باشترە مووچەی ببڕێت نەک ببێتە دوکتۆرێکی یانە. نوێنەری

کۆمەڵەیەکی دۆستانە ئاماژەی بەوە دا کە ئەمە لەوانەیە بۆ هەندێ دوکتۆر راست بێت، بەڵام ئەو حاڵەتی یەکێکی تری باس کرد کە گرێبەستی پراکتیکیی خۆی بە ١٠٠ پاوەند فرۆشتبوو. بەساردییەوە گوتی هەندێ دوکتۆر ئەوەندە دژی پراکتیکی خانەکە بوون، سوور بوون لەسەر سەپاندنی نرخێکی زۆر بەسەر خانەکەدا.

بەکورتی: لە ماوەی نزیکەی ٨٠ ساڵدا، پێش دەرچوونی یاسای نیشتمان لە ١٩١١دا، بەکاربەری رێکخراو زۆرجار بەدەسەڵاتتر بوو لە بەرهەمهێنەری رێکخراو، هەروەها بەلایەنی کەم لە هەندێ ناوچەشدا، حاڵەتی قۆرخکاری نا بگرە حاڵەتی مۆنۆپسۆنی (monopsony) هەبوو[١٦]. دوکتۆران نەیاندەتوانی خۆیان بەتەنیا دەسەهەقیان دیاری بکەن (هەرچەندە دەسەهەق بەرزبوونی هەردوولا زیادی دەکرد)، نەیاندەتوانی ئاستی داهات بسەپێنن بۆ بەدەرکردنی ئەوانەی مووچەیان باش بوو. هەروەها نەشیاندەتوانی دامەزراندن و گەشەی پەیمانگەی پزیشکی بوەستێنن. بەڵام سەرکەوتوو بوون لە سنووردارکردنی فراوانبوونی زۆربەی فۆرمەکانی گرێبەستی پراکتیکی بۆ ئافرەت و منداڵان، بەڵام تەنیا لەسەر حسێبی هاندانی پێشخستنی ئەو پەیمانگە پزیشکییانەی کە چاودێرییان بۆ تەواوی خێزان دابین دەکرد.

تاقیکردنەوەی فیکرەی نوێ

پێش یاسای ١٩١١، چەندان پلانی تر بۆ یاسای چاودێریی پزیشکی لەلایەن کۆمەڵە دۆستایەتییەکانەوە تاقی کرابوونەوە. بۆ نموونە، لە لێسێستەر لە ساڵانی (١٨٧٠)کاندا کۆمەڵەکان هاوکاریی پزیشکییان لە تیمارکردن جیا کردەوە. لە سەرەتادا هەوڵی رێکخستنی تیمارکردنیان دا لە رێگەی کیمیاگەری مەحەلییەوە بەڵام شوێنی ئەو رێکخستنەیان گۆڕی بە تیمارگەی تایبەتی خۆیان. هەر تەنیا داوودەرمانی هەڵنەدەگرت، بگرە چەوریی جگەر، جلوبەرگ و خۆراکیشیان هەڵدەگرت کە لەلایەن دوکتۆرانەوە هەڵنەدەگیران. لە ١٩١١دا، کۆمەڵەکانی لێسێستەر دەستەیەکی ٣٢ دوکتۆریان هەبوو کە هەموو ئەندامانیان دەپشکنی و داوودەرمانیان بۆ دەنووسین. ئەندامان دەیانتوانی بەکەیفی خۆیان بچنە لای دوکتۆرێک.

بۆ ماوەی چەندان ساڵ ئەزموونی سیستمی ئەنجوومەن هەبوو، هەندێکیان

پشتیان دەبەست بە کرێی باج و هەندێکیش نا. لە ١٩١٠، پلانێک لەژێر دەستاندا بوو بۆ فراوانکردنی ئیختیار لەنێو دوکتۆران لە ناحیەی لەندەنی باکور لە مانچستەر یونیتی. ئەم گواستنەوە ڕێ پێدراوە لەلایەن مافی هەر دوکتۆرێکی خانەکەوە لە ناوچەکەدا دەکرا کە ڕازی بووبوو بێتە ناو پلانەکەوە. نزیکەی ٨٠٪ی دوکتۆری نەشتەرکاری ڕازی بوون بەشداری بکەن.

لە ١٩٠٨ و ١٩٠٩، فیدراسیۆنی نیشتمانیی کۆمەڵە دابەشبووەکان، چاودێریی پزیشکیی باشتری دابین دەکرد بۆ ئەو ئەندامانەی لە شوێنێکی دووری دوکتۆری کۆمەڵەکەیاندا دەژیان. ئەندامان دەیانتوانی یەک شیلینگ و یەک پێنس لە هەر وەرزێکدا بدەن لە ڕێگەی پۆستە و هاوکاریی مسۆگەر لە هەر سەت دوکتۆرێکی لیستێکی ڕێ پێدراودا. خێزانەکان یەک شیلینگ و پێنسێکی زیاتریان دەدا.

هەندێ کۆمەڵەی دۆستایەتی پەرەیان بە سیستمی پلیت دا. بۆ نموونە، لە سالآنی (١٨٦٠)کاندا، لە هامپشێر، ئەندامانی گرووپێک سالآنە ٤ شیلینگیان دەدا. هەر ئەندامە و هەگبەیەکی پلیتی هەبوو کە لە هەر سەردانێکدا پلیتێکی دەدا بە دوکتۆر. پاشان پزیشکەکان داوای بەهای هیشکە (پارەی نەقدی)ی پلیتیان کرد: ئەگەر دوکتۆر سەردانی ماڵتی کردبا ئەوا کرێیەکەی ٢ شیلینگ بوو، ڕاوێژکاری عەمەلیات شیلنگێک و ٦ پێنس بوو، دەرمانی بێ ڕاوێژکاری دەیکردە پلیتێکی ٩ پێنسی. پارەی زیاتر دەهاتە سەرێ بۆ ڕووداو و عەمەلیاتەکان. کۆمەڵە دۆستایەتییە دیپۆزیتییەکان سیستمێکی پلیتیان بەکار هێنا، تێچوویان دابەش کرد لە نێوان فەندی گشتی و حیسابی تایبەتی ئەندامدا. لە هەندێ ناوچەدا، کۆمەڵەکان ئەزموونی چەکی پزیشکییان هەبوو. ئەندامانی کۆمەڵەیەک لە هێرتفۆردشێر ئابوونەیان دەدا بە خانەکە، دوو دوکتۆریش ئەندامانیان دەبینی وەک نەخۆشی تایبەتی بە کرێی ئاسایی. کرێیەکان لەلایەن خانەکەوە لە فەندی گشتییەوە دەدران. لە ساڵی یەکەم (١٨٨٢) پاتی تێچوو ٣٢ پاوەند بۆ ١٦٠ ئەندام، لە ١٨٨٣، ٣٧ پاوەند بوو بۆ ١٦١ ئەندام، لە ١٨٨٤، ٥٩ پاوەند بوو بۆ ١٦٦ ئەندام، لە ١٨٨٥، ٨٢ پاوەند بوو بۆ ١٧٢ ئەندام. ئەگەر پاتەکە زۆر بوایە ڕەت دەکرایەوە و گرێبەستی پراکتیکی دەگەڕایەوە. ئەو پلانانە زۆرجار تاقی دەکرانەوە، بەڵام زۆرجار وازیان لێ دەهێنرا، بەزۆری لەبەرئەوەی زۆریان تێ دەچوو.

کۆمەڵەی دۆستایەتیی دیپۆزیتی نیشتمانی (MDFS) پەرەی بە سیستەمێکی دانسقە دا، کە لەلایەن بی ئێم ئەی زۆر بەردڵ نەبوو. ئەندامان ساڵانە ڕێژەی ئابوونەیان دەدا، بۆیە مافیان هەبوو داوای پشکێکی جێگیر بکەن لە کۆمەڵەکە (عادەتەن دوو لەسەر سێ یان سێ چارەگ)ی دەسهەقی دوکتۆران. ئەو کرێیەی لەلایەن کۆمەڵەکەوە دەدرا ٢ شیلینگ و ٦ پێنس بوو لە بەرامبەر سەردانێکی دوکتۆر بۆ ماڵ، بە دەرمانیشەوە، هەروەها یەک شیلینگ و ٦ پێنس بۆ هەر راوێژکارییەکی پزیشکی. لە ١٩٠٤، لیژنەی سیاسیی پزیشکیی بی ئێم ئەی لە پلانەکەی کۆڵییەوە و پێشنیازی کرد کە هیچ سیستەمێکی لەو جۆرە نابێ ڕێگەی پێ بدرێت پەرە بسێنێت. کەیفیان پێ نەدەهات لەبەرئەوەی ئەو دوکتۆرانەی کە خزمەتی ئەندامانی دیپۆزینی نیشتمانییان دەکرد ویستیان ببن بە ئەنجوومەنێکی ڕێ پێدراوی موزەمیدان، ئەمەش دەبووە ڕێگر لە بەردەم بی ئێم ئەی بگاتە ئامانجەکەی کە برێتی بوو لەوەی هەر گرووپێکی جیاوازی داهات بتوانن زۆرترین کرێ بدەن. لە هەر ناحیەکدا، دەگوترا NDFS جیاوازیی دەکرد لە نێوان ئەو موزەمیدانەی کە ئامادە بوون ڕێژەی تێچووەکان قەبووڵ بکەن و ئەوانەشی کە ئامادە نەبوون. هەروەها زۆرجار نوێنەرانی کۆمەڵە داوایان لە دوکتۆران دەکرد هانیان بدەن کارەکە لەسەر حیسابی کۆمەڵەکە پەسند بکەن. بی ئێم ئەی گوتی، لە ئەنجامدا، ئەندامانی کۆمەڵە دەیانەوێت موزەمیدی ڕێ پێدراو تەعین بکەن بەدەر لەوانەی دراوسێکانیان، بۆیە ئەمە بووە هۆی هەرزانفرۆشی. وێڕای ئەمەش، زۆرجار پزیشکان بەشێکی دەسهەقیان لە کۆمەڵەکە پەسند دەکرد لە تەواوی حیسابەکەدا.

بەردەستبوونی گرێبەستی پراکتیکی

بیڤریج ئەوەی خەملاند کە کۆمەڵەکان زیاتر لە ٤,٧ ملیۆن ئەندامی تۆمارکراویان هەبوو کە بتوانن هەقی نەخۆشی بدەن، هەروەک پێشتر ئاماژەی پێ درا. ئەو ژمارەیە کۆمەڵەکانی مردن و تازیە ناگرێتەوە کە هەقی نەخۆشی نادەن، بەڵام هەندێ لەو جۆرە کۆمەڵانە بەپێی گرێبەست دوکتۆریان تەعین دەکرد. یانەیەکی ناشتن لە ماکلسفیلد یەکێک بوو لەو جۆرە حاڵەتانە. ژمارەکە ئەوانەشی کە پسپۆڕ بوون لە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان نەگرتەوە کە ئەوانیش هەقی نەخۆشییان نەدەدا.

بەڵام لەنێو ئەوانەدا پەیمانگە پزیشکییەکان هەبوو کە دوکتۆریان تەعین دەکرد. لە ١٩٠١دا، ئەندامێتی ٣٢٩٤٥٠ بوو. زۆربەیان ئەندامی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بوون و بۆیە پێشتر حیساب کراون، بەڵام هەندێکیان حیساب نەکراون. وێڕای ٤,٧ ملیۆنی بیمەی نیشتمانی ڤریج، زیاتر لە ملیۆنێک کرێکاری کان هەبوون کە یانەی کاری تایبەتی خۆیان هەبوو. ئەندامێتیی هەر کرێکارانی کانەکانی نەگرتەوە بگرە، کرێکارانی پۆڵا و فەرمانبەری کارگەکانی تریشی گرتەوە کە لە ناوچە کاندارەکاندا کاریان دەکرد. پێشتر باسی ئەوەم کرد کە بەلایەنی کەم نۆ ملیۆن لە کۆی ١٢ ملیۆن دڵنیاییی نیشتمانی ئەندامانی ئەو دەستانە بوونە کە هەقی نەخۆشییان ئارەزوومەندانە بوو. هەمان رێژەش بەردەست بوو بۆ چاودێریی پزیشکی.

بەرەنجام

ئازادیی تاقیکردنەوە، لە ماوەی پێش دەرچوونی یاسای نیشتمانی لە ساڵی ١٩١١دا، رێگەی بە بەکاربەران دەدا خۆیان لە داوای دەرمانی نایاسایی رێکخراو بپارێزن و هانی ستانداردێکی بەرزتری چاودێری بدەن. یەکەم، ئازادی وای لە بەکاربەرانی پزیشکی کرد خۆیان دژی هەوڵەکانی پیشەی پزیشکی رێک بخەن بۆ پاڵەپەستۆ خستنە سەر دەسەڵاتی دەسەڵاتی بەخۆڕایی لە لێپێچینەوە لە دوکتۆران لە پێناو ستانداردی چاودێری. دووەم، نەبوونی کەرتێکی قۆرخکاریی گشتی پێش ١٩١١ وای کرد، چەندان میتۆدی پارەدانی چاودێریی پزیشکی تاقی بکرێنەوە و ئەو وانە بەهادارانە بەلاوە نێن کە بەهۆیەوە ئەوانی فێری دەبوون و پێشکەوتنی داهاتووشی پێوە بەند بوو. یاسای ١٩١١ بووە هۆی هەڵوەشاندنەوەی پلانەکانی دەوڵەت لەسەر داوای پزیشکان، ئەمە لە بەشی نۆیەمدا باس کراوە.

بەشی سێیەم

کۆمەڵە دۆستایەتییەکان و دەوڵەت

چڵەپۆپەی سەرکەوتنی لیبرالی کلاسیک: ١٨٣٤-١٩١١

لە سەتەی نۆزدە و بیستدا، بۆچوونی دەوڵەت لەمەڕ کۆمەڵە دۆستایەتییەکان. لە ڕەگ و ڕیشەوە گۆڕا، چەندان نموونەی پێشان دا کە چۆن دەسەڵاتی دەوڵەت دەتوانرێت بۆ چاکە و بۆ خراپەش بەکار بهێنرێت، کەواتە ئەمە یارمەتیمان دەدات نزیکتر ببینەوە لە تێگەیشتنی ئەو بنەمایانەی کە ڕێبەرایەتیی کۆمەڵگەیەک دەکەن تەرخان کراوە بۆ ئازادی لەژێر سایەی یاسادا. سێ قۆناغی سەرەکی هەبوو: پێش ١٨٣٤ کۆمەڵەکان کەوتبوونە بەر چاودێرییەکی پیاوسالارانەی دادوەریی ئاشتی. قۆناغی دووەم لە نێوان ١٨٣٤ (کە یاسای کۆمەڵە دۆستایەتییەکان دەرچوو) و ١٩١١ (کە یاسای دڵنیاییی نیشتمانی دەرچوو)، حوکمی گشتیی لیبرالیزم بوو. قۆناغی سێیەم ١٩١١ بەولاوە کە پیاوسالاری گەڕایەوە و دواجار لە سنووری تێکدانی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لە ١٩٤٨ نزیک بووەوە.

پیاوسالاری پێش ساڵی ١٨٣٤

تا ساڵانی (١٨٣٠)کان، بۆچوونی چینی حوکمڕان لەمەڕ کۆمەڵە دۆستایەتییەکان، هەست پێ دەکرا، بەهۆی بایەخدانی بە کەمکردنەوەی ڕێژەی هەژاران، ئەویش لە ڕێگەی دنەدانی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان و (بەتایبەتی دوای شۆڕشی فەرەنسایی و ماوەی شەڕە ناپلیۆنییەکان) بەشێکیشی بەهۆی سەرهەڵدانی ترسێکی ئەوتۆ کە نەکا کۆمەڵەکان ببنە مایەی هەڕەشە بۆ سەر سیستمی کۆمەڵایەتی.

یاسای کۆبوونەوە یاخیگەرییەکان لە ١٧٩٥ و ١٨١٧، یاسای کۆمەڵە نایاساییەکانی ١٧٩٩ و یاسای تێکەڵبوون لە ١٧٩٩-١٨٠٠ کاریگەرییەکی زۆریان لەسەر کۆمەڵەکان دانا. لە ڕاستیدا، هەوری نایاساییبوون بەسەر کۆمەڵە پێوەندارەکانەوە هەبوو تا ١٨٤٦ ئەوە لە ١٨٣٤ بوو کە پیاوانی تۆلپەدل[١٧] حوکم

دران و حەوت ساڵ دوور خرانەوە بەتۆمەتی دامەزراندنی کۆمەڵەی دۆستانەی کرێکارانی کشتوکاڵی. کۆمەڵەکەیان نیمچە یەکەتییەکی بازرگانی بوو، تێ دەکۆشا لە پێناو پاراستنی مووچەی کرێکارانی کەرتی کشتوکاڵ، هەروەها نیمچە کۆمەڵەیەکی دۆستانەش بوو، تێ دەکۆشا بۆ بنیاتنانی فەندێک کە بەهۆیەوە ئەندامان و خێزانەکانیان دەیانتوانی پێوەندیی پێوە بکەن لە کاتی نەخۆشی، رووداو یان هەر حاڵەتێکی تەنگانەی تر.

مەبەستی ئەو دادوەرەی کە حوکمەکەی راگەیاند سەرکوتکردنی گەشەی یەکەتییە بازرگانییەکان بوو. ویستی پیاوانی تۆلپەدل بکات بە پەند بۆ ئەوانی تر. بەپێی یاسای رێ پێدراو، توندترین سزای بەسەردا سەپاندن. بەڵام ئەوان بەدامەزراندنی یەکەتییەکی بازرگانی، کە هەرچەندە نایاسایی بوو، تاوانبار نەکران، بگرە بەهۆی بەڕێوەبردنی رێوڕەسمی سوێندخواردنێکی نایاسایی تاوانبار کران. ئەو سوێندەی ئەوان خواردیان کەمێک جیاواز بوو لەو سوێندە گشتییانەی کە یەکەتییە بازرگانییەکان، کۆمەڵە دۆستایەتییەکان و خانەکانی فریمسنسی ئەمرۆ دەیانخوارد. سوێندی دڵسۆزی بوو بۆ ئەندامانی کۆمەڵەی تر و بەڵێنێک بوو بۆ ئاشکرانەکردنی کاروباری کۆمەڵە بۆ دەرەوە. سوێندخواردنەکە وەک مەراسیمێکی دەسپێک بوو کە نوێژ، چرینی سروودی نیشتمانی و خستنە رووی ئامانجەکانی کۆمەڵەکەشی لەخۆ گرت. شەش پیاوەکە بەهیچ شێوەیەک تاوانبار نەبوون. لە راستیدا، یاسای بیست و سێیەمیان بەتەواوی توندوتیژی و سەرپێچیی یاسا قەدەخە دەکات: "ئامانجی ئەم کۆمەڵەیە بەهیچ شێوەیەک بەهۆی کاری توندوتیژییەوە نایەتە دی، بگرە بەپێچەوانەوە هەر کارێکی لەم جۆرە دەبێتە هۆی تێکدانی کۆمەڵەکە خۆی. ئەم فەرمانە لە هیچ جۆرە سەرپێچییەکی یاسا خۆش نابێت."

دوای بانگەوازێکی کە لە ١٨٣٦، شەهیدانی تۆلپەدل لێبووردنیان بۆ دەرچوو. لێبووردن بۆ ئەوان رەنگدانەوەی گۆڕانی میزاجێک بوو کە لە سەرەتای ساڵانی (١٨٣٠)کان بەولاوە هەستی پێ دەکرا و بووبووە هۆی گێڕانەوەی حکوومەتی ویگ (١٨) لەژێر سایەی لۆرد گرێی لە ١٨٣١ ئیدارەکەی خێرا یاسای ریفۆرمی ساڵی ١٨٣٢ی خستە گەڕ بۆ فراوانکردنی مافی دەنگدان، هەروەها یاسای هەژارانی لە ١٨٣٢ی هەموار کرد، کە بووە هۆی هەڵوەشاندنەوەی هاوکاریی دەرەکی. ئیدوین چادویک، میزاجی شەڕانگێزیی بۆ پیاوسالاری و متمانە بە ئەقڵی مرۆڤی کورت

کردەوە. باسی ئەوەی کرد چۆن چینی بالا عەودالی پارمەتیدانی هەژاران بوو لە ڕێگەی دەزگە خێرخوازییەکانەوە، هەروەها بڕی ئەو خەرجییانەی زیاد کرد کە سەرچاوەکەی ئەو بڕە پارەیە بوو کە، ئەو پێی وابوو، بووەتە ناوەندی سەرەکیی سستکردنی بەرەو پێشەوەچوونی چینی کرێکار. باشترین ڕێگە بۆ پارمەتیدانی هەژاران لەلایەن دەوڵەمەندانەوە بریتی بوو لە کارکردنیان لەگەڵ چینی کرێکار بۆ ئەوەی وای لێ بکەن چینی کرێکار خۆی کار بکا لە ڕێگەی جۆرە ڕێکخراوەکانەوە وەک دامەزراوەکانی پاشەکەوتکردن.

لیبرالیزم ١٨٣٤-١٩١١

لە ١٨٣٤دا، یاسایەکی نوێی کۆمەڵەی دۆستانە دەرچوو و بۆچوونێکی نوێی لەمەڕ کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لەخۆ گرتبوو. چیی تر لەسەریان نەبوو لەژێر کۆنترۆڵی دەسەلاتە مەحەلییەکانی دادوەریدا بن. لە بریی ئەوە، ڕووناکییەک واتە سیستمێکی مەرکەزیی تۆمارکردن ڕاگەیەنرا. پێش ١٨٣٤، دەسەلاتەکانی دادوەریی ئاشتی (JPs: جەی پیس) لەسەریان بوو قەناعەت بەخۆیان بێنن کە کۆمەڵە نوێیەکان پەسندن و هەروەها هیچ کۆمەڵەیەکی تر پێشتر نەبووە هەمان ئەو کارەی ئەوان بکات. یاسای ١٨٣٤ هەموو ئەو تەلبەندانەی پێکەوە لابرد. پێش ١٨٣٤، (جەی پیس)ەکان دەبوایە لەوەش قەناعەت بەخۆیان بێنن کە یاساکانی کۆمەڵەیەک "گونجاو و بەجێن"، بەلام دوای یاساکە پارێزەری بالای حکومەت (دواتر بوو بە تۆمارکار) دەبوایە تەنیا بەوە ڕازی بێت کە نیزامەکان دەبێ لەگەڵ یاساکان یەک بگرنەوە. جەی پیسەکان پێشتر دەسەلاتی ئەوەیان هەبوو باسی ئەوە بکەن کە خشتەی ئابوونە و سوودەکان لەلایەن دوو ژمێریارەوە یان دوو کەسی شارەزا لە ژماردن ڕەزامەندیی لەسەر بدرێت. ئەم داوایە هەڵوەشایەوە و ئامانجەکانی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان فراوان کران تا ئەو ڕادەیەی کە هەموو مەبەستێکیان لەخۆ دەگرت، جگە لە مەبەستە نایاساییەکان.

گەشەسەندنی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان زۆر قەرزداری ئەو چوارچێوە لیبرالەی یاسایە کە لە سالانی (١٨٣٠)کاندا پەسند کران کە ڕێگەی بە خەڵکی دەدا پێکەوە کۆ ببنەوە و پێداویستییەکانی خۆیان بەباشترین ڕێگەی خۆیان دابین بکەن. لە ١٨٤٦، نازناوی تۆمارکاری کۆمەڵە دۆستایەتییەکان درا بە پارێزەری حکومەت

کە پێشتر نیزامەکانی تۆمار دەکرد. یەکەم تۆمارکار جۆن تید پرات بوو، کە ئەم پۆستەی بەڕێوە برد تا مردنی لە ١٨٧٠ بەرپرسیار بوو لە تۆمارکردنی کۆمەڵەکان لەوەتەی یاسای ١٨٣٤ و هەڵمەتگێڕێکی بێ وچان بوو بۆ تۆمارکردنی دروستی دارایی لەنێو کۆمەڵەکاندا.

یاسای کۆمەڵە دۆستایەتییەکانی ساڵی ١٨٤٦ رای گەیاند کە یاسای کۆمەڵەی پۆستەچییەکان و یاسای کۆبوونەوە یاخیگەرییەکان بۆ کۆمەڵە دۆستایەتییەکان جێبەجێ نابێت، بەڵام ئەمە تا یاسای ١٨٥٠ لە ئارادا نەبوو کە لقەکانی سیستەمە پێوەندارەکان بۆیان هەبوو تۆمار بکرێن و بۆیە فەندەکانیان بەپێی یاسا پاراست. یاسای کۆمەڵە دۆستایەتییەکانی ساڵی ١٨٥٠ جیاوازیشی کرد لە نێوان کۆمەڵە بڕوانامەدار و تۆمارکراوەکان. کۆمەڵە بڕوانامەدارەکان ئەوانە بوون کە خشتەکانیان بەهۆی ژمێریارێکی دەزگەی کۆمیسارەکانی قەرزی نیشتمانییەوە پەسند دەکران. هەرچی کۆمەڵە تۆمارکراوەکان بوون دەبوایە یاساکانیان تەنیا پێشکێشی تۆمارکار بکردایە. بەڵام، ئەم جیاوازییە لە ١٨٥٥ هەڵوەشێنرایەوە، هەرچەندە بڕوانامەیەکی ژمێریاریی سەرژمێری داواکراو بوو، ئەگەر کۆمەڵەکە سیستمی مووچەی خانەنشینیی بەش بەش یان مووچەی خانەنشینیی مانگانەی پێشکێش بکردایە.

تەنانەت دوای ١٨٥٥یش، سوودەکانی تۆمارکردن کەم بوون و بەگشتی بەهادارترین سوود برێتی بوو لە دان پێدانان بەپێی یاسا، ئەمە کەموکوورییەکی تێدا بوو کە گران لەسەر مانچستەر کەوت لە ١٨٤٨ ئەو دەمەی بەرپرسێکی باڵا بەخۆی و فەندەکەی بەردەستی هەڵات. کەیسەکە چووە دادگە، بەڵام دادوەری رێی بە مانچستەر یونیتی نەدا، هیچ قەرەبوویەک بکاتەوە؛ چونکە قەوارەیەکی رێکخراو نەبوو بەپێی یاسا. گرینگیی دان پێدانانی یاساییی کۆمەڵەکان دەکرێ بەشێوەیەکی کاتی حوکمی لەسەر بدرێت بەهۆی بەراوردکردنی سکۆتلەندا و ئینگلتەرا. لە سکۆتلەندا، یاسای گشتی و وجوودی دادوەریی گشتی، باشتر کۆمەڵە تۆمارنەکراوەکانیان پاراست، لە کاتێکدا ٨٤٪ی کۆمەڵە سکۆتلەندایییەکان تۆمارنەکراو بوون. لە ئینگلتەرا، تێیدا یاسای گشتیی پاراستنی کەمتر دابین دەکەن، وا دەزانرا نزیکەی سێ یەکی کۆمەڵەکان لە دوای یاسای ١٨٥٠ تۆمار نەکرابوون.

مردنی تید پرات له ۱۸۷۰ کۆمیسیۆنێکی شاهانەی بەدوادا هات کە لە ۱۸۷۰ تا ۱۸۷٤ بەردەوام بوو و بووە هۆی دەرچوونی یاسای کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لە ۱۸۷٥، ئەمەش بەنیازی سپۆنسەرەکانی هاتە کایەوە بۆ یارمەتیدانی کۆمەڵەکان تا وەک کۆمپانیاکانی دڵنیایی مایەی متمانە پێکردن بن. کۆمەڵە تۆمارکراوەکان دەبوو حیسابەکانیان بخەنە بەردەست پشکنەران، هەروەها وەسڵ و خەرجییەکان، هەر پێنج ساڵ جارێک راپۆرتی دارایی نەخۆشی و مردن، هەر پێنج ساڵ جارێک راپۆرت لەسەر ئەرک و ئیلتیزامات و کەلوپەلەکان بنێرن. پێشتر رێگەیان پێ نەدەدرا لەسەر زەویوزار کاری وەبەرهێنان بکەن، بەڵام دوای ۱۸۷٥ ئەم بڕیارە هەڵوەشایەوە. وێڕای ئەمەش، کۆمەڵە دابەشبووەکان رێگەیان پێ درا تۆمار بکرێن. لە ۱۸۷٥ەوە تۆمارکارێکی باڵا تەعین کرا بەناوی ج. م. لودلۆ، کە تا ۱۸۹۱ پۆستەکەی بەڕێوە برد.

لە ۱۸۹۱ەوە، کۆمەڵەکان رێگەیان پێ درابوو فەندەکانیان لە پێناو قازانج وەبەربێنن لەگەڵ کۆمیسارانی قەرزی نیشتمانی و لە ۱۸۲۹ رێژەی قازانج بە ۳٪ دیاری کرا. بەپێی یاسای ۱۸۷٥، کۆمەڵەکان بەدەر بوون لە پولی چەند ئەرکێک بەڵام رێژەی قازانج لە کۆمیسارەکانەوە کەم کرایەوە بۆ ۲٪، ئەم کارە سەرنجراکێشانە بەس نەبوون بۆ هاندانی ژمارەیەکی زۆری کۆمەڵەکان بۆ تۆمارکردن و کۆمیسیۆنی شاهانەش ئەوە خەمڵاندی کە نزیکەی نیوەی کۆمەڵەکان لە سەرەتای (۱۸۷۰)کان تۆمار نەکرابوون.

پشت پێ بەستنی دارایی

سەدەی نۆزدە پێشکەوتنێکی جێگیری بەخۆوە بینی لە تێگەیشتنی ئاستی ئابوونەی هەفتانە کە دەیتوانی بەڵێنی پێدانی سوودەکان بباتە سەر، بەڵام خشتەی حیساباتی باوەڕ پێکراو چەندان دەیەی ویست تا هاتە بەردەست. گەورەترین مەترسی بۆ هەر ئەندامێکی یانە لۆکالەکان ئەوە بوو کە کۆمەڵەکە چەند ساڵێک بخایەنێت و پاشان بڕووخێت و ئەندامە لەمێژینەکانی بەبێ هاوکاری بەجێ بێڵێت.

سوود و ئابوونەکان لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر جیاواز بوو بەپشتبەستن بە بارودۆخە مەحەلییەکان و پێشبڕکێ. هەرکە کۆمەڵە نوێیەکان دامەزران، هەندێ

جار هەڵە دەکرا، پەندی بەهاداریان لێ دەکەوتەوە و ئەوانی تر لێوەی فێر دەبوون. بۆ نموونە، هەندێ جار کۆمەڵە نوێیەکان خۆیان دادەمەزراند بەهۆی پێشکێشکردنی ئابوونەی کەم بۆ هەمان سوود، یان سوودی باشتر. بەڵام هیچ گرێنتییەک نەبوو ئاخۆ ئابوونەکان بەشی دەکردن یان نا. زۆرجار یانەکان لەلایەن ئەو پیاوانەی تەمەنیان لێک نزیک بوو دادەمەزران، بەڵام هەرکە بەتەمەن دەکەوتن، دەیانزانی ئیتر ناتوانن ئەندامی گەنج کۆ بکەنەوە. ئەمە بەم شێوەیە بوو تا سەدەی نۆزدە بۆ سەپاندنی ئابوونەی یەکسان، تەنیا دواتر، هەرکە ئەزموونەکان دەوڵەمەند بوون، ئابوونەکان وردە وردە زیاد کران بەپێی تەمەن و ئەوجا بووە شتێکی باو. ئەو برەی بۆ خەرجییەکانی ئیدارە تەرخان دەکرا، ئەوانیش جیاواز بوون. لە ١٨٧٠، لێکۆڵەرێکی کۆمیسیۆنی شاهانە، بەوەی زانی کە نزیکەی ٢٣٠ کۆمەڵە لە ئۆلدمان بەشێکی فەندەکانیان لە مێوانداریدا خەرج دەکرد. لێکۆڵەرەکە گوتی لەبەر هەندێ زۆربەی کۆمەڵەکان جار بەجار بەپێویستیان دەزانی سوودەکان دوا بخەن یان "سیپەکە دابخەن."

دوو هەوڵ هەیە رێیان تێ دەچێت بۆ ئەو مەترسییەی کە ئابوونەی ئەندام بەشی سوودەکان نەکات. یەکەمیان ئەوەیە گریمان دەتوانرێت ئابوونە راستەکان زانستییانە هەژمار بکرێن و بۆ رێکخەریش ئاسانترە تا خشتە راستەکان بەسەر کۆمەڵەکاندا بسەپێنێت. ئەوی تریان ئەوەیە هەر کۆمەڵێک رێگەی پێ دەدرێت پشتگیریی بڕیاری خۆی بکات لەسەر حیسابی خۆی تاکو هەر کۆمەڵە و لە سەرکەوتن و فەشەلی ئەوانی ترەوە فێر بێت.

یاسادانەران ئاراستەیان لەوپەڕیەوە گۆڕی بۆ ئەوسەری لە کاتی سەدەی نۆزدەدا. پێش ١٨٣٤، مەیلیان بۆ پیاوسالاری دەچوو، هەروەها کۆمەڵەکانیش لەسەریان بوو خشتەی خۆیان هەبێت و لەلایەن دوو ژمێریارەوە تەسدیق کرابێت. بەڵام خشتەی ئابوونەکان لە کاتێکدا بەکار دەهێنران کە سەلمێنراو و باوەڕ پێکراو نین. دوکتۆر پرایز لە ١٧٨٩ یەکەم هەوڵی دا بۆ دانانی ئەو خشتانە. لەو کۆمەڵانەی کە پێک هاتبوون لە کەسانی تەمەن خوار ٣٢ساڵ، ئەو وای بۆ چوو لە چل و هەشت کەس، یەک کەس نەخۆش دەکەوێت. رێژەی نەخۆشی هەنگاو بەهەنگاو زیادی کرد تا بۆ تەمەنی ٥٨-٦٤ ساڵی، رێژەکە بە دووهێندە مەزەندە کرا. بەڵام، ئەزموونی سەلماندنی ئەو خەمڵاندنە زۆر کەم بوو.

لە نێوان ١٨٣٤ و یاسای ١٨٥٠دا، کۆمەڵەکان لەسەریان نەبوو خشتەکانیان لەلایەن ژمێریارێکەوە تەسدیق بکرێت، بەڵام پابەندبوون بەوەی ڕاپۆرتی نەخۆشییەکان و ئەزموونی مردن هەر پێنج ساڵ جارێک پێشکێش بکەن. لە ١٨٥٠، پیاوسالاری بۆ ماوەیەکی کاتی هاتەوە مەیدان. یاسا وای لە کۆمەڵەکان یان لقەکان کرد، خۆیان تۆمار بکەن و بۆیە بەپێی یاسا فەندەکانیان دەپاراست. بەڵام، گەمژەییی دەرکردنی بڕیارێک لەبارەی دروستیی باری داراییەوە لە ١٨٥٥ بەدیار کەوت.

خشتە باوەڕ پێکراوە بەراییەکان لە ١٨٤٥ بەردەست بوون لەسەر بنچینەی داتای ف.ج. پ. نیسۆن کە لەو ڕاپۆرتانە وەرگیرابوون کە لەژێر سایەی یاسای ١٨٣٤دا ئەنجام درابوون، هەروەها ماوەکەشی لە ١٨٣٦-١٨٤٠ بوو. پاشان، لە ١٨٥٠ هێنری راتکلیف، سکرتێری نێردەی مانچستەر یونیتی، خشتەی باوەڕ پێکراوتری بڵاو کردەوە لەسەر بنچینەی ئەزموونی کۆمەڵەکان لە ١٨٤٦، ١٨٤٧ و ١٨٤٨ لە ١٨٦٢ و ١٨٧٢ ڕاپۆرتی زیاتری ئامادە کرد.

ئاخۆ میسداقیەتی خشتەکانی نیسۆن لە ١٨٤٥ و ئەوانەی راتکلیف لە ١٨٥٠ یاریی "دانێ و پێکی بگەیەنە"ی دروست کرد بۆ پیاوسالارییەکان؟ لە راستیدا، پرسەکە لەلایەن ئامارەکانی حکوومەتەوە شێوێنرا کە لە ١٨٥٣ و ١٨٥٤ بڵاو کرانەوە لەلایەن ج. فینلیزن، کە ژمێریاریی نووسینگەی قەرزی نیشتمانی بوو. بەرپرسی رەسمی بوو لە وردیی بروانامەی دارایی لەژێر سایەی یاسای ١٨٥٠، ئەمە سەرلێشێوانی لێ کەوتەوە بەهۆی بەکاربردنی پێناسەی بەرتەسک بۆ نەخۆشی. لە جیاتیی ئەوەی مەزەندەکانی لەمەڕ نەخۆش پشت ببەستن بە ئەزموونی راستەقینەی کۆمەڵەکان، نەخۆشیی زۆر بەتەسکی پێناسە کرد وەک "نەخۆشی یەکی کرێکار دەخات و ماوەی دیاری دەکات، پێویستی بە چاری پزیشکی بەردەوام هەیە، وەک بڵێی دژی سروشتی نەخۆشیی درێژخایەن بێت. بەڵام کۆمەڵەکان دەسەهەقی نەخۆشییە درێژخایەنەکانیان دەدا و ئەندامانیش چاوەڕێی ئەوەیان لە کۆمەڵەکان دەکرد. تید پرات پرسەکانی خراپتر کرد بەهۆی راسپاردنی فینلێزن تا خشتە ئامادە بکات و هەژماردنەکان لە ڕاپۆرتی یەکەمی ساڵانەی خۆی بڵاو کردەوە. کۆمیسیۆنی شاهانە لە ١٨٧٤ بەم شێوەیە دوا "هیچ گومانی تێدا نییە ئەو پلانەی کە ئەو خشتانەی لەسەر دروست کراوە کەڵکیان

نەبوو، هەروەها گەلێ کۆمەڵە و تەنانەت ژمێریارەکانیش خشتەکانیان بەکار هێناوە بەبێ ئەوەی بزانن کە خشتەکان بۆ کۆمەڵەکان جێبەجێ نابن کە سوودی نەخۆشی سنووردار ناکەن وەک ئەوەی لەلایەن بەڕێز فینلێزنەوە پێناس کراوە.

ئەگەر دەوڵەت خشتەکانی فینلێزنی سەپاندبا، ئەوا زیانێکی گەورەیان لێ دەکەوتەوە. خۆشبەختانە لە ١٨٥٥ جیاوازیی نێوان بڕوانامە و ڕێکخستن هەڵوەشایەوە و کۆمەڵەکان ڕێگەی پێشبڕکێیان پێ درا. لەو ساڵەوە یاساکە بەنەگۆڕی مایەوە هەتا ساڵی ١٨٥٧ وێڕای ئەمەش، پاش یاسای ساڵی ١٨٧٥ چوارچێوەی یاسایی بەشێوەیەکی پێویست هەر بە لیبرال مایەوە، ڕێگەی بەچەندان هەوڵی جیاواز دا کە بوونە هۆی سەرهەڵدانی بەدیلی دەوڵەمەند و جیاجیا.

ململانێ لەنێو مانچستەر یونیتیدا

وەک یەکەم کۆمەڵە کە بوو بە ڕێکخراوێکی نیشتمانی، مانچستەر یونیتی یەکەم کۆمەڵە بوو ڕووبەڕووی کێشەی تەمەنی ئەندامێتی بووەوە. لە ناوەڕاستی سەتەکەدا، سەرکردەکانی مانچستەر یونیتی لێیان ئاشکرا بوو کە ئەندامانیان ئابوونەیەکی کەمیان دەدا، تا لە تەمەنی پیریدا پشتی پێ ببەستن. لە ١٨٤٥ سوودی عادەتی ١٠ شیلینگی دەسهەقی نەخۆشی بوو، ١٠ پاوەندیش لە کاتی مردنی ئەندامێک و لە ٦ تا ١٠ پاوەندیش ئەگەر خێزانی ئەندامێک بمردبا. عادەتەن ئابوونەی هەفتانە ٤، ٥ یان ٦ پێنس بوو. لە ١٨٤٣، ٢٢٥ خانەی مانچستەر یونیتی لەبەر "داوای فەندەکان" داخران و زیاتریش داوای یارمەتییان لە یەکەتییەکە کرد. لە ١٨٤٤، مانچستەر یونیتی هەوڵی دا ڕاپۆرتی لقەکان بەدەست بێنێت بۆ زانینی دۆخی داراییان. گەلێکیان ئەوەیان ڕەت کردەوە و لە نێوان ١٨٤٤ و ١٨٤٥ کۆبوونەوەی ساڵانەی خانەکان بە ١٦ هەزار ئەندامەوە، دواخران لەبەر پێشکێش نەکردنی ڕاپۆرتی نەخۆشی و هەژماردنەکانیان.

لە ١٨٤٥، هەر خانەیەک فەرمانی پێ کرا بۆ هەموو خەرجییەکانی فەندێکی جیاوازی هەبێت جگە لە سوودی نەخۆشی و مردن. ئەمە بۆ نەهێشتنی بۆنەی ساڵانە و مێوانداریییەکانی تر کە لە فەندی نەخۆشی و تازیەدا پارەیان لێ سەرف دەکرا. خانەکان هێشتا هەر دەیانتوانی ئابوونەی خۆیان ڕێک بخەن، بەڵام بەپێی

ڕێنوێنییەکان: هەفتانە ١ شیلینگ و هەروەها یەک پاوەند لە کاتی مردن لە بەرامبەر ئابوونەی نیو پێنسی هەفتانە. پرۆپۆزەڵەکان پشت پێ بەستنی داراییان مسۆگەر نەکرد، بەڵام دەسەڵاتی کۆنفرانسی ساڵانەی بەدی هێنا بۆ دەستوەردان لەو دەمەی خانەکان لە مەترسیی لەناوچووندا بوون. هەندێ خانە پاشەکشێیان کرد بەڵام زۆربەیان دۆخە نوێیەکەیان پەسند کرد.

لە ڕاستیدا، ڕێژەکان لە ١٨٤٥ بەپێی پێویست نەبوون. بەپێی خشتەکانی نیسۆن، دەبوایە ئابوونەکان ساڵانە ٣٩ شیلینگ و ٥ پێنس بوونایە، بەڵام ڕێژەی ورد ٢٢ شیلینگ و ٩ پێنس بوو، کە دەکاتە ٤٢٪ کە ئەمەش زۆر کەمە. جاروبار، کۆمەڵەکان بە پەڕپووت (موفلیس) وەسف دەکران، بەڵام ئەو دەمەی یاریدەری تۆمارکار بوو، سێر ئیدوەرد برابروک، (دواتر بوو بە تۆمارکار) دژی بڕیاری خێرا هۆشداریی دا. گوتی وشەی پەڕپووتی بەڕاستی لە شوێنی خۆیدا نییە. خانەکان ویستیان پشت بە کۆکردنەوەی ئەندامی گەنج ببەستن بۆ داپۆشینی زیانەکانیان، دەبێ ئەوەش لە بیر نەکرێت، ئەو پێی داگرت، کە کۆمەڵەی دڵنیایی تەواو نەبوون، بگرە زیاتر کۆمەڵەی برایانە بوون، بۆیە جار بەجار ئابوونەی زیاتر لە کۆبوونەوەکان دەسەپێنران بۆ داپۆشینی کەموکوڕییەکان. هاوکارییەکان خڕ دەکرانەوە و پارە لە سەرچاوەی تریشەوە وەردەگیرا. ئابوونەی ئەندامانی فەخری هەندێ جار دەچوونە پاڵ فەندی نەخۆشییەوە، هەروەها یەکەتییەکە یان ناحیەکە هەندێ جار خانەکانی لە کێشە ڕزگار دەکرد. بۆیە ناکرێ گریمانەی ئەوە بکرێت کە ڕەتکردنەوەی خانەیەک بۆ ئەوەی بە ویستی ژمێریارێک بێت ئاکامی بێ مێشکی یان پشتگوێخستن بێت. هەندێ لە لقەکان مەیلیان لە سیستمی برایەتی هەبوو بۆ هاوکاریکردنی هێڵێکی خاوێنی دڵنیایی.

بەڵام، وردە وردە، بۆچوونەکان دەگۆڕان و لە ماوەی سێ ساڵی بڵاوکردنەوەی خشتەکانی ساڵی ١٨٥٠ی مانچستەر یونیتیدا، کۆبوونەوەی ساڵانەی مانچستەر یونیتی بۆ یەکەم جار بەکاربرا بۆ پێوەرێکی پلە بەپلەی ئابوونە، کە پشتی بەست بە تەمەنی پێوەندیکردنەوە. هەر هەموو خانەکان ڕێژە نوێیەکانیان پەسند نەکرد، بەڵام پێدا پێدا سیستمە نوێیەکە خێرا بڵاو بووەوە.

یاسای ساڵی ١٨٧٥ : پشتبەستن بە والآبوون نەک پیاوسالاری

هەندێ لەو شایەتانەی کە بەڵگەیان دا بە کۆمیسیۆنی شاهانەی ساڵی ١٨٧٤ داوای سەپاندنی پلانێکی دڵنیاییی کۆمەڵایەتیی مەرکەزییان کرد. پرۆپۆزەڵێک کە لەلایەن هەردوو گەورە قەشە، شەش قەشە و ١٧ پارێزەر، ٣٥ ئەندام پەرلەمان، ٣٧ سەرۆکی بۆردی پاسەوانی، ٥٢ جەی پیس، ٩٠ پیاوی ئاینی و لەگەڵ گەلێکی تر کە ژمارەیان دەگەیشتە ٥٠٠ پیاو، پشتگیریی لێ کرا، جگە لە چوار خاتوون، وەک لە ڕاپۆرتەکەدا هاتووە. داوای پلانێکی حکوومەتیان کرد بۆ دڵنیاییی نەخۆشی، مردن و پیری کە لە پۆست ئۆفیسەکان ئیدارە بکرێن. خۆشبەختانە کۆمیسیۆنەکە لە بەهای خۆبەخشانە تێ گەیشت و دژی پرۆپۆزەڵەکە وەستایەوە، بەتایبەتی لەبەرئەوەی دەسـهەقی نەخۆشی ڕێی تێ دەچوو تەزویر بکرێت. ئەو بۆچوونەی وەرگرت کە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان دەبێ باشتر بکرێن لە ڕێگەی ئەوەی بەزۆری شتەکانیان والآ بکەن.

کاری زەحمەت بۆ تاک ئەوە بوو پێوەندی بە کامە کۆمەڵەی دۆستایەتییەوە بکات؛ چونکە بەڵێن دەدرا سوودی دوور لە بەرامبەر ئابوونەی هەنووکەیی بدرێت. هیچ ڕێگەیەک نەبوو دڵنیات بکاتەوە ئابوونەکان بەشی سوودەکان دەکەن. بۆ زیادکردنی زانیاری لەسەر ئەندامان، یاساکە داوای لە کۆمەڵەکان کرد ڕاپۆرت و حیسابی ساڵانە و پێنج ساڵانە بنێرن و بەهای ئەرک و ئیلیتیزامات و کەلوپەلەکانیش ئامادە بکەن. سەرنەکەوتنی ئەم کارە لەبەر هێرشێکی دڵشکێن بوو.

سەرۆکی کۆمیسیۆنی شاهانە سێر ستادفۆد نۆرسکۆت بوو، کە بووە راوێژکاری ئێکسچێکەر (Exchequre) لە ١٨٧٤ و دەسەڵاتی یاسادانانی نوێی لە پەرلەمان وروژاند. دوو ئامانجی کلاسیکی هەبوون: (١) دابینکردنی زانیاریی بەسوود بۆ کۆمەڵەکان لە دانانی یاساکان و ڕێکخستنی ئابوونە و سوودەکان، (٢) دابینکردنی زانیاری بۆ ئەندامانی گشتی تا بتوانن بۆ خۆیان بڕیار بدەن تا ئاستێک لە هەر کۆمەڵەیەکدا وەرگرن. بەڵام ئەو مەبەستی جێهێشتنی ئیدارەی راستەقینەی کۆمەڵەکان بوو بۆ ئەندامان و بەڕێوەبەرەکانیان.

لەژێر ئەو چوارچێوەیە یاساییەدا کەس نەیدەتوانی یەکسەر ببێتە ئەندامی

کۆمەڵەیەک کە شیمانەی رووخانی هەبوو لە هەر کاتێکی هەستیاردا. بەڵام، ئەمە مانای ئەوە نەبوو کە کۆمەڵەکان لەناوچوون، مانای ئەوەش نەبوو کە کۆمەڵە دابەشبووەکان سڕانەوە. بگرە بەردەوام دەبووژانەوە لەبەر ئەو هۆکارانەی کە بیڤریج لە "کاری ئارەزوومەندان"دا باسی لێوە کردوون. بەتایبەتی، لەبەر ئەوە بوو کەوا کۆمەڵەکان کۆمپانیای دڵنیایی نەبوون: هەندێکیان برایانە و یانەی کۆمەڵایەتی بوون، هەندێکیشیان تاک و خێزانیان فێری پارە کۆکردنەوە دەکرد بۆ رۆژی رەش یان بۆ ئەوەی شتی گەورەی پێ بکڕن.

چوارچێوەی یاسایی لە ساڵی ١٨٧٥ رێگەی بە رێکخراوی نوێش دا گەشە بکەن، ئەو دەمەی داواکارییە مێللییەکان گۆڕان. هێندەی ئەمە گرینگ، هەوڵە بەدیلەکان ئاسایی بوون بۆ بەهاداری و پەرەسەندن. بۆ نموونە، لە ١٨٨٦دا، نیسۆن شرۆڤەیەکی فۆرێستەرسی بڵاو کردەوە کە جیاوازیی دەکرد لە نێوان ئەزموونی ناوچە لادێیی و شارستانییەکاندا. لە ئەنجامدا، کۆبوونەوەی ساڵانەی فۆرێستەرس بڕیاری نەهێشتنی خشتەکانی دا لەسەر بنچینەی ئەزموونی نیشتمانی و ئەوەشی چارەسەر کرد کە هەر لقێک دەبوایە رێژەیەک بسەپێنێت لەسەر بنچینەی داتای لۆکاڵ. ئەگەر تاکە پاتێکی نیشتمانی بسەپێنرابا لەلایەن دەوڵەتەوە ئەوا زۆر زەحمەت دەبوو، ئەگەر مەحاڵ نەبووایە، سوودەکان ئەوەندە بسازێن.

یاسای ساڵی ١٨٧٥ بەڕەسمی دانی بە سیستەمە پێوەندارەکاندا نا، وەک "یەکەی تۆمارکراو"، لە کاتێکدا لەژێر یاسای ساڵی ١٨٥٥دا لقەکان بەجودا تۆمار دەکران و دەیانتوانی ئاسانتر یاساکانیان بگۆڕن یان کۆتا بە پێوەندییان بێنن لەگەڵ سیستەمێک بەپێی ویستی خۆیان. دەسەڵاتی یاسادانانی پێشتر سەربەخۆیی لقەکانی لە سەنتەر پتەوتر کرد، بەڵام یاساکانی ساڵانی ١٨٧٥ و ١٨٧٦ سەنتەریان بەهێز کرد. پێوەری تۆمارکردن ئەوە بوو بەشێوەیەکی رێکوپێک ئابوونەکان بدرێت بە فەندی مەرکەزی. لە ئەنجامدا، لە ١٨٧٥، مانچستەر یونیتی و فۆرێستەرس، هەندێ سیستەمی بچووکتری تر، ئابوونەیان کردە نیو یان یەک پێنس بۆ هەر ئەندامێک کە ساڵانە بیداتە فەندەکە بۆ رۆژی تەنگانەی لقەکان. پێش ١٨٧٥، لقەکان هیچ ئابوونەیان نەبوو، هەروەها بارەگەی سەرەکی لەلایەن داهاتی بۆنەکانی لقەکانەوە پارەی بۆ خەرج دەکرا.

هەروەها ئەوانەش هەبوون کە دەیانویست دەوڵەت کۆنترۆڵێکی زیاتر پیادە بکات، بەڵام توانرا تا ساڵی ١٩١١ بەرگەیان بگیرێت. پێشتر دەوڵەت بەشێوەیەکی فراوان رێگەی بە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان دا، پەرە بسێنن وەک ئەوەی خۆیان پێیان باشە، هەروەها کۆششی ئارەزوومەندانە خزمەتگوزاریی بەرفرەوانی جۆرەوجۆری دابین کرد و ناوەندەکانی دابینکردنی بۆ داهات لە کاتی نەخۆشیدا. بەشی نۆیەم باسی ئەوە دەکات چۆن ئازادیی کۆمەڵەکان پەرە دەسێنن و دواتر بەپێی یاسای دڵنیاییی نیشتمانی ١٩١١ پەردەپۆش کران، پێوەرێکە ئاماژەی بە کۆتاییی هەوڵی لیبرال هێنا کە زاڵ بوو بەسەر سیاسەتی گشتی لەوەتەی ١٨٣٤ەوە.

١٩١١: دڵنیایی نیشتمانی و پاڵەپەستۆی هاریکاریی هاوبەش

کۆمەڵە دۆستـایەتییەکان سـەرکەوتوو بوون لە ڕێکخستنی دڵنیاییی کۆمـەڵایەتی، هـەروەها چاودێریی پزیشکییان بناخەیەکی بۆ سـەرەتای سیستمی خۆشگوزەرانی دانـا. بەڵام ئـەمــە، بـەشــێــوەیەکی دژیەک (تناقض)، لە کــاری ئەواندا ڕەنگی نەدەدایەوە. یاسـای دڵنـیـاییی نیـشـتـمـانی سـاڵی ١٩١١ لە بنەڕەتدا لـەلایەن (یۆد جۆرج)ەوە فۆرمۆلە کرا، کە لە ڕێگەی پەرلەمانەوە جێگیری کرد، وەک ڕێگەیەکی فراوانکردنی سوودەکانی ئەندامێتیی کۆمەڵەی دۆستایەتی بۆ چینی کرێکار. بەڵام لە ڕێگەیدا بۆ ئەنجوومەنی نوێنەران، یاسا بنچینەییەکە بەشێوەیەکی ریشەیی لە دوژمنکارییـەکی بـەرژەوەندیخـوازی دەسـەڵاتدار بۆ هـاریکاریی هـاوبـەشی چینی کـرێکاران، بـەتایبـەتیش کـەیفی بە کـۆنتـرۆڵی چینـی کرێکاری "پیـاومـاقـووڵانی" پزیشکـی نەدەهات. بی ئێم ئەی بـەهـەمـان شـێـوە بەپەرۆش بوو بۆ بەدەسـتـهـێنانی پارەی زیاتر و پێوەرێکی بەرزتر بۆ دوکتـۆران. هێندەی ئەمـە گـرینگ کـۆمـپانیـا بازرگانییە دڵنیـاییـیەکان بوون، کە دەمێک بوو کـەیفیـان بـە پێشبـڕکێی قازانج نەویستـی کۆمـەڵە دۆستـایـەتیـیـەکـان نەدەهات و یاسـای دڵنیـاییی نیشـتـمـانیی ١٩١١یان بە هەڕەشەیەک بۆ سـەر کارەکانیان زانی. ئەمانە لە شێوەی دەزگەیەکی بازرگانیی دەسەڵاتدارەوە ڕێک خرابوون و پێیان دەگوترا تێکەڵە " کۆمبـاین -com bine".

بی ئێم ئەی و کۆمباین هاوپەیمانییـەکی کاتییان پێک هێنا بۆ دەرهێنانی مۆڵەت پێدانی کار لەژێر دەسـتی حکوومـەت لەسـەر حسێبی کۆمـەڵە دۆسـتـایەتییـەکان. جەوهـەری دڵنیاییی کۆمەڵایەتیی چینی کرێکار خۆڕێکخستنێکی دیموکراتی بوو، بەڵام هـەمـوارکـردنەکانی یاسـاکە کە لەلایەن بی ئێم ئەی و کۆمـبـاینەوە بەدەست هات، ئەم دیموکراسییەتـەی بەلاوە نا. مووچەی پزیشکان لەگەڵ ئەو بڕانەدا بوو کە کرێکارانی ئاسـایی دەیانتوانی بیدەن، بەڵام لەژێر پاڵەپەستـۆدا. حکوومـەت داهـاتی پزیشکـەکانی نزیکەی دوو هێندە زیاد کـرد و هـاوکـاریی داراییی بۆ گـواسـتنەوەی

سـامـان دابین کرد لە کرێکارە مسۆگەرەکان بۆ پیشەی پزیشکی بەهۆی ئاڵییەتی ئابوونەی ڕێژەییی دڵنیاییی نیشتمانی.

دڵنیاییی نیشتمانی بەپاڵەپەستۆ: کاریگەریی ڕاستەوخۆ

پێشنیازی حکوومەت بۆ دڵنیاییی نیشتمانی، کە یەکەم جار لە ١٩١٠دا بڵاو بووەوە، بووە هۆی گۆڕان لە پیشەی پزیشکیدا. لە ١٩٠٣دا، گرێبەستی پراکتیکی لە رووی ئابوورییەوە وەک تیۆرێک بەباش وەسف کرا لەلایەن جۆرنالی پزیشکی بەریتانیایی و لە هەندێ فۆرمیشدا بە یەکێک لەو ڕێگە هەرە سەرنجڕاکێشانە وەسف کرا کە بەهۆیەوە پیاوێکی پزیشکی دەتوانێت گوزەرانی خۆی دابین بکات. بەڵام هەرکە گفتوگۆی گشتیی پێشنیازەکان دەستیان پێ کرد، هەستەکان گۆڕان. هەروەک دوکتۆرێک باسی لێوە دەکات، لەگەڵ هاتنی دڵنیایی بەپاڵەپەستۆی دەوڵەت (هۆکاری مانەوە)ی گرێبەستی پراکتیکیش بەسەر چوو: ئێمە ئێستا وەک موزەمیدی پزیشکی خاوێن و سادە دەست پێ دەکەینەوە، وەک فرۆشیار ئامادەین خزمەتگوزارییەکانمان بدەینە کڕیار، کە ئێستا هەژاری مووچەخۆر نین، بگرە کۆمپانیای پارەداری دڵنیاییی دەوڵەتن. زۆرجاران پزیشکەکان دوژمنی تەداخولی دەوڵەتن، ئەم بۆچوونە لەلایەن ئۆپۆزیسیۆنەوە پتەوتر کرا بۆ پلانی حکوومەت. بەڵام ناکۆکی لەبارەی ماوەکانەوە بوو، پزیشکەکان لارییان نەبوو لەوەی دەوڵەت شتەکان بەدەستەوە بگرێت وەک بنەما ئەگەر مووچە و پێوەر و کۆنترۆڵیان پێ زیاتر بێت.

کۆمباین

لە ١٩١٠دا، پیشەسازیی بازرگانیی دڵنیاییی ئەوەندە بەهێز بووبوو، ئیتر زەحمەت بوو بۆ حکوومەت پشتگوێی بخات. لە کۆتاییی ئەو ساڵەدا، ٢٨,٥ ملیۆن سیاسەتی سوودی تازیە کاریان پێ دەکرا لەگەڵ بەهایەکی گشتی کە دەگەیشتە زیاتر لە ٢٨٥ ملیۆن پاوەند. هەر ساڵە و ١٠ ملیۆن ئەندامی تر دەفرۆشرانەوە. ٩٠٪ی ئەو کارە لەلایەن ١٢ کۆمپانیای گەورەوە کۆنترۆڵ کرابوو، هەروەها پیشەسازییەکە باش ڕێک خرابوو بەهۆی دەزگاکەیەوە کە پێی دەگوترا "کۆمباین: Combine". نزیکەی یەک ملیۆن پیاو دامەزرابوون، کە ٧٠ هەزاریان فرۆشیاری

دەرگە بەدەرگەی فوولتایم بوون. داهاتیان لە فرۆشتنی هەر سیاسەتێک بوو، کە لە نێوان سەتا ٢٠ تا ٣٠ ی بڕی سەرەکی بوو. بڕی سەرەکی لە هەفتەیەکدا پێی دەگوترا "کتێب". کتێبەکان دەفرۆشران و دەکڕان و بۆیە نوێنەرایەتی وەبەرهێنانێکی بەرچاویان دەکرد لە بەشی کۆکەرەوەکاندا. پێشتر ویلیەم براسویت، یاریدەری سکرتێر لە دەستەی داهاتی ئینلاند، پاتێکی وردی ئامادە کردبوو، کۆمپانیاکانی دڵنیایی مافێکی سەرەکییان لە لیۆد جۆرج، راوێژکاری ئێکسچێکەر، وەرگرتەوە. سەرەتا، مەرامی ئەو ئەوە بوو کە دەسەڵاتی یاسادانان سوود دابین بکات بۆ بێوەژن و منداڵان بەڵام کۆمپانیاکانی دڵنیایی بەسەرکەوتوویی دژی ئەو پێشنیازەی وەستانەوە لەبەرئەوەی ترسان لەوەی پێشنیازەکە سیاسەتەکانی سوودی مردنی کۆمپانیاکان کەمتر سەرنجڕاکێش بکات.

پیشەسازییەکە بەهێز بوو، زۆر لەبەر سامانەکەی نەبوو بگرە لەبەر سوپایەکی بە پرەنسیپی ٧٠ هەزار کۆکەرەوەیی لە لووتکەی دەسەڵاتدا. کاریگەرییان لەسەر بۆچوونەکان زۆر حکوومەتی لیبرالی دەترساند، لەبەرئەوەی نا کە زۆرینەی لە پەرلەمان لە جانیوەری ١٩١٠دا کەم بووبووەوە، ناچاری کرد پشت بە هاوکاریی حزبی کرێکاران ببەستێت بۆ مانەوە. لیۆد جۆرج ئامادە نەبوو مووچەی بێوەژن و منداڵان کەم بکاتەوە لە پاتەکە بەڵام دواجار ئەمەی کرد لەبەر کۆمپانیاکانی دڵنیایی:

بەڵام وا پەسندترە ئەگەر دڵنیاییی دەوڵەت بە بەدیل دابنێیت... هەر حزبێک کە هەوڵی دا ئەوا توانیی پەرە بە دوژمنایەتیی هەموو ئەو بریکار و کۆکەرەوانە بدات. سەردانی هەموو ماڵێکیان کرد، ماندوو نەدەبوون، زۆرجار زۆر زیرەک بوون، هەروەها حکوومەتێک کە هەوڵی دا بۆ دەست بەسەرداگرتنی کار بەبێ ئەوەی جارێ هاوکاریی مسۆگەری پارتەکەی تر مسۆگەر بکات. بۆیە بەم شێوەیە دەیدۆڕاند لە هەوڵەکانیدا، بۆ ئەوەی، ئەگەر پاتی دڵنیاییی نیشتمانی کەوتە ژێر دەستی هەر پارتێکی حوکمڕان، دەبێ سنووردار بێ، هەروەها پێویستترین و بەپەلەترینی هەموویان دەبێ بەجێ بهێڵرێن.

هەرکە یاساکە لە پەرلەمانەوە دەرچوو، زیاتر بڵاو بووەوە. یەکەم رەشنووسی

یاساکە، لە مایۆی ١٩١١دا بڵاو کرایەوە، ڕێگەی بە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان دا ببن بە "کۆمەڵەی ڕێپێدراو" و تەواوی کۆمپانیاکانی دڵنیاییشی وەدەرنا. دوو بڕگەی ناو یاساکە، کە بەئەنقەست لەلایەن برێتویتەوە دانرا، نەیهێشت کۆمپانیاکانی دڵنیایی ببن بە کۆمەڵەی ڕێ پێدراو. یەکەمیان، بڕگەی ٢١ خاڵی ١ و ٢ و ٣، داوای لە هەر کۆمەڵەیەکی ڕێ پێدراو کرد چەند لێژنەیەکی ئیدارەی مەحەلی لە ئەندامان دروست بکەن مەگەر پێشتر لقیان هەبووبێت. دووەم بڕگەی ١٨ خاڵی دوو، بەشی دووەم تێیدا هاتووە کە کۆمەڵەیەکی ڕێ پێدراو دەبێ لە دەستوورەکەیدا مافی ئەوەی نەبێت فەندەکانی دابەش بکات بگرە دەبێ بەڕێگە و بەپێی سوودەکانی دابەشی بکات بەسەر (جا سوودەکان لەژێر ئەم یاسایانە بن یان نا). لە بەشی سێیەمی ئەو بڕگەیەدا هاتووە کە کاروبارەکانی کۆمەڵە دەبێ بەتەواوی لەژێر کۆنترۆڵی ئەندامانیدا بێت، هەروەها بەشی چوارەمیشی داوای ئەوەی دەکرد کە دەبێ دەستوورەکەی ماف بەهەموو ئەندامان بدات لێژنە و نوێنەر و بەرپرسەکانیان هەڵبژێرن.

کۆمباین خۆی ڕێک خست و ئەو بڕگانەی لابرد. هانی سوپای بریکارەکانیان دا بچنە ریزی لۆبییەکانەوە، ئەم کارەشیان بەپەرۆشەوە وەرگرت، لە کۆتاییی حوزەیرانی ١٩١١ و مافی گرینگ پێشتر بەدەست هێنرابوو. بڕگەی ١٨ (٢)- بەشی دوو، کە دابەشکردنی سوودەکانی بەسەر بەشدارانی بەشێوەیەکی نایاسایی ئەنجام دەدا، ڕەش کرایەوە.

هەر لەو سەروبەندەدا، کۆمباین هاوپەیمانێکی بەهاداری بەدەست هێنا، ئەویش دەزگەی پزیشکیی بەریتانیایی بوو. پێکەوە، کۆمباین و بی ئێم ئەی دوو مافی تری گرینگیان بەدەست هێنا. ئەو داوایەی کە ڕەزامەندیی لەسەر کۆمەڵەکان دەدا، دەبوایە لە لێژنەکانی ئیدارەی مەحەلی بوون، هەروەها داهاتی پزیشکییش بەڕێوە دەبران، نەک لەلایەن کۆمەڵە ڕێ پێدراوەکان، بگرە لەلایەن لێژنەی مەحەلیی تەندروستی (دواتر پێیان گوترا لێژنەکانی دڵنیایی).

کۆمەڵە دۆستایەتییەکان سست بوون لە بەرپەرچدانەوەی ئەو گۆڕانانە، بەڵام لە سێپتێمبەر و ئۆکتۆبەر دەستیان کرد بە بەرەنگاربوونەوەی کاریگەریی کۆمباین. هەوڵیان دا بۆ دووبارەکردنەوەی داوای ڕێ پێدان بە کۆمەڵەکان کە ببن بە کۆمەڵەی

قازانج نەویست و خۆبەڕێوەبەر. نەک هەر تەنیا هەوڵەکانیان بێ سوود بوون، بگرە بۆ سێیەم جار نووچیان دا. بەشەکانی ٣ و ٤ی برگەی ١٨ (٢) نەیهێشت بۆ کۆمپانیاکانی دڵنیایی بەردەوام بن لە هێڵە مەرکەزییەکانی بازرگانی و کۆمباینیش عەوداڵی سڕینەوەیان بوو لە یاساکە. کۆمەڵە دۆستایەتییەکان، کە هێشتا نەدۆڕابوون، پاڵەپەستۆیان خستە سەر گەڕانەوەیان. بەڵام، دوای هەڵمەتێکی بەرفراوان، برگەی ١٨ (٢) لە بەرژەوەندیی کۆمباین هەموار کرایەوە. براتویت لەسەر ئەم هەموارکردنە گوتی:

لەم ساتەوە، لە ناخی دڵمەوە، بایەخم بۆ یاساکە نەماوە. تەواوی کارەکە بە ناپاکیی روحی یاساکە دەزانم، لەبەرئەوەی ئەو کۆمەڵە کۆکراوانە (کۆمباین) مافیان پێ درا بێنە ریزەوە، بەڵام دەبوایە ئەم کارەی بکردایە لەژێر کۆنترۆڵ نەک وەک کۆنترۆڵکار.

ئەگەر هەموارکردنەکانی یاساکە بەمەبەستی درێژکردنەوەی پێشبڕکێ بوایە بۆ سوودی بەکاربەران، ئەوا رەنگە هەموویان بێ سوود نەبوونایە. بەڵام لە واقیعدا، هەموارکردنەکان بەدەستی پزیشکانی رێکخراوەوە یارییان پێ دەکرا بەهۆی نەهێشتنی ئالییەتە سەرەکییەکان بەهۆیانەوە بەکاربەران دەیانتوانی بەرگری لە خۆیان بکەن دژی خزمەتگوزاریی خراپ و کرێی زۆر.

کۆنترۆڵی بەکاربەر دوای ١٩١١

چەندان ساڵ کۆمەڵە دۆستایەتییەکان هانی پزیشکەکانیان دا ستانداردی خزمەتگوزارییەکانیان لە رێگەی پێشبڕکێوە باشتر بکەن. وێڕای ئەمەش، کۆمەڵە دۆستایەتییەکان نارەزاییان دەردەبڕی لەو رێنوێنییانەی کە پزیشکەکانیان سەربەست کردبوو.

حکوومەتیش سکاڵای میکانیزمی بەپێی یاسای ١٩١١دا بەرز کردەوە، بەڵام زۆر کەمتر بوو. هەروەک پرۆفیسۆر رودۆلف کلێین باسی لێوە دەکات، یاسای ١٩١١ هەنگاوێکی گەورە بوو بەرەو بوونی پیشەی پزیشکی لە چنگ کۆنترۆڵی سەپێنراوەوە. سکاڵا سیستماتیکییەکانی ١٩١١ بەهەوڵێک دانەنرا بۆ بەهێزترکردنی پێگەی بەکاربەر بگرە بە کردەیەکی رزگارکەر وەسف کرا کە داڕێژرابوو بۆ رزگارکردنی شتێک لە چنگی کۆنترۆڵی پەسێنراو بەسەر

خزمەتگوزارییە پزیشکییەکانەوە. مامەڵەی ۱۹۱۱ یەکەم هەنگاوی ڕێچکەکە بوو بەرەو سیستمێکی سیندیکالیستیی کۆنترۆڵی پیشەیی بەسەر خزمەتگوزارییە تەندروستییەکانەوە. نەریتی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان لەسەر بنچینەی یاساکانی دادوەریی سروشتی بوو. دوو بنەمای سەرەکی هەن: "گوێ لەوی تر بگرە" و "هیچ کەسێک نابێتە حاکمی کەیسی خۆی". بەپێی ئەم فەلسەفەیە ئەو باوەڕە هەبوو کە هەردوولا مافی یەکسانیان هەیە لەوەی کەیسەکانیان بدرکێنرێن و کاری سەرەکیی پرۆسەکە سەربەخۆیی ئەوانە بوو کە بڕیاریان لەسەر پرسەکە دەدا. کەواتە یاساکانی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان تەعینی لێژنەی هەرەمەکیی دابین کرد کە لەو تاکانە پێک هاتبوون کە هیچ دەسەڵاتێکیان نەبوو شت بهاڕن.

بۆچوونی پزیشکەکان دژی ئەمە بوون: نابێ کەس حوکمی پیشەگەران بکات تەنیا پیشەگەران خۆیان نەبێ. زۆرجار دوکتۆران دووپاتیان دەکردەوە کە ئەم بیرۆکەیە لە بەرژەوەندیی گشتیدایە، بەڵام بەبێ دڵسۆزیی ئەخلاقیاتی پیشەگەرانەوە کە بەتوندی خۆیان لە رەخنەی هاوەڵانیان کرژ دەکردەوە.

ڕێکخستنەکان بۆ ئەوانەی دڵنیاییان نەبوو لە ساڵانی (۱۹۳۰)کاندا

ماوەی ۱۹۱٤ بۆ ۱۹٤۸بایەخێکی تایبەتی هەیە، چونکە بەراوردێکی ئاسایی کرد لە نێوان هەگبەی بازاڕ و هەگبەی دەوڵەت. دانیشتووی کرێکار دەچووە پاڵ پاتی دڵنیاییی نیشتمانی، بەڵام بەدەر لە ژن و منداڵ. ئەوان لە شوێنی بازاڕدا چاودێریی تەندروستیان وەردەگرت.

جۆرە سەرەکییەکانی هەگبە ئەمانە بوون: بەشەکانی نەخۆشانی دەرەوەی نەخۆشخانە خۆبەخشەکان، تیمارگە ئازادەکان، تیمارگە پاشەکەوتکەرەکان، پراکتیزی خانەی کۆمەڵەی دۆستایەتی، دڵنیایی دژی دەسهەقی پزیشکی (بە لێژنە ڕێ پێدراوەکانی کۆمەڵەی دۆستایەتیشەوە)، خزمەتگوزاریی گشتیی پزیشکی، یانە تایبەتەکانی پزیشکان، یانەکانی کار و پەیمانگە پزیشکییەکانی کۆمەڵەی دۆستایەتی.

زۆر کەس بەردەوام بوو لە بەکارهێنانی بەشەکانی نەخۆشانی دەرەوە لە جیاتیی جی پی (GP) موزەمیدی گشتی، هەرچەندە لە ساڵانی (۱۹۳۰)کاندا گەلێ

نەخۆشـخـانەی خـۆبـەخش هانی نەخـۆشـانیـان دەدا یـەکـەم جـار بچنە لای جی پییـەکانیـان. لە ١٩٣٥دا، ١١٠٣ نەخۆشـخـانەی خـۆبـەخش هـەبوو کە ٢,١ملیـۆن نەخــــۆشـی ناوەوە و ٥,٦ ملیــــۆن نـەخــــۆشی دەرەوەی وەردەگــــرت. هـەندێ نەخۆشخانەی گشتی هەمان رۆڵیان بینی.

تیـمارگـە ئازادەکـان کە لەلایەن دەزگـە خێـرخـوازییـەکـانەوە دەعـمی مـادیـیـان وەردەگـرت بەردەوام بوون لە کـار لە گـەلێ شـارۆکـەی گـەورەدا. لـە ناوەڕاسـتی (١٩٣٠)کـانـدا بـەتـەنیـا لە لـەندەن لە ٢٠ تیـمـارگـە زیاتر هەبوو. تیـمـارگـە پاشـەکەوتکەرەکانیش بەردەوام بوون لە کارکردن. لە ناوچەی لەندەن نزیکەی ٢٠ تیـمـارگـە هەبوون. تیـمـارگـەی پاشـەکـەوتـکەری (باترسـی) کـە یەکـێک لە هەرە گەورەترینیان کەوا ٦ هەزار ئەندامی هەبوو لە ١٩٣٦.

هەرکـە هـەفـتـانە ٣ پێنسی دەدا، پزیشکەکـان نـاو لێـژنەکـە ٦ پێنس کـرێیـان وەردەگرت. ژمـارەیەک یانەی پزیشکیی تایبەت بەردەوام بوون لە کار، بەڵام مـەحاڵە مەزەندەی ئەوە بکەیت چۆن چەندان کەس تەغتیە دەکران. لە بڕیاری رووپێوی بی ئێم ئەی لە ١٩٣٨، ٣٩ یانەی تایبـەت پێـدا پێدا لەناو دەچوون. لـە زۆرینەی رەهای کەیسـەکاندا، سکرتێری بەشـەکان ڕایان گـەیاند هیچ یانـەیەکی تایبـەت نـەماوە، زۆرجار لەبەرئەوەی چووبوونە ناو خزمەتگوزارییە پزیشکییە گشتییەکانەوە. بڕەکە بەلایەنی کەم هەفتانە ٣ پێنس بوو، هەرچەندە رێککەوتنە مەحەلییەکان زۆر جیاواز بوون. لە کـۆتاییی سـیـیـەکـاندا، پێ نەدەچوو زیاتر لە ١٠٠ هـەزار کـەس لەلایەن ئەندامێـتیی یانە تایبـەتەکانەوە ڕووماڵ کـرابن. گـەلێ کارگـە و تەواوی کـانەکان هـاوکاریی پزیشکیـان دابین دەکرد. هـەندێکیـان بەڕێوە دەبـران لەلایەن بەڕێوەبەر و هـەندێکیش لەلایەن ئـەو لێـژنانەی کـە نوێنەرایەتیی فـەرمـانبـەرەکـانیـان دەکـرد. عادەتەن، ئەو پاتانە بەشی خێزان و فەرمانبەرەکانیان دەکرد. پلاندانانی ئابووری و سیـاسی (PEP)، دیراسـەیەکی سـەرەکـیی ئـەنجـام دا، بەڵام نەیتـوانی ژمـارەی تەغـتیـەکـراو بخـەمـڵێنێت. بەڵام، ئێـمـە دەزانین کە هێـشـتـا نزیکەی یەک ملیـۆن فـەرمـانبـەری کـانەکـان لە سـاڵانی سـیـیـەکـاندا هـەبوون. ئەوانەی پشـتـیـان بەو فەرمانبەرانە دەبەست نزیکەی دوو ملیۆن تا دوو ملیۆن و نیو کەس دەبوون.

بی ئێم ئەی هانی پەرەپێدانی ناوەندی خزمـەتگوزاریی پزیشکیی گشتیی دەدا.

گــەورەترینیـــان لە لەندەن بـوو، لە ١٩٣٧ لـە تەواوی وڵاتـدا هـەشــتـــا دەزگـــەی خـزمــەتگوزاری هەبوو کـە ٦٥٠ هەزار ئـابوونەداریـان هەبوو. رووپێـوێـک لەســەر پەنجـاو یەک دەزگـەی خـزمـەتگوزاریی پزیشکیی گـشـتـی دەری خـست کـە هەر بەشدارییەکی لاوەکی ١,٨٦ کـەس دەکەوتنە مەترسییەوە. لەسـەر ئەم بنەمایە کۆی گشـتـی نزیکەی ١,٢ ملیـۆن خـرابوونە چوارچێوەی دەزگە خـزمـەتگوزارییـەکانی پزیشکیی گـشـتـیـیـەوە. نزیکەی ٤ هەزار دوکـتـۆر کـاریان تێـدا دەکرد، بەرێژەی ئاسـایی ١١ شیلینگ و ٤ پێنسیان وەردەگرت، بەڵام شـارۆکە گەورەکان لە ناوچە لادێییـیـەکان گـرانتر بوون. فـراوانکردن لە سـاڵانی (١٩٣٠)کـاندا خـێـرا بوو. لە ١٩٣٢، تەنیا ٣٢ خزمەتگوزاریی پزیشکیی گشتی هەبوو.

پراکتیکی خانەی کۆمەڵەی دۆستایەتی

زۆربەی ئەوانـەی لەلایەن پراکـتـیکی خـانـەوە رووممـاڵ دەکران پێش ١٩١١، لەلایەن دڵنیاییی نیشتمانییەوە رووماڵ کران، بەڵام خـانەکان بەردەوام بوون لە دابینکردن بۆ ئەو ژن و منداڵانەی کە لە دەرەوەی پاتی دڵنیاییی نیشـتمانیدا بوون. بەگوێرەی رووپێـوەکـانی بی ئێـم ئەی رێژەی گرێبـەسـتی پراکـتیکی لە ١٩٣٥-٣٦ و ١٩٣٨-٣٩دا جـێبـەجێ کـران، گـرێبـەسـتی پراکـتیکی بۆ ئەندامـە گەورەکـانی کـۆمـەڵە دۆسـتـایەتییـەکان خێرا روو لە نەمـان بوو. بەڵام هێـشـتـا لە زۆر ناوچەدا رۆحـیان لەبەر مـابوو. رێژەکان بەپێی پێشبـڕکێوە جیاواز بوون. لـە ١٩٣٥-٣٦دا، کرێی سـاڵانە لە باس ٥ شـیلینگ بوو، لە بێرمینگهام ١١ شـیلینگ، لە چێستـەفیلد ١٣ شـیلینگ، لە نۆرویچ ١٢ شـیلینگ، لە کێنت ٦ شـیلینگ و لە بانسلی ١٠ شـیلینگ بوو. بەرزترینیان ١٦ شیلینگ بوو لە ئیلای.

رووپێــوەکــانی بی ئێم ئەی لە ســاڵانی ١٩٣٥-٣٦ و ١٩٣٨-٣٩ تەواو نـەبوون، بەڵام بی ئێم ئەی پێی وابوو کـە ٩٠٪ی پاتی گـرێبـەسـتـە هەنووکـەییـان تەغـتـیـە کرابوون. رووپێوەکان لەبارەی رێژەی مووچەوە بوون نەک لەبارەی ژمارەی ئەوانەی دڵنـیـاییـــان هـەبوو، بەڵام هـەندێ دیارخـــەر لـە بەردەســـتــدا بوون. تێکەڵکردنی ئەنجـامـەکـانی بـی ئێم ئەی لـەگـەڵ ئەو ئامــارانەی لەلایەن تـۆمـارکـەری کـۆمــەڵە دۆسـتـایەتییـەکان، رێگەمـان پێ دەدا مـەزەنـدەی ژمـارەی ئەو کـەسـانە بکەین کـەوا چاودێریی پزیشکییان لە کۆمەڵە دۆستایەتییەکانەوە بەدەست دەهێنا.

له سییەکاندا ٧٠٠ کۆمەڵەی دۆستایەتیی مێرمندالآن هەبوو کە ١٨٥ هەزار ئەندامیان هەبوو. کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بە لقەکانەوە ٢٩٨٢٠٠٠ ئەندامیان هەبوو. کۆمەڵە دابەشبووەکان ٤٩٩٠٠٠ ئەندام. هەروەها کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بەبێ لقەکان (ئەو لقانەی سوودی نەخۆشیان دەدا لەسەر بنەما کەڵەکەبووەکاندا) ١١٥٢٠٠٠ ئەندامیان هەبوو. هەموو ئەو ئەندامانە بەمسۆگەری چاودێریی پزیشکییان پێ نەدەگەیشت، گەلێکیان لەلایەن دڵنیاییی نیشتمانییەوە تەغتیە دەکران بەڵام بۆیان هەبوو نەخۆشی خۆبەخشانەی زیادە یان دڵنیاییەکانی تری لێ دەربێنن.

١٨٥ هەزار ئەندامی کۆمەڵەکانی مێرمندالآن چاودێریی پزیشکییان بۆ دابین دەکرا. وێرای ئەمەش، کۆمەڵە دۆستایەتییەکانی گەورەسالآن ئەندامی گەنجیان هەبوو. کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بە لقەکانەوە ١٣٤ هەزار ئەندامیان هەبوو لە خوار تەمەنی ١٦ساڵی لە ١٩٣٠، کۆمەڵەکانی خەرجیی نەخۆشی (لەسەر بنەما کەڵەکەبووەکان) ١٢٢ هەزار ئەندام، کۆمەڵە دابەشبووەکان ٥ هەزار ئەندامیان هەبوو، بەگشتی دەکاتە ٤٤٦ هەزار ئەندامی مێرمندال. کۆمەڵەکان بە لقەکانەوە ٢١٨٩٠٠٠ ئەندامیان هەبوو لە خوار تەمەنی ١٦ ساڵی، کۆمەڵە کەڵەکەبووەکان ٩٤٧ هەزار ئەندام، کۆمەڵە دابەشبووەکان ٣٧٠ هەزار ئەندام. لە کۆی گشتیی ئەندامێتیی گەوران کە ٣٥٠٦٠٠٠ ئەندام بوو، زۆرینەی ڕەهای ئافرەتانی ئەندام ئابوونەیان بۆ چاودێریی پزیشکی دەدا. تۆمارکار ئامارە جوداکانی لەبارەی ئەندامانی نێر و مێ بڵاو نەکردەوە، بەڵام بەڵگەی کۆنفرانسی نیشتمانیی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بۆ لێژنەی بیڤریج لە ١٩٤٢ پێشنیازی ئەوە دەکات کە ئافرەتان چارەگێکی کۆی گشتیی ئەندامێتییان پێک هێناوە. لە ١٩٤١، لە کۆی ٤,٦ ملیۆن ئەندام، ٢٤٪ی ئافرەت بوون. بەم شێوەیە، لە کۆی ٣,٥ ملیۆن ئەندامی گەورەی خۆبەخش لە ١٩٣٠، نزیکەی ٨٤٠ هەزاریان ئافرەت بوون. زۆربەیان بۆ سوودی پزیشکی پارەیان داوە. هەندێ لە ئەندامە پیاوەکان یارمەتیی پزیشکە خانەکانیشیان داوە. ئەگەر تەنیا ١٠٪یان ئەم کارەیان کردبێت، ئەوا دەکاتە ٢٨٠ هەزار ئەندام. هەموو پێیان گوترابوو، بەلایەنی کەم لە ناوچەیەکی هەرێمەکە ١,٥ ملیۆن کەس بەو مندالآنەشەوە کە ئەندامی کۆمەڵە دۆستایەتییەکانی گەوران بوون لەگەڵ کۆمەڵە تایبەتییەکانی مێرمندالآن، دەبێ چاودێریی پزیشکیان بۆ دابین بکرێت

له ڕێگەی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان تا کۆمەڵە دیپۆزیتییەکان لە ناوەڕاستی سییەکاندا پەیدا بوون. ئەم خەملاندنە دەوەستێتە سەر ئەندامێتیی کۆمەڵە دۆستایەتییە تۆمارکراوەکان و هیچ حسێبی کۆمەڵە تۆمارنەکراوەکان نەکراوە.

دڵنیایی لە دژی کرێی پزیشکی

دوای یاسای ١٩١١، هەندێ کۆمەڵەی دۆستانە پاتی نوێیان پەرە پێ دا بۆ دڵنیاکردنەوەی پزیشکان. هەندێ پاتی پزیشکی پارەدانەوەیان بۆ تەواوی کرێیەکە دابین کرد، هەندێکیشیان بۆ بەشێکیان دابین کرد. لە چەند کەیسێکدا هەر دوکتۆرێک دەکرا راوێژی پێ بکرێت و هەروەها پارەدانەوەی هەر کرێیەک کە باسی لێوە دەکرا، دەکرا بانگەشەی بۆ بکرێت. لە زۆربەی کەیسەکاندا، دوکتۆر دەبوایە لەلایەن لێژنەیەکی دوکتۆرانەوە هەڵبژێردرێت کە رەزامەندییان لەسەر کرێی تایبەتی دەدا.

لە سەروبەندی راگەیاندنی دڵنیاییی نیشتمانی لە ١٩١١، ناحیەی ساوس لەندەنی مانچستەر یونیتی، پاتێکی دانا بۆ کرێی خزمەتگوزارییەکان. سەرەتا ئەندامان هەفتانە یەک پێنسیان (خێرا بوو بە ٢ پێنس) دەدا بە فەندێکی گشتی، بەناوی فەندی هاوکاریی پزیشکی. ئەندامان دەیانتوانی بچنە لای هەر دوکتۆرێک، دەسهەقی دوکتۆر بدەن و وەسڵ وەربگرن و لە فەندەکە وەری گرنەوە. دەسهەقی دوکتۆر بۆ سەردانی ماڵ ٣ شیلینگ و بۆ راوێژکارییەکی پزیشکیش دوو شیلینگ بوو. لە ١٩٢٥دا، شەش هەزار ئابوونەدار هەبوو بۆ پاتی باشی دارایی. لە ماوەی ١٢ ساڵدا، خەرجیی ئاسایی ساڵانە نزیکەی ٢ هەزار پاوەند بوو. "مەڵەوانگە پزیشکییەکان" کە زۆرجار وایان پێ دەگوترا، سەرکەوتوو بوون لە هەندێ ناوچەدا، وەک سوادلینکۆت، کۆلڤیل و ولڤێرتن، بەڵام سەرکەوتنیان تەنیا ئەو کاتە بەدی کرا کاتێ ڕێگەیان دا بە دانانی سنوورێک بۆ دەسهەقی دوکتۆران.

ئەو پاتانەی لەسەر بنەمای قیست بەڕێوە دەچوون خێرا فراوان کران. لە ١٩٣٦، ١,٣ ملیۆن ئەندامی کۆمەڵەی دۆستانەی نیشتمانی دیپۆزیت و زیاتریش دابین کران بۆ پارەی بەشێکی وەسڵەکانی دوکتۆران، کە ٥٧ هەزار ئەندامی کۆمەڵەی پاشەکەوتی مامۆستایان هەبوون. تا ١٩٤٨، ئەندامانی کۆمەڵەی دۆستایەتیی نیشتمانی دیپۆزیت بۆ چارەسەری پزیشکی ٢ شیلینگ و ٦ پێنس و بۆ سەردانی

مالّیش ۳ شیلینگ و ٦ پێنسیان دەدا، بەداوودەرمانیشەوە. کۆمەڵەکە یان ئەوەتا دوو لەسەر سێشیان سێ چارەگی کرێیەکەیان دەدایەوە. بەڵام، بەپێی بی ئێم ئەی، ژمارەی بەرچاوی دوکتۆران بەردەوام بوون لە پەسندکردنی تەنیا پارەی دیپۆزیتی نیشتمانی بەیەکجار، وێڕای رەخنەی درێژخایەنی بی ئێم ئەی لە پراکتکیدا.

چەند کەس چاودێریی پزیشکییان وەردەگرت؟

لە ۱۹۳۹دا، دانیشتوانی بەریتانیا ٤٦،٥ ملیۆن بوو. لە کۆی ئەم ژمارەیە، نزیکەی ۱۹ ملیۆنیان دڵنیاییی نیشتمانییان بۆ دابین کرابوو. بەشەکانی نەخۆشانی دەرەوەی نەخۆشخانە خۆبەخش و گشتییەکان دەبێ خزمەتی شەش ملیۆنیان کردبێت، تیمارگە خێرخوازی و پاشەکەوتەکانیش لەوانەیە ۳۰۰ هەزار، خانەکانیش ۱،٥ ملیۆن، پەیمانگە پزیشکییەکانیش ۱٥۰ هەزار، دڵنیایی کرێی خزمەتگوزاری دوو ملیۆن، خزمەتگوزارییە پزیشکییە گشتییەکان ۲،۱ ملیۆن، یانە تایبەتییەکانی دوکتۆران ۱۰۰ هەزار و یانەکانی کار (بە کۆمەڵەی هاوکارییە پزیشکییەکانیشەوە) نزیکەی ۳ ملیۆن بوو. بەپێی ئەم خەمڵاندنانە، نزیکەی ۱٤،۲ ملیۆن کەس لە سەرووی ئەو پاتانەوە بۆیان دابین دەکرا. پێ دەچێت بەلایەنی کەم ملیۆنێکی تر لەلایەن کۆمەڵە دۆستایەتییە تۆمارنەکراوەکانەوە چاودێریی پزیشکییان بۆ دابین کرابێ. ئەو ۱۲ ملیۆنەی دەشمانەوە لەوانەیە کرێی تایبەتییان دابێت.

پێشبڕکێ

دیارترینی ئەو رێکخراوانەی کە پێشبڕکێی پێشکێش کرد و کرێی پزیشکییان سنووردار کرد، پەیمانگە پزیشکییەکانی سەر بە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان و کۆمەڵەکانی هاوکاریی پزیشکی بوون. لە ساڵانی (۱۹۳۰)کاندا، پەیمانگە پزیشکییەکان تەنیا ۱٥۰ هەزار ئەندامی خۆبەخشیان هەبوون (وێڕای ئەندامانی دڵنیاییی نیشتمانی)، بەڵام لە سەرانسەری ئینگلتەرادا لە ٦۰ شارۆکەی گەورەدا دابەش بووبوون. تەنیا یەک رکابەری رژد لە ناوچەیەکدا داوای لێ کرا نرخی جێگیری بی ئێم ئەی، جاڕ بدات، هەروەها پەیمانگە پزیشکییەکان دواتر کاریگەرییان هەبوو لەسەر نرخەیل لە کۆی هەموو بەشەکانی قەوارەی

ئەندامێتییان. ئەم دەسەڵاتەی بازاڕ دوژمنایەتیی پیشەی پزیشکیی نەهێشت و لە ئەنجامدا، ئەو دەمەی ئێن هێچ ئێس پلانی دادەنا بۆ دوژمنایەتیی بی ئێم ئەی یەکلاکەرەوە بوو لە مسۆگەرکردنی ئەوەی کە هیچ ڕۆڵێک ڕێی پێ نەدەدرا بۆ پەیمانگە پزیشکییەکان.

لە تەواوی ژیانی سیستمی لێژنەکەدا، بی ئێم ئەی وەزارەتی تەندروستیی خستە ژێر پاڵەپەستۆیەکی بەردەوامەوە بۆ جیاکردنەوەی لە دژی پەیمانگە پزیشکییەکان و کۆمەڵەکانی هاوکاریی پزیشکی. بۆ نموونە، لە ئاداری ١٩٢١دا، ئەلفرێد کۆکس نامەیەکی بۆ وەزارەت نووسی لە جیاتیی بی ئێم ئەی ناڕەزاییی دەربڕی کە پەیمانگەی پزیشکیی کۆمەڵە دۆستایەتییەکانی نۆرویچ وەرزانە ٣ شیلینگی بۆ ئەندامانی مێرمنداڵان دەگۆڕی. بی ئێمی ئەی هەستی کرد کە ئەمە زۆر کەمە و پەیمانگەکەی تۆمەتبار کرد بە بەلاوەنانی مێرمنداڵان لە داهاتیان لە پاتی بیمەی نیشتمانی. کۆکس دووبارە لە ٢٢ی نیسان نووسی و دووپاتی کردەوە کە بی ئێم ئەی بەتوندی دژی بەلاوەنانی ئەوانەی دڵنیاییان نییە دەوەستێتەوە. سکرتێری دایمی (ر.و. هاریش) وەڵامی دایەوە کە ناتوانێت بەردەوام بێت لە ناردنی شت بەڕەسمی بەڵام پێشنیازی گفتوگۆیەکی تایبەتی کرد، لە کاتێکدا کۆکس دواتر بوو بە وەزیر. لە ٧ی مایۆدا کۆکس بانگ کرا بۆ گفتوگۆکە. تۆمارێکی ڕەسمیی بی ئێم ئەی بەم شێوەیە باسی لێوە دەکات:

لە ڕوانگەی بی ئێم ئەیەوە زۆر گرینگە کە وا دابنێیت ئەو مێرمنداڵانەی دڵنیاییان نییە بەهەمان دەسهەق حسێبیان بۆ بکرێت لەگەڵ کەسێک کە دڵنیاییی هەیە، ئەمە نابێ هەبێت وەک کارێک کە ڕەنگە لە ڕووداوی فراوانکردنی مامەڵەی موزەمیدی گشتی بەکار بێت بۆ دانیشتوانی گشتی.

باشترین بەڵگەی بەردەست لە ڕووپێوەکانی بی ئێم ئەیدا هەیە کە لە ١٩٣٥-٣٦ و ١٩٣٨-٣٩دا ئەنجام دراون. ئەمانە پێشانی دەدەن کە گەلێ نرخ لە خوار کرێی دڵنیاییی نیشتمانیدا بوون. بەتایبەتی، پەیمانگە پزیشکییەکان نرخیان دابەزاندبوو. خزمەتگوزاریی پزیشکیی گشتیی خوێنراو (کە لەلایەن بی ئێم ئەی بەڕێوە دەچوو) کەمترین کرێی هەبوو، لە تەواوی وڵاتان دەگوترا کە ئەمە نیگەرانییەکی بەرچاو دروست دەکات لەلایەن لێژنەی فەرعیی خزمەتگوزاریی

پزیشکیی گشتیی بی ئێم ئەی. دوکتۆرانی دەزگەی ریدینگ بە بی ئێم ئەیان گوت مەحاڵە نرخ بەرز بکەنەوە لەبەر پێشبڕکێی چالاک لە کۆمەڵە دۆستایەتییەکانی ئەمالگەمەیتدی ریدینگ.

یانەکانی کاریش پێشبڕکێیان هەبوو. لە ساود وێلز، کە کۆمەڵەکانی هاوکاریی پزیشکی بالادەست بوون، دەگوترێ رێکخستنەکان باشتر بوون (واتە ئەوەندە پێشبڕکێیان نەدەکرد) بەلام لە ناوچەکەی تر، بەتایبەتی لە یۆرکشایەر، کرێیەکان قایلکەر نەبوون. ئەنجوومەنی لق هەفتانە داوای ٤ پێنسی دەکرد بۆ پیاو و کوڕان، بەلام نرخی تر کەمتر بوو. لە کۆی ١٣ کەیس لە ڕاپۆرتی رووپێوەکەدا، نرخی هەفتانە ٣ پێنس بوو لە حەوت ناوچەدا، لە سێ ناوچەی تردا ٣ پێنس و نیو بوو.

بەکورتی: هێشتا پاڵەپەستۆی ڕکابەری بەرچاو هەبوو کە نەیاندەهێشت بی ئێم ئەی نرخەیل بەخۆی جێگیر بکات. تەنانەت لە دژی باکگراوندی دڵنیاییی نیشتمانی و سیاسەتێکی پیشەیی هەوڵ دەدرا بۆ زیادکردنی نرخی حکوومەت لە گرێبەستی کەرتی تایبەتدا، پیشەکە دەسەلاتی دۆزینەوەی رێگەی خۆی نەبوو. ئەمە تەنیا بۆ گرێبەستی پراکتیکی جێبەجێ نەبوو. ئەو دەمەی نەخۆش دڵنیاییی هەبوو لە دژی کرێی پزیشکی بی ئێم ئەی نەیدەتوانی نەهێڵێت کۆمەڵە دۆستایەتییەکان پارە بەیەکجار وەربگرن. تێکەڵبوونی بەکاربەر بۆ پێشکێشکردنی دەسەلاتێکی سەرکەوتوو بۆ رێکخستنی پیشەکە ماوەی بیست ساڵی خایاند وێڕای ئەو پاڵەپەستۆیانەش بۆ لەناوبردنیان هەر مایەوە.

کێ سوودی لە دڵنیاییی نیشتمانی وەرگرت؟

یاسای دڵنیاییی نیشتمانیی ساڵی ١٩١١ دەسەلاتی بەکاربەری پزیشکیی لاواز کرد، بەلام چ کاریگەرییەکی لەسەر داهاتە پزیشکییەکان هەبوو؟ سکالای سەرەکی لەلایەن پزیشکان پێش یاسای ١٩١١ ئەوە بوو کە خێرا نەبوون. لە ئەنجامی پاتی حکوومەت، زیادەیەکی باشیان لە داهاتیاندا مسۆگەر کرد. بەلام ئەمە رەگی رەخنەکانی لە بنەوە دەرنەهێنا. دوای ١٩١١، سکالای پزیشکان لەبارەی کرێی کەمەوە، زۆرجار بە بەهایەکی باش دادەنرا لەلایەن رەخنەگرانی چاودێریی تەندروستی پێش ١٩١١، لەلایەن حکوومەتەوە تەوجیهات دەدرا لە جیاتیی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان. سەرەتا حکوومەت ٦ شیلینگی دەدا بە دوکتۆر بۆ هەر

نەخـۆشـێک کـە دڵنیـایـیی هـەبوایـە، بە دەرمـانیـشـەوە. ئـەمـە نرخـێکی باش بوو، لەبەرئـەوەی نرخی کـەمـترین گـرێبـەسـتی کـار ئەو کـاتە لەلایەن بی ئێم ئەی داوا دەکرا ٥ شیلینگ بوو، ئەمە زیاتر بوو لە هەندێ نرخی بازاڕ. لە شوباتی ١٩١٢ بی ئێم ئەی داوای ٨ شیلینگ و ٦ پێنسی کرد بەبێ دەرمان.

رووپێوێک لـەسـەر داهاتی پزیشکـەکان لەلایەن سـێـر ویلیـەم پلێنـدەرەوە ئـەنجـام درا، کـە داوای لـێ کـرا سـەردانـی شـەش شـارۆکـە بکات، سـیـانیـان لـەلایەن کۆمیسیۆنی دڵنیاییەوە دەستنیشان کران و سیانیشیان لەلایەن بی ئێم ئەیەوە. دیراسەی داهاتی دوکتۆرانی کرد لە ١٩١٠ و ١٩١١ لە کاردیف، دارلیگتن، داروی، دەندی و نۆرویچ و سـیت ئالبـانس. لە ٢٦٥ دوکـتـۆر دیراسـەی کـرد، کـە پەنجاویەکیان رەتیان کردەوە تۆمارەکانیان بدەن. لە کۆی ئەمەش پلیان لە کاردیف بوون، لەبەر هەندێ کاردیف لە دیراسەکەدا دەرهێنرا.

سـێر ویلیـەم لە تـەمووزدا گوتی ئەو پێنج شـارۆکـەیەی مـاون داهاتی ئاسـاییی سـاڵانەی دوکـتۆر لـە گرێبـەسـتی پراکـتیکدا، کـەمـتر لە پشک بۆ قـەزر، بۆ هەر نەخۆشێک ٤ شیلینگ و ٢ پێنس بوو. ئەگەر داهات لە گرێبەستی کار زیاد کرابا، رێژەی ئاسایی دەبووە ٤ شیلینگ و سێ چارەگ. کرێی ئاسایی ساڵانە کە دەدرا ٣ شیلینگ و ١١ پێنس بوو. رێژەی ئاسایی کە ٤ شیلینگ و ٢ پێنس بوو پێویستی بە هەمـوارکردن بوو، چونکە دوکـتـۆران لە ناوچەی دەندی دەرمـانیـان نەدەدا. لە خـەمـڵاندنێکی ئامـادەکراوی کۆمـیـسیـۆنی دڵنیـایی بۆ ئینگلتـەرا، پێشنـیازی ٤ شـیلینگ و ٥ پێنس کـرا وەک ئامـارێکی وردتر، ئەمـە رێگەی بە تێـچـووی دەرمـان دەدا لە دەندی.

جۆرنالی پزیشکیی بەریتـانیـایی یەکسـەر ئیدانەی ئەنجـامـەکانی پلێندری کرد وەک ئـەوەی لایەنگیـری تێـدایە و راسـت نـین، هـەروەهـا بی ئێم ئـەیش بـەردەوام جـەختی دەکردەوە لەسـەر زیادکردنی بۆ ٦ شـیلینگ. حکوومـەت وەڵامی دایەوە بە زیادکـردنی نـرخـەکـەی بۆ ٧ شـیلینـگ و ٦ پێنس. ئـەمـەش رەت کـرایەوە. لە ٢٣ی ئۆکتـۆبەر، دواجـار حکوومـەت نرخـەکەی کردە ٩ شـیلینگ (بە دەرمـانیـشـەوە). ئەم نرخەش لەلایەن بی ئێم ئەی رەت کرایەوە.

بەڵام لەم کاتەدا، ناکۆکی سەری هەڵدا لەنێو پیشەی پزیشکیدا. سـەرکردایەتیی

بی ئێم ئەی دەستی لێ نەدەدرا لە رووی پلە و فایلەوە، کە باش دەیزانی قەبووڵکردنی ۹ شیلینگ بە واتای نزیکەی دوو هێندکردنی داهاتەکانە. لە جانیوەری ۱۹۱۳ نرخی ۹ شیلینگ پەسند کرا.

لە ساڵانی بەرەو یاسای ۱۹۱۱ ئەو یەکەتییەی کە پزیشکان عەودالی بوون، لە ئارادا نەبوو. بەڵام، یەکێک لە ئەنجامە سەرەکییەکانی دڵنیایی نیشتمانی ئەوە بوو کە پیشەی پزیشکیی وورووژاند تا یەک بگرن لەسەر حسێبی بەکاربەر. پزیشکان هەڵمەتێکیان رێک خست بۆ گواستنەوەی پاتی دڵنیایی بۆ یەک پات کە سوودیان پێ بگەیەنێت لەسەر حسێبی بەکاربەرانی پزیشکی، بەتایبەتی ئەندامانی کۆمەڵەی دۆستایەتی. لە ئەنجامی تووڕەبوونیان لە نێوان ۱۹۱۰ و ۱۹۱۲، دوکتۆران دەسکەوتی بەرچاویان هەبوو: سەرنجدارترینیان، ئەوە بوو خۆیان لە کۆنترۆڵی سەپێنراو رزگار کرد، خۆیان خستە ناو سیستمی دەوڵەت، بەم کارەش دەسهەقیان نزیکەی دوو هێندەی لێ هات.

١٩٤٨، ریشەکێشکردنی هاریکاریی هاوبەش

یاسای ١٩١١، کۆمەڵە دۆستایەتییەکانی خستە پاڵ پاتی دڵنیاییی نیشتمانیی دەوڵەتەوە. چاکەی خۆبەخشێتی ئەوەیە چەندان میتۆدی ماف پێدان دەکرێ پێش بخرێت بۆ دابینکردنی پێداویستییە جۆربەجۆرەکانی تاک و خێزانەکان. کۆمەڵە دۆستایەتییە پێوەندەکان هەوڵێکیان دا بەڵام بەئارەزووی هەموو کەسێک نەبوو و گەلێ کەس کەیفیان بە سیستمی جیاجیای کۆمەڵەی مەرکەزی دەهات وەک هاتس ئۆڤ ئۆک یان کۆمەڵەی دۆستایەتیی دیپۆزیتی نیشتمانی. بەڵام، ئەم جۆرەوجۆرییەش بوو بە کێشە لە پاتی دەوڵەتدا، لەبەرئەوەی دەنگی ناڕەزایی دەستی پێ کرد کەوا کارێکی ناعادیلانەیە سوودی جیاواز لە بەرامبەر هەمان ئابوونەی بەزۆر وەربگیرێت.

ڕاپۆرتی بیڤریج لە ساڵی ١٩٤٢ باسی ئەوەی کرد واتای ئەو جیاوازییان لە کۆتاییی سییەکاندا چییان بەسەر هات. بەپێی سیستمی کۆمەڵایەتیی ڕێ پێدراو هەر کۆمەڵەیەک دوای پێنج ساڵ ئەوجا بەهای پێ دەدرا و دوای دابینکردنی یەدەگەکانیش حسێبی بودجەیەک یان پاتێک دەکرا. پاتەکە لە سوودی زیادە بۆ ئەندامان سەرف دەکرا. هەڵسەنگاندنی پێندەم لە ١٩٣٨دا ڕێی بە کۆمەڵەکان دا کە ٨٨٪ی پیاوان و ٨١٪ی ئافرەتان، ئەوانەی کە دڵنیاییان هەبوو، سوودی زیادە بدەن. پاتەکە ٥٨٥٠٠٠٠ پاوەند بوو ئەو دەمەی خەرجیی گشتی نزیکەی ٣٥ ملیۆن پاوەند بوو. لە کۆی ئەو پاتە، ٢٢٠٠٠٠٠ پاوەند مایەی سوودی زیادەی هیشکە بوو و ٣٦٥٠٠٠٠ پاوەندیش لەو جۆرانە بوو: چاودێریی ددان و چاو، پێداویستیی پزیشکی و خانەی چارەسەرکردن. سوودی زیادەی نەخۆشی و کەمئەندام لەلایەن ئەو کۆمەڵانە دەدرا کە نوێنەرایەتیی ٦٣٪ی ئەو پیاوانەیان دەکرد کە دڵنیاییان هەبوو. نزیکەی ٢٥٠٠٠٠ پاوەند لە سوودی منداڵبوون خەرج دەکرا.

ڕاپۆرتی بیڤریج پێشنیازی یەک ئابوونە و یەک ئاژانس کرد بۆ بەڕێوەبردنی

پاتەکە. بەڵام، بیڤریج بەپەرۆشی ئەوە بوو کەوا کۆمەڵە دۆستایەتییەکان دەبێ ڕێیان پێ بدرێت، وەک بریکار کار بکەن بۆ پێدانی سوودی دەوڵەت و پێشکێشکردنی خزمەتگوزاریی زیاتر بۆ ئەو ئەندامانەی کە سوودی ئارەزوومەندانە دەدەن. بیڤریج تووشی بێ ئومێدییەکی گەورە بوو کاتێ پێشنیازەکەی لەلایەن حکوومەتەوە ڕەت کرایەوە.

ئەنجامەکە سیستمێکی زلی دەوڵەت بوو بۆ سوودەکان و چاودێریی پزیشکی. ئەوەی ماوەتەوە لەم بەشەدا تەرخان دەکرێت بۆ نموونەیەک لەبارەی ئەوەی ئەمە لە پراکتیکدا مانای چی بوو بۆ پەیمانگە پزیشکییەکان و کۆمەڵەکانی هاریکاریی پزیشکیی کانەکانی وێلش، کە بەهای پێشەنگیی خۆیان سەلماند، وێڕای بەرهەڵستکارییەکی زۆری دەزگە پزیشکییە ڕێکخراوەکان.

ئەمە لێکۆڵینەوەی کەیسێکی وردە، بەڵام شایەنی وردبوونەوەیە، چونکە ئەقڵییەتی ئەو ماوەیە دەخاتە سەرپشت، بەتایبەتی ئەوە پێشان دەدات چۆن سەرکردەکانی ڕۆشنبیرانی ئەو سەردەمە نەیانتوانی لە بەهای فرەیی تێ بگەن و بوارێک بدەن بە پێشکەوتنی مرۆیی. بیڤریج خۆی لە کۆواری تایمز هۆشداریی دووەم خوێندنەوەی یاسای دڵنیایی نیشتمانی دا لە شوباتی ١٩٤٦، گوتی ڕەتکردنەوەی ڕۆڵی بەردەوامی کۆمەڵە دۆستایەتییەکان هەڵەیەکی کوشندە دەبێت. بیڤریج گوتی "بنیاتنانی سیستمێکی گشتگیری دەوڵەت دوا ئامانجە"، بەڵام دان پێدانان بە کۆمەڵە دۆستایەتییەکان "بوار دەدات بۆ ئەزموونگەرایی و دادگەیی". بەڵام ئەم بۆچوونانە پشتگوێ خران.

لەناوچوونی پەیمانگە پزیشکییەکان

لە ساڵانی (١٩٢٠) و (١٩٣٠)کاندا پەیمانگە پزیشکییەکان کاریگەرییەکی باشیان لەسەر کرێی پزیشکی هەبوو بەقازانجی بەکاربەر. بی ئێم ئەی ئەو هەڵەی کە لەلایەن دەزگەی خزمەتگوزاریی تەندروستیی نیشتمانییەوە ڕەخسێنرابوو، قۆستەوە بۆ قڕکردنی پەیمانگە پزیشکییەکان لە پێناو باشەدا.

لە ساڵانی شەڕی دووەمی جیهانیدا گفتوگۆیەکی زۆر هەبوو لەبارەی ئەوەی دەبێ چۆن چاودێریی پزیشکیی سەرەتایی ڕێک بخرێت. پلان دوای پلان خێرا

دەهاتن و دەچوون بەم پلانانەشەوە: پلانی براون، کاغەزی سپیی ١٩٤٤ و پلانی ویلینک. کاتێ یاسای خزمەتگوزاریی تەندروستیی نیشتمانی لە ١٩٤٦دا دەرچوو، خزمەتگوزاریی موزەمیدی گشتیی ئێن هێچ ئێس زۆر بە سیستمی لێژنەی کۆنی ١٩١١ دەچوو. لێژنەکانی دڵنیایی شوێنیان گیرایەوە بەهۆی چەندان ئەنجوومەنی مەحەلیی جێبەجێکاری. پلەیەکی کۆنترۆڵی ناوەندیی خزمەتگوزاریی جی پی هەبوو لە رێگەی لێژنەی پراکتیکی پزیشکی. پارەی باج کۆنترۆڵ کرابوو، هەروەها پراکتیکی تایبەتیش بەردەوام بوو، بەڵام فرۆشی پراکتیکەکان قەدەخە کرا.

لە ماوەی شەڕدا حکوومەتی هاوپەیمانی دەستی کردبوو بەپلانی خزمەتگوزارییەکی پزیشکیی گشتگیر لە شوباتی ١٩٤٣دا هەروەها لە مارج ئێرنس براون، وەزیری تەندروستی پلانەکانی راگەیاند. هاوپەیمانی ساوس وێلز مۆنماوسشایەری کۆمەڵەکانی هاریکاریی پزیشکی (SWMA: سوما) نیگەران بوو لە رۆڵی داهاتوو لەژێر سایەی پلانەکە، داوای کرد چاوی بە وەزیر بکەوێ بەڵام بەتوندی داواکەی رەت کرایەوە. لە دیسێمبەری ١٩٤٣دا هێنری ویلینک بووە وەزیر، دوو مانگ دواتر پلانی (کاغەزی سپی: White Paper)، خزمەتگوزاریی تەندروستیی نیشتمانیی بڵاو کردەوە کە پێشنیازی پەیمانگەی "لەحیمکراوی پێکەوەیی" کرد. لە ئاداری ١٩٤٤، (فزما FSMA) پرسیاری لەبارەی ئەوە کرد چۆن ئەو "لەحیمکردنە" جێبەجێ دەکرێت، دوای ئەوەش کۆنفرانسی هاوبەشی فزما و سوما بڕیاری ئەوەی لێ کەوتەوە لە وەزیر بپرسن بۆچی کاغەزی سپی باسی پەیمانگە رێ پێدراوەکانی نەکردووە، لەبەرئەوەی پەیمانگە پزیشکییەکان ناسراو بوون. وەزیر رازی بوو هەردوو رێکخراو لە نیسانی ١٩٤٤ ببینێت و دوای ئەوەش ویلینک بۆ سێر جۆفری شکسپیری نووسی، کە پەرلەمانتارێکی سۆزناک بوو بۆ نۆرویچ، دڵنیای کردەوە کە پەیمانگە پزیشکییەکان پشتگوێ نەخراون: بەهای کاری پێشەنگییان بەرز دەنرخێنرێت.

کۆمەڵە دۆستایەتییەکان عەودالی کۆبوونەوەی زیاتر بوون لەگەڵ وەزیر لە ١٩٤٤. فەرمانبەرانی حکوومەتی ئاگەداریان کردەوە لەوەی کە کۆبوونەوە کەم بکاتەوە تا دوای کۆبوونەوە لەگەڵ نوێنەری بی ئێم ئەی لە دیسێمبەر. راوێژکارێکی باڵا بە ویلینکی گوت، گومانی لە هاوپەیمانان هەیە داوای ئەوە بکەن بوونیان لە ئێن هێچ ئێس بپارێزرێت. نەک پێشنیازی باش پێشکێش بکەن لەسەر فۆرمی

گشتیی خزمەتگوزاریی جی پی. بۆیە هیچ مەبەستێکی راستەقینە لە کۆبوونەوەکاندا نەبوو. لە دیسێمبەردا، دواجار فەرمانبەرانی حکوومەتی گوتیان کۆبوونەوەیەک لەگەڵ هاوپەیمانان دەبێ ئەنجام بدرێت. یەکێکیان لەسەر پشتی نامەیەکی نووسیبوو بۆ فزما کە مێژووی ١١ی دیسێمبەری پێوەیە:

من بەتەواوی تێ ناگەم چۆن ئەو خەڵکە لەوە زیاتر پشتگوێ بخرێن. لە راستیدا، دەبوو بیرم بکردایەتەوە کە ئێستا باشترە تا دواتر، چونکە ئێستا ئاسانترە وەڵامێکی نائیلتیزامی بدەیەوە لەسەر بنچینەی ئەوەی کەوا هێشتا چەندان هۆکاری گوماناوی هەن.

بنبڕکردنی پێشبڕکێ

یاداشتێکی خزمەتگوزاری بۆ وەزیر مێژووی ١٨ جانیوەری ١٩٤٥ی پێوەیە و دەڵێت: کەیسەکەیان خراپە. هەموو کات پیشەی پزیشکی کەیفی بەوانە نەهاتووە، ئەمانە لە چوارچێوەی بیری وەزارەتەکەدا نین، هەروەها کۆمیسیۆنی شاهانی ١٩٢٦ گوتی ئەمانە "نیزامی نین".

وێڕای ئەمەش، وەزیر ئاگەدار کرایەوە کەوا قازانجی رابردوویان لە دابینکردنی مەودایەکی فراوانتری خزمەتگوزارییەکان لەوەی لەژێر سیستمی لێژنەدا نامێنێت لەژێر سایەی پاتە نوێیەکە. کەواتە وەزیر دەبێ گوێ لە کەیسەکەیان رابگرێت و بەهیوای هیچ نەبێت، بێ ئەوەی دواجار هیچ بڕیارێک دەربکات بۆ لەناوبردنیان. لەو هەلومەرجانەدا باشتر دەبێ بیانبینێت و لە کۆڵیان بکاتەوە. کۆبوونەوەیەکی کەسانی لەگەڵ وەزیر بەباشترین کار دادەنرا لەبەر بەرژەوەندیی ئەو پرسەی لەلایەن سێر جۆفری شکسپیر خرابووە روو. هەروەها وەزیر لە سیفەتی نارێکی بەرپرسان ئاگەدار کرایەوە لەبەرئەوەی کە "ئەگەر ئێمە بەڕاستی لە کۆتاییدا لەناویان دەبەین، ئەوا پاشان ناتوانین نارەزایی لەو پێوەندییەدا دەرببڕین کەوا نەیانتوانیوە کەیسەکەیان لە بەرزترین ئاست دابنێن. دواجار هاوپەیمانان چاویان بە وەزیر کەوت لە شوباتی ١٩٤٥". پەیمانگە پزیشکییەکان هەرگیز بەجیدی وەرنەدەگیران لەلایەن حکوومەت و هەروەها وەزیر بەردەوام لە فەرمانبەرەکانیەوە ئامۆژگاری دەکرا کەوا دەبێ ئەو پەیمانگانە نەمێنن. ئامۆژگارییەکان بەتەواوی گومڕاکەر بوون و ئامۆژگاریی باش نەبوون. لەو جۆرانە بوون کە بەنهێنی دەدرێن

و ناتوانرێت بەئاشکرا ڕووبەڕوویان بوەستێتەوە. بەسادەیی، کۆمەڵە دۆستایەتییەکان بە نانیزامی سەیر دەکران. لە سەرووی هەموویانەوە، فەرمانبەری حکوومەتی وا پێ دەچن کە بەتەواوی باوەڕیان بەوە بووە کە ئێن هێچ ئێس کاریگەرییەکی باشی لەسەر ستاتس کو[١٩] (Status quo) دەبێت.

کۆمەڵەکان ناتوانن تەواوی خزمەتگوزارییەکان بەڕێوە ببەن کە نەخۆش لە پاتە نوێیەکەدا پێشکێشی دەکرێت. ئەگەر ئەو خزمەتگوزارییانە لەژێر فەرمانی کۆمەڵەکان نەبن، ئەوا ناتوانن لەگەڵ ستانداردی شوێنی تر هەڵبکەن تەنانەت ئەگەر لە سەرەتادا باشتریش بن.

بەواتای تر، پەیمانگە پزیشکییەکان ناکرێ باشتر بن لە ئێن هێچ ئێسی پلان بۆدارێژراو، تەنانەت ئەگەر باشتریش بن، ئەوا خێرا بەو شێوەیە نامێنن. گریمانەکە وا دەرکەوت کە ئێن هێچ ئێس بەپێی کات باشتر دەبێ، لە کاتێکدا پەیمانگەکانیش روو لە خراپی دەکەن، وێڕای ناوبانگیان و تۆمارێکی درێژی بەرەوپێشچوونی بەردەوامییان. لە رەشنووسی ئەو سەرنجەی سەرەوە بۆ وەزیر هاودژییەک دیار خرا: وشەی "باشتر" بە قەڵەم رەساس خەتی لەسەر درابوو، بە هێمای پرسیار ئاماژەی بۆ کرابوو. بەڵام لە رەشنووسی کۆتاییدا هەر مایەوە. ئەو پێشنیازەی کە پەیمانگەکان دەتوانن ببن بە بریکاری وەزیری تەندروستی بەتوندی رەت کرایەوە. رێککەوتنی ئاژانس بەم واتایە دێت:

یەکەم، خەرجیی زیادکراوی ئیدارە، دووەمیان دانانی لینکێکی زیادە لە زنجیرە بەرپرسیارەتییەکاندا- دوکتۆر بەرپرسیارە لە کۆمەڵگە، کە بەرپرسیارە لە دەسەڵاتەکانی خزمەتگوزاریی تەندروستی یان لێژنە مەحەلییەکانی دڵنیایی، کە بەرپرسیارن لە نوێنەرانی نەخۆش، واتە پەرلەمان. هەر جۆرە لینکێکی لەو شێوەیە بەرپرسیارەتیی پزیشکان لاواز دەکات بۆ نەخۆشان و بۆ نموونە وای لێ دەکات کە سیستمی نارەزایی زۆر زەحمەتترە بۆ کار، هەروەک لە پراکتیکدا وا بەدی کراوە.

هەروەها ئیختیاری ئازادیی دوکتۆریش ناهێڵێت. وێڕای ئەمەش، دەمەتەقێیەکە بەڕێوە چوو، پیشە (بەرهەمهێنەر) دوژمنکار بوو بەرامبەر بە پەیمانگەکان (بەکاربەر)، کەواتە بۆ هاوکاریکردنی پەیمانگەکان دەبێ پیشەکە بەلاوە نێیت. هەروەها هەست بەوەش دەکرا کە رێگە بە هەر گرێبەستێک هەر رێکخستنێکی تر

بدرێت، ئەوا دەبێتە هۆی دروستبوونی شتی تر وەک ئەوەی زۆر بەر لەوساکە گرووپێک دروست بوون بەناوی "زانایانی مەسیحی و چاکەرەوەکانی سروشت" ئەمانەش داوایان کرد بچنە ژێر باری پاتەکەوە.

پشتگوێخستنی خزمەتگوزاریی مەدەنی

ئەو یاداشتەی کە پێشکێشی وەزیر کرا لەلایەن فزما و سوما لە شوباتی ١٩٤٥ خاڵ بەخاڵ وەڵام درایەوە. پەیمانگەکان تێبینیی ئەوەیان کرد کە، لەبەر بەڕێوەبەرانی پزیشکی نەخۆشیان لە هەمان شێوەدا دەپشکنی، هاریکاریی نزیک راوێژکاری زۆر ئاسانتر بوو. بەرپرسێک، دیاربوو هیچ ئاگەداری سەنتەرەکانی وەزارەتی تەندروستی نەبوو، وەڵامی دایەوە: "رازین، بەڵام خزمەتگوزارییەکی مەرکەزی بۆ هەموو نەخۆشێک یان هەموو دوکتۆرێک ناشێت."

پەیمانگەکان باسی ئەوەیان کرد بەڕێوەبەران و دابەشکەران دەتوانن زۆر بەئاسانی هاوکاریی یەکتر بکەن. ئەو وەڵامەی بەدەستیان گەیشت ئەوە بوو "بنەمای گشتی ئەوە بوو کە پزیشکان نابێ دەرمان دابەش بکەن، خزمەتگوزارییە مەرکەزییەکان گونجاوترین نین لە هەموو کەیسەکاندا." بەرپرسەکە پێ دەچوو ئاگای لەوە نەبوو کە پەیمانگە پزیشکییەکان پێشنیاز نەکرابوون بۆ هەموو کەیسەکان، تەنیا بۆ ئەوانەی کە دەیانەوێن.

پەیمانگەکان زیاتر سەرنجیان دا کە قسەکانیان لەسەر بنیاتی چەند ئامانجێک داڕێژراوە. وەڵامەکە ئەوە بوو: "بەڵێ، بەڵام قسەکان هەردەم باش نین." لە راستیدا قسەکان جیاواز نەبوون، بەڵام باشتر بوون لەوەی کە لە هەر شوێنێکی ئەوسادا بەردەست بوو.

پەیمانگەکان بەبیر حکومەتیان هێنایەوە کەوا ئەوان کاریان بۆ قازانج نەدەکرد. زەحمەتە باوەڕ بەوە بکرێت کە ئەو وەڵامەی ئەوان لەسەر ئەم خاڵە وەریان گرتەوە وەڵامێکی دڵسۆزانە بوو: "ئەو راستییەی کە پەیمانگەکان کار بۆ قازانج ناکەن مانای ئەوەیە کە هیچ زەحمەتییەکی داراییی نییە ئەگەر یەکیان گرتەوە لەگەڵ خزمەتگوزاریی نوێ و ناسنامەیان لەدەست بدەن." مافی راوێژکاری و خزمەتگوزاریی تایبەتی لەلایەن پەیمانگەکانەوە گوایە باری داراییان باش بوو، بەڵام خزمەتگوزاریی گشتگیر دەبێ فراوانتر بێت."

دڵنیاکردنەوەی هەڵە لەلایەن حکوومەتەوە

لە کۆبوونەوەی شوباتی ١٩٤٥، بەدرۆ نوێنەرانی فزما و سومای دڵنیا کرانەوە کەوا ئامانجی حکوومەت تێکشکاندنی پەیمانگەکان نەبوو، بگرە بەکارهێنانی ئەو ئاسانکارییانەیە بەباشترین شێوە کە ئەوان پێشکێشیان کردووە. پەیمانگە پزیشکییەکان دڵنیا کرانەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، لە هەڵبژاردنی گشتیی تەمووزی ١٩٤٥، پێوەندییان کرد بە ئەندام پەرلەمانی هەموو ئەو ناوچانەی کە پەیمانگەی پزیشکییان لێ بوو تا داوایان لێ بکەن پشتگیریی پاراستنی پەیمانگە رێ پێدراوەکان بکەن. وەڵامەکە بەپێی پێویست بوو و فزما حەپەسا بەو قەوارە زۆرینە رەهایەی کاردانەوەکان.

شاندێک کە لەلایەن وەزیرەوە پێشوازیی لێ کرا، لە شوباتی ١٩٤٥دا دوو ئەندام پەرلەمانی لەگەڵدا بوو. یەکێکیان ئانورین بیڤان بوو، کە بەتەواوی پشتگیریی سومای کرد لە کۆبوونەوەکە. لە تەمووزدا، بووە وەزیر و دەستی کرد بەئیمزاکردنی هەمان ئەو نامانەی کە لەلایەن هەمان بەرپرسەوە دەنووسران، کە ویلینک و براون پێش ئەو ئیمزایان کردبوو. لە سێپتێمبەردا، سوما داوای کرد چاوی بە بیڤان بکەوێت. وەڵامی دایەوە کە هێشتا زۆر زووە، هێشتا بریاری خۆی نەداوە چۆن کارەکان بەڕێوە ببات. لە کۆتاییی ئۆکتۆبەردا، دیسان چاوی پێیان نەکەوت. مانگی دواتر فزما و سوما پێکەوە هەوڵیان دا لەگەڵ وەزیر کۆ ببنەوە. بیڤان رەتی کردەوە و گوتی پرسە گشتییەکان هێشتا لەژێر پێداچوونەوەدان. هێشتا زۆر زوو بوو. دواجار، لەسەر کۆبوونەوەیەک لە جانیوەری ١٩٤٦ رێک کەوتن.

بیڤان دەستی بە کۆبوونەوەکە کرد بەدانانان بەوەی کە تۆزێک شەرمەزاریان بووە. داوای لێ کرا ئەگەر حەز بکات راگەیەنراوی هاوپەیمانێتییەکە ببینێت کە پشتگیریی کەیسەکەیان دەکات بۆ بەردەوامبوونیان، بەڵام وەڵامی دایەوە:

دەزانم کە خزمەتگوزارییە بەهادارەکان لەلایەن دەزگەکانەوە گوێزرانەوە. من بۆ ماوەی چەندان ساڵ لە نزیکەوە لەگەڵیاندا بووم ، تەنانەت لە کاتی کوڕێنیشمەوە، بۆیە ناتوانم زیاتر لەوە گوێ بگرم کە خۆم پێشتر دەیزانم، بۆیە کاتم زۆر بەفیڕۆ دەچێت ئەگەر من جارێکی تر بەسەر هەموو پرسەکەدا بچمەوە. کەواتە من باسی

پاتی حکوومەتتان بۆ دەکەم.

بیڤان کورتە باسێکی پێشنیازەکەی پێشکێش بە هەر ١٠ نوێنەر کرد. دەبوایە بەشێوەیەکی سەرەکی لەسەر سەنتەرەکانی تەندروستی بوایە، بوارێک کە کۆمەڵەکانی هاوکاریی پزیشکی تێیدا پێشەنگ بوون. لە سەنتەرە تەندروستییە نوێیەکاندا، دوکتۆران دەبوایە بەردەوام راوێژیان بەیەکتری کردبوایە. کەواتە دوکتۆرانی پەیمانگە پزیشکییەکان بەتەنیا دەبوون. دابەشکردنی دوکتۆران هەبوو بەسەر ئەو ناوچانەیدا کە زۆر پێویست بوو. بیڤان پرسی "ئێمە چۆن ئەو کارە بکەین لەگەڵ دوکتۆرانی ئێوەدا؟" . پێیان گوترا کە پاتەکە هیچ شوێنێکی تێدا نەماوە بۆ ئاژانسە ناڕاستەوخۆکانی وەک پەیمانگە پزیشکییەکان. بەڵام دڵنیا کرانەوە کە ئەزموونیان بەهەدەر ناچێت و کارێکی زۆر دەبێ بۆ ئەوان لە لێژنەی جۆرەوجۆردا بیکەن کە پێوەندییان بە ئیدارەی پاتەکەوە هەیە. بەڵام بیڤان ئەوەشی خستە سەر قسەکانی کە هیچ هۆکارێک نییە بۆچی پەیمانگەکان ناتوانن سوودی زیادە دابین بکەن بۆ خزمەتگوزاریی تەواو و گشتگیر.

بیڤان دووبارە بەبیری هێنرایەوە کە خزمەتگوزاریی گشتگیر لە سویندن و تریدیگاردا هەبوون. یەکێک لە نوێنەرەکان پرسی: "ئاخۆ ئێستا ئەو خزمەتگوزارییانە وەک زبڵ بەزیادە دادەنرێن و فڕێ دەدرێن؟ بیڤان وەڵامی دایەوە: من ئەو کارەی ئێوە کردووتانە و ئێستاش بەردەوامن زۆر بەرزی دەنرخێنم. من دڵم بۆ خەڵک دەسووتێ نەک بۆ پەیمانگەکان." گوتی: "حکوومەت سوورە لەسەر ئەوەی نابێ پاتەکە ئاژانسەکانی تر بەشیان لێی هەبێت". لە کۆتاییدا گوتی: "ئێوە رێگەتان بەئێمە پێشان داوە و هەروەها بەهۆی لێهاتوویی خۆتانەوە کۆتایی خۆتان دروست کرد."

باوەڕی گەمژانە بەکۆباوەڕی

سێ بیرۆکەی نزیکی یەکتر، بەقسە نەگوتراو، پێ دەچوو رەگیان لە بیرکردنەوەی حکوومەتدا داکوتابێت. یەکەمیان، باوەڕێکی سادە بوو بە باڵاییی مافی حکوومەت بەسەر بازاڕەوە. هەرچەندە پێشکەوتنەکان لە بازاڕی چاودێریی تەندروستییەوە بەرچاو بوون لە دەرەوەی پاتی حکوومەت، هەروەها زۆرجار مۆدیلێکی بۆ ریفۆرمخوازان دابین دەکرد کە دەیانویست پاڵەپەستۆ بخەنە سەر هەموو کەسێک

بۆ ملدان بە پاتێکی دیاریکراوی حکوومـەت، شـەرت نـیـیـە کـە دەسـوەردانی حکوومەت هەردەم ئەنجامێکی خراپی هەبێ. لە سییەکاندا، دوای چەند ساڵێک لە تەداخولاتی حکوومەت، هەموو چاککارییەکان بە رایەکی پێشکەوتوو وەرگیران کەوا لە ئەنجامی پاتی حکوومەتەوە کراوە و هەموو کێشەکان لە ئەنجامی بەردەوامیی کاری نابەجێی شوێنی بازاڕ بووە یانیش بەهۆی ناقابلیی سروشتی تەداخولاتی پێشووی حکوومەتەوە بووە. هەڵەکانی سەرەتا بە تەداخولاتی حکوومەت دانەنران، بگرە دەکەوتنەوە سەر شانی فەشەلی کارمەندان یان بەرنامە. هیچ هەوڵێکی قابلکەر نەدرا بۆ هەڵسەنگاندنی بازاڕ وەک بەدیلێک بۆ تەداخول. ئەگەر بازاڕ بەراورد کرابوایە، ئەوە بازاڕ بوو پێش تەداخول، وەک بڵێی هیچ گۆڕانێک بەبێ تەداخولاتی حکوومەت رووی نەدابێ. هەروەها هیچ دان پێدانانێکیش نەبوو کە حکوومەت لەوانەیە بە ئەنقەست هەندێ گۆڕانی کردبێت بۆ سوودی خۆی.

ئەوانەی زۆر بەپەرۆش بوون بۆ دەوڵەتێکی قۆرخکار سۆزناکانە پێیان وابوو پاتی نوێ باشترین کار دەبێت، رێگە بەهەر جۆرە رێکخراوێکی تر دەدات بەردەوام بێ سوود بن. نەدەکرا هەر بەدیلێکی تر لەوە باشتر بێت. هاوپەیمانەکانی ئەم باوەڕە سادەیە لە بالاّیی حکوومەت دووەم بیرۆکە بوو کە هایک پێی گوت "وەهمی گشتی". بیرۆکەکە ئەوەیە تاکە کەسێک هەموو ئەو فاکتەرانە لە بیریدا بێت کەوا پێوەستن بە کێشەی کۆمەلاّیەتییەوە. راپۆرتی پی ئی پی (PEP: پێپ) لەسەر خزمەتگوزاریی تەندروستیی بەریتانیا نموونەی وەهمیی گشتی دەدات بەدەستەوە، هەروەها نموونەی سیفەتی هاودژیشی تێدایە:

تاکە واقیع کەوا هیچ هەوڵێکی گشتگیر بۆ خزمەتگوزارییەکانی تەندروستی نەبوو و سێ ساڵی ویست بۆ پێکهێنانی گرووپێکی زیرەکی خەڵک بۆ سەرکوتکردنەوەی ئەو شیمانە سەرەتاییانە، بەڵگەیەکی گشتگیرە کەوا بابەتەکە لە حاڵەتێکی تەواو شێواودا بوو. واقیعی ئەوەی کەوا زانیاریی سەرەتایی دەبوایە کۆ بکرایاتەوە بەهۆی لێکۆڵینەوەی درێژکراوە لە گەلێ کەس و ئاژانسی جیاجیاوە خۆی لە خۆیدا رەخنەیەکە بۆ هەموو ئەوانەی کە پێیان وایە، ئێمەش پێمان وایە، کە گرینگە هەوڵ بدەیت بەگشتی سەیری خزمەتگوزارییەکان بکەیت و بڕیار بدەیت چۆن کاری خۆیان دەکەن بەهۆی هەڵسەنگاندنیان بەپێی یەکتر و بزانی ئەمانە

بۆچی بوونیان هەیە. کەس ناحەپەسێت ئەگەر بۆچوونی کەرتی و یەک لایەنە سەر بکەوێت لەبەرئەوەی بنەماکان بۆ بۆچوونێکی هاوسەنگ و گشتگیر بوونی نییە.

بەم بانگەشەیەوە ڕاپۆرتەکە بەردەوام دەبێت لە نارەزایی لەسەر هێڵی دواتر کەوا زەحمەتە وەڵامی قایلکەر بدۆزیتەوە بۆ پرسیارەکە. خزمەتگوزارییە تەندروستییەکان چین؟ پێ دەچێت، نووسەرانیان داوای بۆچوونێکی گشتگیرییان کردووە بۆ بابەتەکە کە پێیان وابووە زۆر ئاڵۆز بووە و سنوورەکانیشی بەگۆترە داناون. کارێکی سەرنجڕاکێشە بگەیتە ئەو قەناعەتەی یەکێک لەو هۆیانەی ئەوان سیستمێکی گشتگیریان ویستووە نائومێدییان بووە لە توێژەرە پیشەییەکان لەگەڵ زەحمەتیان لە لێکۆڵینەوەی بابەتێکی ئاڵۆز. لە گەلێ بۆنەدا ڕاپۆرتی پێش نارەزایی لەبارەی زەحمەت کۆکردنەوەی زانیاری لەبارەی پاتی ناحکوومەتییەکانەوە. بۆ نموونە، لەبارەی گەڕانەوە بۆ یانەکانی کار ڕاپۆرتەکە دەڵێت: قەرزداریی سروشت تاک و ناڕێکخراوی ئەو بیمانە، مەحاڵە مافی سوودمەندبوون لە پاتەکە درێژ بکەیتەوە." ناڕێکخراو بەواتای نامەرکەزی هاتووە، لەبەرئەوەی بەسادەیی پاتەکان لە چوارچێوەیەکی ئاساییدا ڕێک نەخرابوون.

بیرۆکەی سێیەم ئەوە بوو کە پێشکەوتن حەتمی بوو. هەموو بیرکردنەوەکان ئاراستە کرابوون بۆ دروستکردنی ئەو شتەی کە پێیان وابوو باشترین خزمەتگوزاریی تەندروستییە. ئەو پێکهاتە پەیمانگەییانە زیاتر پێشکەوتنیان بەخۆوە بینی لەوانی تر، ئەمەش لەبەر کارنامەی ساڵی ١٩٤٥ و ١٩٤٦ نەبوو. هەرچەندە کاری پێشەنگی پەیمانگە پزیشکییەکان ئازادانە دانیان پێ دانرا، پێ دەچێت وا دانرابێت کە هیچی تر پێویستییان بە پەیمانگەی پێشەنگ نەبووە. پاتی دەوڵەت خەمی پێشکەوتن دەخوات.

نامەیەک بۆ سکرتێری تایبەتی ئەنتۆنی ئیدن؛ لەلایەن سکرتێری تایبەتی بیڤانەوە لە نیسانی ١٩٤٦ نێردرا (بێگومان بەرەزامەندیی بیڤان بوو) کەوا باسی بیرکردنەوەی ئەو سەردەمەی کردووە: "ئێمە بەو کارە مەزنەی کۆمەڵەکانی هاریکاریی پزیشکی دەزانین، وەک تیمارگەی پاشەکەوتکەری لیمینگتن. هۆیەکانی ئەوەی کە خزمەتگوزارییەکانیان چیی تر پێویست نییە ئەوەیە کە مافی ڕێکخراوی گشتی و فەندی گشتی شوێنی هەوڵی خۆبەخشانە دەگرێتەوە لەو بوارەدا. ئەم

بۆچوونە هیچ ئاگادارییەک پیشان نادات کە دەوڵەتی قۆرخکار زۆر کورت دەهێنێت لە بازاڕ لە چاکردنی هەلومەرجەکاندا".

ترس لە کەمتربوونی NHS

ستافی بنەڕەتیی پەیمانگە پزیشکییەکان تاکە قوربانیی کتوپڕی NHS نەبوون. لە ٨ی حوزەیرانی ١٩٤٨، تەنیا چوار هەفتە مابوو NHS بەڕەسمی بێتە بوون، سوما زانیاریی خستە بەر دیدی بیڤان کە پێ دەچێت ترساندبێتی. لە هەندێ ناوچەدا، پێ دەچوو، مافی چاودێریی تەندروستی دوای ٥ی تەمووز لە جاران خراپتر بێت.

لە ١٢ی مایۆی ١٩٤٨، بەرپرسێکی ئەنجوومەنی جێبەجێکاری مۆنماوسشایەر بە دەستەی تەندروستیی وێلشی گوتبوو کە خزمەتگوزاریی نوێی دەرمان لە تریدیگار بەپێی پێویست نابێت. کاتێ دوکتۆرانی سەر بە کۆمەڵەی هاریکاریی پزیشکی لە تریدیگار، کە دەرمانیشیان دابەش دەکرد، وەستان لەم کارە لە ٥ی تەمووز هەرکە داوای پاتی نوێ کرا. هەردوو دەرمانخانەکە لە شارۆکەکەدا نەیاندەتوانی خزمەتگوزاری بەیەکسانی دابەش بکەن. لە کۆبوونەوەی ٨ی حوزەیراندا، بیڤان ئەمە و کێشەکانی تریشی بەبیر هێنرایەوە. گوتی ئەو نایەوێت دەرمانخانەکان دەرمان دابەش بکەن؛ چونکە سەنتەرە تەندروستییەکان لە ماوەی چوار پێنج ساڵی داهاتوودا دروست دەکرێن و ئەو دەمە دابەشکردن دەبێ بگەڕێتەوە سەنتەرەکان (باوەڕێکی زۆر گەشبینانە بوو کە دەرکەوت). پێشنیازی کرد کەوا بارەگاکانی کۆمەڵەی هاریکاریی پزیشکی دەبێ بکرێنە سەنتەری تەندروستیی کاتی.

لە نووسراوی دوای کۆبوونەوەکەدا کە وەسفی هەستەکانی وەزیر دەکات، گوایە بیڤان گوتوویەتی: بەهیچ شێوەیەک قایل نەبووە بەوەی کە دەسەڵاتەکانی تەندروستیی مەحەلی لە مۆنماوسشایەر و گلامۆرگان هەنگاوی پێویستیان نابێ بۆ دڵنیاکردنەوەی ئەوەی کە باڵەخانەکانی تەندروستی ئامادە بن دوای ٥ی تەمووز، کە لانی کەم دەبێ وەک ئەوانەی ژێر کۆمەڵەکانی هاریکاریی پزیشکی کاریگەر بن.

هەروەها بیڤان خەمەکانی تەسک کردەوە بۆ بەرژەوەندیی ستافی وەزارەت. جەختی لەسەر دوو خاڵ کردەوە: ١) ئەو خزمەتگوزارییەی دوای رۆژی دیاریکراو

پێشکێش دەکرێت دەبێ بەلانی کەم وەک ڕۆژی پێشتر باش بێت. ٢) لەو شوێنەی کە کۆمەڵەی هاریکاریی پزیشکی نەیویست خزمەتگوزارییەکانی لەلایەن دەرمانسازێکی بازرگانی وەربگیرێت، ئەوا دەبێ وەک سەنتەرێکی تەندروستی ڕێگەی پێ بدرێت، هەتا ئەگەر بیناکە گونجاویش نەبوو. ئەو پێی داگرت کەوا هەموو شتێک دەکرێ بە سەنتەری تەندروستی بچوێنرێت، ئەوجا دواتر دەتوانرێ باشتر بکرێت. لە ٩ی حوزەیرانی ١٩٤٨ ڕێنوێنییەک دەرکرا و ئەو بنەمایانەی لەخۆ گرت.

کاردانەوەی لاوازیی بیڤان

بەڵام، بڕیارەکەی بیڤان هەرگیز بەتەواوی جێبەجێ نەکرا. باڵەخانەکان لە تریدیگار، ئێبو ڤەیل و بلانەڤۆن بە گونجاو دادەنران بۆ بەکارهێنانیان وەک سەنتەری تەندروستی و ئەوانی تر گونجاو نەبوون. لە هەر کۆبوونەوەیەکی مشتومڕاوی لەگەڵ سومادا، بەرپرسانی دەستەی تەندروستیی وێڵش بە شاندەکەیان دەگوت کە بیڤان لە بنەڕەتدا مەبەستی ئەوە بوو هەموو باڵەخانەکانی کۆمەڵەی هاریکاریی پزیشکی بە سەنتەری تەندروستیی کاتی رابگەیەنێت، بەڵام دواجار قسەی بەرپرسەکانی بەسەردا زاڵ بوو و ئەو کارەی نەکرد.

لە ١ی تەمووزی ١٩٤٨، بیڤان ڕاپۆرتێکی لە دەستەی تەندروستیی وێڵش وەرگرت بەتەواوی باسی ئەوەی دەکرد کە بڕیارە هەموارکراوەکەی واتای چی دەگەیەنێت. کۆمەڵەکانی هاریکاریی پزیشکی لە ١٩ سەنتەر لە وێڵزی باشووری دەرمانیان دابەش دەکرد. دوو دەرمانساز و چوار دابەشکەریان هەبوو، هەروەها ئەوەی دەمایەوە لەلایەن دوکتۆرانی کۆمەڵەکەوە جێبەجێ دەکرا. ئاستەنگ لە تریدیگار چارەسەر کرا بەهۆی ئەوەی باڵەخانەکانیان وەک سەنتەری تەندروستی وەرگرت. لە ناوچەکانی تر، دوکتۆران ڕێگەیان پێ دەدرا بەردەوام بن لە دابەشکردنی دەرمان. لەو شوێنانەی کە کیمیاگەرە بازرگانەکان دەبوایە لابدرێن، بەرپرسان بە بیڤانیان گوت کەوا خزمەتگوزاریی نوێ مایەی ڕەزامەندی دەبێت جگە لە سێ شوێن نەبێت: کوم (ئێبو ڤەیل، لیپیا (مید رۆندا) و پۆنتلۆتن. بیڤان ئاگەدار کرایەوە کەوا ڕەزامەندی لەسەر ڕێکخستنە نوێیەکان لەوانەیە مانای کێشە بێت لە ڕۆندا، هەرچەندە پرسەکە لەوانەیە ئاسان بێت ئەگەر بتوانێت بۆ

خەڵكی شی بكاتەوە كەوا خزمەتگوزاریی باشتری دەرمان لەم سیستەمە دەكەوێتەوە. لە نیس، دەرمانخانەیەكی بچووك بەڵام زۆر باش هەبوو، كەچی بەدوكانی دەرمانسازێك شوێنی گیرایەوە. لە مید رۆندا دابەشكەر ئیفلیج كرا. دەگوترا كە خزمەتێكی باشی بۆ ماوەی چەندان ساڵ پێشكێش كرد. لەگەڵ ئەوەشدا، كارەكەی لەدەست دا.

بۆچی بیڤان لە بڕیارەكەی، هەڵگەڕایەوە؟ دیاربوو كە بەرپرسان لە بڵاوبوونەوەی NHS دەترسان. لە ٤ی تەمووز بە سومایان گوت نایانەوێ وێنەی سەنتەرە تەندروستییە كاتییەكان بەبڵاوكراوەیی ببینن وەک ئەوەی كە لە گی مۆرگان دەبینرێ. پێ دەچێت، حكوومەت بەهۆی پلانی خۆیەوە كەوتە داوەوە. NHS سیستمێكی گشتگیر بوو، باشترین سیستم بوو. هەروەها هیچ شتێک نییە دژی ئەو بانگەشانە بوەستێتەوە، لەوانەیە ئەمەش راست بێت. باڵەخانەی هەندێ لە كۆمەڵەكانی هاریكاریی پزیشكی زۆر بەبچووك دادەنران. بۆیە وا باشتر بوو هیچ نەبێت، باشتر لەوەش خزمەتێكی كەمت هەبێت كە لەلایەن كیمیاگەری بازرگانەوە، دابین بكرێت، نەک رێگە بە رۆژنامەوانی بدەیت بڵێت NHS باشترین نییە.

دەڵێن گۆتیاری سوما زۆر تووڕە بووبوو و بەرپرسان هەستیان كرد بارودۆخەكە زۆر "ناشیرین" دەبێت. لە قۆناخێكدا، بەگشتی هەڕەشەی وەستاندنی كار لە رۆنادا كرا. لە رۆژی دیاریكراودا، بارودۆخەكە بەڕەسمی بەبارودۆخێكی "زۆر ناسک" وەسف كرا. وا دەزانرا سەركردەكانی كۆمەڵەی مەحەلی هاریكاریی پزیشكی، دەتوانن كۆبوونەوەكان بەڕێوە ببەن بۆ مەرامی داپڵۆسینی NHS، هەروەها هەڕەشەی ئەو كارەشیان كرد. لە ئەنجامدا، كۆمەڵەكان رێگەیان پێ درا كەمێكی تر بەردەوام بن. لە كۆبوونەوەی ٦ی تەمووز هەموو دوكتۆران لە رۆندا دانیشتن. زۆربەیان بڕیاریان دا پابەند بن. دوكتۆرێک بەناوی لوینپیا كە لە دووریی میلێک لە نزیكترین كیمیاگەری (دەرمانسازی)دا كاری دەكرد بڕیاری دا بەردەوام بێت لە دابەشكردن تا پلانێكی لقی بووتس دەكرێتەوە. هەروەها دوكتۆر ویلیەمیش لە تۆنپاندی بە نەخۆشەكانی گوت ئەگەر پێیان خۆشە دەتوانن دەرمانیان لە كیمیاگەرێک وەربگرن، یان لەلایەن دەرمانخانەی كۆمەڵەی هاریكاریی پزیشكی، كە دابەشكەری هەبوو، بەڵام كاری دەرمان دروستكردن نەبوو. ئەوەی دواتریان یاسای NHS (خزمەتگوزاریی تەندروستیی نیشتمانی)ی شكاند.

وەڵامی ستانداردی ئەو ئەنجامانە لە پارتیزانەکانی NHS بێ شک ئەوە دەبێت کە ئەو ئەنجامانە تەنیا کێشەی لاوەکی بوون. بەڵام خاڵی گرینگ ئەوەیە کە بەهیچ شێوەیەک پێویست نەبوو کێشەی لاوەکی دروست بکرێت. خەڵکی دۆڵەکانی وێڵش ڕێکخستنی وایان دروست کرد کە بۆیان دەگونجا، کە چەندان ساڵ کاری کرد و مایەوە. لە دەسەڵاتیان بوو کە ئەو ڕێکخستنانە باشتر بکەن، ئەگەر پێیان باش بوایە، کە بۆ ماوەی چەندان دەیە ئەو کارەیان بە بەردەوامی کرد.

ئەزموونەکە خزمەتەکانی وەسف کرد بۆ ڕوونکردنەوەی ڕاستییەکی گشتی لەبارەی ڕێکخستنی گشتگیری، بەزۆری ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی: کەوا ئەندازیارە کۆمەڵایەتییەکان بەتەواوی پشتگوێ خراون. ڕەنگە وا دابنێین کە نیازەکانی بیڤان بۆ خەڵکی ساوس وێلز کارێکی بەزەییانە بووبێت. بەڵام پشتگوێ خرا، وەک کاریگەریی ڕاستەقینە کە تا مانگێکیش پێش کردنەوەی هەیبوو. بۆ ماوەی چەند ڕۆژێک، دوای ئەوەی ڕاستییەکانی بۆ هێنرایە ماڵەوە، بەشێوەیەکی یەکجارەکی کاری کرد. دواجار هاتە سەر ڕای فەرمانبەرەکانی NHS.

چارەنووسی پەیمانگە پزیشکییەکان لە ئینگلتەرا

بەبۆنەی NHS لە حوزەیرانی ١٩٤٨، ٣١ پەیمانگەی پزیشکی لە ئینگلتەرادا هەبوون. لەمانەش، ١٧یان لە ٥ی تەمووز لەلایەن بەڕێوەبەرانی پزیشکییەوە وەرگیران، لە چوار نموونەدا ئەنجوومەنەکانی وڵات پلانیان دادەنا وەریان بگرن وەک سەنتەری تەندروستی بەڕێوەیان ببەن. لە یەک کەیسدا، ئەویش لە یۆرک، داهاتوو نادیار بوو، هەروەها لە نۆ نموونەدا باڵەخانەکان چیی تر لەلایەن جی پییەکانەوە بەکار نەهێنران.

ئەو چوار باڵەخانەی کە لەلایەن ئەنجوومەنەکانی وڵاتەوە وەک سەنتەری تەندروستی بەکار هێنران سەر بەو دەزگایانەی پێشوو بوون: پەیمانگەی پزیشکی کۆمەڵەی دۆستایەتیی لوتن، کۆمەڵەی فەندی پزیشکیی شەمەندەفەری ڕۆئاوا لە سویندن، هاوپەیمانیی پزیشکیی کۆمەڵە دۆستایەتییەکانی گلۆسێستەر و تیمارگەی پاشەکەوتکەری گلۆسێستەر.

سەنتەرەکانی تەندروستی، کە چاوەڕێیان لێ دەکرا لە بەرەی پێشەوەی

چاودێریی بەراییی NHSدا بن، کاتێکی زۆری ویست تا بەمادی کران. لە ١٩٥٩ تەنیا ١٠یان دروست کران. لە مایۆی ١٩٦٦، دوای ١٩ ساڵی NHS، تەنیا ٢٤ سەنتەری تەندروستی دامەزرا بوون، هەرچەندە ٢٤ی تریش ڕەزامەندییان لەسەر درابوو و لەژێر دروستکردندا بوون. لەوساکەوە ژمارەیان بەخێرایی زیادی کرد. بەڵام بیست ساڵ دوای یاساکە، سەنتەری تەندروستی کەمتر هەبوون لە چاو پەیمانگە پزیشکییەکانی پێش ١٩٤٦.

یاسای خزمەتگوزاریی تەندروستیی نیشتمانی لە ئاداری ١٩٤٦ بڵاو کرایەوە، لەو کاتەدا ئەندامانی سوما دەستیان لە چارەنووسیان شۆردبوو و دەستیان کرد بە پاڵپەستۆ دروستکردن بۆ ئەو مسۆگەرییانەی کە ستافی تازە لە ئێن هێچ ئێسەوە دامەزرێن. ٥١ پەیمانگەی پزیشکی لە ئینگلتەرا و وێلز نزیکەی ٢٥٠ ستافیان دامەزراند، نزیکەی ١٠٠یان فوولتیام بوون. وەک بەرەنجامێکی لەناوچوونی پەیمانگە پزیشکییەکان، نزیکەی کۆمەڵێک لە کارمەندەکانیان شیمانەی مانەوەیان لەدەست دا بەبێ قەرەبووکردنەوە ئەو دەمەی ئێن هێچ ئێس لە ٥ تەمووزی ١٩٤٨ هاتە بوون.

ئەنجام

پێش ١٩٤٨، پەیمانگە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵەی دۆستایەتی و کۆمەڵەکانی هاریکاریی پزیشکی، کەوتنە ڕکابەرییەکی پێویست بۆ دابینکردنی چاودێریی پزیشکی. ئەمە یارمەتیی دابەزینی نرخی دا لە کەرتە ناحکومەتییەکان. لەوەش گرینگتر ڕۆڵی پێشەنگی پەیمانگە پزیشکییەکان و کۆمەڵەکانی هاریکاریی پزیشکی بوو. هەروەک ئانورین بیڤان دانی پێدانا، ئەو کۆمەڵانە پێشەنگی خزمەتگوزاریی نوێ بوون کە بەهیوای ئەوە بوو کە NHS ستانداردێک دروست بکات. بەڵام، بەپێی ئەو وەهمەی کە پرۆسەی سیاسی دەتوانێت هێندەی کاریگەریی بازاڕ پێشەنگ بێت، هەموو بەدیلە زۆر و زەوەندەکانی NHS وەلا نران. بەپێی هەوڵ و تەقەلاکانی حکومەت بۆ جێبەجێکردنی داواکاریی خاوەن پیشەکان، بەڵام بۆ گومڕاکردنی باوەڕ لە توانای ڕێکخراوەیی حکومەت، هەروەها دوا پاشماوەکانی پێشبڕکێ لە دابینکردنی چاودێریی تەندروستی بوونیان نەما.

بەشی چوارەم

بەرەنجامەکان

وەگەڕخستنەوەی کۆمەڵگەی مەدەنی

ئەم بەشەی کۆتایی، باس لە پرسە پراکتیکییەکان دەکات، جەخت دەکاتە سەر سیستمی چاکسازی و خۆشگوزەرانی. من سێ پێشنیاز و سێ کەیس بۆ لێکۆڵینەوە پێشکێش دەکەم. پێشنیازی یەکەم جەخت دەکاتە سەر گرینگیی سیاسەتوانە پلەدارەکان و بەرپرسە حکوومەتییەکان لە بەردەم یاسادا. دووەمیان لیستکردنی ئەو پێوەرانەیە بۆ ناساندنی بەرپرسیارەتییەکانی دەوڵەت کە بێتەوە لەگەڵ ئازادی و پرسیارەکانی کاریگەری (زۆرینەی رازی) وەک میتۆدی سنووردارکردنی خراپ بەکارهێنانی دەسەڵاتی حکوومەت. سێیەمیان بەها کەسانییەکان هەڵدەسەنگێنێت کە ئازادییان پێوە بەندە، لەگەڵ بایەخێکی تایبەتی بە رۆڵی سەرەکیی خێزان لە ئامادەکردنی پیاو و ئافرەت کە پڕچەک بن بۆ کۆمەڵگەیەکی ئازاد. دواجار، سێ کەیس بۆ لێکۆڵینەوەی جێبەجێبوونی سەرمایەداریی مەدەنی: تەندروستی، پەروەردە و پاراستنی هەژاران.

١- بەسیاسی نەکردنی پرۆسەی یاسادانان

بەپەلەترین ئەرک ئەوەیە تێگەیشتنمان بۆ میسالییەتی ئازادی بەپێی یاسا نوێ بکەینەوە. باسی هایک بۆ پێشاندانی ئەوە بوو کە یەکەم ئەزموونی دیموکرات لیبرال نووچی دا، چونکە دامەزراوەکان لەلایەن لیبرال کلاسیکەکانەوە دامەزران بۆ پاراستنی ئازادییەک کە سەلمێنرا بەپێی پێویست نییە. لیبرال کلاسیکە سەرەتاییەکان باوەڕیان بە جوداکردنەوەی دەسەڵاتەکان هەبوو – یاسادانان، دادوەری و جێبەجێکردن، بەڵام ئەم جودابوونەوەیە هەرگیز بەتەواوی نەهاتە دی. ئاڵۆزترین ئەزموون، دەستووری ئەمەریکایی بوو، کە داڕێژرابوو لەسەر بنچینەی دابەشکردنی دەسەڵات لە نێوان حکوومەتی فیدرال و ویلایەتەکان و جودابوونی دەسەڵاتەکانی فیدرال. ئەمەش فەشەلی هێنا بۆ لەخۆگرتنی دەسەڵاتی ناوەند،

چونکه یاسادانان بەتەواوی لە سیاسەتدانان جیا نەکرابووەوە. دادگەی بالا بەنیاز بوو لە بەسیاسەتکردنی یاسادانان بکۆڵێتەوە بەلام خۆیشی بەسیاسی کرا.

هایک گوتی، چارەسەر ئەوە بوو یاسا لە سەرووی حکوومەتەوە بێت. دامەزراوە سەرەتاییەکان سەریان نەگرت، چونکە بیرمەندانی لیبرال کلاسیک بەپێی پێویست هۆشیار نەبوون کە چەواشەکردنی پرۆسەی یاسادانان لەلایەن دامەزراوەی سیاسییەوە بێ ئاگابوون. زۆربەی یاساکان لە سەتەی حەڤدە و هەژدەدا یاسای گشتی بوون بۆیە دادوەران یان پسپۆڕان درکیان بەوە کرد کەوا سەرنەکەوتوون. ئەو فیکرەیەی کە یاسا لە سەرووی دەس تێوەردانە لەلایەن حکوومەتەکانەوە بەشێکی لە بۆچوونەکانی پێشترەوە هاتووە کە یاسا یاسای خوا بوو. بەدڵنیاییەوە باوەڕ بەوە دەکرا کە هیچ کەس و حکوومەتێک ناتوانێت یاسای خوا بگۆڕێت. ئەمڕۆ بۆ ئێمە زەحمەتە لەوە بگەین یاسای زەوی بەهەمان رۆشنایی یاسای خوا ببینرێن. بەلام ئەم بۆچوونە لەلایەن لیبراله سەرەتاییەکان وابوو: هیچ حکوومەتێک بۆی نەبوو دەست لە یاسا وەربدات، چونکە یاسا ئالییەتی سنووردارکردنی خراپ مامەڵەی حوکمڕانان بوو. لێرەدا خاڵی هایک لە هیی ئۆکشۆت دەچوو. لە کۆمەڵگەیەکی تژی لە دەزگەی مەدەنی نابێ یاسا ببێتە ئالییەتی بەرژەوەندییە تایبەتییەکان، نابێ بشبێتە ئالییەتی حکوومەت. دەبێ دەستەی ئەخلاقی بن و بۆ هەموو کەسێک وەک یەک بن.

چۆن یاسادانان وەک مومارەسەیەک دەگێڕدرێتەوە بۆ دروستکردنی حوکمە یەکسانەکانی رەفتاری دادوەرانە؟ وەلامی هایک ئەوەیە کە یاسادانان لەم بارە تایبەتەدا دەبێ ئەرکی ئەنجومەنێکی تایبەتی بێت. لە رووی مێژووەوە، هەڵەی بەریتانیا ئەوەیە، دەبوایە رێگەی بەهەمان ئەنجوومەن دابا کە دەنگی بۆ باج بدا و یاساشی دانابا. یاسادانان زۆر گرینگە پێی لەسەر دابگیرێت. زەوقێکی جیاوازی دەوێت، رۆحێکی بێلایەنی و ژیریی دەوێت، بۆیە ئەنجوومەنی سیاسی ئەو توانایەی نییە.

ئەو میکانیزمەی لەلایەن هایکەوە پێشنیاز کرا بۆ بەدەستهێنانی دەوڵەتێکی یەکگرتوو دوای پراکتیکی ئەسینابییە کۆنەکان دێت، میتۆدێکیش لەلایەن ج. س. میلەوە پێشنیاز کرا. لە ئەسینا، بەرزترین ماوەی دیموکراتی، ئەنجوومەنی میللی

تەنیا یاسا لەسەر چەند پرسێکی سیاسی دەردەکرد. ئەنجوومەنێکی جیا، نۆمۆسیتا، بەرپرسیار بوو لە پێداچوونەوەی یاساکان، بە حوکمی رەفتاری دادوەرانە دادەنران یان نۆمۆس. لە پێناو جیاکردنەوەی پێشەکیی یاساکان کە لەسەر پرسی تایبەتی بوون لە دەرکردنی حوکم لەسەر رەفتاری دادوەرانە، هایک پێشنیازی ئەوە دەکات دوو ئەنجوومەنی میللیی نوێ دابمەزرێن: یەکیان لەگەڵ حکوومەت بێت بۆ جێبەجێکردنی بەرنامەی کار، ئەوی تریان بۆ رێکخستنی نۆمۆس بێت. پێی وابوو خەڵک نوێنەری زیاتر و جیاوازتر بۆ هەردوو ئەنجوومەن هەڵدەبژێرن:

لە هەڵبژاردنی یەکێک کە زۆر لێهاتوو بێت بەدوای بەرژەوەندییە تایبەتییەکانی بکەوێت لە هەڵبژاردنی ئەوانەی متمانەیان پێ دەکرێت بۆ پشتگیریکردنی دادوەریی بێلایەنانە ئەوا خەڵک زۆر کەسی جیاواز هەڵدەبژێرن: شارەزاییی پێویستی بە سیفەت هەیە زۆر جیاواز لە دڵنەرمی، ژیری و حوکمدان کە زۆر گرینگترن لە دووەمدا.

هایک پێشنیازی ئالییەتێکی کرد بەهۆیەوە ئەندامانی ئەنجوومەنی یاسادانان دەکرێ بپارێزرێن لە پرەنسیپی حزب و لە ترسی پەرپووتی، هەرکە ماوەیان تەواو دەبێت، سەلامەتییەکی بایەخداریان دەبێت ئەگەر بەتەواوی بێلایەن بن. پێشنیازی ئەوەی کرد هەموو کەس دەگاتە تەمەنی ٤٥ ساڵی دەبێ دەنگێکی هەبێت بۆ کاندیدەکان لە هەمان گرووپدا کە ماوەی پۆستەکەی پازدە ساڵ دەبێت. ئەنجامەکەی ئەنجوومەنێکی چەند کەسی دەبێت لە نێوان ٤٥ تا ٦٠ ساڵی، هەر پازدە ساڵێک یەکێکیان خانەنشین دەکرێن. بەڵام، هەوڵەکانی هایک بۆ هاندانی بەسیاسی نەکردنی یاسا بایەخێکی زۆری پێ دراوە ئەمڕۆ یاسای نوێ بەردەوام بێت، وەک فەرمانی سیاسی وایە نەک حوکمی ئەخلاقی.

پێشنیازی تایبەتی هایک رەنگە باشترین وەڵام نەبێت، بەڵام لایەنە چاکەکانی وردەکاریی پلانەکەی، گرینگیی بیرکردنەوەی ناسرێتەوە، کە ئازادی دەوەستێتە سەر یاسای بێلایەن و بەلاوە دەنرێ ئەو دەمەی یاسا خزمەتی بەرژەوەندیی لایەنەکان دەکات.

– ئەرکەکانی دەوڵەت و بەرپرسیارەتیی خەڵک: سنووری نێوانیان لە کوێیە،

وێڕای ڕۆڵەکەی وەک دانەر و سەپێنەری حوکمە بێلایەنەکانی جەست کۆندەکت (just conduct)(20) ، دەوڵەت لەبەرئەوەش بەسوودە دەتوانێت باج بسەپێنێت بۆ دابینکردنی خزمەتگوزاریی گشتیی بەسوود. بەڵام، ئەم دەسەڵاتە، دەکرێ خراپ بەکار بهێنرێت بەتایبەتی ئەگەر تاکە سنوور ئەوە بێت کە حکوومەت هاوکاریی زۆرینە مسۆگەر بکات. ئاخۆ هەندێ بنەمای ڕێنوێنی پێناس دەکرێن بۆ یارمەتیدانی باجدەران لە بڕیاری ئەوەی ئاخۆ خزمەتگوزارییە پێشنیازکراوەکانی حکوومەت بەتەواوی بەرپرسیارەتیی دەوڵەتن؟

ج. س میل، هەندێ ئامۆژگاریی داون، مشتومڕە لەم بارەیەوە زۆر پەرەی نەسەند تا هایک بایەخەکەی لە پەنجاکاندا نوێ نەکردەوە. میل جیاوازیی کرد لە نێوان چالاکییە "بە دەسەڵات" و "بێ دەسەڵاتەکان"ی حکوومەت. کاری بەدەسەڵات سزادانی لەگەڵدا بوو، بەڵام کاری بێ دەسەڵات لەگەڵیدا نەبوو. میل سێ هۆکار دەهێنێتەوە بۆ سنووردارکردنی خزمەتگوزارییە نارێکخراوەکانی دەوڵەت. یەکەم، کاتێ تاکەکەسی تایبەتی دەتوانێت خزمەتگوزارییەکی باشتر دابین بکات، نابێ دەوڵەت تەداخول بکات. دووەم، هەتا ئەگەر بەرپرسانی حکوومەت کارێکی باشتر بکەن، هێشتا بواری ئەوە هەیە لە بەرژەوەندی مافی تایبەت وەک ئالییەتێکی وشیارکردنەوەی خەڵک بۆ شارەزاییەکانی هاوکاریی ئارەزوومەندانە بکۆڵرێتەوە. سێیەمیان، گریمانەیەکی گشتی هەیە لە دژی ئەوەی زۆر شت بخرێتە سەر دەسەڵاتی حکوومەت، لەبەرئەوەی چەندی دەسەڵاتی حکوومەت زیاتر بێت، ئەوەندە زیاتر پتری لێ دەکەوێتەوە. هایک پەرەی بە بیرکردنەوەی میل دا. یەکەم جار لێسێز فێری ڕەت کردەوە:

داواکاریی ئاسایی بۆ بنەمای دەستوەرنەدان لە شەڕی دژی پێوەرە زیانبەگێنەکان کاریگەریی ئەوەی دەبێت جیاوازیی بنەڕەتی لێڵ بکات لە نێوان جۆرەکانی ئەو پێوانانەی کە لەگەڵ سیستمی ئازاددا دەگونجێن و ئەوانەشی کە ناگونجێن. بەلای هایکەوە، " کارەکتەر گرینگە نەک قەوارەی چالاکیی حکوومەت." لە سەرووی هەموویانەوە، حکوومەت نابێ تەنیا بیری لە لایەنی چەندایەتیی پرۆژەکانی بکاتەوە. لەوانەیە کاری زیانگەیێن بەهۆی یاساوە قەدەغە بکەن و لەوانەیە خزمەتگوزاری پێشکێش بکەن بۆ فراوانکردنی ئەو ناوەندانەی بەردەستن بۆ تاکە تایبەتییەکان. بەڵام نابێ مامەڵە لەگەڵ هاووڵاتییان بکەن وەک ناوەندێک بۆ

دروستکردنی کۆتاییەک کە بەدڵی دەسەڵات بێت. ڕێچکەی حوکمی یاسا، بەپێی هایک، بەنیازی نکووڵیکردنی حکوومەتە لە میتۆدی سیستمە تایبەتییەکان یان ئەو قەدەغانەی کە ئاراستەی کەسانی دیاریکراو دەکرێن. ئەم کارەی کرد بەهیوای گەورەکردنی کرانەوەکان کە بەردەستن بۆ تاکە تایبەتییەکان. بەڵام نیازی قەدەغەکردنی حکوومەت نەبوو لە دابینکردنی خزمەتگوزارییەکان کە بواری هاووڵاتییانی ئازادی فراوان کرد.

هەندێ بەتەواوی ئەم هەوڵە جیا ناکەنەوە، دەڵێن لەبەرئەوەیە کە هیچ هێڵێکی روون "لەسەر لەکە ناکێشێت" دەسەڵاتەکانی حکوومەت بەنیازی ئەوە زیاتر فراوان بن. بەڵام، هیچ کەس پێشنیازی بنەمایەکی نەکردووە کە دوای کۆتاییبوون بەدوای شتدا بکەون. ئارسەر سیلدۆن، گەورە رۆشنبیری IEA، پێشنیازی ئەوە دەکات کە ئەرکەکانی حکوومەت دەبێ کۆباوەڕانە بن ئەرکگەلی و پێ لەسەر ئەوە دابگیرێ، یانیش حکوومەت تەنیا ئەو کارە ئەنجام دەدات کە لە بازاڕدا ناتوانرێت بێتە ئەنجامدان، هەموو ئەو هاوکێشانە توخمێکی حوکم بەجێ دێڵن.

هەروەک جۆن گرێی دانی پێدا ناوە لە کتێبی "ئەرکە ئەخلاقییەکانی دامەزراوەکانی بازاڕدا"، ناکرێ هیچ بنەمایەکی بەردەوام کە سنووری دەوڵەت سنووردار دەکات بێتە باسکردن. کەواتە، ئێمە دەبێ هەوڵ بۆ پلانێکی درێژخایەنی ئیجباری بدەین، بەڵکو بنەمایەکی ڕێنوێنی کە ڕێگە بدات ئێمە رۆژێکی نوێ دەست پێ بکەین، حکوومەت وەک خۆی، تەنیا بە حوکمێک چەکدار بێت کە یارمەتیمان بدات بڕیار بدەین بەکامە ڕێگەدا بچین. ئەم واقیعە تاڵە لەلایەن (هایک)یشەوە بەتەواوی دانی پێدا نرا. بەڕای ئەو، خەمی یەکەم ئەوە بوو کە حکوومەتەکان نابێ ئالییەتە سەرەتاییەکان تێک بشکێنن کە وا لە تاک دەکەن کاروبارەکانیان کۆنترۆڵ بکەن. لە ئەنجامدا، حکوومەتەکان نابێ هەرگیز نرخەکان، گەیشتن بە دەسەڵات، مەرجەکانی فرۆشتن و بڕی بەرهەم یان فرۆشراو کۆنترۆڵ بکەن. تاقیکردنەوەکە ئەوەیە ئاخۆ حکوومەت ئالییەت دابین دەکات بۆ گەل بۆ بەکارهێنانی حوکم لە بەدواداچوونی ئامانجەکانیان یان ئاخۆ خەڵک وەک ناوەندێک بەکار دێنێت بۆ کۆتاییەکانی ئالییەتی حکوومەت. بۆ نموونە، حکوومەت دەتوانێت داوا لە خەڵک بکات بچنە پۆستێکەوە بەپێی سیفەت و کوالیتیی داواکراو، بەڵام تەنیا ئەو کاتە کەوا هەر کەسێکی خاوەن ئەو سیفەتانە مافی یاسایی هەبێت بۆ پراکتیزەکردنی

ئەو پۆستـە. بۆ داواکـردنی هاوەڵانی پۆسـتێک بۆ بەدەسـتـهێنانی سـیـفـەتێک مـەعریفـەیان زیاتر دەکات و شـتێک لەبارەیانـەوە بە بەکاربەر دەڵێت. کەواتە ئەمـە بواری پێشکەوتن لەبارتر دەکات. بەڵام بۆ کۆنترۆڵکردنی گەیشتن بە پۆست دەبێتە هۆی قـۆرخکردن، خـزمـایـەتی و سـەرکـوتکردنـەوە؟ چونکە ئەمـە دەبێـتـە هۆی سنووردارکـردنی داهێنان و دەسـپـێـشـخـەری. هایک بەتەواوی دابەشکردنەوەی سـامـان یان داهات رەت دەکاتـەوە، چونکە لەگەڵ پیـادەکردنی ئـازادانەی بەهرەدا نایـەتەوە. بەڵام بـەسنووردارکـردنـی ئەم هەمـوو کـارانـەی حکوومـەت، هـێـشـتـا حکوومەت زۆر رێی پێ دراوە کاری زیاتر بکات.

رەنگە پێـوەرەکـانی تریش بەدەر بنرێن، هەروەک هایک باس دەکات، بـەڵام تەنیـا لەسـەر بنچینەیەکی گونجاو. لەم جۆرە کەیسانەدا، خەمی سەرەکی ئەوە دەبێت ئاخـۆ خـەرجـیـیـەکـان راسـتـیی سـوودەکـان دەسـەلمێنن. بۆ نموونە، هـەندێ خزمـەتگوزاری هەن بەهۆی پرۆژەی رکابەرییـەوە دابین ناکرێن، چونکە ئاسایی نین یانیش زۆر زەحـمـەتە سـوودمـەندان تەکلیف بکەیت. ئەم پۆلێنە لەوانەیە هەندێ پێـوەری تەندروسـتـیی گـشـتی و هـەندێ رێگە بگرێتـەوە. بۆ ئـەوەی حکوومـەت دابینیان بکات پێویستی بە چالاکیی تایبەتی و دروستکردنی ناوەندی نوێیە لەسەر حسێبی تاک و کۆمەڵە لێهاتووەکان.

بەڵام، ئەو هەلومـەرجـەی تێیدا ئەو خـزمـەتگوزارییـانە دابین دەکرێن، لەوانەیە سـەرپێـچـیی ئازادی بێت. دوو خـەمی سـەرەکی هەن: پەیدابوونی قـۆرخکاری و دامـەزراندنی یاسـای ئیداری. بنەمای یەکەم ئەوەیە دەوڵەت نـابێ رێی قۆرخکاری بەخـۆی بدات، جگە لە رۆڵی خـۆی وەک دەرکردنی یاسا، لە هـەمـوو بوارەکـانی تر دەبێ کـار بکات لەسـەر هـەمـان بنچـینە و هەمـوانیش وەها کار بکەن. بەڵام، ئەو مـەرجەی کە حکوومـەت دەبێ کار بکات وەک بلێی کەسێکی تایبـەتە، ئەمە ئاسـان نییە بۆ سەپاندنی، چونکە یەکسەر باجەکان دەتوانرێن بەکار بێن بۆ دروستکردنی واقیعی قۆرخکاری. چاودێریی بەردەوام پێویستە.

دووەم، دەبێ دەسـەڵاتی ئیداری نەهێـڵـرێت. بەپێی سـیـسـتـمـێکی ئازاد ئەو حوکمانە بەیەکسانی لە یاسادا رەچاو بکرێن، وەک بنیاتنانی نیزام و یاساکان. لەوانەیە خەرجییەکان لە سوودەکان زیاتر بن، لەوانەیە خەرجییەکان شـاراوە بن،

بەڵام مەرج نییە ئەم حوکمانە سەرپێچی لە ئازادی بکەن، ئەگەربێو بەیەکسانی بەسەر هەمووواندا دابەش بن. خەڵک هێشتا وەک کۆمەڵی مەدەنی لەگەڵ یەکتردا تێکەڵ دەبن.

بۆ نموونە، داواکاریی ئەوەی هەموو باڵەخانە نوێیە بلۆکییەکان دەبێ بە پایەی ئاسن بەرز بکرێنەوە بۆ هەر مەتری چوارگۆشەیەکی دیواری بلۆک (بۆ پێک بەستنەوەی هەردوو دیوارە بلۆکەکە بە دیوارێکی پتەو) ئەمە سەرپێچیی ئازادی نییە. ئەم حوکمە لەوانەیە رێی تێ بچێت چونکە هەرکە خانوویەک دروست کرا، کڕیار ناتوانێت بیپشکنێت چۆن دیوارەکان دروست کراون مەگەر دیوارەکان هەڵوەشێنێتەوە. نیزامی بیناکردن متمانە دروست دەکات لە پێوەرەکانی بیناسازی، کات بۆ کڕیار دەگێڕێتەوە و رێگەی پێ دەدات وزەی زیاتر لە بەرهەمدا سەرف بکا. ئەمە هاوکارییەکە بۆ کڕیار. تێچووی زیادکراو سەرپێچی نییە لە ئازادی ئەگەر هەموو بیناسازەکان پابەند بن پێیەوە. بەڵام ئەگەر بەرپرسان دەسەڵاتیان پێ درا هەڵبژێرن و دەستنیشانی بکەن کامە خانوو دەبێ بەوەندە ژمارە دیواری پتەوە دروست بکرێ، ئەوا ئەمە دەبێتە هۆی خراپ بەکارهێنانی دەسەڵات. بەم شێوەیە دەتوانن لایەنگیریی سیفەتەکانی هەندێ لە بیناسازان بکەن لەسەر حسێبی ئەوانی تر. واتە بیناسازان دەبن بە ئالییەت لە بەدواداچوونی کۆتاییی دەسەڵاتەکان. راستە کاتێ حوکمێک بەیەکسانی بەسەر هەمووواندا جێبەجێ بکرێت، حکوومەت بەخەڵکی دەڵێت، چۆن پارەکەیان سەرف بکەن، بەڵام ئەم کارە کاتێک دەکرێ ئەگەربێو حکوومەت هەموو کەسێک لە فرۆفێڵ بپارێزێت. نیازی بەرایی و بەرەنجامەکەی ئەوەیە هاریکاریی ئارەزووەمەندان ئاسانتر دەکات. کەواتە، هێڵی دابەشکردن لە نێوان جەختکردن و نەرمی نواندندا نییە، بگرە لە نێوان جەختکردندایە کە لە ئەنجامی ئازادکردنی زۆرترین ژمارەی خەڵکی نەناسراو تا زانیارییان بەکار بێنن بەرێگەی خۆیان، ئەمە بوار بۆ پێشکەوتن زیاتر دەکات، ئەو جەختکردنەش کە، لەبەرئەوەی لە دژی خەڵک ئاراستە کراوە، لەلایەن دەسەڵاتەوە خوازراو بێت یان نا، دەبێتە هۆی ئەوەی حکوومەت ئەو کەسە هەڵبژێرێت کە دەتوانێت تەواو خۆی تەرخان بکات بۆ پێشخستنی مرۆڤ. بەهۆی سەپاندنی گەلێ نیزامەوە کە خەرجیی بیناسازی زیاد دەکەن، خەڵکی وڵاتێک لەوانەیە نەتوانن پێشبڕکێی هاووڵاتییانی وڵاتێکی تر بکەن. بەڵام بەزاراوەی

هایک، ئەم سەپاندنە گونجاو نییە و نابێتە سەرپێچی لە یاسا.

سەرمایەدارە مەدەنییەکان باسیان لەوە کردووە ئەگەر شارستانییەتی مرۆڤ پێش بکەوێت، ئێمە پێویستمان بە دەرفەتێک بۆ گەشەپێدانی تێگەیشتنی مرۆڤ دەبێت. هەرگیز ناتوانین باری داهاتووی مەعریفەمان بزانین، هەروەها هەرگیز لە پێشدا ئەستەمە بزانین چ کەسانێک لەناو مرۆڤایەتیدا زۆرترین قازانج دەکەن. بۆیە، ئێمە دەبێ ڕێگە بەهەمووان بدەین پشتگیریی باوەڕەکانیان لەسەر حسێبی خۆیان بکەن، لە ڕێگەی لەدادگەدان و هەڵەکانەوە ئاشکرا بێت کێ شتەکان دەدۆزێتەوە و فیکرە بەرهەم دێنێت کە دۆخی مرۆڤ باشتر بکات.

ئەم پێویستییە بۆ ڕێگەدان بەگەشەی تێگەیشتنی مرۆڤ هۆی سەرەکییە لە پای چی سەرمایەدارە مەدەنییەکان لەوە ترسان، حکوومەت خزمەتگوزاری دابین بکات، بەتایبەتی دابینکردنی قۆرخکاری. لە هەر بارێکی مەعریفەماندا، قۆرخکاریی حکوومەت لەوانەیە بتوانێت خزمەتگوزاریی سنووردار و کاریگەر دابین بکات. بەڵام ئەم جۆرە ڕێکخستنە، ئەگەر بەدیلەکان سەرکوت بکات، گۆڕان دەخنکێنێت و ڕێ لە پێشکەوتن دەگرێت و بۆیە ناوەندەکان ئیفلیج دەکات بەهۆیەوە ئێمە دەتوانین خزمەتگوزاریی باشتر دابین بکەین لەوەی ئێمە ئێستا چاوەڕێی دەکەین. ئەم ئاراستەیە کە دەبێتە هۆی سستبوون و خەوشی کۆمونیزم بوو، هەروەها خەوشێکیشە کۆباوەڕییە لەناو میانڕۆکاندا. کاتێ چەوساندنەوەی حکوومەتی کۆمۆنیست لە ڕۆهەڵاتی ئەوروپادا بنبڕ کرا لە کۆتاییی ١٩٨٩، بەگشتی ئەوە گوترا کە کۆمونیزم هەندێ گۆڕانکاریی لە ژیانی خەڵکیدا ئەنجام دا. سەرمایەی فیزیکی و شارەزاییەکانی مرۆڤی کوشت کە شارستانییەتی ئەوروپا لە ماوەی سەدەکانی رابردوودا دروستی کردبوو. مەبەستی حکوومەت، کە پابەندە بە ئازادی، دروستکردنی بوارێکی فراوانتر بوو تێیدا دەسپێشخەریی مرۆڤ و وزە و داهێنان ببنە هۆی باشترکردنی باری هەمووان.

وردبینییەکی پێویست

کامە ئەرک شیاوە بۆ دەوڵەت؟ ئەگەر هایک ڕاستی کردبێت، ئێمە دەبێ خزمەتگوزارییەکانی کەرتی گشتی بخەینە ژێر تاقیکردنەوەی پێویستییەکانیان. لەوانەیە ئەمە بەدی بێت بەهۆی ئەوەی هەموو چالاکییەکی حکوومەت (یان

پێشنیازی چالاکیی نوێ) بخرێته ژێر "وردبینییەکی پێویست"، بۆ زانینی ئەوەی ئەمە سەر بەکەرتی گشتییە یان نا. بەڵام ئێمە دەبێ روون بین لەبارەی هۆکارەکانی پرسیارکردن لە دابینکردنی کەرتی گشتییەوە. هەر ئەوە بەس نییە ئارەزوو پێشان بدەیت بۆ تەداخولکردن، یان لێسێز فێر، یان "حکوومەتی بچووک". پرسیاری بنەڕەتی ئەوەیە: ئاخۆ حکوومەت دەسەڵاتەکانی بەکار دێنێت بۆ ئاراستەکردنی وزەکانی خەڵک بۆ کۆتاییەکی بەردەست؟ واتە: ئاخۆ حکوومەت خەڵک وەک ئالییەتێک بەکار دێنێت، یاخۆ ئالییەت بۆ خەڵک دابین دەکات؟ ئەگەر ئامانجی حکوومەت جێگرتنەوەی دەسپێشخەری تایبەتی نەبێ، بەڵام دواجار پشتگیریی بکات و تەواوی بکات، دوای میل و هایک، رەنگە سوود لە ئاراستەکردنی پێنج پرسیار وەربگرین لەبارەی خزمەتگوزارییەکانی حکوومەتەوە.

١- ئاخۆ دەزگە تایبەتییەکان دەتوانن خزمەتگوزارییەکی باشتر دابین بکەن؟ ئەگەر وابێت، بۆچی بەگشتی خزمەتگوزارییەکان لە کەرتی گشتیدان؟

٢- تەنانەت ئەگەر حکوومەت خزمەتگوزارییەکە باشتر دابین بکات، ئاخۆ دەکرێ لە کەرتی تایبەتی دابنرێت. وەک ناوەندێکی باشترکردن لە رێگەی ئەزموونی جۆرایەتیی ئەخلاقی، رۆشنبیری و چالاکیی خەڵک؟

٣- حکوومەت پێویستە لە کوێ خزمەتگوزاری بکات، ئاخۆ دەوڵەت قۆرخکاریی هەیە؟ ئەگەر هەیبێت، ئەوجا دەسپێشخەرییە نوێیەکان سەرکوت دەکات کە پێشکەوتنیان لەسەر بەندە. خزمەتگوزارییەکان لە رێگەی ئەزموونەوە باشتر دەبن، کە فیکرەی نوێ دەوروژێنێت کە دەکرێ بەکار ببرێن ئەگەر سەرنجڕاکێش بن، یان رەت بکرێنەوە ئەگەر باش نەبوون. هەر قۆرخکارییەک، هەر قۆرخکارییەکی تایبەتیی کەرتی گشتی، سەرکوتی فرەیی دەکات کە پێشکەوتنی پێوە بەندە.

٤- دەسەڵاتی حوکم لە کوێیە، ئاخۆ دەسەڵاتی حوکمی ئیداری لادەدرێت؟ چەندە دەسەڵات زیاتر بێت، ئەوەندە رێی خراپ بەکارهێنانی زیاتر دەبێت.

٥- دابینکردنی کەرەستەی گشتی لە کوێیە، ئاخۆ پێویستە خزمەتگوزارییەکە لەلایەن حکوومەتی ناوەندییەوە یان لەلایەن حکوومەتی مەحەلییەوە دابین بکرێت؟

حکوومەتی لۆکاڵ یان ناوەند؟

وەک حوکمێکی گشتی، لە هەر شوێنێک دەست بدات، ئەو خزمەتگوزارییانەی سەر بە کەرتی گشتین دەبێ لەسەر ئاستی لۆکاڵ دابین بکرێن بەهۆی ئەو یەکانەی حکوومەت کە خۆیان باری داراییان بەڕێوە دەبەن. ناکرێ وەڵامێکی تەواو دروست هەبێت لەبارەی پێویستیی ئەوەی خزمەتگوزاری ببێتە گشتی یان تایبەتی، یان بەگشتی دارایی بۆ تەرخان بکرێت، لەسەر ئاستی تایبەتدا دابین بکرێت، لە ئەنجامدا ئێمە دەبێ بوار بە لۆکاڵە جیاوازەکان بدەین، ئەزموون وەربگرن، هەندێکیان بە خزمەتگوزاریی گشتیی زیاتر یان کەمتر، ئەواتی تر بە دەسەڵاتی ڕاستەوخۆ، هەروەها هەندێکیشیان بە داراییی لۆکاڵ کە لەگەڵ ئاراستەی ڕکابەر تێکەڵ بکرێت بەهۆی ئاژانسە تایبەتییەکان. بەڵام یەکەکانی حکوومەتی لۆکاڵ دەبێ لەسەر حسێبی خۆیان ئەزموون وەربگرن. ئەمە مانای ئەوەیە تەرخانکردنی دارایی بۆ حکوومەتی لۆکاڵ لە باجە لۆکاڵەکان بەبێ پشکی باجە گشتییەکان، هەرچییەک بێت، تاکو بڕیارە لۆکاڵەکان بدرێن بەهۆی کولفەی باجدەری بەئاگا لەسەر حسێبی خۆیان. لە خاڵە لاوازەکانی باجی خراپ لەسەر حوکمدراو نووچدانی بوو بە لابردنی بودجەی ناوەند، بۆیە باجدەرانی بەبێ ئاگایی هێشتەوە، لەوەی تا چەند خزمەتگوزاریی گشتیی لۆکاڵ هەڵی دەبژارد. شتێکی بنەڕەتییە بۆ ئازادی کەوا خەڵک دەبێ ئازاد بن بڵێن بەڵێ یان نەخێر بۆ باج و بەبێ زانیاریی تەواو لەبارەی خزمەتگوزارییەکان کە لە بەرامبەر باجدا وەری دەگرن. مەحاڵە بڕیارێکی ماقووڵ بدرێ. لەبەرئەوەی ئاگاییی باجدەری لۆکاڵ بێهێز بووە بەهۆی چەندان بودجە لە باجی گشتی، حکوومەتی لۆکاڵیی بەریتانیایی بووەتە پێوەرێکی گەورەی چەکێکی حکوومەتی ناوەند. بەهەمان شێوە، ویلایەتەکانی ئەمەریکا لە بودجە فیدرالییەکان بوونە ئالییەتی دەسەڵاتی فیدراڵ، هەرچەندە بەڕادەیەکی کەمتر لە چاو دەسەڵاتە لۆکاڵەکانی بەریتانیا.

حکوومەتی لۆکاڵ بەسوودە، تەنیا لەبەرئەوەی نا ڕێگە بەباجدەران دەدات زیاتر لە خەرجی ئاگەدار بن، بگرە لەبەرئەوەش کە ڕێگە بە ئەزموونی بچووک دەدا، واتە کاتێ شتەکان بەهەڵە دەڕۆن ئەوا دەکرێ خێرا بپشکێنرێن و چاک بکرێنەوە پێش ئەوەی زۆر زیانیان لێ بکەوێتەوە. ئەزموونەکە چەند چڕ و ئاڵۆز بێت، ئەوەندە

مەترسیی زیان لێ کەوتنەوەی زیاتر دەبێت. لەو سۆنگەیەوە، بناخەیەکی گشتی هەیە لە نێوان دیموکراتە سۆشیالەکان و هایکدا. بۆ نموونە، سێر کارل پرۆپەر، ماوەیەکی زۆر لایەنگری دیموکراسیی سۆشیال بوو، بەڵام توند بوو لە ئاگەدارییەکان لەبارەی مەترسییەکانی ئەزموونە دەوڵەتییەکان. باسی ئەوەی کرد ئەندازەی کۆمەڵایەتی دەبێ لەسەر ئاستێکی بچووکدا بکرێت و ئەنجامەکان بەهۆشیاری چاودێری بکرێن، بۆ ڕێگەدان بەڕاستکردنەوەی هەڵەکان.

باری سەلماندن

گریمانە لە دانانی سیاسەتە گشتییەکان دەبێ دژی دەسەڵاتی کەرتی گشتی بێت، لە سەرووی هەمووشیانەوە دژی قۆرخکاری. ئەوانەی دەیانەوێ خزمەتگوزاری لە کەرتی گشتی بێت دەبێ باری سەلماندن قبوول بکەن. دەبێ پێشانی بدەن ئاخۆ خزمەتگوزارییەکە دابین دەکرێت بەتەواوی ئەگەر حکوومەت دابینی نەکرد، یانیش ئەوەتا باشتر لەلایەن حکووومەتەوە دابین دەکرێت. تەنانەت ئەگەر پێشنیازێک لە تاقیکردنەوەی لێهاتوویی دەرچێت هێشتا گریمانە لە بەرژەوەندیی دەسەڵاتی تایبەتدا هەیە وەک ناوەندێک بۆ فراوانکردنی هەلەکانی بۆ کەسپکردنی شارەزاییە کەسانییەکان کە پێویستن بۆ کۆمەڵگەیەکی ئازاد و دیموکرات. کاتێ کەسێک هەیە بۆ دابینکردنی کەرتی گشتی، یەکەم شت دەبێ مافی دەسەڵاتە لۆکاڵەکان بێت کە لەگەڵ یەک پێشبڕکێ بکەن لە پێناو دانیشتواندا.

ئەگەر ئەو بنەمایانە جێبەجێ بکرێن ئەوا ڕێگە بەبوارێکی فراوان دەدرێت بۆ پەیدابوونی دەزگە خۆبەخشەکان بۆ دابینکردنی پێویستییەکانی هاووڵاتییان. هەروەک تۆمارگەلی مێژوویی دەری دەخەن کەوا خۆبەخشکردن تەنیا خزمەتگوزاریی پێشکێش نەکرد، بگرە هەلی ڕەخساند بۆ پێشخستنی شارەزاییی کەسانی کە پێویستن بۆ ئازادی. تەنیا ئەگەر دەرفەتەکان بڕەخسێن ئەوا ئازادی لە دەستی زۆرداری ڕزگاری دەبێت. گرینگیی ڕەخساندنی دەرفەتەکان بۆ چاکردنی سیفەتی خەڵک بە ڕوونی لە ئەوروپای ڕۆهەڵات بەدی دەکرێت، ئەوێ کلیلی سەرەکیی بنیاتنانەوەی کۆمەڵەی مەدەنییە لەسەر کەلاوەی کۆمونیزم. دیکتاتۆریەتی پێش ١٩٨٩ حەزی لە تەپڵی وابوو کارەکتەری بەهێزتر بکات، بەڵام ئەوانەی کە متمانەیان بەخۆ بوو بەهۆی سەرکەوتن لە دابینکردنی

خزمەتگوزارییەکان بۆ باشەی هاوەڵانیان دەسبەجێ ملکەچی هەر سیستمێکی تۆتالیتاری داهاتوو نابن.

ئاکارێک بۆ ئازادی

یەکێک لە هاودژەکانی تەمەن ئەوەیە سەرکردەی خاوەن بۆچوون گومانە ئەخلاقییەکان لەخۆ دەگرن لەبارەی سەرمایەدارییەوە، وێڕای سەرکەوتنی گەورەی لە کاراکردنی پیاو و ئافرەت بۆ دروستکردنی پێشکەوتنێکی بێ وێنە و ئازادکردنی ملیۆنان لە پاڵەپەستۆیەکانی مانەوە بۆ جەختکردنە سەر شتە باشترەکان. خەڵکی وڵاتان، کە وەک سەعات پابەند نەبوونە بە ئازادی، هێشتا زۆرینەی دانیشتوانی جیهانن، دەژین و کاریان بۆ دروستکردنەوەی کۆتاییەکانە. رکابەری سەرەکیی سەرمایەداری و کۆمونیزم فەشەلیان هێناوە و هیچی تر بە بەدیلێکی ڕژدی ناژمێردرێن.

هەندێ جار گومانە ئەخلاقییەکان لەبارەی سەرمایەدارییەوە، نەگەیشتن بەو ئازادییەی ئێمە لە رۆئاوا تامی دەکەین، گومانی دەسەلاتدارانە کە ئازادییان لە هەندێ فۆرمی نوێی سیستمی سۆشیالیزم قەدەخە کردووە. بەڵام ئەقڵییەتی سۆشیالیستە کەللەرەقەکان بەتەواوی رەچاو ناکرێت بۆ گومانی فراوانی سەرمایەداری. هۆی سەرەکی بێ متمانەییەکی قووڵی خەڵکە کە پێشکەوتنیان دەوێ، هەروەها شەرمیش ناکەن لە چاوەڕوانکردنی. بەڵام هەر ئەوەندەشیان ناوێ. بەریتانیاییەکان خاوەن شارستانییەتێکی دەوڵەمەندن و بە ئاسانی باوەڕ بە کۆتاییی رەهایی ناهێنن.

فەشەلی پارتی کرێکاران لە دوا هەڵبژاردن پشتگیریی ئەم لێکدانەوەیە دەکات. گومانە ئەخلاقییەکان لەبارەی مادیەتی سەرمایەدارییەوە قۆستراونەتەوە لەلایەن ئەو سۆشیالستانەی وا خۆیان پێشان دەدەن کۆمەڵگەیەکی باشتر پێشکێش دەکەن. بەڵام، لە واقیعدا، سۆشیالیزم بەهەمان شێوە مادییە، چونکە دەردەکەوێت کە بۆچوونی ئەخلاقی زیاتر پێوەستە بە پارە و کەمتر شتەکانی تر. هەستی کز کە چالاکەکانی لێ دەخورێت سۆزە بۆ یەکسانیی مادی. یەکسانی بە دەسەلاتێکی یەکسان وەسف دەکەن. بەڵام نیازیان داواکردنی نییە بۆ زۆربەی بەریتانیاییەکان.

پێ دەچێت خەڵکی بەریتانیایی ئەو بەهایانە لەخۆ بگرن کە بەتەواوی بەکار نابرێن، زۆر هۆشیار نین، لەگەڵ ئەوەشدا، ڕێنوێنیی ڕەفتاری خۆیان دەکەن لە کاتی هەڵبژاردندا؟ تا چ رادەیەک پابەندی بە چاکییە مەدەنیی نەریتی، وەک ڕاستگۆیی، ئەرک، خۆبەخشکردن، شەرەف، خزمەتگوزاری، پرەنسیپی خود، خۆباشترکردن، مەدەنیەت، هێز، ئازایەتی، هۆشیاری و نیشتمانپەروەری، کە داوایە بۆ سروشتێکی باشتر؟ هێرشکردنە سەر بەها نەریتییەکان لە سەرەتای شەستەکاندا دەستی پێ کرد. خەڵکی هەڵسان پێش ئەوەی یادگاریی زۆر هەبێت، هەروەها دیالۆگێک هەیە لە نێوان نەوەکاندا. هەروەها زۆریشیان هێشتا ماون کە لە دوا شەڕدا خۆیان بەخت کرد، ژیانیان خستە مەترسییەوە لە پێناو خۆشەویستییان بۆ وڵات. وڵاتیان خۆش نەدەویست لەبەرئەوەی کە پشتگیرییان دەکرد "ڕاست یان هەڵە" بێ، بەڵام لەبەرئەوەی وڵاتیان پاسەوانی ئازادی بوو و لە شەڕێکی دادوەرانەدا لە دژی زۆرداری دەجەنگا.

وێڕای کۆششەکانی کەمینەیەکی مامۆستایانی قوتابخانە بۆ دەرکردنی پاڵەوانەکانی ڕابردوو، زۆرێک لە گەنجان دەتوانن پشکی سۆزەکانی دەریاوانە تۆپچییەکانیان بەبەرکەوێت لە پێش شەڕی ترافالگار، لەلایەن ئاماژەیەکی نیلسنەوە وروژان: "ئینگلتەرا لە هەموو پیاوێک رادەبینێت ئەرکی خۆی بەجێ بگەیەنێت." نیلسن پێویستی بەوە نەبوو قسەی زیاتر بکات. دەیتوانی پشت بە ئازایەتی، جێبەجێکردن و سیفەتە ئەخلاقییەکانی پیاوان ببەستێت.

ئەوە ڕاستە کە گەنجان کەمتر دەخوێننەوە، بەڵام کتێبەکانی کتێبخانە کۆنەکانی ئینگلتەرا هێشتا ماون، ئێستاش کتێبەکانیان دەخوێنرێنەوە، ئەو بەهایانە بەبیر خوێنەران دەهێننەوە کە نەریتییانە لەم خاکەدا لە ئامێز دەگیران. زۆرجار دەگوترێ کولتووری جەماوەری بەها نەریتییەکانی پشتگوێ خستووە، ئەمە تا ڕادەیەک ڕاستە. بەڵام کولتووری جەماوەری هەر تەنیا نیهیلیزم [21](nihilism) لەخۆ ناگرێت. بۆ نموونە، لە فیلمەکانی "هاری پیس"ی کلینت ئیستوودا پاڵەوانەکە لای بەها نەریتییەکانە. تاوانبار هەر تاوانبارە جا لە هەر گەڕەکێکی جیاوازەوە هاتبێت، بێگومان تاوانبارەکە لە توندوتیژیی بەسۆی ئیستوودا دەگات بە کۆتایی خۆی. توندوتیژی شکۆی پێ دراوە، بەڵام ئەوە تاوانباری دژە کۆمەڵە کە ئازار دەچێژێت.

زۆرجـار گلەیی لـە پرۆگـرامـەکـانی تـەلەڤـزیۆن دەکـرێت، بەڵام کـاریگەرییـەکـەی بەیەک ئاراسـتەدا نییە. دراما وەرزییـەکان، کـە تەلەڤزیۆنی بـەریتانیـایی پێشـانیان دەدا، هـەردەم کـارەکـتـەری بـاش پێـشـان دەدەن، مـیـانڕۆیی، خـۆباشـتـرکـردن و پرەنسیپی خودی پێشبینکردن، بەبیرمان دێننەوە کـە بۆچی تەنیا پەنجا ساڵ بەر لە ئێستا پیاو و ئافرەت ئامادە بوون خۆیان لە پێناو وڵاتەکەیاندا بەخت بکەن.

بەریتـانیـا وەک کۆمـەڵگەیەکی کـراوە مـاوەتەوە، هـەروەهـا وێڕای درێغی نەکـردنی چینەکان، خـەڵکێکی باش پێوەندییـەکی باش وەردەگرن بۆ بەها نەریتـییـەکـان بۆ ئەوەی لە یادگە و لە پراکتیکدا زیندوو بمێننەوە. ئەم واقیعە قەڵەمبازێکی خاتوو تاچەرە و باس لەوە دەکات بۆچی ئەو ئافرەتەی لەناو خەڵکیدا ئەو گەرمییەی نەبوو کە خـەڵک کـەیفیـان پێی بێت، هـەروەها زۆریش کـەیفیـان پێی نەدەهات کـەچی هـەر جـەماوەری هـەبوو. ئافرەتەکە رابردووی بەبیر بەریتـانیاییـیەکـان هێنایەوە، پێیـانی گـوت کـارەکـتـەری بنـەڕەتیی بەریتـانیـایی بەهێـز بـووە، بە ڕادەیەک کـە "پیـاوی نەخۆشـی ئەوروپا" لە سروشتی ئێمەدا نەبووە. ئەمـە ئاکامی بەجێهێشتنی هەڵەی بەها و دامەزراوەکانە کە ماوەی چەندان سەتە ئێمەیان بەرز و رێک راگرتووە.

خـۆزگـەی گـێـڕانـەوەی بـەهـا نـەریـتـیـیـەکـان بـەشـێک بـوو لە تـاچـەریـزم و بـەهـەنـدێ رێگـەدا بـاسی سـەرکـەوتـن دەکـەن. بـەڵام لایـەنـێکی تر هـەبـوو بـۆ بـیـرکـردنـەوەی هـەشـتـاکـان کـە بـاسی ئـەوە دەکـەن بۆچی شـۆڕشی تـاچـەری بـەتـەواوی لەسـەر لم بنیـات نرابوو. گوتارەکەی زۆر مـادییـانە بوو، هەروەها بە قوتابخـانەیەکی تایبـەتی مــادیـانـەی تـیــۆریـی ئـابووری بـەڕێـوە دەبـرا کــە خــەڵک بـە بـەکــارهـێـنـەری خـزمـەتگوزارییـەکـانی دەزانێت، واتە خـەڵک تا ڕادەیەکی زۆر رازین. دەکـرێ ئەم شێوازە ئالییـەتێکی بەسـوود بێ بۆ شـیکردنەوەی هەندێ رەفتـاری بازرگانی، بەڵام ناکرێ بەکەڵک بێت بۆ ئازادی و هـەروەهـا تەواوی میسـالییـەت، سـۆز، پاڵنەر، ئەرک، هیوا، ئەو گومان و ترسانە ناگرێتەوە کە واقیعی ژیانن. ئەو ریفۆرمانەی کە ماوەی کۆتاییی قۆناغی تاچەریزمیان گرتەوە، خەمۆکی دەخەنە روو. کێشـەی راستەقینەی شـەیدایەکی ئازادی لەگەڵ NHS ئەوەیە کەوا دەوڵەت مـامـەڵە لەگـەڵ خـەڵک دەکات وەک بڵێی منداڵن و دەبێ لە هـەموو شـتـەکان بپـارێزرێن، وادیارە هـیـچـیـان لەسـەر نییـە، بەڵام لە راستیدا لەسـەر حسێبی خـۆیانن. بەلای سەرمایەداریی مەدەنییەوە، کەواتە ستـراتیجی ریفۆرم دەبێ عەوداڵی گێڕانەوەی بەرپرسیارەتیی کەسانی بێت

بۆ چاودێریی تەندروستی، دەوڵەتیش جەخت بکاتەوە سەر پاراستنی هەژاران (هەروەک لە خوارەوە باس کراوە). بەڵام حکوومەت کێشەکەی بەو ڕێگەیە پێناسە نەکرد. سەرەتا ویستی بەهای پارە مسۆگەر بکات و دواتر بەسەر بازاڕی ناوخۆدا بیسەپێنێت.

هەروەها ریفۆرمە پەروەردەیییەکانی تاچەریشی لە بەرچاو گرت. کێشەی راستەقینە ئەوەیە سیستمی خۆشگوزەرانی وای لە دێباب (دایک و باوک) کردووە بەشی سەرەکیی بەرپرسیارەتییان بەخێوکردنی منداڵەکانیان بێت و بۆیە یارمەتیی بەلاوەنانی خێزانی دا، ئەمەش یەکەم خشتی دروستکردنی کۆمەڵگەیەکی ئازادە. بەڵام، حکوومەت بەشێکی ڕێبەری کرا لەلایەن دێبابە سۆشیالیستە بێ متمانەکانەوە، ئەوانەی کە پێیان وابوو ئیختیاری ناژیرانە دەکەن، بەڵام حکوومەت بەهۆی بۆچوونێکی سەرچاوەی سروشتیی مرۆڤیشەوە ڕێبەری دەکرا. زمانی بەکاربەریی بەکار هێنا و عەوداڵی پەیداکردنی پارە بوو دوای ئیختیاری دێباب. بەڵام قسەی لەسەر گێڕانەوەی بەرپرسیارەتیی دێباب نەکرد، هەروەها داوای گرێبەستێکی تایبەتیشی نەکرد لە نێوان دێباب و منداڵانیان تا پەروشە بەهێزەکەیان پێکەوە گرێ بدەن بۆ لەرزاندنی قوتابخانەکانمان.

میسالییەتی ئازادی زۆر لەودیو بازاڕەوەیە. لە ڕووی مێژووەوە، لایەنگرانی ئازادی ویستیان داوودەزگا دروست بکەن و بەهێزی بکەن تا هانی خۆباشترکردن بدەن. کاتێ، لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەدا، بەرگریکارانی سەرەکیی لێسێز فێریان کردە دڵی فەلسەفە و خەڵکیان بە گەڕۆکی قایلکەر ناوبرد، ئازادی، هێزی ئەخلاقییانەی خۆی لەدەست دا. ئێستاش هەر دەبێ ئەو هێزە بگەڕێنێتەوە.

هەندێ بازاڕخوازی ئازاد هەن بەگومانن لەبارەی ئەم هێڵەی بیرکردنەوەیەوە. بۆ نموونە، کاتێ پێشنیازم کرد بۆ یەکێک لە ئابووریناسەکان کەوا فەلسەفەی بازاڕ تەنیا بەشێکی سەرکەوتوو بووە لەوەتەی هەشتاکانەوە لەبەرئەوەی دەرکەوت کە هیچ ڕۆحێکی کولتووری بەرپرسیارەتیی کەسانی نییە و هیچ پابەند نییە بە ئەخلاقی خۆباشترکردن. ئابووریناسەکەش گوتی "ئەی ئەوە نەبوو کە جۆرج بلێک (خائینی کۆمونیستی بەریتانیا) لەبارەی کۆمیونیزمەوە گوتی؟" بەئاشکرا بلێک پێی وابوو کۆمونیزم سەری دەگرت ئەگەر خەڵک کەمێک باریان باشتر بوایە. بەڵام

سـەرمـایەدارانی مـەدەنیی مێژوو هیوای ئەوەیان نەخواست "پیاوی نوێ" دروست بکەن. ئەوان تەنیا خـەڵکیان دەورووژاند، کەچی کۆمونیستـەکان زۆریان لە خـەڵک دەکرد بۆ پابەندبوون بە میسالییەتەکانیان و خێرابوون لە بەرچاوگرتنی خراپیی ناوەوەی خـەڵک کـە بەسـەر هێـڵـەکـەدا نەڕۆیشتن، بۆیە ئـەمـەش پاسـاوێک بوو بۆ دڕندایەتی یان کوشتار.

سـەرمـایەدارانـی مـەدەنـی بـەباشـی تێ گـەیشـتبـوون لەوەی ژیان ملـمـلانێـیـەکی بەردەوامـە دژی ناکـامـڵـبوون. چاوەڕێی ئەوەیان نەدەکـرد کـامـڵـبـوون بێـتـە دی. هـەروەها باشـتربوونی ئەخـلاقییـان بە پرۆسـەیەکی تەواو ئارەزوومـەندانە دادەنا. زەختکردن لە خەڵک تا باشتر بن هاودژییـەک بوو، چونکە بوون بە کەسێکی باشتر تەواو پێوەندیی بە باشترکردنی ویستـەوە هەیە. ئەوە راستە کەوا کۆمونیستـەکان چەندان جـار زۆرداریی خـۆیان بە حـوکـمـێک پێـشـان دا بەهـۆی باسکردنی میسالییـەتە بەرزەکان، ئەمەش ستراتیجێک بوو سەرکەوتووانە کۆمەڵێ رۆشنبیری رۆئاوای هەڵخلیسکاند. هەروەها ئەوەش راسـتـە کـە ئایدیالیسـتـەکـان زۆرجـار زۆریان لە خـەڵک کرد بگۆڕێن. بەڵام ئەمـە هەڵەیەکی بنەڕەتییـە بۆ لکاندنی هەمـوو ئایدیالیزم بە زۆرداریيەوە. جیاوازییەکە لە نێوان ئەوانەدایە کە ، لەلایەک، لەسـەر زەوی چاوەڕێی کامڵبوون دەکەن، بۆیە باوەڕیان بـە کامڵبوونی پیاو هەیە، هەروەها ئەوانەش، لەلایەکی ترەوە، کە مـەیلی کـامڵـبوونیـان هەیە وەک ئـامـانجێکی رەهای بەسوود، بەڵام هـەرگیز ناتاسێن ئەگەر خـەڵک لە میسالییەتەکاندا کەموکووڕییان هەبێت و بەرپـەرچی ناکـامــڵــبـوون بدەنەوە، بە تووڕەیی و سـزادان بەرپـەرچی ناداتـەوە، بگرە بە خـەمناکی سـەرەتا و دواتر نوێکردنـەوەی سـەیری ملـمـلانێ بۆ باشـترکردنی ئارەزوومـەندانە. هەندێ بازاڕخوازی ئازاد، ئەقڵانییە ئابوورییـەکان، کەوتنە داوی ئەوەی کە هەموو قسە گەورەکانی لەمـەڕ ئەخلاقیان بە پێشەکییەک بۆ سیـسـتـمی زۆرداری دانا. بەڵام بەئـەنجـامـدانـی ئەم کـارەش سـەرناکـەون لەوەی دادوەری بکەن بە نەریتی ئەو بیرکردنەوەی ئەوان بۆی دەگەڕێنەوە، هـەردەم ئازادی تێکەڵەیـەکی دامـەزراوەکان بوو کە ژیانی بە ملـملانێـیـەک دانا دژی ناکامـڵـبوونی مرۆڤ. یاسا زەنگێک بوو، هـەڕەشەی لە خراپەکاران دەکرد کە لەسەر کەیسی زۆر بچووکیش سزا دەدرێن. پێشبڕکێ رێی خۆش کرد بۆ وزەکانی خۆپەرستی بۆ نێو خزمەتکردنی ئەوانی تر.

هەروەها بەشێکی ژینگەی ئەخلاقی وەستایە سەر نارازیبوون، بەڵام لە سەرووی هەمــوو کــەســێکەوە بەشــداریی هەوڵی هاندانی ئەوانی تری کــرد بۆ ئەوەی بەشــێوەیەکی دادوەرانە و میانڕۆیانە رەفتــار بکەن. وا دەزانرا کــە پاراســتنی کەشوهەوای ئەخلاقی پێویستی بە تەقەلایەکی بەردەوام بوو، وەک مەلەوانێک کە هیوای ئەوەیە نغرۆ نەبێت وەک ئەو بەردەی ئاسانتر بەسەر ئاو دەکەوێت ئەگەر بەردەوام بێت لە جووڵە. هیچ کۆتاییەک نییە، بەلانی کەم لەم دنیایەدا.

ســەیرکــردنی خــەڵک بەوەی کــە بەکــاربەری قــایلە و بنیــاتنانی ســیــاســەتە گشتییەکان لەسەر ئەم گریمانەیە بنیاتنانیەتی لەسەر لم. رێی ئازادیی ژیان کە ئێمە تامان کردووە لە رۆئاوا دەوەستێتە سەر نەهێشتنی جەختکردنەوە لەسەر دەسەڵات. باشترین کەڵکی دەبێت ئەو کاتەی دەسەڵات بڵاو دەبێتەوە و هەوڵەکانی خەڵک پێش دەخات تا بەکاری بێنن. ئەگەر خەڵک خۆیان تەنیا بەگەرۆکی قایل بینی، سوودەکانیان زیاتر بکەن، تەنیا خەونی بچووک دەبینن و سیستەمەکەش وشک دەکات. وەک ئادەم سمیس دانی پێ دانا، لەوانەیە بمێنێتەوە؛ چونکە زۆر شت بەهۆی هەریەک لە ئێمە بەدەست دێت ئەگەر عەوداڵی سوودی هاوبەش بێت لە سیستمێکی پێشبڕکێکاریدا. بەڵام دەبێتە کۆمەڵگەیەکی خراپ ئەگەر بەرزترین میــســالیــیــەت دووبارە هاوبەشی بێت. هەریەک لە ئێمــە غەریزەی فراوانتر و بەزەیییانەتری هەیە.

خێزان

لە رووی نەریتییەوە، خێزان بە بەردی بناخەی کۆمەڵگەیەکی ئازاد دانراوە. هەر لە خێزاندا، خەڵکی یەکەم جار فێری کۆنترۆڵی خود و حسێبی ئەوانی تر دەبن کە ئەمەش کــۆمــەڵگەیەکی لێبــووردە، ئازاد و دیموکراتی پێوە بەندە. بەڵام، بەم دواییانە، چەند ئاماژەیەک هەبوو لەبارەی لاوازبوونی ژیانی خێزانییەوە. ژمارەی خێزانە یەک باوانییەکان (واتە یان باوک یان دایک لەگەڵ منداڵەکەیدایە) یەکجار زیادی کردووە. ئێستە یەک لە پێنجی تەواوی خێزانەکان پێک دێنن. هۆکارێکی سەرەکیی ئەمەش لەدایکبوونی ناشەرعییە لە ٥٪ەوە لە ١٩٤٧ بوو بە ٣٠٪ لە ١٩٩١، بەڵام گەورەترین هۆکار زۆربوونی تەڵاق و جودا بوونەوەیە. نزیکەی ٦٣٪ی دایکە تەنیاکان تەڵاق دراون یان جودا بوونەتەوە، ٢٩٪ یان هەر مێردیان نەکردووە

(بە کـەپڵـەکـانیـشـەوە)، هـەروەها ٨٠٪یش بێـوەژنن. تـا بەم دواییـیـانەش ئەمـە بە مسـۆگەری وەرگیـرابوو کەوا ئەگەر مێرمندالآن دەرفـەتی باشیان بـۆ بڕەخسێ و لە داهـاتوودا هـەست بەبەرپرسـیارەتی بکەن لە کۆمـەڵگەیەکی ئازاد و جێگیـردا، ئەوا پێویسـتیان بـە ڕێنوێنیی بەردەوامی دایک و باوکێکی پابەند هەیە، لە هـەر شـوێنێک بێت، بەهـاوکاریی باپیرە و داپیرە و مام و مامۆژنی خێزانەکە.

ئەمڕۆکە چیی تر ئەم بۆچوونە قەبووڵ نییە. هـەموو خێزانێکی یەک دێبابی کێشە نیـیـە: نموونەی قـارەمـان و سـەرکـەوتوو هـەیە لەوەی تـەنیـا باوک یـان دایک و خێزانیش هـەیە هـەردووکیان دایک و باوک زۆر سەرکەوتوو نین. بەڵام توێژینەوەکان دووپاتی دەکەنەوە بەڕێژەی ئاسایی ئـەو منداڵانەی یەک بەخێـوکەر (یان دایک یان باوک) هـەیە لە قـوتابخـانە زۆر باش نین، زیاتر بەلای تـاواندا دەچن، هـەروەهـا لە رووی جـەسـتـەییـشـەوە کەمـتر گەشـە دەکەن. هۆشـیـاریی ئـەو کێشـەیە چووەتە ناو بازنەی سیاسیش و یەکێک لە گفتوگۆ هـەرە باشـەکان لەلایەن ئەو دانەرانەوە کراوە کە لایەنگری سۆشـیالیستن، لە کتێبی "خێزانە بێ دێبابەکان" لە نووسینی نۆرمان دێنیس و جۆرج ئیرۆدس، پێشـەکییـەکەی لەلایەن سـۆشـیال دیموکرات پڕۆفـیسـۆر ئەی هێچ هالسییەوە نووسراوە.

ئازادی پێوەندیی بـە ئیـخـتیـاری شـێوازی ژیانەوە هـەیە، بـەڵام ئەمـە مـانای ئەوە نییە هـەمـوو ئەرکەکان پشتگوێ بخرێن، بەهۆی ویستەوە. ئەگەر پیاو و ئافرەتێک منداڵێک بهێننە ئەم جیـهانە، ئەوا کـارێکی ئاساییـە چاوەڕێی ئەوەیان لێ بکرێت منداڵـەکـە بەخـێـو بکەن تا گـەورە دەبێت. بڕیاری ئەوەی ئەم کـارە نەکـەیت ئەوا ئیـخـتیارێکی باشی شـێوازی ژیان نییـە. هـەندێ گفتـوگۆی گشـتی باس لەوە دەکەن کـەوا نارەوایە کـە سـوور بی لەسـەر دێبابان منداڵەکانیـان بەخێـو بکەن تا گـەورە دەبن، بەڵام ئەگـەر، من پێ دابگرم، ئازادی دەوەسـتـێتـە سـەر قـەبووڵی ئازادانەی هـەندێ ئـەرکی بنەڕەتـی، پاشـان ئەرکی ئـەوەی ببـیت بە دایـک و باوکـێکی باش بۆ منداڵەکەت، ئەمـەش بێگومـان یەکێکە لە ئەرکەکان. لـەسـەر ئەم پرسـە بنەڕەتییـانە هـەموو کات شێوان پەیدا دەبێت.

لە رووی مێژووییـیـەوە، سەرمـایەدارە مـەدەنییەکان ئەو بۆچوونەیان هەبوو کەوا زەواج تەنیا ئیختیارێک نییە بگرە پابەندبوونیشە، واتە بەڵێنێکی تەواو بە وجوودی

خـێـزان و هـاورێیــان و دەســەڵاتداران دەدرێت بۆ پشــتگیـریکردنـی یەکـتـر و هـەر منداڵێکـی کــە لێـی دەکــەوێتــەوە. بۆ گــێـڕانەوەی ئـەم تێگەیشــتنەی زەواج وەک پابەندبوونێک مـانـای گێڕانەوەی زاڵبوونـی نێر نییـە لـە خـێـزان، گێڕانەوەی ئەو خێزانە نییـە کە تێیدا ئافرەت نابێ هـەرگیز بچێتە دەرەوە کـار بکات. زەواج زیاتر شێوەی هـاوبەشییـەکی یەکسانی پێک دێنێ، بەڕاسـتیش وایە، هیچ هۆیەک نییـە لە پاڵ ئەوەی بـۆچی دایکان نـاتوانن کـــار بکەن لە کـــاتێکدا منداڵەکـــانیـــان لـە قوتابخانەن، بەتایبـەتی ئەو دەمەی داهـاتـی یەکێک گونجاو نییە بۆ هـاوکاریکردنـی منداڵ. بەڵام ئەگـەر زەواج تەنیا گونجـانێک بێت بۆ ئـەم کـاتەی ئێسـتـا، ناتوانێت ئەرکی دانسقەی خۆی کە پێگەیاندنی هاووڵاتییانە بۆ ئازادی جێبەجێ بکات.

بەهـای کـۆمــەڵگەیەکی ئـازاد بۆ زەواج، وەک پابەندبـوونێک ئەوەیە مـنداڵ فـێـری وەخۆگرتنی ئەرک و قوربانی بەخـۆدان دەبن بەهـۆی کۆپیکردنی رەفـتاری دێبـابیان و بەتایبەتی رەفتارەکانی دایکیان. ئازادیی منداڵەکانیـان لەسـەر خۆشـەویستییەکی بێ مـەرجی دایکان بۆ بنیات دەنرێ. بەڵام ئەگـەر دێبـاب بـەرژەوەندیی خـۆیان لە پێش هـەمـوو شـتێکەوە دابنێن، ئەوا زەحمـەتە بتـوانن منداڵەکانیـان فێری چاکەی ئەوە بکەن ئەوانی تر لە بەرچاو بگرن. جـۆزیف شـوپیـتــەر لە چلەکــان بەولاوە هۆشـداریی مـەترسـیی کـۆمـەڵگەیەکی ئازادی دا کـە خـێـزان لـەبار دەبات. گـوتی پرسـیـار لە بیری گـەلێ دێبابدا ئەوە بوو "ئێمـە بۆچی تمووحـەکانمان بقۆزینەوە و خۆیان تووشی هـەژاری بکەین لە پێناو ئەوەی سووک بکرێین و لە تەمەنی پیریماندا سـەرکۆنە بکرێین." ئەگـەر ئەم پرسـیـارە لە بیری زۆربەی دێبابـاندا زەق بێتـەوە ئەوا خێزان زۆر خۆی ناگرێت. ئازادی دەوەستێتە سـەر هـەندێ داوودەزگا، عادەت، بەها و ئەو سـیفـەتانەی بەپیـرۆز دێنە دیتن. هـەندێ بازاڕخـوازی ئازاد و گـەلێکیش لەلای چەپدا گـاڵتـە بەو جـۆرە قـسـانە دەکـەن، بەڵام باوکی قـوتابـخـانەی ئابووریناسـانی شیـکاگۆ، فرانک نایت، بەقەناعـەتەوە گوتی، لیبرالیزمی کلاسیـک توخمـی پیرۆز و دەست لێ نەدراوی خـۆی هـەیە کە مـوڵکی تایبـەتی لە سـەرووی هـەمـووانەوەیە. بۆ ئەوەی ئازادی سـەلامەت بێت، ئاخـۆ دەبێ فیکرەی زەواج وەک پابەندبوونێک بـەقەد ئەمانە پیرۆز بکرێت؟.

پێش ئەوەی بچینە سەر لێکۆڵینەوەی کەیسەکان، رەنگە وا باشتر بێ یەکێک لە سەرچاوەکانی شێوان لابرێت. لەنێو رەخنەگرانی تاچەریزم ئەوانەن کە بەپەرۆشن بۆ بازاڕی سۆشیال، هەروەها ئەوە راستە ئەو هەوڵەی لە "داهێنانەوەی کۆمەڵگەی مەدەنی" خاڵی هاوبەشیان لەگەڵ بۆچوونی بازاڕی سۆشیالدا هەیە، لانی کەم لە رووی پشتگیری بۆ پێشبڕکێی بازاڕ. بەڵام جیاوازیی بەرچاویش هەن.

بەشێوەیەکی گشتی زاراوەی "بازاڕی سۆشیال" کەمێک زیاتر لەو مانایە دەدات "سەرمایەداری لەگەڵ سیستمی خۆشگوزەرانیی بەردەست"، کە سوودەکانی دوور لە فەند، دابەشکردنەوەی داهاتەکان و سیفەتی سوودە کۆمەڵایەتییەکان دەگرێتەوە لەسەر فەرمانبەرانی بۆ سۆنگەی دامەزراندنەوە. ئەم نەریتە یەک ناگرێتەوە لەگەڵ بۆچوونی من کە لەسەر سەرمایەداریی مەدەنی هەمە، بەتایبەتی بەدەرنانی کۆمەڵگەی مەدەنی بەهۆی سیستمی خۆشگوزەرانییەوە. لایەنگرانی ئەو شتەی پێی دەگوترێ شێوازی "شەقام"ی بازاڕی سۆشیال ئەوا نەگونجاوە سەبارەت بەم کێشەیە.

بەڵام، نەریتێکی کۆنتری ئابووریی بازاڕی سۆشیال هەیە کەوا زۆر خاڵی هاوبەشی هەیە لەگەڵ سەرمایەداریی مەدەنی. نەریتی گرووپی "ئۆردۆ"ی لیبرالەکان کە ناوەکەی بەناوی کۆواری ئۆردۆوە کراوە، ئەمانەشی تێدا بوو والتەر ئیکن، ویلهێن رۆپە و لودیوگ ئیهارد، کە یەکەم وەزیری ئابووری بوو لە ئەڵمانیای دوای شەڕدا. هەروەک نۆرمان باری پێشانی داوە، ئەندامانی گرووپی ئۆردۆ سەر بە نەریتی لیبرال کلاسیکن، بەڵام رازی نەبوون بە بۆچوونی گەلێ لە ئابووریناسان کە بازاڕ شتێکە خۆی خۆی راست دەکاتەوە. بەتایبەتی، قۆرخکاریی پیشەسازییان بە مەترسییەکی بەردەوام دادەنا. رەخنەیان لە ئابووریی لێسێز فێر دەگرت و پێیان وابوو کە ئازادی پێوەی بەندە، نەک تەنیا بەسەر بازاڕەکان بەتەنیا بگرە لەسەر سیستمی تەواوی دامەزراوەی یاسا و ئەخلاقیات. بۆ نموونە، ئیکن، باسی ئەوە دەکات: "ناکرێ واز لە سیستمی ئابووری بێنی، خۆی خۆی رێک بخات." بۆیە هیچ بوارێک نەما بۆ گەڕانەوەی لێسێز فێر. هەروەک پەرەگرافەکانی پێشتر خستیانە روو، هەردوو ئادەم سمیس و هایک هەمان هێڵیان گرتووەتە بەر.

بەڵام، لیبرالەکانی ئۆردۆ گومانیان هەبوو لەبارەی دەوڵەتی دابەشکردنەوە و گومانیان لەبارەی سەرمایەداریی لێسێز فێریشەوە هەبوو. هیچ دوودڵ نەبوون لە چاوەڕێکردنی ئەوەی دەوڵەت یارمەتیی قوربانییانی ئابووریی بازاڕ بدات، بەڵام پشتگیریی خۆشگوزەرانییان نەکرد کە سیفەتێکی ژیانی ئەڵمانەکان بوو لەوەتەی بیسمارکەوە. بۆیە، نەریتی لیبراڵەکانی ئۆردۆ خاڵی هاوبەشیان هەیە لەگەڵ سەرمایەداریی مەدەنی، بەڵام ئەمڕۆکە زاراوەی "بازاڕی سۆشیال" مانای لیبرالیزمی ئۆردۆی ڕۆپە، ئیکن و ئیهار نادات، بگرە مانای سەرمایەداریی خۆشگوزەرانی دەدات. هەروەها لە نەوەتەکان ئێستە دەتوانین لەوە تێ بگەین کە سیستمی خۆشگوزەرانی؛ شیرازە و دەوڵەمەندیی کۆمەڵگەی مەدەنی تێک دەدەن بەهۆی بچووککردنەوەی شوێن بۆ میسالییەتی کەسانی.

لێکۆڵینەوەی کەیسەکان

مەبەستی ئەم کتێبە بەرهەمهێنانی بەرنامەیەکی تێروتەسەلی ریفۆرم نییە. لە جیاتیی ئەوە، من هەوڵم داوە پێشنیازی ئاراستەیەکی گشتیی ریفۆرم بکەم لە تەندروستی و پەروەردە و هاوکاریکردنی هەژاران. ئەو خزمەتگوزارییانە دەستنیشان کراون لەبەرئەوەی بۆ گەلێ کەس ئەمانە بەرپرسیارەتیی حکوومەتن. من ڕووبەڕووی ئەو بۆچوونە دەبمەوە.

پێش ئەوەی بێینە سەر خزمەتگوزارییەکان، لەوانەیە کارێکی باش بێ شتێک لەبارەی قۆرخکاریی پیشەسازییەوە بڵێین. من دووپاتم کردووەتەوە کە سەرمایەدارانی مەدەنی بەئومێدی ئەوە بوون جەخت لەسەر دەسەڵات نەکەنەوە، بەڵام یەکێک لە رەخنە سۆشیالیستەکانی کۆمەڵگە بازاڕییەکان ئەوەیە بازاڕەکان نیازی قۆرخکارییان هەیە. ئەم روانگەیە زۆر زێدەڕۆییی تێدایە بەڵام ناکرێ نکووڵی لەوە بکرێت کە قۆرخکاری بوونی هەیە. وەڵامی دەقی کتێبەکە ئەوەیە قۆرخکارییەکان خۆیان خۆیان راست دەکەنەوە و تەنیا ئەو کاتە تەمەنیان دەبێ کە حکوومەت لە جیاتیی ئەوان تەداخول دەکات بۆ مسۆگەرکردنی قۆرخکاری. ئەم بۆچوونە دژە بەبەڵگە پشتگیری دەکرێت، بەڵام بێگومان کاتی دەوێت، کاتێکی زۆریش. کاتێ بەکاربەران پێویست دەکات لە قۆرخکارییەک ببوورن لە پێناو دابینکردنی بەرهەمێکی تایبەتییە. وەڵامی دەقی کتێبەکە ئەوەیە دەبێ بەکاربەران

فێر بن چاوەڕێی بازاڕ بکەن تا خۆی ڕاست دەکاتەوە، چونکە کاری دەوڵەت ڕەنگە ئەنجامێکی خراپتری لێ بکەوێتەوە. دووبارە، ئەم بۆچوونە هێزێکی گەورەیە بەڵام کەسگەلێک زۆر پێی ڕازی نین. لەبەر هەندێ من هاوبەشیی بۆچوونی هایک دەکەم لە کتێبی "دەستووری ئازادی" کە ڕەنگە شتێکی باش بێت ئەگەر قۆرخکار وەک کوڕێکی لێدراوی سیاسەتی ئابووری مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت، هەروەک لەسەرەوە بینیمان، تا ئەو کاتەی سەپاندن پابەند بێت بە جێبەجێبوونی یاسا گشتییەکان و هیچ بریکارێکی حکوومەت ڕێگەی پێ نەدرێت تام لە دەسەڵاتی ئیداری بکات.

ئێستا کاتی ئەوە هاتووە دووبارە گرینگیی نەهێشتنی قۆرخکارییەکانی حکوومەت بێتەوە گۆڕێ، هەروەها دووبارە سەر لە پرسیاری "وردبینییەکی پێویست" بدەینەوە.

سیستمی پەروەردەیی

بزانە چۆن سیستمی پەروەردەیی بەهۆی وردبینییەکی پێویست دەمێنێتەوە. یەکەم، ئاخۆ پەروەردە بەتایبەتی دابین دەکرێ؟ لە ڕاستیدا دەتوانرێت، پاش چەندان ساڵی تێبینیکردن لەبارەی دابەزینی پێوەرەکانەوە لە قوتابخانەکانی دەوڵەتدا چەند کەسێک گومانی لە لێهاتوویی قوتابخانە تایبەتییەکان دەکات. دووەم، ئاخۆ سیستمی هەنووکە هەلەکان سەرکوت دەکات بۆ گەشەپێدانی سیفەتە ئەخلاقی و چالاک و ڕۆشنبیرییەکان؟ ئەگەر دەوڵەت زۆر شت بکات، هیچ نموونەیەک لەوە باشتر نییە چۆن بوار بۆ میسالییەت و دەسکەوتی کەسانی تەسک دەکاتەوە. لە پەروەردەدا، بەرپرسیارەتیی دێبابان بەتوندی تەسک کراوەتەوە. سێیەم، پەروەردەی دەوڵەت لە بەریتانیا سیستمێکە لە قۆرخکاریی لۆکال پێک هاتووە. ریفۆرمەکانی حکوومەت لە پەروەردە دژی یەکن. هەندێ پێوەر وەک ئیدارەی لۆکالیی قوتابخانەکان، هانی لامەرکەزییەت دەدەن، ئەوانی تر کار دەکەن بۆ دژ وەستانەوەی ئاراستەکە، بەتایبەتی مەنهەجی نیشتمانی. لاوازیی سەرەکیی مەنهەجی نیشتمانی ئەوەیە جیاوازییەک سەرکوت دەکات لە نێوان قوتابخانەکان و ئیختیاریش کەم دەکەنەوە. هەروەها هەلەکانی نوێکردنەوەی پیشەی مامۆستایی و ئەقڵییەتی یەکەتیی بازرگانی کەم دەکاتەوە، کە زۆر ئاستیان دابەزیوە.

ستراتیجێکی ریفۆرم بۆ پەروەردە دەبێ دوو مەبەستی سەرەکیی تێدابێت: ١)

دەبێ عـەودالّی گێڕانـەوەی بەرپرسـیـارەتیی دێباب بەهۆی کەمکردنەوەی باجەوە بکات بۆ ڕێگەدان بە دێبـاب بـۆ ئەوەی پارەکـەیان خـەرج بکەن بـۆ پەروەردەکـردنی منداڵانیـان و ٢) دەبێ عـەودالّی ڕێکنەخسـتنی لایەنی دابینکردن بن بۆ هـاندانی دامـەزراندنی قـوتابخـانەی نوێ و شـکاندنی دەسـەڵاتی قـۆرخکارییـەکانی کـەرتی گشتیی لۆکاڵ.

یەکـەم، لە رووی داواکـارییـەوە، دێبـاب دەبێ دەسـەڵاتیـان پێ بـدرێت تاکـو ئیختیارەکەیان حسێبی بۆ بکرێت. خێزان وەک باشترین دامـەزراوە دەمێنێتەوە بۆ بەخێـوکردنی منداڵان تا ببن بـە پیاو و ئافرەتی خـاوەن سیـفـەتی جـوان. کەواتە، رۆحی کولتووریی قـوتابخانە نابێ دژی دەسەڵاتی دێباب بوەسـتێتەوە. لە راسـتیدا، قوتابخانە دەبێ درێژکەرەوەی خێزان بێت. تاکە ڕێگەی دڵنیابوونی ئەوەی خێزان و قوتابخانە بەیەکەوە کار بکەن ئەوەیە دەبێ دێباب ئازاد بن لە ئیختیـاری قوتابخانە و بیگۆڕن هـەر کاتێک بیانەوێت. ئەمـەش تەنیا ئەو کاتە دەکرێت ئەگەر قوتابخـانە پشت بە دێبابان ببەستێت بۆ داهاتیان، ئەمـەش واتە دێباب دەبێ پارە بدات. بەبێ ئەمـە، هـیچ لێـپرسـینەوەیەکی کـاریگەر نابێت. پارەدان وا لە دێبـاب دەکـات ئەو قـوتابخـانەیە هەڵبـژێرێت کـە تەنیـا جـەخت ناکاتە سـەر کـاری ئەکـادیمی و بگرە ڕێگەیەکی ئەخلاقیی پێ دەدات بۆ هاوبەشیکردن لەگەڵ ماڵدا.

لە رووی مێـژوویییـەوە، لیـبراڵە کلاسیکەکان باسی ئەوەیان کـردووە کە دەبێ دەسەڵات بە دێباب بدرێت لە ڕێگەی گرەنتییەکەوە ئەویش پارەدانە، بەهۆیەوە ئێمە تـەنیـــا پارە بە پـەروەردە دەدەین لە ڕێگەی باجـــەکـــان و لە ڕێگەی دەوڵەتـەوە گـرەنتـیـیـەک وەربگرین کـە بتـوانێت لـە هـەر قـوتابخـانەیەکدا ئاڵوگـۆڕ بکرێت لە بەرامـبەر پەروەردەکردنی منداڵدا. بەدیلێکی باشـتـر ئەوەیە دەسـەڵاتی خـەرجکردن بگەڕێنینەوە بۆ دێبـاب کە بەهۆی داهاتی دەوڵەتەوە دەستی بەسەردا گیراوە، تاکو زۆربەیـان بتــوانن پارەی پـەروەردەکــردنی منداڵـەکــانیـــان بدەن. دەوڵەت دەبێ بەرپرسیـارەتی قەبووڵ بکات بۆ هـەژارترین منداڵ تاکو هـەمـوو تامی پەروەردەکردن بکەن.

وێڕای دەســەڵاتی داواکــاری، نـانیــزامی، لایـەنی دابینکردنی رادیکاڵانە بـۆ شکاندنی پێگەی دەسـەڵاتی مـەرکـەزی و بۆ وەگـەڕخسـتنەوەی مـیـسـالیـیـەتی

مامۆستایانیش پێویستە. ئەوەندە بەس نییە هەموو قوتابخانەکانی دەوڵەت بۆ قوتابخانەی بەپارە بگوازییەوە، هەروەک هەندێ پێشنیازیان کردبوو، هەرچەندە ئەنجامەکە دەبێتە هۆی هەڵوەشاندنەوەی دەسەڵاتە پەروەردەییە لۆکاڵەکان.

ئەم هەوڵە لەوانەیە ببێتە هۆی سوودێکی بەرچاو، بەڵام خێرا لە سۆنگەی نەبوونی ڕێکخستنی باشەوە، هەوڵی خزمەتگوزاری فەشەل دێنێت. ئێستا ئەوەندە باش دامەزراوە کە کلیلی ئەرکی سەرکەوتووانەی هەر بازاڕێک ئەو بەرپرسیارەتییەیە کە ئەوەی تازە دێتە ناو بازاڕەوە لە قوتابخانە هەنووکەییەکاندا پشکی بازاڕ وەردەگرێت. بەبێ ئەم پرەنسیپە، دابینکاران بەئاسانی لەگەڵ خاوەن قوتابخانە نوێیەکان ڕێک دەکەون. دواجار، هەموو قوتابخانەکان دەبێ تایبەتی بن. مامۆستایانی یان ئەوانی تر دەبێ ئازاد بن لە دۆزینەوەی قوتابخانەی نوێ، هەروەها دەبێ ئاسایی بێت قوتابخانەکانی هەنووکەی دەوڵەت ببن بە قوتابخانەی تایبەتی. قوتابخانەکان ئەو کاتە کۆنترۆڵی تەواویان دەبێ بەسەر وەرگرتنەوە، ژمارەی قوتابخانە، حوکمی پێکهاتە، ماوەی مامۆستا، ڕاهێنان و مووچەکانیش. قوتابخانەکان خۆیان کرێی خۆیان دادەنێن و بەرپرسیاریش نین لە بەرامبەر کارەکەیان بۆ هەر دەسەڵاتێکی بەرزتر جگە لە دێباب. نە حکوومەتی مەرکەزی و نە دەسەڵاتە لۆکاڵەکان دەسەڵاتیان بەسەر قوتابخانەکانەوە هەیە.

نانیزامکردنی ریشەیی یارمەتیی وەگەڕخستنەوەی مامۆستایان دەدات و بەرپرسیارەتی و پابەندبوونی دێبابانیش کاراتر دەکات. هەوڵی حکوومەت بۆ مامۆستایان سەپاندنی مەنهەجی نیشتمانی بووە بەهیوای ورووژاندنی لە ویتهۆل کە لە هەر پۆلێکدا چی روو دەدات. بەڵام دانانی ڕێنوێنی لە ئاستێکی بەرزدا ئەوا پێ ناچێت پابەندبوونی مامۆستایان تێک بدات. ئەوە ڕاستە کە هەندێ مامۆستای لایەنگری ئایدیۆلۆجیایەکی شکستخواردوو بێ هیوا و گونجاو نین تا ببنە بەرپرسی گەنجان، بەڵام ئەمە بۆ هەمووان ڕاست نییە، ئەگەر ویستی باشیان پێکەوە نەگونجێت قوتابخانەکانی بەریتانیا پێش ناکەون. سیاسەتی نانیزامی ڕێگە بە قوتابخانەی نوێ دەدا، بەپێی پابەندبوونی مامۆستا لە هەر کوێیەک بێت بنیات بنرێت. ئەم هەوڵە سوودی تایبەتی دەبێت لە شارەکاندا؛ چونکە ڕێگە بە مامۆستایان دەدات هەست بە ئەرکێکی تایبەتی بکەن بۆ یارمەتیدانی هەژاران بەهۆی دامەزراندنی قوتابخانەی نوێوە.

حکوومەتە سەرەکی و تاچەرییەکان هەردووکیان ئیختیاری بەکاربەرییان بەکار هێنا، کە یەکسەر، ئەو بۆچوونە دەداتە دەست کە سیاسەتیان بەو سیاسەتە دەچێت کە لێرەدا پاڵپشتیی لێ دەکرێت. بەڵام جیاوازییەکە ئەوەیە کە ئامانجی سەرەکیی حکوومەتەکانی بەم دوایییانە چاککردنەوەی هاوبەشیی قوتابخانەی ماڵە بەهۆی لێک نزیککردنەوەی ماڵ و قوتابخانەوە. لە جیاتیی ئەوە پشتیان بەستووە بەدابڕانی قوتابخانە و ماڵ و هەروەها دێبابەوە بە کەسانی دەرەکی دادەنرێن و لە بەرامبەر حوکمی قوتابخانەکان بوەستێت. ریفۆرمی پەروەردەییی ١٩٨٨ بوو بە نموونەیەکی تری بەرەنجامەکانی کارکردن لەگەڵ بۆچوونی سنووورداری بازاڕدا. دێباب ئیختیارێکیان پێ درا (کە کۆنترۆڵ کرابوو بەهۆی بەردەستی شوێنەوە) وەک ئالیەتێکی سیاسەتی حکوومەتی مەرکەزی. بەڵام ئەوەی گرینگە لەبارەی ئازادیی خەڵک لە بازاڕی رکابەریدا، هەر تەنیا ئەوە نییە کە گرووپێک ئازادن بۆ بەکارهێنانی ئەو شتانەی بەلای خۆیانەوە زۆر باشن، بگرە ئەوەش کە خەڵک ئازادن بۆ باشترکردنی سیفەتە کەسانییەکانیان و شارەزاییيان لەژێر کاریگەریی پێشبڕکێدا. تەعینکردنی ئازادیی ژیری و میسالییەتی مرۆڤ، "سەرمایەی مرۆ" تەکنیکییانە قسە دەکات، ئەوە جەوهەری بازاڕی ئازادە. بەڵام، ئاراستەی حکوومەتە سەرەکی و تاچەرییەکان فراوانکردنی بواری داهێنانی مرۆیی نەبوو، بگرە زیادکردنی کۆنترۆڵی مەرکەزی بوو.

ئەم جەختکردنەوە وای کرد ریفۆرمەکانیان جێبەجێ نەکەن، ناچاری کردن بەتەواوی پشت بە مامۆستایان ببەستن. ئەگەر ویستیان دابەشکردنی دەسەڵات بێت بۆ ئەو دێبابانەی کە لە مەنهەجی نیشتمانییەوە تاقی دەکرێنەوە و رێی تێ دەچوو ئەنجامەکانیش بڵاو نەکرێنەوە و بەردی بناخەکان بۆ تەواوی قوتابخانەکان دابنرێن. ئەزموون لە هارلی رۆهەڵاتدا، کە لە سەرەتای حەفتاکان دەستی پێ کرد، ئەو سوودانە پێشان دەدات کە نانیزامیکردن بەرهەمی هێناون. لە ١٩٧٣، لە کۆی ٣٢ قوتابخانە لە نیۆرک، هارلی رۆهەڵات دوایەمین قوتابخانە بوو لە خوێندنەوە و بیرکاریدا. هەژاری بەربڵاو بوو، ٨٠٪ی قوتابیان نانی نیوەڕۆیان بەلاش وەردەگرت و زیاتر لە نیوەی خێزانەکانیش تەنیا بەسەر ژنەکاندا مابوونەوە. تێکەڵیی رەگەز ٦٠٪ی ئیسپانی و ٣٥٪ رەش بوون.

لە ١٩٧٤ەوە چاکسازی لەلایەنی دابینکردنەوە کرا. هانی مامۆستایان درا

پێشنیازەکانیان پێشکێش بە قوتابخانە نوێیەکان بکەن و لە جیاتیی ئەوەی جەخت لەسەر بینایەک بکرێتەوە، قوتابخانەکان دەبوایە بەپێی بابەت و بەرنامە و فەلسەفەکانەوە دروست کرابان. هەر قوتابخانە و کۆنترۆڵی قەبووڵ و مەنهەجی خۆیان دەکرد و دێبابەکان تەواو ئازاد بوون لە ئیختیاری قوتابخانە، بەپارە ئەو قوتابخانەی خۆیان دەیانویست هەڵیان دەبژارد. هانی دێبابەکان درا بەشداری لە قوتابخانەکانیان بکەن و هەست بە هاوبەشییەکی راستەقینە بکەن هێندەی ئەمەش گرینگ، کاتێ قوتابخانەکان فەشەلیان هێنا لە سەرنجراکێشانی قوتابیان، داخران.

پلانەکە لەوەتەی ١٩٧٤ەوە کارایە و ئەنجامەکانیش زۆر باش بوون. قوتابخانە زیادی کرد، پسپۆڕیان لە چەندان بواردا هەبوو، ئەو نموونانەی خوارەوە ئەمە دەسەلمێنن: ئەکادیمیای زانستی ژینگەیی، کۆمەڵگەی فێرکردنی داهێنەرانە، هارلی رۆهەلات، ئەکادیمیای پیشە، قوتابخانەی ماریتایمی هارلی رۆهەلات، قوتابخانەی هارلی رۆهەلات بۆ تەندروستی و لێکۆڵینەوە بایۆمیدیکالەکان، قوتابخانەی هونەری خوزێ فیلیشیانۆ، قوتابخانەی ئیسحاق نیوتن بۆ بیرکاری و زانست.

نزیکەی ٦٠٪ی منداڵان ئیختیاری یەکەمی خۆیان وەرگرت، ٣٠٪ یان ئیختیاری دووەم و ٥٪یشیان ئیختیاری سێیەم. دەسکەوتی قوتابیان باشتر بوو. لە ١٩٧٣، تەنیا ١٦٪ی قوتابیان لە ئاستی خۆیان یان سەرووی ئەوەش دەیانخوێندەوە. لە ١٩٨٧، رێژەکە گەیشتە ٦٣٪، لە کۆتاییی نەوەتەکاندا هارلی رۆهەلات لە ناوەراستی زنجیرەی باشەکاندا بوو لە ٣٢ ناحیەی نیۆرک. جۆن چەب و تێری مۆو، دانەرانی پەیمانگەی برووکینگز لە کتێبی سیاسەت، بازاڕ و قوتابخانە ئەمەریکاییەکان گەیشتنە ئەم ئەنجامە: لە هەر رەهەندێکەوە، ریفۆرمەکانی هارلی رۆهەلات سەرکەوتنی گەورە بوون. قوتابخانە زۆرن، جەخت لەسەر هەموو شتێک دەکەنەوە لە موزیکەوە بگرە تا دەگاتە زانست. مامۆستایان بەپەرۆشن بۆ کارەکەیان و بەتەواوی کۆنترۆڵی قوتابخانەکانی خۆیان کردووە. دەسەلاتیان هەیە و پرۆفێشناڵ و بەپێی پێویستن، هەموو ئەمانە بەدی هاتن بەهۆی بزاوی سروشتیی سیستمەکە، نەک لە رێگەی حوکمە دەستکردەکانی بیرۆکراسییەت. هاوبەش قوتابخانە بچووکن و ناڕەسمین، بەپێی هاوکاریی تیم و ئەرکی پێکەوەیی

دروست کــراون. دێبــابەکــان چالاکن، تەواو ئاگــەدارن، هەروەهـا شــانازی بە قوتابخانەکانیان دەکەن.

من پێشنیازی زیاتر دەکەم لە چاو ریفۆرمەکانی هارلی رۆهەلات، بەڵام ئەو هەوڵەی لەو قوتابخانەیە درا، وێڕای سنوورەکانی، پێ دەچێت زۆر میتۆدێکی کاریگەر بێت بۆ باشترکردنی قوتابخانەی ناو شاری بەریتانییان لە چاو هەر شتێک کە تا ئێستا لەلایەن حکومەتەکانی بەم دواییانەی بەریتانیاوە پێشکێش کراون.

NHS

چۆن NHS بەرگەی "وردبینییەکی پێویست" دەگرێت؟ ئاخۆ دەکرێ خزمەتگوزارییەکە باشتر لەلایەن کۆمپانیای تایبەتەوە دابین بکرێت؟ گومانێکی کەم لەوەدا هەیە، بۆیەشە زۆربەی وڵاتانی ئەوروپا کۆپیی NHSیان نەکردووە و رێگە بە خاوەنداریەتیی نەخۆشخانەی تایبەت دەدەن. ئاخۆ دەوڵەت قۆرخکارە؟ NHS گەورەترین قۆرخکەرە لەنێو دەزگەکانی کەرتی گشتیدا. ئاخۆ دەوڵەت دەسەڵاتی نادادوەرانە بەکار دێنێت، لە راستیدا بەکاری دێنێت، تەنانەت تا رادەی چارەسەرییەکانی رزگارکردنی ژیانیش. با بۆ ساتێک وا دابنێین کە NHS بەندە بە دڵنیاییەکانەوە. ئەگەر وا بێت، ئەمە جۆرێکی دڵنیاییە کە رێگە بە دڵنیاکەر دەدا برە پارەیەکی هەرەمەکی وەربگرێت بەبێ هەبوونی گرێبەستێک. لە راستیدا، سیاسەتی دڵنیایی دەڵێت یەکەم دەبێ ساڵانە زۆر پارە بدەیت، بەڵام ئێمە رەتی دەکەینەوە بڵێین چەند. دووەم، ئێمە تەنیا ئەو برە وەردەگرین کە لە گیرفانی تۆوە دێت. سێیەمیشیان ئێمە تەنیا بەڵێنت پێ دەدەین کە خزمەتگوزارییەکە گونجاو بێت، تۆ هیچ مافێکی جێگیرت نییە. مافی چاودێریی تەندروستی دەرکەوت کە فەرمانێکە لە حکوومەتەوە وا لە تاکەکان دەکات پارەی خۆیان خەرج بکەن لەسەر قۆرخکاریی کەرتی گشتی.

زۆربەی خەڵک دەیانەوێت چاودێریی تەندروستیی پێویست بۆ هەمووان هەبێت، جا دەوڵەمەند یان هەژار بێت، بەڵام ئەو شتەی کە تێی نەگەیشتوون ئەوەیە کە NHS رێگەیەکی زۆر ناکاریگەری بەدەستهێنانی ئەم کۆتاییەیە. ئەگەر هەژار بپارێزرێت بەهۆی پێدانی دەسەڵاتی فرۆشتن لە جیاتیی خزمەتگوزارییەکان ئەوا

دەچنە ئەو ئاستەی کە داوای خزمەتگوزاریی زیاتر لە بەرهەمهێنەران بکەن. هەروەها زۆربەی هەرە زۆری دانیشتوان ئازاد دەبن کام سیاسەتی دڵنیایی هەڵبژێرن، ئەوان بڕیار دەدەن کامە بۆ ئەوان راستە. NHS ئەو شتە دەدات بە خەڵک کە دەسەڵاتی پزیشکی رەچاوی دەکات کە بۆ ئەوان باش بێت، نەک ئەو شتەی کە بۆ خۆیانی هەڵدەبژێرن لەژێر رۆشنایی تێچوو و حەزە کەسانییەکانیان.

کەواتە ریفۆرمی بابەتیان دەبێ ببێتە هۆی خاوەنداریەتیی تایبەتی نەخۆشخانەکانی کەرتی گشتی و دابینکردنی دارایی چاودێریی تەندروستی لە رێگەی دڵنیاییە تایبەتییەکان نەک باجدان. کارێکی راستەوانەیە کە نەخۆشخانەکان ببن بەنەخۆشخانەی تایبەتی، بەتایبەتی لەبەرئەوەی زۆربەی NHSەکان ئێستا متمانەی پێ دەکەن. ریفۆرمی میتۆدی دابینکردنی دارایی چاودێریی تەندروستی زۆر زەحمەت دەبێت، لەبەر دڵنیاییی تایبەتی و ناکامڵبوونەکانیان. بەڵام ئەمانە بەسەر دەچن هەروەک من لە شوێنی تریشدا باسم کردووە.

باشترین رێگەی گێڕانەوەی بەرپرسیارەتیی کەسانی بۆ پارەدان ئەوەیە تاک وا لێ بکەیت گرێبەستی NHS بکات، هەروەک چۆن گرێبەست دەکەن لە پاتی خانەنشینی دەوڵەت. شێوەی تەواوتری ئەم پێشنیازە دەکرێ لە کتێبی "هەموو کەسێک نەخۆشێکی تایبەتە" بەدی بکرێت و ئەوەی بەدوایدا دێت تەنیا کورتەیەکە. کەس زۆری لێ ناکرێت NHS بەجێ بێڵێت، بەڵام ئەو تاکانەی ناڕازین ئازادن لە داوای وەرگرتنەوەی ئەو پارەیەی داویانە کە یەکسانە بەرامبەر بەوەی داویانە بە باج بۆ چاودێریی تەندروستی؛ ناچار دەبن دڵنیاییی تەندروستی وەربگرن کە خزمەتگوزارییەکانی دادەپۆشێت کەوا بەهۆی NHS بەردەستن و هەروەها داپۆشینی کارەساتباریش لابەرن، بۆ ئەوەی کەس پەرپووت (موفلیس) نەبێت، بەهۆی تێچووی چارەسەرکردنەوە. سەرەتا نەخۆشخانەکانی NHS داپۆشینی رووداو و حاڵەتی تەواری دابین دەکەن.

بۆیە خەڵک دڵنیا بوو لەوەی ئازادە بەدوای چاودێریدا بکەوێت لە نەخۆشخانە تایبەتەکان یان لە NHS. ئەگەر NHSیان بەکار هێنا ئەوا پارەیان دەکەوێتە سەر تێچووی دڵنیاکەریان و وەری دەگرنەوە. ئەم پلانە وا لە نەخۆشان دەکەن سوور بن

لەسەر خزمەتگوزاریی باشتر و پارمەتیدانی بەکۆتاهێنای رێژەیی کە دەکەوێتە جەرگەی NHS. لە سەرووی هەموویانەوە، میسالییەت و ژیریی مرۆڤ ئازاد دەکات کە پلانەکە سەرکوتیان دەکات، هەرچەندە بەتەواوی نا، بەهۆی قۆرخکاریی NHSەوە. یەک لە ئاکارەکان نوێکردنەوەی روحی کولتووریی خزمەتگوزارییە کە نموونەیی بوو لە نەخۆشخانە ئارەزوومەندانەکانی پێش ١٩٤٨ لە راستیدا، NHS تا ئێستا بەتەواوی ئەو کولتوورەی نەشکاندووە و بەردەوامبوونی لە هەندێ نەخۆشخانەی مێژوویی تەواو ئەوە شی دەکاتەوە چۆن NHS بەگشتی خراپ نییە. لەوانەیە رێکخراوەکان نوێنەری بەکاربەران بکەن، بە کۆمەڵە دۆستایەتییە کۆنەکان بچن، دەبێ دووبارە سەر هەڵدەنەوە. هەرگیز نازانین داهاتوو چی دەوێت، بەڵام گومان لەوەدا نییە کە یەک پەندی روونی ئەزموونی رابردوو، بەهیچ شێوەیەک کرانەوەکان تەسک ناکاتەوە کە رێگە بە خەڵک دەدەن بەرێگەی خۆیان کاری باش ئەنجام بدەن.

بارسووکیی هەژاری

بەرپرسیارەتیی دەوڵەت چییە لە هەمبەر هەژاراندا؟ نابێ کەس لە برسان بمرێت یان بەدەست نەدارییەوە بناڵێنێت. ئەم بنەمایە کەمترین ئەرکێکە ئێمە قەرزداری یەکترین، وەک هاوەڵانی یەک نیشتمان. پرسی یەکەتی گرینگە بۆ رێزی دوو لایەنە کە دەوەستێتە سەر رێزی هاوبەش بۆ یاسا، هەروەها دەوەستێتە سەر ئەو مەعریفەش کە ئێمە رێگە بە یەکێک لە ژمارەکانمان نادەین بکەوێتە ژێرەوەی دەرگە. بوونی تۆڕی سەلامەتی نابێ بەجێ بهێڵرێت بۆ چانس و حکوومەتەکان تەواو دامەزراون بۆ دڵنیاکردنەوەی ئەوەی کە هیچ پێیدا نەکەوێتە خوارەوە.

ئەگەر ئەمە بەرپرسیارەتییەکی رەوای دەوڵەت بێت نەهێڵێت خەڵک بکەونە ژێرەوەی داهاتی ئاسایی، ئەوساکە هیچ حکوومەتێک ناتوانێت لەوە رابکات چۆن بەباشترین شێوە ئەم تۆڕەی سەلامەتی بپارێزێت بەبێ ئەوەی هیچ زیانێک بەکەس نەگات جگە لە باشی.

یەکەم مەترسی ئەوەیە کە بارسووکیی هەژاری وەک بەرگێک بۆ یەکسانیبوون بەکار دێت. پێشتر باسم کرد کەوا یەکێ لە بنەماکانی رێبەریکردنی کۆمەڵگەیەکی ئازاد ئەوەیە نابێ دەوڵەت خەڵک وەک ئالییەت بەکار بێنێت بۆ ئەو کۆتاییەی

حکوومـەت هەڵی بژاردووە، بگرە دەبێ ئالیـیـەت بۆ خـەڵک دابین بکات. بۆ من بەم شێوەیە هاتبوو کە ئەم بنەمایەی ڕێبەریکردنە هەموو گواستنەوە ئیجبارییەکانی پارە بەلاوە نانێت، چونکە کاتێ پارە بە یەکێک دەدرێت لەلایەن حکوومەتەوە دەکرێ بگوترێ ئەو کـەسـە ئالیـیـەتی پـێ دراوە. بەڵام جیـاوازییـەکی روون هەیە لە نێوان، لەلایەک، پاراستنی خـەڵک لە کەوتنە ژێر ژیانێکی سـتـاندارد کـە وایان لـێ دەکات نەتوانن سـوود لـەو بەهرەیـەی هەیـانە وەربگرن، لەلایەکی ترەوە، گـەڕان بەدوای ئەوەی هـەمـوو کـەسـێک لـەو کـۆمـەڵگەیە وا لـێ بکەیت پابەند بێت بەبۆچوونی حکوومـەت بۆ دابەشکردنی دیاری داهات و سـامـان. ئەوەی دواتریان حکوومـەت دەگلێنێت لە بەکارهێنانی خەڵک تا لەگەڵ پلانە دەرهەستەکەیدا بگونجێت.

بۆ پەسندکـردنی ئەوەی کـە دەوڵەت دەبێ تۆڕی سـەلامـەتی بپـارێزێت تـاکـو مەینەتی نەهێڵێت، بۆیە بەفیرۆچوونی بەهرە، تەواو جیاوازە لە پەلەکردن لەوەی کە دەبێ دەسەڵاتی ئیجباری بەکار بێنێت بۆ گوشینی داهاتەکان هەتا پابەند دەبن بە هەندێ شـیـرازەی پێش چارەنووسـیان. گـەڕان بـەدوای یەکسـانیی داهاتەکـان، لەگـەڵ سـیـسـتـمی لیـبـراڵدا نایەتەوە، چونکە ئالیـیـەتێکی گـشـتگیـرە بەتەواوی لەسـەریەتی ببێـتـە هۆی ئەوەی پێ لەسـەر دەسـەڵات دابگرێ لە چەند لایەنێکەوە وێڕای ئەمـەش، واقیعی پراکتیکی بەدواداچوونی یەکسانی لە کاتی سـاڵانی دوای شـەڕ گـواسـتـنـەوەی دەسـەڵات بووە، لـە دەوڵەمـەندەوە بـۆ هەژار، بەڵام بۆ هـەمـوو کەسێک، دەوڵەمەند و هەژار وەک یەک وان لەلای دەوڵەتەوە.

یەکسـانیبوون کـاریگەرییـەکی گەندەڵکارانەی هەیە لەسـەر پرۆسـەی سـیـاسـی. بووەتە مۆڵگەی شەڕ بۆ سـوودەکان لەسـەر حسێبی خەڵک. سیاسـەتوانان چاوەڕێی ئەوەیان لـێ ناکرێت دروسـتکاری ئەو یاسـایانە بن کە پێویسـتن بۆ پیـادەکـردنی ئازادی، بەڵام پێچەوانەی ئەوانەی کە سوودی تایبەتی داراییان لەسەری حسـێبی باجدەراندا دابین کـرد. ئەم ئاراسـتـەیە سـیـفـەتی تۆکـمـەی بڕیاری بەکـۆمـەڵ پتـەو دەکات. هەروەک جیمس مـادسۆن ئامـاژەی پێ دا لە کـاتی مشـتـومڕەکان لەبارەی دەسـتـووری ئەمـەریکاییـیـەوە، گرفـتی سـیـاسـەت ئەوەیە کـاریگەریی ویژدان کـەم دەکـاتەوە بەهۆی زیادکـردنی ژمـارەی ئەو گلەیی و سـتـایشـەی بەسـەریدا دابەش دەبێت. ئەو گوتی ویژدان "بەوە ناسراوە کە لە تاکەکاندا کاڵ بووەتەوە، بەگشـتی شتێکی زۆر کەم لە ویژدانەوە چاوەڕێ دەکرێ."

هێندەی ئەمە گرینگ، دادوەریی دابەشکردنەوە، وەک میسالییەتێکی ئەخلاقی باسی لێوە دەکرێت لە کاتێکدا بەس ئەو میسالییەتە نییە. لە تەواوی مێژووی شارستانییەتی رۆئاوادا، ئەخلاق هەر زۆر لە تاک داوا کراوە. ئادەم سمیس دانی پێدا دەنێت ئێمە دەتوانین زۆر شت بەدەست بێنین بەهۆی بەدواکەوتنی بەرژەوەندیی رەوای خودی خۆمان لە رێگەی گۆڕانی هاوبەش بۆ ئەوانی تر، بەلام پێشی وابوو هەر کەسێکی شایستە دەبێ بەدوای کاری راستدا بگەڕێت بەپێی چوارچێوەی ئەرکەکانی.

سەرنجی دادوەریی دابەشکردنەوە، وەک میسالییەتێک ئەوەیە داوای هیچ لە پاڵەوانەکانی ناکات. لە راستیدا، تەواوی هێزەکەی داواکردنی ئابوونەیە لە کەسانی تر، جا دەوڵەمەند یان هاوولاتیی باجدەر بێت. باشیی خەڵک قیاس دەکرێت بە هێزێکی گەورەی دەربڕینەوە کە بەهۆیەوە داوا لە کار دەکەن لەوانی تر، نەک ئامادەییان بۆ قوربانیدان بەخۆیان. کەواتە دادوەریی دابەشکردنەوە فەشەل دێنێت بۆ داواکردنی باشترین خەڵک، بەپێچەوانەوە، داوا لە لایەنی خۆپەرستانەی سروشتی مرۆڤ دەکات.

یەکسانیی دەرفەتیش تەڵەیەکە. بەمانای یەکسانیی لە "دەروازەی دەسپێک"دا دەخرێتە روو، کە دەبێتە دوژمنکاری بۆ خێزان. توخمێکی حەتمی و لانەدراوی هەلومەرجی مرۆڤە لەدایک بێت بۆ خێزانێکی تایبەتی و بۆ هەندێ خێزانیش سوودی زیاتری دەبێت تا ئەوانی تر. ئەم بۆچوونی یەکسانییە وای لێ دێت ئەگەر دێبابی باش دەسپێکێکی باشتر بدەن بە منداڵەکە، ئەو سوودەی بەدەست هێنراوە رەوا نییە، چونکە لە ئەنجامی چاکەی خودی منداڵەکەوە نەهاتووە، کایەوە.

مەترسیی دووەم لەوەی دەوڵەت باری هەژاری سووک بکات، ئەوەیە گرووپێکی خەڵک پەیدا دەبن کە لە ژیان رادێن لەسەر داهاتی هاوکاری. هەروەک ج. س. میل بەم شێوەیە باسی لێوە دەکات:

لە هەموو حاڵەتەکانی یارمەتیداندا، دوو کۆمەڵە ئاکام هەن دەبێ رەچاو بکرێن، ئاکامەکانی یارمەتیدانی خود، ئاکامەکانی پشتبەستن بە یارمەتی. ئەوەی یەکەمیان بەگشتی بەسوودە، بەلام ئەوی تریان بۆ زۆربەیان بریندارکەرە، هەروەها لە گەلێ حاڵەتدا وەک ئەوە وایە بەهای سوود زۆر بایەخی پێ بدرێت.

میل پێی وابوو پێ ناچێت ئەو شتە هەرگیز روو بدات، مەگەر لەو کەیسانەی کە پێویستیی یارمەتیدانیان لەوپەڕیدا بێت. میل درکی بەوەش کرد چۆن و کەی یارمەتی لەخۆ بگیرێت، ئەو دەمەی باری هەر کەسێک زۆر کارەساتبارە کە وزەکانی ئیفلیج بوونە بەهۆی هان نەدانەوە، یارمەتیی پاڵنەرە نەک خاوکەر، لە جیاتیی سڕکردنی توانستە چالاکەکان، هەردەم ئەوەی دابین کردووە کە هاوکاری وەک ئەوە نییە خۆت یارمەتیی خۆت بدەیت، بەهۆی پێدانی هیوایەکی باشترە بەدەستهێنانی سەرکەوتن بەهۆی ناوەندە رەواکانەوە.

ئەو دانی پێدا دەنێت:

تا ئێستا کە بابەتەکە دان بە هەر رێچکەیەکی گشتی یان قسەیەکەوە دەنێت، پێ دەچێت ئەگەر یارمەتیی بەم شێوەیە بدرێت کە هەلومەرجی کەسی یارمەتیدراو بەوە وەسف کرابێت کە وەک ئەو کەسەیە سەردەکەوێت لە ئەنجامدانی هەمان شت بەبێ هاوکاری و یارمەتی، ئەگەر بتوانرێت حسێب بکرێت ئەمە دەسکەوت نییە، بەڵام ئەگەر، لە کاتێکدا بۆ هەموو کەسێک هەبێت، ئەوا پاڵنەرێکی بەهێز بۆ هەموو کەسێک بەجێ دێڵێت بێ ئەمەش بیکات ئەگەر بتوانێت، ئەوا دەبێتە بەسوودترین بەش.

بەڵام، لە کاتێکدا پێی وابوو دەوڵەت دەبێ هەموو شتێک بۆ هەمووان مسۆگەر بکات. هێندەی ئەمە گرینگ ئەوەیە ئەرکی جیاکردنەوەی نێوان کەیسێکی پێویستی راستەقینە و یەکێکی تر دەبێ بەرپرسیارەتیی دەسپێشخەری تایبەتی بێت. خێرخوازیی تایبەتی، شتی زیاتر بە شایستان دەدات، لە کاتێکدا دەوڵەت دەبێ بەپێی یاسا گشتییەکان کار بکات. هەروەها پێی وابوو هەڵەیە بۆ بەرپرسانی گشتی جیاوازی لە نێوان شایستە و ناشایستەدا بکەن:

ئەمە زۆر پشتگوێخستنی ئەو رێگەیانەی مرۆڤ پێشان دەدات بۆ رەچاوکردنی ئەو جۆرە کەسانە، تەنانەت لە کەیسە هەرە مەحاڵەکانی ئەوانەی سیفەتیان باشە، کێشەی هێنانەوە پتەوکردنی رەفتاری رابردووی کەسەکە دەخاتە نەنگییەوە، تاوەکو بڕیارێکی ئەقڵانییانە لەبارەوە بدرێت. دەکرێ خێری تایبەتی ئەو جیاوازییانە بکات، هەروەها لە پێدانی پارەی خۆی، مافی ئەوەی هەیە ئەم کارە بکات بەپێی بڕیاری خۆی. بەڵام بەڕێوەبەرانی فەندی گشتی بەدوای ئەوە دەبوون

داوایان لێ نەکرێت شتی زیاتر بۆ هەر کەسێک بکەن، پێیان وابوو دەبوایە کەمترین شت بکەن لە کاتێکدا خراپترینە. ئەگەر وابن، تێوەگلانەکە زۆر بەخێرایی دەبێتە یاسا، رەتکردنەوەی شتێکی دانسقەی زۆرداریيانەی ئیجبارییە.

سیفەتی جیاکەرەوەی هەوڵەکەی میل ئەوەیە وەک بریکارێکی ئەخلاقی مامەڵە لەگەڵ هەژاراندا دەکات، نەک وەک قوربانییانی دۆخ. بۆچوونی سەرەکی بۆ زۆربەی ئەم سەتەیە ئەوە بووە خەڵک هەژارن و بەرژەوەندیی هۆکارەکانی دەرەوەی کۆنترۆڵیان ئەوانی کەواندووە. ئاراستەی گشتیی سیاسەتی گشتیی تاقیکردنەوەی چەندان بەرنامەی جۆرەوجۆر بووە بۆ کارکردن لەسەر هەژاران. وەک قوربانییانی نادیار مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێت کە دەکرێ دروست بکرێن بۆ بەرپەرچدانەوەی سیاسەتە گشتییەکان. بەگشتی لێکۆڵینەوەیان لەسەر دێتە ئەنجامدان، بەهۆی شیکردنەوەی ئامارەکان کە زۆرجار لەلایەن حکومەتەوە کۆ دەکرێنەوە بۆ مەرامی ئیدارییانەی خۆی، نەک بەنیازی تێگەیشتن لە هەژاران. کاریگەریی سیاسەتە نوێیەکان زۆرجار بەهەمان شێوە لێکۆڵینەوەیان لەسەر دەکرێت، لە دەرەوەیدا سەیری ناوەوە دەکەن. خاڵی لاوازی ئەم هەوڵە ئەوەیە کەوا فەشەل دێنێت ئەگەر گرینگترین سیفەتی مرۆڤ لە بەرچاو بگرێت، کەوا ئێمە هەموومان توانای ئیختیاری ئەخلاقی و هەستیارمان هەیە و کەوا سەرچاوە ناوەکییەکان جیاوازییەکی گەورە دروست دەکەن لە ژیانماندا. بۆیە دەبێ سیاسەتی گشتیی ئەم واقیعە رەچاو بکات.

پێشنیازێک

ئا لێرەدا هەندێ ئالییەتی گەشەپێدانی هەوڵێکی نوێ هەن بەمەبەستی گێڕانەوەی هەژاریی پشتبەستوو بۆ هاووڵاتیبوونی سەربەخۆ. گریمانەکە بریتییە لەوەی یارمەتیی پراکتیکی لە پێشەوەی خێرکردنە، جا لەلایەن دەزگە خێرخوازییەکان یان دەوڵەتەوە بێت. ناردنی چەکی گیرۆ[٢٢] زۆر ئاسانە. چاودێریی راستەقینە واتە کات و کێشە، نەک هاوکاریی پارەی هیشکە. کەواتە مەبەستەکە رەخساندنی دەرفەتێکە بۆ ئەو هەژارەی جەستەی تەواوە شتێک گل بداتەوە، نەک تەنیا خەرج بکات.

مەترسیی سەرەکی کە دەبێ لەناو ببرێت کاریگەریی "پاڵەپەستۆی خەڵک"ە

لەسەر سیستمی خۆشگوزەرانی. هەرکە سیستمی خۆشگوزەرانی گەشەی کرد، دەزگە خێرخوازییەکانی گووشی و رۆحی بەرپرسیارەتیی کەسانی لەناو برد کە کۆمەڵگەیەکی مەدەنیی چالاکی پێوە بەندە. تۆکڤیل، نووسینەکانی لەبارەی پەیدابوونی کۆمەڵگە مۆدێرنەکانەوە پشت ئەستوورن بە سەردانەکەی بۆ ئەمەریکا لە سالانی (١٨٣٠)دا، پێشبینیی ئەوەی کردووە سیستمی نوێی کۆمەلایەتی، لەوانەیە تووشی جۆرە ئەقڵییەتێکی خزم خزمێنە بێت کە سەراپای بگرێتەوە. بەتێپەڕینی هەر ساڵێک هۆشدارییەکەی پێچەوانە دەبێتەوە. ئەو پێی وابوو هۆکاری ریشەیی تاکرەویی ناپێویستە:

یەکەم شت کە سەرنجەکە دەیگرێتەوە ژمارەی بێ شوماری پیاوە، هەموویان یەکسان و وەک یەکن، بەتەواوی هەوڵی بەدەستهێنانی خۆشییە ناشایستە و کەمەکان دەدەن کە ژیانیان پێ مەیسەر دەکەن. هەریەکەیان، بەتەنیا دەژین، وەک نامۆیەک وایە بۆ چارەنووسی تەواوی ئەوانی تر، منداڵ و هاوڕێکانی تەواوی مرۆڤایەتی بۆ ئەو پێک دێن. سەبارەت بە تەواوی هاوولاتییەکانی تریش، لێیان نزیکە، بەلام نایانبینێت، دەستیان لێ دەدات، بەلام هەستیان پێ ناکات، تەنیا بۆ خۆی وجوودی هەیە و تەنیا خۆی.

تۆکڤیل هۆشداریی دا کەوا ئەوانەی ئەم سیفەتەیان هەیە، رەنگە لەلایەن ئەمەی خوارەوە حوکم بکرێن:

دەسەلاتێکی زل و زیندانپارێز، کە هەر تەنیا خۆی ژیانیان مسۆگەر دەکات و ئاگای لە چارەنووسیان دەبێت. ئەم دەسەلاتە دەسەلاتێکی رەهایە، بچووکە، بەنیزامە، دابینکارە و نەرمە. وەک دەسەلاتی دێباب دەبێت ئەگەر، ئامانجی ئامادەکردنی پیاوە بۆ پیاوەتی، بەلام بەپێچەوانەوە بەدوای ئەوەدایە هەر بەمنداڵی بیانهێڵێتەوە. تەواو باوەڕی بەوە هەیە خەڵک دەبێ خۆشحاڵ بن، بیر لە هیچ نەکەنەوە تەنیا خۆشی نەبێت. بۆ خۆشحاڵیی ئەوان ئەم جۆرە حکوومەتە کار دەکات، بەلام دەیەوێت تاکە بریکار و تاکە پێناوی ئەو دڵخۆشییە بێت. ئەم دەسەلاتە ئاسایش بۆ خەڵک دابین دەکات، پێشبینیی پێداویستییەکانیان دەکات و بۆیان دابین دەکات، ئاسانکاری بۆ خۆشییەکانیان دەکات، خەمە سەرەکییەکانیان دەخوات، ئاراستەی کار و پیشەیان دەکات، موڵکیان رێک دەخات، شکۆمەندییان دابەش دەکات.

ئەو هۆشـداریـی دا کـە ئاکـامی ئەم دەسـەڵاتە ئەوەیە هەمـوو ڕۆژێک ئەم جـۆرە حکوومەتە ئازادیی مرۆڤ کەمتر و کەمتر بەسوود دەکات. بەهۆی سنووردارکردنی ویست لە مـەودایەکی تەسکتـر پێدا پێدا پیـاو لـە هەموو بەکـارهێنانەکـانـی خـۆی ڕووت دەکاتەوە.

ئێستـا دەتوانین لەوە تێ بگەین کـە سیستـمی خۆشـگوزەرانی ئەم کاریگەرییـەی لەسـەر سیفەتی مرۆڤ هەیە. هەروەکو مایکل نۆڤاک نووسیـویەتی، بۆ ماوەی زیاتر لە سـەتەیەک سـۆشیـالیـزم "خـەیاڵی مرۆڤی گومـڕا کردووە بەهـۆی جەختکردنەوە لەسـەر دەوڵەت"، بۆیە گۆڕینی سـروشتـیی کۆمـەڵایەتیی مـرۆڤ بۆ دەوڵەت، دەبێتـە هۆی سەرکوتکردنی بەرپرسیارەتی و داهێنانی کەسانی. بۆ ئەوەی ئەمە زیاتر ڕوو نەدات، نۆڤاک پەلەی ئەوەیەتی کە ئێمە سیستـمە خۆشگوزەرانییەکانمان دووبارە داڕێژینەوە، نەخشـەی نوێ بـۆ تاکەکەسـەکان، خێزانەکانیـان و کۆمـەڵەکانیـان و باشـتـرینیـان و هـەوڵە هەرە داهێنەرانـە و هەرە دروسـتکارەکـانیـان دابڕێژینەوە. سیستمی خۆشگوزەرانی دوای شـەڕ ڕێگەی بە مرۆڤ و کۆمـەڵگەی مەدەنی داوە، بەڵام دەرفـەتێکی کـەمـی پێ داون بۆ پیادەی ئازادیی بەرپرسـیـارەتیی کـەسـانی و داهێنانی کۆمەڵایەتی.

ئەو سیـاسەتانەی کە لەم هەوڵەوە دێن دەبنە سێ گرووپ: ١) ئەو سیاسـەتانەی مەبەستیان گەشـەی ئابووری بوو، ٢) لابردنی بەربەستەکانی سیاسەتی گشتی لە بەردەم خێزان یان پێشکەوتنی کەسانی، بەتایبـەتی باجی زۆر و ٣) جـەختکردنە سەر سەربەخۆیی کەسانی.

١- گەشەی ئابووری

جەختکردنە سەر ڕەفتار و ئەخلاقی تاک پێویستە بۆ سەرکەوتن، بەڵام تەنیا بە ویستی خۆی ئەمە بەس نییە. گەشـەی ئابووری پێویستییەکە، بەڵام بەسیش نییە، پێشـە مـەرجـە بۆ دروسـتکردنی دەرفـەت بۆ ڕاکردن لە هـەژاری. گەشـەی ئابووری بەزۆری پشت دەبەستێت بە وزە و ژیریی هـاووڵاتییـانی تایبـەتی، بەڵام سیـاسـەتی ناژیرانەی دارایی و پارە دەتوانن زۆر بەئاسـانی هەوڵەکانی مرۆڤ هەڵوەشێننەوە. کەواتـە، حکوومـەت بەرپرسـیـارەتی لـە دروسـتکردنی چوارچێوەیەکی ئابـووری کـە لەگەڵ ئازادیدا بگونجێت.

٢- نەهێشتنی بەربەستەکانی بەردەم سیاسەتی گشتی

ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ، هەندێ سیاسەتی گشتی بوار تەسک دەکەنەوە بۆ هەڵاتن لە هەژاری. تاوانی تایبەتی باجی زۆرن بۆ سەر خەزن و داهاتەوە، هەروەها لێکدانێکی نابەجێی باج و سوودەکانە. بەرنامەی ریفۆرمێکی گشتگیر پێویستە بۆ نەهێشتنی بەربەستەکان کە زۆر زەحمەتی دەکات بۆ هەژاران بەهۆی هەوڵەکانی خۆیان پێش بکەون. هەموو باجە هەنووکەییەکان، سوود و نیزام و یاساکان و سیاسەتە گشتییەکان، هەروەها هەموو پێشنیازەکان بۆ چاکسازیی ئەمانە، دەبێ بچنە ژێر باری هەڵسەنگاندنی کاریگەریی سەربەخۆیی بۆ سنووردارکردنی کاریگەرییان لەسەر هەوڵەکانی تاک بۆ هەڵاتن لە هەژاری بەهۆی هەوڵەکانیانەوە.

ئەم هەڵسەنگاندنانە دەبێ بەربەستەکانی بەردەم کاری جووڵاویش بگرنە خۆ، وەک ئەنجوومەنی ڕێپێدانی یاساکان، رەتکردنەوەی توند لە کەرتی کرێی تایبەتی بەهۆی کۆنترۆڵی کرێ و نیزامەکانی تر کە ناهێڵن خەڵک تام لە موڵکیان بکەن، هەروەها بایەخی رەهن و قیستی بارسووکی کە دەبێتە هۆی زیادبوونی نرخی خانوو، ئەمەش وا دەکات خاوەندارێتیی ماڵ زۆر زەحمەت بێت بۆ ئەوانەی مووچەکەیان سنووردارە.

سیاسەتی باج دەبێ بەپێی یاسایەکی تایبەت بێت. ژمێریارانی باج دەبێ وا پەروەردە بن ڕێگە بە کرێکاران بدەن قازانجی زیاتری خۆیان بپارێزن. دەبێ زیادەی باجی منداڵ بگەڕێنرێتەوە و زیادەی باجی ژن یان مێرد زیاد بکرێت وەک بەشێک لە زیادکردنی گشتیی باج لە پێناو بەهێزکردنی پێکهێنانی خێزان بە ژن و مێردەوە. هاوکاریی هاوبەشی خێزان هێشتا بەباشترین دەزگە دەمێنێتەوە بۆ سەربەخۆیی.

قازانجی باج لەسەر خەزنەکان کاریگەرییەکی تایبەتی زیانگەیێنی هەیە لەسەر ئەوانەی دەیانەوێت دۆخیان باشتر بکەن لە ڕێگەی هەڵگرتنی پارەوە. ئەگەر نەتوانرێت هەموو باجی هەڵگرتنەکان هەڵبوەشێنرێنەوە لە ماوەیەکی کورتدا، ئەوا پێناسەی دەسبەجێی زیادەی باجی ئازاد نزیکەی ساڵانە ٥ هەزار پاوەند دەبێت، کە یەکسان نابێ و زیادەی باجی دەسکەوتی سەرمایە بێهێز دەبێت. لەبەرئەوەی

باجی دەسکەوتی سەرمایە پێشتر هەبووە، بەڵام لەلایەن زۆرینەی خەڵکەوە بەکار نەهێنراوە، لەوانەیە بگونجێت ئەگەر دابڕێژرێتەوە بۆ برە قازانج یان دەسکەوتی سەرمایەی دوانە، لە پێناو ئەوەی سوود بەهەموو کەسێک بگەیەنێت، نەک تەنیا ئەو کەمینەیەی کە دەسکەوتی سەرمایەی هەیە.

٣- پلانی سەربەخۆیی کەسانی

چەندان هۆکار هەن بۆ بێکاری. هەندێ بێکاری هەن وەرزین، هەندێکیان بەهۆی خولی بازرگانییە، هەندێکیشیان بەهۆی گۆڕانی پێکهاتەیی درێژخایەنە لە هەلومەرجە ئابوورییەکاندا. نەمانی پیشەسازیی خەڵووز، چونکە فۆرمەکانی تری وزە شوێنی خەڵووزیان گرتەوە، نموونەیەکی روونی بێکاریی پێکهاتەییە. حکوومەتەکان دەتوانن رێژەی بێکاری زۆر خراپتر بکەن بەهۆی کارەکانیانەوە، یان ئەوەتا بەهۆی سەرنەکەوتن لە کۆنترۆڵی نرخی گرانیی بازاڕ، یان گرانکردنی، هەرکە لە ١٩٢٥ چوونەوە سەر ستانداردی جیهانی مەرجەکانی ژمارەی منداڵ لە پێش شەڕ، بەم دواییانەش بەستنەوەی پاوەند بە مارک لە میکانیزمی رێژەی ئاڵوگۆڕدا.

لێرەدا، من باسی ئەو کەسانە دەکەم کە کاریان نییە لەبەرئەوەی شارەزایی و پاڵنەریان نییە، یارمەتیی خۆیان بدەن لەو گێژاوەی تێی کەوتوون. ئێمە سەرناکەوین لە یارمەتیدانی ئەم گرووپە و سیاسەتی نوێی پێویست بۆ مەبەستی یارمەتیدانی ئەم جۆرە تاکانە. جەختکردنە سەر یارمەتی و ئامۆژگاریی تاکی رەنجدەر زۆر پێویستە، بەڵام میل هۆشداریی دا، پێ ناچێت داوودەزگەی حکوومەتی هەرگیز ببن بە باشترین ئالییەت بۆ ئەم جۆرە کارە. هەوڵێکی بەدیلی گواستنەوەی ئەو بەرنامانەیە کە یارمەتیی تاکی تایبەت دەدات بگەڕێنەوە نێو هێزی کار بۆ کۆمەڵەی چاودێریی تایبەتی، کە دەکرێ بەرپرسیار بن لە دانانی پلانێکی سەربەخۆ بۆ هەر کەسێک.

لە نیسانی ١٩٩٣ەوە، ئەوانەی تەعین نەکراون بۆ ماوەی ١٢ مانگ داوایان لێ کراوە دووبارە دیمانەیان لەگەڵدا بکرێتەوە. لەم قۆناخەدا، دەتوانن لە داهاتوودا دابەش ببنە سەر دوو پۆلێن، ئەوانەی گونجاون بۆ گەڕانەوە بۆ ئاژانسی راوێژی سەربەخۆ و ئەوانەشی کە گونجاو نین.

چۆن ئەم پاتە دەدرێت؟ یەکێک لە هەوڵەکان ئەوەیە پارە بۆ ئاژانسی تایبەتی تەرخان بکرێت بەڕێژەی ٥٠/٥٠ی کەرتی گشتی و تایبەتی، واتە بۆ هەر پاوەندێکی پارەی تایبەتی کە لەلایەن حکومەتەوە کۆ دەکرێتەوە ئەوا یەک پاوەند دەدات بۆ سنوورێک کە لەسەری رێک کەوتن. دەکرێ پارە بۆ ئاژانسەکان دابین بکرێت بەهۆی ئەو کرێیانەی کە لە بەرامبەر دۆزینەوەی کار بۆ بێکاران دەدرێت. بۆ نموونە، دەتوانن ٩٠٪ی دەرامەتی داهاتیان پێ بدرێت بۆ ماوەی ١٢ مانگ ئەگەر کاریان بۆ بێکارێک دۆزییەوە بە ماوەیەکی زۆر کەم. ئەمە چوارچێوەیەک دروست دەکات بەهۆیەوە کۆمەڵە تایبەتەکان هان دەدات خزمەتگوزاریی نوێ بێننە کایەوە.

نموونەیەکی پلانی سەرکەوتووی لەم جۆرە پێشتر لە ئەمەریکادا هەبووە، پێی دەگوترێت "ئەمەریکا کار دەکات: America Works". ویلایەتی نیۆرک نزیکەی ٣٠٠ وەرگری خۆشگوزەرانیی سالآنە لە بەرنامەی "ئەمەریکا کار دەکات"دا دادەنێت. ئاژانسەکە هیچ کرێیەک لە ویلایەتەکە وەرناگرێت تا ئەو کاتەی کارێکی فوولتایم و بەردەوام بۆ هەر سوودمەندێک دەدۆزێتەوە کە کەسەکە بۆ ماوەی حەفت مانگان بەدەستی بێنێت. ئەوجا نزیکەی ٥٧٠٠ دۆلار وەک کرێ وەردەگرێت، کەمتر لە ٢٣ هەزار دۆلار لەسەر نیۆرک دەکەوێت بۆ پاراستنی خێزانێکی سێ کەسی لە ماوەی ساڵێکدا. ئەم شارەزاییەی ئاژانسەکە لە قەناعەت پێکردنی بەڕێوەبەردایە بۆ وەرگرتنی کەسێکی خۆشگوزەران بۆ ماوەیەکی چوار مانگی، لەم ماوەیەدا ئاژانسی "ئەمەریکا کار دەکات" پشتگیریی خۆی دەکات لە بەرامبەر کرێیەک لە بەڕێوەبەرەکەوە. عادەتەن، بەڕێوەبەران لە سەعاتێکدا ٧ دۆلار دەدەن بە "ئەمەریکا کار دەکات"، لە کۆی ئەمەش کرێکار ٣,٧٥ دۆلار وەردەگرێت لەگەڵ سوودەکان. رێژەی ئاسایی ٧ دۆلار عادەتەن نزیکەی یەک دۆلارە لە سەعاتێکدا کەمتر لە رێژەی سەعاتی، بە لە بەرچاوگرتنی ئەو مەترسییەی کە بەڕێوەبەر لەگەڵ فەرمانبەر دەیگرنە بەر کە تۆمارێکی زۆری هەیە لەبارەی ئەو شارەزاییانەی کە پشتیان پێ نابەسترێت. فەرمانبەران بە مووچەیەکی کەم دەست پێ دەکەن، بەڵام چانسیان دەبێت رابهێنرێن و بەهای خۆیان بە بەڕێوەبەر پێشان بدەن، کە ئەمەش دەبێتە هۆی راهێنانی زیاتر و یان بەرزکردنەوەی پۆست و زیادکردنی مووچە.

دوای دادگەییەکی چوار مانگی، نزیکەی ٧٠٪ی ئەوانەی تەعین کرابوون کارێکی فوولتایمیان پێ درا بەڕێژەی ئاسایی مووچە، لە کۆی ئەمانەشدا، دوای

سـاڵێک ۹۰٪ یان لە کـار دەمێننەوە کلیلی سـەرکـەوتنی "ئەمـەریکا کار دەکـات" ئەوەیە جـەخت دەکاتە سـەر شارەزاییـە تایبـەتییـەکانی مـوشتـەرییـەکانی. هەندێ جار، شارەزاییان پێ دەدرێت تا زاڵ بن بەسـەر جیاکاریدا، هەندێ جار هەست بە کـەمـوکـووڕیی شکۆمـەندی دەکـەن، یان زانیـارییـەکی کـەم یان هەر نـییـانە لەبارەی چۆنیـەتیی رەفـتـارکـردن لە شـوێنی کـاردا، یانیش نازانن چۆن بـەدوای دیمانەی کاردا بگەڕێن یان خۆیان لە کاتی دیمانـەکەدا بسـەلمێنن، هەندێ جـاریش ئەوەندە بێکار بوونە هـیچ بەڕێوەبەرێک مـتـمـانەیان پێ ناکات. ئاژانسـەکە ڕاوێژکـار تەعین دەکات بۆ باشتـرکردنی سـەرمایەی مـرۆیی موشتـەرییـەکان کەوا ئەو تەکنیکانەیان فـێـر دەکـەن و لە شـوێنـی کـاردا شـارەزایان دەکـەن و هـەروەهـا کرێکاری مـەیدانی تەعین دەکات بۆ کۆکردنەوەی ئەو فەرمانبەرانەی کە ئامادەن موجازەفە بکەن.

"ئەمەریکا کار دەکات" باسـی جـۆرە هـەوڵێک دەکات کـە زۆر پێویسـتـە. جـەختـەکە لەسـەر شـارەزاییـی کـەسـانییە و بنیـاتنانـەوەی کارەکتـەرە. ئێـمە دەبێ زیاتر لەبارەی سـەرچاوە ناوەکـییـەکانەوە بزانین کـە پێویسـتن بـۆ هـەڵاتن لـە هـەژاری، هـەروەهـا لە ستراتیجیی تێکەڵبـوون لەگەڵ خەڵکی تێ بگەین کە ئاشکرای دەکات تا چ رادەیەک ئەو شـارەزاییـیـە یان سـیـفـەتە کـەسـانیـیـە دەکرێ فـێـر ببـین. وێڕای ئەمـەش، چیرۆکـەکـانی سـەرکـەوتن سـەرچاوەیان لە ئالیـیـەتە هـەرە باشـەکانی فـێربوون و سەرچاوەکانی ئیلهامەوە گرتووە.

هـەوڵی "ئـەمـەریکـا کـار دەکـات" واتە دەست پێکردن بە مـووچـەی کـەم، بەڵام ئەو کەسـەی موجـازەفە دەکات زۆرجار کۆتا دێنێت بەهـۆی تامی قایلبوونە ناوەکییەکان و پێشکەوتنی مـادییەوە. هـەست دەکـەن سـەرەتـای ژیانیانە و رەنگدانەوەی ئیختیار و رێزی هـاوبـەشـی ئـەوانی ترە، هـەروەهـا لەگـەڵ دەرفـەتی نوێ بـۆ بەشـداریکردن لەگەڵ پێشکەوتنی پۆزەتیڤانەی مرۆڤ.

بەرەنجام

ئێـمـە بەو مـاوە درێژەدا تێ پەڕیوین تێیدا شـەڕی ئایدییـەکان رووی داوە لە نێوان دوو سـیـسـتـمی رکابەری ئابووریدا. سـیـسـتـمی ئـابووریی بازاڕ مـشـتـومـڕەکەی بردەوە؛ چونکە ئاسـانکاریی بۆ گـەشـەی ئابووری کـرد. بەڵام ئەگـەر کـۆمـونیـزم بیتـوانیبـا گەشـەیەکی گەورەتری کردبا، ئاخۆ ئەمـە مشتـومڕێکی یەکلایی دەبوو لە

بەرژەوەند کۆمونیزمدا؟ هەندێ پێیان وایە ئەمە وا دەبوو، بەڵام زۆر مشتومڕی سیاسی روو دەدات لە چوارچێوەی ئەقڵانییەتی ئابووری. شەڕی دژی ئابووریی کۆباوەڕی ئێمەی وا لێ کرد زۆر پەرە بە گرینگیی بازاڕەکان لە پێناوی پاراستنی ئازادیدا بدەین و رەهەندی ئاسایی کۆمەڵگەی ئازاد و گەندەڵیی دانانی یاسا لەلایەن سیاسەتەوە پشتگوێ بخەین.

کەواتە، سەرمایەدارانی مەدەنی هیوای سێ گۆڕانی سەرەکی دەخوازن. یەکەم، پاڵپشتیی ریفۆرمی دەستووری بۆ دامەزراندنەوەی بێلایەنیی یاسا بەهۆی جیاکردنەوەی پرۆسەی یاسادانان لە جێبەجێکردنی بەرنامە سیاسییەکان. یاسادانان بووەتە ئالیەتێکی بەسیاسیکراوی زۆرینەی پەرلەمان، بەڵام ئەگەر یاسا حوکم بکات رێزی بگرن، دەبێ بوەستێتە سەر تاقیکردنەوەیەکی تەواوتر تا زۆرینەی ئەندام پەرلەمانان بەدروستی دەری بکەن.

دووەم، دەبێ تێگەیشتنمان لە کەیسی ئەخلاقی دژی سیستمی خۆشگوزەرانی، نوێ بکەینەوە. زۆربەی ئەو شتانەی ئێمە پێیان دەڵێین سیستمی خۆشگوزەرانی دەبێ بگەڕێنرێنەوە سەر کۆمەڵگەی مەدەنی، بەتایبەتی پەروەردە و چاودێریی تەندروستی، بەڵام لە سەرووی هەموویانەوە دەبێ سەرکوتکردنی دەرفەتەکان بنبڕ بکرێت، بۆ هێنانە دەرەوەی باشترین کەس لە رێگەی خزمەتکردنی ئەوانی تر. دەبێ دەوڵەت تۆڕێکی سەلامەتی بپارێزێت کە لەژێریدا نابێ کەس بکەوێت، بەڵام هەر یارمەتییەک لەودیو دەوڵەتەوە بێ، دەبێ تایبەتی بێت بۆ فراوانکردنی بواری بەخشندەییی تاک و خزمەتی ئەوانی تر. لەو شوێنەی خزمەتگوزارییەکان پرسێک بن بۆ حکوومەت، دەبێ لێپرسینەوە زیاد بکرێت لە رێگەی لامەرکەزییەتی ناوچەکان و لابردنی کۆنترۆڵی حکوومەتی ناوەندی لەسەر دەسەڵاتە لۆکاڵەکان. ئەنجامەکە بۆ زیادکردنی هۆشیاریی باجدەری لۆکاڵ دەبێت کە ئەوان پارە بۆچی دەدەن، بەهۆی کەمکردنەوەی بواری تاقیکردنەوەی کۆمەڵایەتی، بۆ زیادکردنی چانسی ئەو هەڵانەی گیراون و راست کراونەتەوە پێش ئەوەی زیانێکی زۆر بگەیەنن. کاریگەریی گشتیی ئەو پێوەرانە بۆ زیادکردنی بواری کۆمەڵگەی مەدەنییە، ئەمەش دنیای ئیختیار و ویژدانی ئازادە کە دژی دنیای فەرمانی حکوومەت دەوەستێتەوە.

سێیەم، سەرمایەدارە مەدەنییەکان بەهیوای ئەوە هانی مشتومڕ بدەن لەمەڕ کەشوهەوای ئەخلاقی کە ئازادی دەکاتە شتێکی ئاسایی. لە سەرووی هەموویانەوە، ئێمە پێویستمان بە ڕۆحێکی کولتووریی هاریکاریی کۆمەڵایەتی دەبێت کە دەوەستێتە سەر ڕەچاوکردنی هاوبەش بۆ ئەوانی تر و هەستێکی بەهێزی بەرپرسیارەتیی کەسانی نەک گواستنەوەی داهات. ئەمەش واتە ئامادەییی کەسێک بۆ پاراستنی سیستمی باشی دامەزراوەکان، عادەت و بەهاکان و سیفەتەکان بنەڕەتین بۆ ئازادی. بەپەلە پێویستمان بە چاککردنەوەی پابەندبوونی کولتووری کەسانی هەیە بۆ خزمەتکردنی کەمتری سامان لە ڕێگەی هاریکاریی یەکتر یان کاری خێرخوازییەوە.

من بەم ئاستەنگە کۆتا بە باسەکەم دێنم بۆ خاوەن بیر و بۆچوونەکان. ئازادی دەتوانێت بەپشتگوێخستنێکی بەرچاو بژیت، بەڵام تا پشکێکی تەواوی بیرکردنەوەی خەڵک ئامادە نەبێت کە ببێتە هەڵگری کولتووری ئازادی، ئەوا لەناوچوونی ئازادی زۆری پێ ناچێت. ڕۆشنبیرانی سیاسەتی کۆمەڵایەتی بەجیا خۆیان دەبینن وەک ڕادیکاڵەکان و پرسیار لە ستاتس کو دەکەن، بەڵام لە کردەدا هەروەک لێکۆڵینەوەکانی نۆرمان دێنیس پێشانی دەدەن، زۆرجار هاوەڵانی مۆدێلن، پابەندن بەو ڕێچکانەی ئەمڕۆکە کە لە ڕووی سیاسییەوە ڕاستن. ئەوانەی سەردەمێک ڕەخنەگرانی ڕادیکاڵی دامەزراندنی سەرمایەداری بوون، ئەمڕۆ بوونەتە بەرگریکارانی دامەزراوەی خۆشگوزەرانی، ئامادە نین دان بەخەوشە بنەڕەتییەکاندا بنێن یان بەشدار بن لە واقیعە تاڵەکان. خۆشبەختانە، بۆشاییەکە بەهۆی ڕۆژنامەنووسان، بەتایبەتیش گۆشەنووسانەوە پڕ بووەتەوە. بەڵام لە کاتێکدا، ئازادیی ڕۆژنامەوانی ئێمەی ڕزگار کرد لە ڕاستییە سیاسییەکان، ئاستەنگ بۆ کەسانی خاوەن بیر دەمێنێتەوە.

ئازادی دەوەستێتە سەر ڕێزگرتن لە یاسا، بەرپرسیارەتیی هاوبەش، تەرخانبوون بۆ خێزان و خۆشەویستیی وڵات، نەک بەرژەوەندیی خود. ئێستا کێ لە ئێمە پشتی لە پابەندبوونی ڕاستییە سیاسییەکان دەکات لە جیاتیی ئەوانە شان بەشانی بەرگریکردن لە ئەخلاق و دامەزراوەکان بکات کە بەبێ ئەوان مەحاڵە ڕێگەی ئازادی سیفەتی ژیانی شارستانیەتی ڕۆئاوا بپارێزرێت و بەردەوام بێت؟

پەڕاوێزەکان

١- سیستمی خۆشگوزەرانی: واتە سیستمی ئاسایشی کۆمەڵایەتی. لە هەندێ وڵاتدا حکوومەت مووچە بۆ کەسانی کەمدەرامەت، بێکار، پیر و پەککەوتە دەبڕێتەوە و یارمەتییان دەدا.

٢- مارگرێت هیلدا تاچەر: سەرۆک وەزیرانی میرنشینی یەکگرتوو بوو لە ١٩٧٩ تا ١٩٩٠، هەروەها سەرکردەی پارتی پارێزکاران بوو لە ١٩٧٥ تا ١٩٩٠.

٣- مافەکانی habeas corpus: برێتین لە مافەکانی هاووڵاتییانی ئەمەریکایی. هەر زیندانییەک مافی ئەوەی هەیە بپرسێت تا کەی حکوومەت بەندی دەکات. لە مادەی یەکی دەستووری ئەمەریکاییدا ئەم مافە هەڵدەپەسێرێت لە کاتی هەڕەشە بۆ سەر سەلامەتیی گشتی، بۆ نموونە لە کاتی شەڕ لەگەڵ تیرۆردا.

٤- کۆمەڵی ئامانجدار: برێتییە لە بەهێزترین فۆرمی ئەقڵانییەت لە سیاسەتدا.

٥- Continent: واتە پارزەوینی ئەوروپا جگە لە دوورگەکانی بەریتانیا.

٦- پاشاکانی ستوارت: ئەو پاشا و شاژنانەی کە ئینگلتەرا و سکۆتلاندیان بەڕێوە برد لە نێوان ساڵانی ١٦٠٣ تا ١٧١٤.

٧- فیلۆسووفەکان: فەیلەسووفانی رۆشنگەری دەگرێتەوە لە ئەوروپا، بەتایبەتی فرەنسا.

٨- لێسێز فێر: پرەنسیپی پیشەسازیی بێ دەستوور و دەسوەرنەدان: ئەو پرەنسیپەیە کە رەوشی ئابووری دەگاتە لووتکە ئەگەر مەرج و تەلبەند بۆ پیشەسازی دانەنرێت و بازاڕ ئازاد بێ.

٩- پێرسێ: دەستەواژەیەکی لاتینییە. زۆرجار لە مشتومڕی ئینگلیزیدا بەمانای "خود" بەکار دێت.

١٠- پێوەندیی نەقدی: واتە ئەو پێوەندییەی کە لە رێگەی مامەڵەکردن بەپارەوە دروست دەبێت.

١١- کۆمەڵەی دۆستایەتی: ئێستا لە کوردستانیش بەدەیان عەشیرەت هەیە جۆرێک لەو کۆمەڵانەیان هەیە. سیپەی رۆژی رەشیان هەیە. هەر خێزانە و مانگانە برێک پارە دەخاتە ناو سیپەکە. وەک بلێی مانگانە ئابوونە دەدەن. لە رۆژی تەنگانەدا، وەک

تازیە، لێقەومان، عەمەلیاتێکی گەورە، یان هەر ڕووداوێک کە بەپارە چارەسەر بکرێت، لەو سیپەدا دابینی دەکەن. ئابوونەکەش بەپێی ئاستی بژێویی خێزانەکەیە. خێزانی وا هەیە دەوڵەمەندە مانگانە ١٥٠ هەزار دادەنێت و هیی واش هەیە هەژارە مانگانە ٢٠ هەزار دادەنێت.

١٢- شیلینگ: شیلینگ جۆرە دراوێک بوو چل ساڵ لەمەوبەر بەکار دەهێنرا لە وڵاتانی کۆمۆنوێلسدا. ٢٠ شیلینگ یەک پاوەندی ئێستا بوو.

١٣- کۆمەڵگەی هۆلۆوێی: برێتین لەو کۆمەڵگەیانەی کە داهاتی تاک تێیدا مسۆگەرە.

١٤- سێر فیلیپ سیدنی: شاعیرێکی مەزنی سەردەمی خۆی بووە. لە ١٥٥٤ تا ١٥٨٤دا ژیاوە. ئەو شاعیرە ناسراوە بەوەی کە خزمەتی سەربازیی زۆری کردووە. لە کتێبە بەناوبانگەکانی ئەمانەن: پۆزشێک بۆ شیعر (١٥٨١ نووسی و لە ١٥٩٥دا بڵاو کرایەوە)، ئەشترۆفیل و ستێلا (١٥٨١ نووسی و لە ١٥٩١دا بڵاو کرایەوە).

١٥- ئێستا لە کوردستان باوی ئەو پرسەیە. هەر موزەمیدێک یان موعاون توبییەک دەگری لە گەڕەکەکەی خۆی دوکانێکی بچووکی بەناوی "عیادەی توبی" کردووەتەوە. هەندێ لەو عیادانە هەیە ئیشیان زۆر لە هیی دوکتۆرێکی گەورەی ناو بازاڕی پزیشکان باشترە. خەڵکی هەژار، ئەوانەی ناتوانن بچنە عیادەی تایبەتی، ڕوو لەو عیادە مەحەلییانە دەکەن.

١٦- مۆنۆپسۆنی: واتە کاتێ لە بازاڕدا فرۆشیاری کاڵایەک زۆرن بەڵام تەنیا یەک کڕیار هەیە. ئەمە پێچەوانەی قۆرخکارییە کە کڕیار زۆرە و یەک فرۆشیار هەیە و کاڵاکەی بۆ خۆی پاوان و قۆرخ کردووە.

١٧- شەهیدانی تۆلپەدل گرووپێک کرێکاران بوون لە سەدەی نۆزدەدا گیران لەبەرئەوەی ئەندامانی کۆمەڵەی دۆستایەتیی کرێکارانی کشتوکاڵ سوێندێکی نهێنییان خوارد. سزاکەشیان دوورخستنەوەیان لە وڵات بوو بۆ ئوستورالیا.

١٨- حکوومەتی ویگ: یەکەم حکوومەتی ویگ لە ١٧٨٣ دەسەڵاتی گرتە دەست دوای ئەوەی حکوومەتی تۆری متمانەی لێ سەندرایەوە. لەو سەردەمەدا، دوو حزبی باڵادەست هەبوون لە ئینگلتەرا ئەوانیش: ویگ و تۆری بوون.

١٩- ستاتس کو: زاراوەیەکی لاتینییە واتە "ئەو دۆخی ئێستای کاروبارەکان". بۆ زاڵبوون بەسەر ستاتس کو یان پاراستنی واتە زاڵبوون یان پاراستنی ئەو دۆخەی کە ئێستا هەیە بۆ بارودۆخەکانی دەوڵەت.

٢٠- جەست کۆندەکت: واتە ڕەفتاری دادوەرانە. وەک زاراوەش سێ بنەما لەخۆ دەگرێت.

جـیـاکـاری، ڕێژەیی و بەرپرسـیـارەتی. ئەم زاراوەیە زیاتر لە شـەڕەدا بەکـار دێت: جـیـاکـاری واتە کێ ئامـانجـە لە شـەڕەکـەدا. ڕێژەیی، واتە چـەند هێـز پێـویسـتـە بۆ شەڕەکە. بەرپرسیارەتی واتە بەرپرسیارەتی دەکەوێتە کوێ لە کاتی شەڕدا.

٢١- نیـهیلیـزم: ڕەتکردنەوەی یەکجـارەکیی هـەمـوو دەسـەڵات و دامـەزراوەکان. لەنێـو دەقی فـەلسـەفـیـدا بەواتـای ئەوە دێت کـە هیـچ شـتـێک وجـوودی نـیـیـە، هـەمـوو شـتـێک بە خودیشەوە بەناواقیعی دادەنێت.

٢٢- چەکی گـیـرۆ: ئەو چەکـەیە حکوومـەتی بـەریتـانـیـایـی دەیدا بەوانەی بێکارن و تەعین نەکراون. کەسەکە بەو چەکە پارە لە بانک وەردەگرێت.